

T.C
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ PROGRAMI

**ERMENİSTAN VE ERMENİ DİASPORASININ TÜRKİYE VE AZERBAYCAN KARŞITI
KAMU DİPLOMASİSİ FAALİYETLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZEYNEP TEKİNALP

TEZ DANIŐMANI
DOÇ. DR. YAVUZ CANKARA

BİLECİK, 2023

10452118

T.C
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ PROGRAMI

**ERMENİSTAN VE ERMENİ DİASPORASININ TÜRKİYE VE AZERBAYCAN KARŞITI
KAMU DİPLOMASİSİ FAALİYETLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZEYNEP TEKİNALP

TEZ DANIŐMANI
DOÇ. DR. YAVUZ CANKARA

BİLECİK, 2023

10452118

BEYAN

“Ermenistan ve Ermeni Diasporasının Türkiye ve Azerbaycan Karşıtı Kamu Diplomasisi Faaliyetleri” adlı yüksek lisans tezi hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmının Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Bu çalışmanın, Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlarca desteklenmesi durumunda; projenin ve destekleyen kurumun adı proje numarası ile birlikte, ETİK KURUL onayı alınması durumunda ise ETİK KURUL tarih karar ve sayı bilgilerinin beyan edilmesi gerekmektedir.	
DESTEK ALINMIŞTIR	DESTEK ALINMAMIŞTIR
Destek alındı ise;	
Destekleyen kurum;	
Desteğin Türü	Proje Numarası
1- BAP (Bilimsel Araştırma Projesi)	
2- TÜBİTAK	
Diğer;.....	
ETİK KURUL onayı var ise;	
ETİK KURUL karar tarih/sayı:/.....

Zeynep TEKİNALP

.././2023

imza

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Ermenistan ve Ermeni diasporasının kamu diplomasisi kullanım amaçları ele alınmış, sözde soykırım iddiaları ve Dağlık Karabağ meselesi üzerinden Türkiye ve Azerbaycan karşıtı kamu diplomasisi faaliyetleri incelenmiştir. 1915 Tehcir Kanunu'nu sözde soykırım olarak adlandıran Ermeniler, Azerbaycan toprakları olan Dağlık Karabağ'ı işgal etmiş ve bu bölgenin tarih boyunca kendisine ait olduğunu iddia etmiştir. Bu iddialar üzerinden kendisini, dünya kamuoyuna masum, Türkler tarafından ezilen, sözde soykırıma uğramış bir millet olarak göstermiş ve bunu daima gündemde tutmak ve amaçlarına ulaşmak için ise kamu diplomasisine ihtiyaç duymuştur. Kamu diplomasisinin neredeyse her alanını oldukça aktif kullanmıştır. Bu çalışmada aktif olduğu alanlar ele alınırken, Türkiye ile Azerbaycan imajının nasıl yansıtıldığı irdelenmiştir.

Lisans ve yüksek lisans eğitim sürecimde desteklerini benden eksik etmeyen, bilimsel katkı ve tecrübeleriyle bana yol gösteren, saygıdeğer tez danışmanım Doç. Dr. Yavuz CANKARA'ya ardından kıymetli fikirleriyle bana ilham veren sayın hocam Doç. Dr. Pınar ÖZDEN CANKARA'ya ve tüm bölüm hocalarıma sonsuz hürmet ve teşekkürlerimi sunarım.

Her daim yanımda duran, eğitim-öğretim hayatım boyunca bana destek çıkan, tökezlediğimde elimden tutan, hayatından büyük fedakarlıklar sunarak yolumu aydınlatan çok değerli sevgili annem Remziye TEKİNALP'e teşekkürü bir borç bilirim. Maddi, manevi destekleriyle hep yanımda olan değerli babam Rıfat'a, çok kıymetli ablalarım Reyhan ile Rabia'ya ve sevgili kardeşim Ahmet'e minnet dolu şükranlarımı sunarım. Ayrıca tez yazım sürecinde sesi ve gülcükleriyle bana moral olan minik yeğenim Aybüke'ye de teşekkür ederim. Tezimi, aileme ve çocukluğuma ithaf ediyorum.

Zeynep TEKİNALP

2023

ÖZET

ERMENİSTAN VE ERMENİ DİASPORASININ TÜRKİYE VE AZERBAYCAN KARŞITI KAMU DİPLOMASİSİ FAALİYETLERİ

Hızla gelişen teknoloji ve ona eşlik eden küreselleşme toplumun hayatını değiştirdiği gibi diplomasi alanında da değişikliklere sahne olmuştur. Geleneksel diplomasinin yanında halkıda içine alan kamu diplomasisi ortaya çıkmıştır. Özellikle dijitalleşmeyle beraber kavram daha ileri bir boyuta taşınmıştır. Kamu diplomasisi, aktör ve türleriyle beraber her alanda etkin bir şekilde yer alarak, halklara ulaşmayı ve onları kendi görüşleri doğrultusunda etkilemeyi amaçlamaktadır. Etkilemenin sonucunda ise o ülkenin hükümet kararlarına tesir edebilmenin önü açılmaktadır. Bu durum kamu diplomasisinin ana hedefini oluşturmaktadır. Son derece tesirli olan bu alan Ermenistan'ın en önemli silahıdır. Bu alanda oldukça başarılı olan Ermenistan ve Ermeni diasporası milli emellerine ulaşmak için Türkiye ve Azerbaycan aleyhine faaliyetlerde bulunmaktadır. Ermeniler, sözde Ermeni soykırım iddiaları üzerinden Türkiye karşıtı kamu diplomasisi faaliyetleri uygularken, Dağlık Karabağ bölgesi işgali üzerinden de Azerbaycan karşıtı kamu diplomasisi faaliyetleri uygulamaktadır. Ermeniler her iki konu üzerinden mağdur ve mazlum rolünü oynayarak destek bulmaktadır. Lobcilik, eğitim, medya ve teknoloji üzerinden ekonomi, sosyal ve siyasi çalışmalarıyla Türkiye ve Azerbaycan için olumsuz etkilere sebebiyet vermektedir. Kamu diplomasisi için büyük öneme sahip olan, ülkeler hakkındaki gelişmelerden haberdar olmayı sağlayan haber ajansları, günümüzdeki internet imkanıyla anında ulaşabileceğimiz bir mesafededir. Burada yer alan haberler okuyucuyu yönlendirme ve fikir oluşturma özelliğine sahiptir. Ermenistan yerel gazetelerini internet ortamında farklı dillerle dünya kamuoyuna sunmaktadır. Bu haber ajanslarında iki Türk devleti için sıkça olumsuz haberler yer almaktadır. Bu haberler hem birer kamu diplomasisi faaliyeti niteliğindedir hem de yapılan kamu diplomasisi faaliyetleri hakkında bilgi vermektedir. Bu çalışmada Ermenistan'ın ve Ermeni diasporasının kamu diplomasisi kullanım amaçlarına değinilmiş ve hangi alanda faaliyetleri olduğu incelenmiştir. Faaliyetlerin daha anlaşılır olması adına üç Ermenistan haber kaynağı ve üç Ermeni diaspora kuruluşu analiz edilmiştir. Haber ajanslarının resmi web sitesindeki haberlerden örnekler seçilirken, diaspora kuruluşlarının resmi Twitter hesaplarındaki paylaşımlar ele alınmıştır. Çalışma, iki Türk devletine karşı yapılan imaj zedeleme niteliğindeki kamu diplomasisi faaliyetlerinin varlığını ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Kamu Diplomasisi, Ermenistan, Türkiye, Azerbaycan.

ABSTRACT

PUBLIC DIPLOMACY ACTIVITIES OF ARMENIA AND ARMENIAN DIASPORA AGAINST TURKEY AND AZERBAIJAN

Rapidly developing technology and the globalization that accompanies it have changed the life of society and also witnessed changes in the field of diplomacy. In addition to traditional diplomacy, public diplomacy involving the public has emerged. Especially with digitalization, the concept has been moved to a further dimension. Public diplomacy aims to reach people and influence them in line with their own views by actively participating in every field with its actors and types. As a result of influence, it becomes possible to influence the government decisions of that country. This situation constitutes the main goal of public diplomacy. This extremely effective field is Armenia's most important weapon. Armenia and the Armenian diaspora, which are very successful in this field, carry out activities against Turkey and Azerbaijan in order to achieve their national goals. While Armenians are implementing anti-Turkey public diplomacy activities through the so-called Armenian genocide allegations, they are also implementing anti-Azerbaijani public diplomacy activities through the occupation of the Nagorno-Karabakh region. Armenians find support by playing the role of victim and oppressed on both issues. It causes negative effects for Turkey and Azerbaijan with its economic, social and political activities through lobbying, education, media and technology. News agencies, which are of great importance for public diplomacy and enable us to be informed about developments about countries, are within our immediate reach with today's internet access. The news contained here has the feature of guiding the reader and creating ideas. Armenia offers its local newspapers to the world public in different languages on the internet. These news agencies frequently contain negative news for the two Turkish states. These news are both public diplomacy activities and provide information about public diplomacy activities. In this study, the purposes of Armenia and the Armenian diaspora's use of public diplomacy were touched upon and the fields in which they were active were examined. In order to make the activities more understandable, three Armenian news sources and three Armenian diaspora organizations were analyzed. While examples were selected from the news on the official websites of news agencies, the posts on the official Twitter accounts of diaspora organizations were discussed. The study revealed the existence of image-damaging public diplomacy activities against the two Turkish states.

Keywords: Public Diplomacy, Armenia, Turkey, Azerbaijan.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
RESİMLER LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU DİPLOMASİSİNİN KAVRAMSAL BOYUTU

1.1.Yumuşak Güç	6
1.1.1.Diplomasi	7
1.1.2. Geleneksel Diplomasi ile Kamu Diplomasininin Farkı	8
1.2. Kamu Diplomasisi.....	9
1.2.1. Kamu Diplomasisi Aktörleri	11
1.2.1.1. Devlet ve Devlete Bağlı Kuruluşlar	12
1.2.1.2. İç Hedef Kitle.....	12
1.2.1.3. Sivil Toplum Kuruluşları	13
1.2.1.4. Küresel İşletmeler ve Markalaşma.....	14
1.2.1.5. Baskı Grupları.....	16
1.2.1.6. Kanaat Önderleri.....	17
1.2.1.7. Uluslararası Örgütler ve Kuruluşlar.....	18
1.2.1.8. Medya Organları ve Uluslararası Yayıncılık	19
1.2.2. Kamu Diplomasisi Türleri.....	22
1.2.2.1. Kültür diplomasisi.....	22
1.2.2.2. Eğitim Diplomasisi/ Üniversiteler ve Okullar	25
1.2.2.3. Dini/İnanç Diplomasisi	27
1.2.2.4. Yurттаş/Vatandaş Diplomasisi	28
1.2.2.5. Ünlü Diplomasisi	29
1.2.2.6. Diaspora Diplomasisi.....	30
1.2.2.7. Lobicilik.....	32
1.2.2.8. Savunuculuk.....	34

1.2.2.9. Dijital Diplomasi ve Sosyal Medya	34
--	----

İKİNCİ BÖLÜM

ERMENİSTAN VE ERMENİ DİASPORASININ KAMU DİPLOMASİSİ KULLANIM AMAÇLARI VE UYGULAMA ALANLARI

2.1. Ermenistan'ın Kamu Diplomasisi Kullanım Amaçları	41
2.1.1. Sözde Ermeni Soykırımını.....	46
2.1.2. Dağlık Karabağ Olayları.....	54
2.1.3. Hay Dat Doktrini	66
2.2. Ermeni Diasporası ve Kamu Diplomasisi Kullanım Amaçları	67
2.2.1. ABD.....	76
2.2.2. Fransa	78
2.3. Ermenistan ve Ermeni Diasporasının Kamu Diplomasisi Faaliyetlerinde Öne Çıkan Alanlar	81
2.3.1. Lobcilik Faaliyetleri	82
2.3.2. Medya	89
2.3.2.1. Basın-Yayın	90
2.3.2.2. Film ve Belgeseller	93
2.3.3. Eğitim Alanındaki Çalışmalar	98
2.3.4. Ünlü İsimlerin Kullanımı	105
2.3.5. Dijital Alan	109

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ERMENİSTAN VE ERMENİ DİASPORASININ TÜRKİYE VE AZERBAYCAN KARŞITI KAMU DİPLOMASİSİ FAALİYETLERİ: HABER AJANSLARI VE DİASPORA KURULUŞLARI ÜZERİNDEN VAKA ANALİZİ

3.1. Ermeni Haber Ajansları.....	114
3.1.1. Armenpress.....	114
3.1.2. Ermenistan Kamu Radyosu	114
3.1.3. Aravot Daily	115
3.2. Diaspora Ermenilerinin Kuruluşları	115
3.2.1. Amerika Ermeni Ulusal Komitesi	115
3.2.2. Avrupa Ermeni Adalet ve Demokrasi Federasyonu	115
3.2.3. Ermeni Davasını Savunma Komitesi.....	116
3.3. Türkiye Karşiti Haberler ve Twitter Paylaşımları.....	117
3.3.1. Armenpress.....	117

3.3.2. Ermenistan Kamu Radyosu	119
3.3.3. Aravot Daily	120
3.3.4. Amerika Ermeni Ulusal Komitesi	123
3.3.5. Avrupa Ermeni Adalet ve Demokrasi Federasyonu	127
3.3.6. Ermeni Davasını Savunma Komitesi.....	130
3.4. Azerbaycan Karşıtı Haberler ve Twitter Paylaşımları	133
3.4.1. Armenpress.....	133
3.4.2. Ermenistan Kamu Radyosu	134
3.4.3. Aravot Daily	135
3.4.4. Amerika Ermeni Ulusal Komitesi	137
3.4.5. Avrupa Ermeni Adalet ve Demokrasi Federasyonu	140
3.4.6. Ermeni Davasını Savunma Komitesi.....	143
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	146
KAYNAKÇA	151

RESİMLER LİSTESİ

Sayfa

Resim 3.1. ANCA'nın resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (08.07.2020).....	123
Resim 3.2. ANCA'nın resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (16.09.2021).....	124
Resim 3.3. ANCA'nın resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (09.11.2022).....	125
Resim 3.4. ANCA'nın resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (31.07.2023).....	126
Resim 3.5. EAFJD'nin resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (01.06.2020).....	127
Resim 3.6. EAFJD'nin resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (24.0.2021).....	128
Resim 3.7. EAFJD'nin resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (27.01.2022).....	128
Resim 3.8. EAFJD'nin resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (28.09.2023).....	129
Resim 3.9. CDCA'nın resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (03.11.2020).....	130
Resim 3.10. CDCA'nın resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (24.04.2021).....	131
Resim 3.11. CDCA'nın resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (12.11.2022).....	132
Resim 3.12. CDCA'nın resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (11.05.2023).....	132
Resim 3.13. ANCA'nın resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (29.12.2020).....	137
Resim 3.14. ANCA'nın resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (23.12.2021).....	138
Resim 3.15. ANCA'nın resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (21.06.2022).....	139
Resim 3.16. ANCA'nın resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (13.10.2023).....	139
Resim 3.17. EAFJD'nin resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (21.08.2020).....	140
Resim 3.18. EAFJD'nin resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (28.10.2021).....	141
Resim 3.19. EAFJD'nin resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (12.01.2022).....	141
Resim 3.20. EAFJD'nin resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (03.10.2023).....	142
Resim 3.21. CDCA'nın resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (09.11.2020).....	143
Resim 3.22. CDCA'nın resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (14.10.2021).....	143
Resim 3.23. CDCA'nın resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (14.09.2022).....	144
Resim 3.24. CDCA'nın resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (20.09.2023).....	145

HARİTALAR LİSTESİ

	Sayfa
Harita 2.1. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin bir parçası olarak Karabağ (1918-1920'ler).....	56
Harita 2.2. Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi (1923'ten sonra).....	57
Harita 2.3. Ermenistan'ın işgal ettiği Dağlık Karabağ ve 7 rayon (il).....	62

KISALTMALAR LİSTESİ

- AAA:** Amerika Ermeni Birliği (Armenian Assembly of America)
- AB:** Avrupa Birliği
- ABD:** Amerika Birleşik Devletleri
- ACAM:** Mame-la-Vallée Ermeni Kültür Derneği'nin (Association Culturelle Arménienne de Mame-la-Vallée)
- AGİT:** Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
- AGBU:** Ermeni Genel Hayırseverler Birliği' dir (Armenian General Benevolent Union)
- AHC:** Azerbaycan Halk Cephesi
- AIM:** Armenian International Magazine
- AİHM:** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
- AKPM:** Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi
- ANC:** Ermeni Ulusal Komitesi (Armenian National Committee)
- ANCA:** Amerika Ermeni Ulusal Komitesi (Armenian National Committee of America)
- ANCA-ER:** Amerika Doğu Bölgesi Ermeni Ulusal Komitesi (Armenian National Committee, Eastern Region)
- ANCA-WR:** Amerika Batı Bölgesi Ermeni Ulusal Komitesi (Armenian National Committee, Western Region)
- ANCC:** Kanada Ermeni Ulusal Komitesi (Armenian National Committee of Canada)
- ANI:** Ermeni Milli Enstitüsü (Armenian National Institute)
- ASALA:** Ermenistan'ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu (Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia)
- ASEAN:** Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (Association of Southeast Asian Nations)
- AP:** Avrupa Parlamentosu
- BM:** Birleşmiş Milletler
- BMGK:** Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
- CDCA:** Ermeni Davasını Savunma Komitesi Comité de Défense de la Cause Arménienne (CDCA)
- Çev. :** Çeviren
- DAAD:** Alman Akademik Değişim Servisi
- DKÖB:** Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi
- EAFJD:** Ermeni Adalet ve Demokrasi Federasyonu (European Armenian Federation for Justice and Democracy)
- Ed.:** Editör

ESME: Ermeni Soykırımı Müze-Enstitüsü

EUH: Ermeni Ulusal Hareketi

HALC: Helen Amerikan Liderlik Konseyi (Hellenic American Leadership Council)

HPG: Halk Savunma Güçleri (Hêzên Parastina Gel)

IŞİD: Irak ve Şam İslam Devleti

JCAG: Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları (Justice Commandos of the Armenian Genocide)

NAASR: Ermeni kuruluşu olan Ulusal Ermeni Araştırmaları ve Çalışmaları Derneği (National Association for Armenian Studies and Research)

NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)

PKK/YPG: Kürdistan İşçi Partisi/ Halkları Savunma Birlikleri (Partiya Karkerên Kurdistanê/ Yekîneyên Parastina Gel)

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

T.C.: Türkiye Cumhuriyeti

TDK: Türk Dil Kurumu

UNESCO: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgüt (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)

vb.: ve benzeri

vd.: ve diğerleri

GİRİŞ

Küreselleşme, teknolojik gelişmeler ve dijitalleşme mesafeleri ve zamanı ortadan kaldırmış, erişebilirliği kolaylaştırmış ve pek çok alana yenilikler getirmiştir. Yaşanan gelişmeler diplomasi alanındaki yetersizliklere sebebiyet vermiştir. Sadece diplomatların yürüttüğü ve kapalı kapılar ardında gerçekleşen geleneksel (resmi) diplomasi gereksinimleri karşılayamamıştır. İnsanların bilgiye kolay erişimi diplomasiye müdahale etmeyi, katılmayı ve etkilemeyi beraberinde getirmiştir. Bu noktada kamu diplomasisi kavramı ortaya çıkmıştır. Toplum etkilemenin önem kazandığı ve yumuşak gücü içinde barındıran kamu diplomasisi, diplomatik ilişkilerin sadece resmi olarak gerçekleşmediği, insan yaşamının büyük bir alanında var olan, tesirinin daha fazla ve kalıcı olduğu bir diplomasi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kamu diplomasisi kavramı ilk olarak 1965 yılında Edmund Gullion tarafından kullanılmıştır. Soğuk Savaş döneminde ve sonrasında kullanımının yoğunlaştığı görülmüştür. Bu dönemlerde yaşanan olaylar sebebiyle imajı olumlu gösterme çalışmaları hız kazanmıştır. Ülkelerin hükümetlerini ve kamuoylarını kendi dış politika hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik tutum ve davranışlarla yönlendirme, ikna etme ve cezbetme faaliyetleri olarak aktarılabilen kamu diplomasisi, milli çıkarlara, imaja ve dış politika tercihlerine destek sağlayabilmektedir. Kamu diplomasisi bu özelliği sayesinde her geçen gün daha da önemli hale gelmektedir. Joseph Nye, sert gücü askeri ve ekonomik yaptırımlar olarak aktarıırken, yumuşak gücü, kültür, sanat, eğitim, medya, spor vb. uygulamalar şeklinde ifade etmektedir. Yumuşak güç, sert güce göre toplum ve karar alıcılar nezdinde daha etkili bir sonuç sağlamaktadır. Bu nedenle kamu diplomasisi ile yumuşak güç iç içedir. Bununla birlikte kamu diplomasisi, yabancı ülke vatandaşlarını etkilemek için kullanıldığı gibi kendi vatandaşlarını etkilemek içinde kullanılmaktadır.

Devlet dışı aktörlerin yabancı halklar üzerindeki etkileyciliği resmi devlet organlarından daha fazladır. Dolayısıyla uluslararası alanda söz sahibi olabilmek, prestij sağlamak, olumlu imaj oluşturmak, hükümet ve halkı etkileye bilmek ve ikna edebilmek için kamu diplomasisi aktörleri ve türleri kullanılmaktadır. Kamu diplomasisi aktörleri arasında yer alan sivil toplum kuruluşları, küresel işletmeler, baskı grupları, kanaat önderleri, uluslararası örgütler, medya organları vb. yapılacak olan faaliyetlerde kullanılmaktadır. Bütün toplumsal aktörlerin kullanılması ve koordineli şekilde hareket edilmesi önemli başarılar sağlamaktadır.

Kamu diplomasisinin uygulamalarını daha anlaşılır ve etkili kılmak için çeşitli türleri mevcuttur. Bu türler Eğitim diplomasisi, spor diplomasisi, dini/inanç diplomasi, vatandaş diplomasisi, kültür diplomasisi, dijital diplomasi, ünlü diplomasisi, diaspora diplomasisi, lobicilik, savunuculuk şeklinde sıralanabilmektedir. Tüm bu türler içinde barındırdığı özel alanlarla kamu diplomasisine hizmet

sunmaktadır. Toplumlara ulaşmayı kolaylaştıran, onları cezbetme yollarını arayan bütün aktör ve türler kamu diplomasisinde belirlenen hedefe ulaşmak için çok kıymetli getirileri içinde barındırmaktadır. Bu durumun farkında olan devletler kamu diplomasisi aktör ve türlerini kullanmaya yoğunlaşmaktadırlar. Kamu diplomasisini etkin kullanan ve bu alanda başarı sağlayan ülkelerden biride Ermenistan'dır. Ermenistan'ın kamu diplomasisi faaliyetleri bu noktada incelemeye değer bir konumdur. Bu durum çalışmanın ana nedenlerindedir.

Ermenistan'ın komşularıyla yaşadığı sorunlar bölgede kendisini farklı arayışlara itmştir. Kendisine mesafe olarak yakın olan ve iyi ilişkiler kurmaya çalıştığı Rusya ve İran dışında uzak mesafede olan Amerika ve Avrupa devletleriyle de ilişkilerini ilerletmeyi amaçlamıştır. Bunu ise mağdur görünümüyle elde etmeye çalışmıştır. Özellikle Türkiye ve Azerbaycan tarafından mağdur edilen ve sözde soykırıma uğrayan bir toplum görünümüyle sempati kazanmayı hedeflemiştir. Bu sempatiyi kamu diplomasisi faaliyetleri üzerinden sağlamıştır. Türkiye-Ermenistan sınırlarının kapalı olması ve Azerbaycan ile Dağlık Karabağ sorunu bölge ticaretinden dışlanmasını beraberinde getirmiştir. Ülkeye yatırım ve yardımların yapılması içinde kamu diplomasisine başvurmuştur. Aynı zamanda ülkede yaşanan ekonomik sıkıntılardan kendi halkının tepkisini almamak için yine kamu diplomasisini kullanmıştır.

Uzun yıllar barış içinde bir arada yaşayan Türkler ve Ermeniler, Osmanlı Devleti'nin çöküş döneminde yerini huzursuzluklara bırakmıştır. Ermeniler, bağımsız Ermenistan hayaliyle Osmanlı'nın içinde bulunduğu durumu istismar etmiş ve emperyalist devletler tarafında yer almıştır. Ermeniler, emelleri doğrultusunda özellikle doğu vilayetlerindeki Müslüman Türklere katliamlar yapmış ve iki millet böylelikle birbirinden uzaklaşmıştır. Osmanlı hükümetinin Ermeni komitacılarla toplantı düzenlemesi ve uyarmasına rağmen katliamların devam etmesi üzerine mecburen başka bir yola başvurusu gerekmiştir. Dönemin şartlarında en insancıl yol olan Tehcir Kanunu uygulanmıştır. Tehcir Kanunu uygulanırken güvenlikten, beslenmeye, kalacak yerlerin ayarlanmasından iş imkanına kadar pek çok tedbir alınmıştır. Tarihte yaşanan bu olayı Ermeniler "soykırım" olarak nitelendirmekte ve bunu ülkelere, uluslararası kuruluşlara kabul ettirmeye çalışmaktadır. Tehcir kavramı bir yerden başka bir yere taşıma anlamına gelmektedir. Soykırım ise dini, ırkı vb. sebeplerden yok etme anlamına gelmektedir. Dolayısıyla böyle bir durum söz konusu değildir. Ancak Ermenistan "genişletilmiş Ermenistan toprakları" hayaline ulaşmak için bu söylemlerinden asla vazgeçmemektedir. Ermenistan, kamu diplomasisi faaliyetlerini bu amaç içinde kullanmaktadır.

Ermeni diasporası, Ermenistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra ülke kararlarına müdahale etmeye başlamıştır. Ermeni diasporasının yatırım ve yardımlarına ihtiyaç duyan Ermenistan, diasporanın yönlendirmelerine sessiz kalmıştır. Ermeni diasporası sadece kendi ülkesinin değil

bulunduğu ülkelerinde hükümet kararlarına etki etmeyi başarmıştır. Ermeni diasporası farklı bölgelerde bulunuyor olsa da güçlü ve koordineli bir şekilde hareket etmektedir. Ermeni diasporasını böylesine güçlü kılan, asimile olmamalarını sağlayan şey: Sözde soykırım iddialarına olan bağlılık ve Dağlık Karabağ mücadelesidir. Bu iki konu dağınık halde bulunan diaspora için bütünleştirici bir kimlik oluşturmaktadır.

1988 tarihinde, Ermenistan, Azerbaycan toprakları olan Dağlık Karabağ Bölgesini kendi topraklarına katmak için gösteriler başlatmıştır. Bu gösteriler gerginliklere ve kanlı sonuçlara yol açmıştır. Yaşananlar 1992 yılında ise yerini silahlı çatışmalara bırakmıştır. Ermenistan aynı zamanda Azerbaycan'ın batı ve güneybatısını da işgal etmiştir. Bu bölgede sık sık sıcak çatışmalar yaşanmıştır. Bunlardan sonuncusu 2020 yılındaki Dağlık Karabağ savaşıdır. Ermenistan ve diaspora uluslararası kamuoyunda yaşanan bu olayları tam tersi göstermektedir. Dağlık Karabağ Bölgesinin Ermenistan toprakları olduğu ileri sürmekte ve Azerbaycan'ın bu toprakları işgal etmeye çalıştığı ifade edilmektedir. Türkiye gibi Azerbaycan'ın da Ermenilere yönelik sözde soykırım girişimlerinde bulunduğunu, Türkiye'nin yarım kalan amacını Azerbaycan'ın devam ettirdiğini iddia edilmektedir. Dünya kamuoyuna Ermeniler, Türkler tarafından istemeyen, zulme uğrayan, toprakları elinden alınan bir toplum olarak yansıtılmaktadır. Ermeniler, kendisini böyle gösterirken iki Türk devletini de düşman, soykırımcı, diktatör gibi olumsuz kavramlarla nitelendirmektedir. Azerbaycan topraklarında emelleri olan Ermenistan, bu emellerine ulaşmak içinde kamu diplomasisi faaliyetlerini kullanmaktadır. Bu sayede ülkelerin politika kararlarına etki edebilmeyi ve böylece alınacak olan kararların kendi çıkarlarına hizmet etmesini sağlayabilmeyi hedeflemektedir.

Ermeniler, kamu diplomasisini amaçlarına ulaşmak için kullanmaktadır. Özellikle burada öne çıkan alanlar diaspora, lobcilik, medya, dijital alan, eğitim ve ünlü kullanımıdır. Diasporanın lobcilik alanındaki önemli çalışmaları, medya organlarının kullanımı, dijital alanda özellikle sosyal medyada aktif rolü, sözde soykırım iddiaları anlatımında verilen eğitim, Ermeni asıllı dünyaca ünlü isimlerin desteği ve hem sözde soykırım iddiaları hem de Dağlık Karabağ adına yapılan film ve belgeselleriyle toplumu ve ardından hükümetleri etkileye çalışmaktadır. Bu etkilemeleri Türkiye ve Azerbaycan karşıtı faaliyetlerle gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde kamu diplomasisinin kavramsal boyut ele alınmış, kamu diplomasisinin aktörleri ve türleri sıralanmıştır. İkinci bölümde, Ermenistan'ın ve Ermeni diasporasının kamu diplomasisi kullanımının arka planındaki asıl amacı irdelenmiş ve bu alandaki faaliyetleri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise Ermeni haber ajanları ve Ermeni diaspora kuruluşları üzerinden vaka analizi yapılmıştır. Haber ajansları, insanların ülkesinde ve dünyada neler olup bittiğini ilk olarak öğrendiği yerdir. Burada her alanda yaşanan gelişmeler okuyucuya sunulmaktadır. Özellikle

gelişen teknoloji ile bu bilgi ulaşımı çok hızlı gerçekleşmektedir. Haber kaynakları pek çok bilgiyi sunduğu gibi kamu diplomasisi faaliyeti olarak da değerlendirilmektedir. Burada yer alan haberler ülkeler hakkında fikir sahibi olmayı sağlamaktadır. Dolayısıyla olumlu veya olumsuz anlatım toplumu etkilemektedir. Diasporanın bulunduğu ülkelerdeki kuruluşlar ise o ülkenin kararlarına tesir edebilmek için ciddi çalışmalar sürdürmektedir. Bu çalışmalar ülke toplumunu ve hükümetini etkileyebilmektedir. Dolayısıyla bu durum kamu diplomasisi hedefine ulaşmayı sağlamaktadır. Bu noktada haber ajanslarının ve diaspora kuruluşlarının önemi araştırmanında önemini oluşturmaktadır. Vaka analizinin yapılma amacı ise Türkiye ve Azerbaycan karşıtlığını Ermenistan haber ajansları ile Ermeni diaspora kuruluşlarının Twitter paylaşımları (Twitter'ın seçilmesi siyasi içeriğin bu platformda daha fazla yer bulmasından kaynaklanmaktadır) üzerinden ortaya koymaktır.

Ermenistan haber ajansından üç kaynak ele alınmıştır. Bunlar; Armenpress, Ermenistan Kamu Radyosu ve Aravot Daily'dir. Her ajanstan hem Türkiye hem de Azerbaycan için 2020, 2021, 2022 ve 2023 yılından birer örnek ele alınmış ve toplamda 24 haber analiz edilmiştir. Ermeni diaspora kuruluşlarından ise üç tanesinin Twitter paylaşımları ele alınmıştır. Bunlar; Amerika Ermeni Ulusal Komitesi, Avrupa Ermeni Adalet ve Demokrasi Federasyonu ve Ermeni Davasını Savunma Komitesi'dir. Her kuruluşun Twitter paylaşımlarından hem Türkiye hem de Azerbaycan için 2020, 2021, 2022 ve 2023 yılına ait birer örnek ele alınmış ve toplamda 24 paylaşım aktarılmıştır. Burada hem bütün Ermeni haber ajansları hem de bütün diaspora kuruluşları ele alınamayacağı için sınırlılık teşkil etmiştir. Buna ilaveten tüm zamanların haber ve paylaşımlarının aktarılamayacak oluşu yine araştırmanın kapsamı ve sınırlığını oluşturmaktadır. Farklı dönemlerin seçilmesi Ermenilerin iki Türk devletine olan yaklaşımının devamlılığını göstermekte, yakın tarihlerin seçilmesi ise konunun güncelliği açısından önem taşımaktadır. Bu çalışmada araştırma yöntemi olarak nitel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır.

İçerik analizi, içerik çözümlemesi olarak da ifade edilmektedir. İçerik analizi, herhangi bir kaydedilmiş iletişim şeklinin içeriğine konsantre olmaktadır. Ele alınan kaydedilmiş iletişim biçimi, kitap, gazete, dergi şeklinde yazılı metin olabileceği gibi görsel unsurlarda olabilir. İçerik analizi, haber bültenleri, web sayfaları, gazete haberleri, raporlar, mevzuat, tarihi ve kamu belgeleri, diplomatik mesajlar, siyasi konuşmalar, vaka çalışmaları, anketler, röportajlar, ders kitapları, romanlar, mektuplar, reklam panoları, posterler, radyo programları, resimler, çizimler, videolar, filmler, müzikler gibi pek çok iletişim biçimini analiz etmek ve kaynakları anlamlandırmak için kullanılmaktadır (Sallan Gül & Kahya Nizam, 2021: 182). Özellikle kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte içerik analizi, akademik çalışmalarda en çok tercih edilen araştırma yöntemleri kategorisine girmiştir. İçerik analizi, belirli bir metni farklı sınıflara ayırarak, birbirleriyle bağlantılı verilerin anlaşılır duruma gelmesi için uygulanan

bilimsel yöntemlerdendir. İçerik analizi, araştırmacılara büyük hacimdeki verileri sistematik bir yolla süzgeçten geçirerek sadeleşme imkanı sunar (Stemler, 2001). İçerik analizi hem nicel hem de nitel olarak kullanılabilir. Nitel içerik analizi, belirli bir metinde açık ya da gizli olabilecek ifadeleri, konuları ve kalıpları incelemek için sadece kelimeleri almanın ya da yazılardan nesnel anlam çıkarmanın ilerisine taşır. Araştırmacıların sosyal gerçekliği öznel ancak bilimsel bir şekilde kavramalarını sağlar. Bu anlamda araştırmacının yorumlayıcı bir model içinde olduğu nitel içerik analizi, nicel içerik analizinin yanında önemli bir seçenektir (Zhang & Wildemuth, 2009).

Kamu diplomasisi üzerine yazılan ve yazılmaya devam edilen zengin bir literatür mevcuttur. Çalışmada literatür araştırması yapılırken bu alanda yazılmış önemli eserlere başvurulmuştur. Kitaplar, akademik dergiler, internet siteleri, haber kanalları gibi çeşitli kaynaklar kullanılmıştır. Literatürde Ermeni amaçlarına, Türkiye, Azerbaycan ve Ermenistan ilişkilerine yanıt veren halihazırda çeşitli kaynaklar bulunmaktadır. Lakin bu kaynaklarda, Ermenilerin, amaçlarının ve faaliyetlerinin aslında kamu diplomasisiyle bütünleşen bir niteliğe sahip olduğuna, bu faaliyetlerin neler olduğuna ve Türkiye ile Azerbaycan imajının nasıl yansıtıldığına ilişkin yanıtlar eksik kalmaktadır. Literatür, Ermenistan'ın amaçlarını ve çalışmalarını kamu diplomasisiyle bağlanma noktasını göz ardı etmektedir. Buradaki ilgi açığı kapatma gayesiyle, bu çalışma vaka analiziyle beraber literatürdeki hakim yaklaşımdan farklı bir argüman ortaya koymakta ve toplumu bilinçlendirmek adına literatüre katkı sunma gayesi taşımaktadır. Bunu da Ermenistan'ın kamu diplomasiye verdiği önem üzerinden tartışmaktadır. Faaliyetlerin örneklerle açıklanması ise konu üzerine yapılacak olan araştırma ve çalışmalara ışık tutması açısından önem arz etmektedir.

Çalışmanın hipotezi, Ermenistan ve Ermeni diasporasının sözde soykırım iddiaları ile Dağlık Karabağ sorunu üzerinden kamu diplomasisi faaliyetlerinde bulunduğu ve bunu da Türkiye-Azerbaycan karşıtlığıyla gerçekleştirdiğidir. Bu hipotez doğrultusunda şu sorulara yanıt aramıştır: Ermenistan ve Ermeni Diasporası Türkiye ve Azerbaycan karşıtı kamu diplomasisi faaliyetleri yürütmekte midir? Ermenistan ve Ermeni diasporası hangi amaçlarla kamu diplomasisi faaliyetleri yürütmektedir? Ermenistan ve Ermeni diasporası kamu diplomasisinin hangi alanlarına yoğunlaşmıştır? Ermeniler, kamu diplomasisi faaliyetlerinde kendi imajını ve Türkiye ile Azerbaycan imajını nasıl göstermiştir?

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU DİPLOMASİSİNİN KAVRAMSAL BOYUTU

1.1.Yumuşak Güç

Yumuşak güç kavramını tanımlamadan önce güç kavramına değinmek yararlı olacaktır. İlk olarak Türk Dil Kurumu'nun (TDK) güç kavramını nasıl tanımladığına bakıldığında: Fizik, düşünce ve ahlak yönünden bir etki oluşturabilme ya da oluşturulan etkiye karşı koyabilme yeteneği olarak aktarıldığı görülmektedir (TDK, 2022). Holsti'ye göre ise güç kavramı bir devletin çıkarları doğrultusunda karşı tarafa ceza, ödül, ikna, baskı gibi yöntemlerle onu etkileme ve yönlendirme sınırındadır (Holsti, 1964: 179).

Akademi, medya ve siyasette ün kazanan “Yumuşak Güç” (Soft Power) kavramı ilk defa Joseph Samuel Nye'in 1990'da yayınladığı “Liderliğe Mecbur: Amerikan Gücünün Değişen Doğası” (Bound to Lead: The Changing Nature of American Power) kitabında yer almış (Altun, 2013: 22) ve bu kavram güç tartışmalarına yeni bir bakış getirmiştir. Soğuk Savaş'ın ardından Nye (2005: 5) tarafından ortaya konulan bu kavram, isteğini zor kullanarak yaptırmak veya para vererek gerçekleştirmekten ziyade, kendine çekecek davranışlarla elde edebilme yeteneği olarak ifade edilir. Sert güç, askeri ve iktisadi gibi zorlayıcı güce dayanırken yumuşak güç, devletin siyasi politikaları, kültürü, değerleri, fikirleri, refah düzeyi gibi hususlarla cezbetme ve ikna edebilme yeteneğine dayanmaktadır (Nye, 2005: 5). Bu durumda yumuşak güç, tehdit ve karşılıklı çıkar olmaksızın karşı tarafı etkilemektedir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında yumuşak güç, karşı tarafı inandırma, kendine benzetme kabiliyetidir. Sert güç olarak ifade edilen para ve baskı araçlarını kullanmak yumuşak gücü kullanmaktan daha kolaydır. Sert gücün tehdidi, karşı tarafa kendi değer ve ideolojilerini empoze etmede hızlı sonuç vermektedir. Ancak yumuşak güç uygulamaları uğraş gerektirmekte ve fikirlerin değişmesi için uzun bir zamana ihtiyaç duymaktadır (Bekçi, 2021: 37).

Yumuşak güç, her ne kadar uzun bir sürece yayılsa da ve uğraş gerektirse de bıraktığı etki çok daha kalıcı, tesirli ve akıllıcadır. Sert güç gürültülüdür ve olumsuz eleştirileri kendine çeker fakat yumuşak güç sessiz ve hissettirmeden isteğinize ulaştırır hatta çoğu zaman olumlu tepkileri dahi beraberinde getirir. Dolayısıyla bu daha karlı bir girişimdir. Kamu diplomasisinin kapsam alanı yumuşak güce göre daha sınırlı olsa da temel araçlarından birisidir ve birbirleriyle doğrudan ilişkilidir.

1.1.1.Diplomasi

Diplomasi kelimesi, Antik Yunanca “katlanmış kağıt” anlamına gelen “diploma” sözcüğünden türemiştir (Tuncer, 2005: 13). Antik Yunan ve Roma İmparatorluğu’nda devletin bütün resmi belgelerine, katlanmış olmalarından dolayı “diploma” denilmiştir. Bu dönemlerde diploma kelimesinin katlanmış kağıt anlamında kullanılmasının sebebi, devletler arasında yapılan yazışmaların gizli kalmasını sağlamak için kağıtların katlanılarak iletilmesidir. İlerleyen dönemlerde bu yazışma belgelerini düzenleyecek, koruyacak ve açığa çıkaracak uzman katiplere ihtiyaç duyulmuştur. Bu sebeple “diplomasi” kelimesi 18. yüzyıla dek “belgeleri inceleme bilimi” olarak kullanılmıştır (Tuncer, 2005: 13). Diplomasiyi “uluslararası ilişkilerin yürütülmesi” şeklindeki modern anlamını ilk defa İrlandalı devlet adamı ve düşünür Edmund Burke 1796 yılında kullanmıştır (Kurtcu, 2021: 12-13).

Diplomasi kavramının TDK da tanımı, “uluslararası ilişkileri düzenleyen antlaşmalar bütünü, yabancı bir ülkede ve uluslararası toplantılarda ülkesini temsil etme işi ve sanatı, bu işte çalışan kimsenin mesleği, bu görevlilerin oluşturduğu topluluk, bir görüşme sırasında gösterilen ustalık ve beceriklilik” (TDK, 2022) olarak belirtilmiştir. Diplomasi kavramı üzerine akademik alanda pek çok farklı tanım mevcuttur. Neredeyse her düşünür ayrı bir tanım yapmıştır. Örneğin Watson diplomasiyi, karşılıklı olarak birbirlerini tanıyan siyasi kurumlar arasındaki temsil ve anlaşmaya dayalı diyalog olarak ifade etmiştir (Watson, 1982). Sancar’a göre ise diplomasi, “bir hükümetin belli konulardaki kanı ve görüşlerini doğrudan doğruya diğer devletlerin karar vericilerine iletmesi süreci” dir (Sancar, 2012: 11). Buradan yola çıkarak bahsedilen diplomasi sürecinin, devlet yetkilileri arasında görüşülerek gerçekleştiği bu nedenle de diplomasinin aynı zamanda bir görüşme sanatı olduğunu da ifade edilmektedir.

Tüm bu açıklamalara bakıldığında diplomasinin, devletler arası ilişkilerde hassas bir konu olduğu görülmektedir. Uluslararası meselelerin çözümünde iki farklı seçenekler mevcuttur. Bu seçeneklerden biri savaş yoluyla ikincisi barış yani diplomasi. Bu durumda diplomasi, devletlerin birbirleriyle olan ilişkisine ve uluslararası sorunlara barışçıl çözümler sunan bir konudur. Bu konumundan dolayı diplomasi “barış zamanındaki silahsız savaş” tanımıyla da karşımıza çıkmaktadır (Bekçi, 2021: 40). Özet olarak diplomasinin, ülkelerin dış politikasında daha sabırlı, dikkatli ve nazik davranmasını sağladığı, milli çıkarlarını anlaşma ve görüşme yoluyla yürüttüğü ve barışı koruduğu görülmektedir.

Uluslararası ilişkilerin gelişmesiyle, diplomasi kavramı da değişim göstermektedir. Güçler dengesi askeri ve iktisadi etkenlerin ilerisine taşınmıştır. Günümüzde diplomasi çok boyutlu bir kavram olarak, sadece bürokratların yürüttüğü bir iş olmaktan çıkmış, halkında dahil olduğu bir alan haline dönüşmüştür. Vatandaşlar, uluslararası ilişkileri belirleyici bir aktör konumuna gelmiştir. Bu durum hem kendi hem de diğer ülke vatandaşlarını etkilemeyi önemli kılmıştır. Dolayısıyla da iletişim stratejilerini arttırmak için yeni yollar aranmıştır (Yağmurlu, 2007: 11). Kamu diplomasisi işte bu yeni yolların ve dönüşümün sonuçlarındandır.

1.1.2. Geleneksel Diplomasi ile Kamu Diplomasisinin Farkı

Teknolojinin gelişmesiyle ve küreselleşmenin yaygınlaşmasıyla yaşanan değişikliklerin arasında diplomaside yer almaktadır. Geleneksel diplomasi, yaşanan gelişmeler karşısında ülkelerin imajını ve çıkarları koruması noktasında yetersiz kalmıştır. Günümüzde sadece hükümetten hükümete yürütülen diplomasi yerini artık yeni teknolojileri etkin kullanan, halkın, sivil toplum kuruluşların, örgütlerin ve şirketlerinde katıldığı bir diplomasi olan kamu diplomasisine devretmiştir.

Kamu diplomasisi ile geleneksel diplomasiyi birbirinden ayıran farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıkları Wolf ve Rosen üç madde halinde sıralamıştır. Birincisi, geleneksel diplomasi saklı ve dar bir alana sahiptir; kamu diplomasisi ise açık, şeffaf ve geniş bir alanı kapsamaktadır. İkincisi, geleneksel diplomasi hükümetten hükümete bir süreçken kamu diplomasisi hükümet ve hükümet dışı aktörlerin yer aldığı, farklı ülkelerin vatandaşları ve kamuoyu üzerine temellenmiştir. Üçüncüsü, geleneksel diplomasi hükümetlerin davranış ve kararlarıyla ilgiliyken kamu diplomasisi farklı halkların tutum ve davranışlarıyla ilgilidir. (Wolf & Rosen, 2004: 4).

Geleneksel diplomasi ve kamu diplomasisi arasındaki farklar bunlarla sınırlı değildir. Geleneksel diplomasi faaliyetlerinde resmiyet söz konusuysen, kamu diplomasisi faaliyetleri gayri resmi şekilde de yapılmaktadır. Bununla birlikte geleneksel diplomasi halkların davranışlarını etkileme amacı taşımazken, kamu diplomasisi devletin çıkarları doğrultusunda halkların düşüncelerini değiştirmeyi ve onları etkilemeyi amaçlamaktadır (Snow, 2009: 8).

Kamu diplomasisi ile hükümet dışı aktörler çok daha etkin hale gelmiş, iletişim artmış, teknolojinin kullanımına önem verilmiş ve iş birliği artmıştır. Geleneksel diplomaside devlet bütçesinden yararlanılırken, kamu diplomasisinde hem devlet hem de özel sektörle bütçe

sağlanmıştır. Geleneksel diplomaside sadece geleneksel medya kullanılırken, kamu diplomasisinde hem geleneksel hem elektronik hem de dijital medyadan faydalanılmaktadır (Koyuncu, 2017: 66-67). Devletlerin sadece kapalı kapılar ardında bir araya gelmeleri artık istenilen sonucu vermemektedir. Ülkeler imajlarını sağlamlaştırmak, çıkarlarına kavuşmak, ideolojilerini ve politikalarını yaymak için kamu diplomasisi çalışmalarını sürdürmektedirler.

1.2. Kamu Diplomasisi

Kamu diplomasisi kavramı, literatüre modern anlamda ilk olarak 1965 yılında Edmund Gullion tarafından kazandırılmıştır (Sancar, 2012: 79). Gullion, Edward Murrow Kamu Diplomasisi Merkezi'nin de kurucularındandır (Cull, 2006). Gullion'un kamu diplomasisi tanımını: Dış politikaların oluşumu ve yürütülmesinde kamu tutumlarının etkisi; başka ülkelerdeki hükümetlerin kamuoyu oluşturması; ülkelerdeki özel grupların ve çıkarların birbirleriyle etkileşimi; dış ilişkilerin raporlanması ve bunun politikaya etkisi; işi iletişime dayanan diplomatlar ve dış muhabirler arasındaki iletişim ve kültürlerarası etkileşim süreci olarak yapmıştır (Cull, 2006). Bu kavram ilk kullanıldığı andan itibaren Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) oldukça çabuk benimsenmiştir. Sebebi ise Soğuk Savaş ve sonrasında uluslararası alandaki itibarını muhafaza etme gerekliliğidir. Bu sebeple psikolojik savaş ve propaganda benzeri olumsuz çağrışımlı kavramlar yerine, kamu diplomasisi daha çekici bir kavram olarak karşılına çıkmıştır (Cull, 2006). Buradan anlaşılmaktadır ki kamu diplomasisi kavramı hem siyasi hem de ideolojik izler taşımaktadır.

Kamu diplomasisi kavramının TDK'deki karşılığına bakıldığında “Bir ulusun düşüncelerini, hedeflerini, ideallerini, güncel politikalarını, kurumlarını ve kültürünü yabancı ülkelerin kamuoylarına anlatma amacıyla uygulanan politika” şeklinde tanımlandığı görülmektedir (TDK, 2022). Nye, kamu diplomasisinin hükümetlerin sadece birbirleriyle olan iletişimlerinden oluşmadığını aynı zamanda halklarıyla da iletişim halinde olduğunu, onları kendi safına çekecek kaynakları kullanan bir araç olduğunu ifade etmektedir. Bu kaynakların yayınlarla, kültürel tanıtımlara destek vermekle, değişim programları gerçekleştirmekle arttırılacağını da belirtmektedir (Nye, 2008: 95; akt, Bekçi, 2021:44). Hans Nathan Tuch'un ise kamu diplomasisi tanımını: “Kendi ulusunun düşüncelerini ve ideallerini, kendi kurumlarını ve kültürünü aynı zamanda ulusal hedeflerini ve güncel politikalarını yabancı halklara anlatma amacı taşıyan bir iletişim süreci” olarak yapmıştır (Tuch, 1990: 3; akt. Kurtcu, 2021). Yabancı halklara kendi politikalarını anlatma durumu için Gifford Malone; “Eğer kendi halkımızı ve politikalarımızı anlatmak istiyorsak ilk olarak iletişim kurmak

istediğimiz halkın kültürünü, psikolojisini, tarihini ve özellikle de dilini öğrenmek gerekmektedir” diyerek önemli bir noktaya dikkat çekmiştir (Malone, 1988).

Kamu diplomasisinde tarafsız olan kitleleri etkileme ve yönlendirme söz konusudur. Yapılması planlanan çalışmalar öncesinde devletin yabancı politik amaçlara yönelik diğer ülkelerde uygun kararlar alacak ortamı oluşturarak, ortaya çıkabilecek tepkileri en aza indirip, toplumu ikna etmeyi sağlanmaktadır (Karadağ, 2016: 27). Bununla birlikte kamu diplomasisi faaliyetleri sadece başka ülkelerin vatandaşlarına değil kendi vatandaşlarına da uygulanmakta onların görüşlerini de şekillendirmektedir (Nye, 2005).

Kamu diplomasisinde hükümetler arası diplomatik aktörlerin yanında devlet dışı pek çok aktörde yer almaktadır. Sivil toplum kuruluşları, ulusal ve uluslararası şirketler, kanaat önderleri, üniversiteler ve diğer okul türleri, uluslararası örgütler, kamuoyu baskısına neden olabilecek gruplar, bireyler, medya ve haber ajansları bu aktörlere örnektir (Erzen, 2012: 90-108). Küreselleşme, internet ve teknolojinin gelişmesi beraberinde başka ülkelerin vatandaşlarına ulaşmayı ve onlarla iletişime geçmeyi kolaylaştırmıştır. Bu sayede istenilen haberleri onların ulaşabileceği şekilde sunmak, kararlarına tesir etmek, olaylardan haberdar etmek, görüşleri dile getirmek, çeşitli konular hakkında bilgi almak, bu bilgiler doğrultusunda harekete geçmeyi sağlamıştır.

Toplumların yaşanan gelişmelerden haberdar olması ve takip etmesi onları diplomaside önemli bir konuma yerleştirmiş ve alınacak kararlarda kritik bir faktör olmasını sağlamıştır. Dolayısıyla toplumları etkilemek, ikna etmek ve inandırmak oldukça önemli bir hal almıştır. Bu noktada kamu diplomasisi, insanların ülkeniz hakkında düşünmesine, kültürünüzü tanınmasına, olumlu görüşler benimsemesine, desteklemesine, anlamasına, olaylara sizin bakış açınızdan bakmasına, ortak bir hedef belirlenmesine, değerlerinize sahip çıkmasına, şirketlerin yatırım yapmasına ve politikacıların müttefik olmasına katkı sağlamaktadır (Leonard, 2002: 50). Böyle bir atmosfer, kamu diplomasisinin en önemli amacı olan hükümet politikalarına kendi lehine tesir etmeyi beraberinde getirecektir.

Kamu diplomasisi çalışmalarında tek taraflı çıkar olabileceği gibi, karşılıklı çıkarda olabilmektedir. İki devlet iş birliği yaparak birbirleri için olumlu imaj oluşturmakta ya da olumsuz olan imajlarını düzeltmektedirler. (Sancak, 2016a: 122). Bununla birlikte kamu diplomasisi, düşman veya dost şeklinde sınırlama yapılmaksızın faaliyetlerini sürdürmektedir (Sancak, 2018: 300). Mark Leonard’a göre kamu diplomasisi kavramı propagandayı örtmek

için kullanılmaktadır (Leonard, 2002). Ancak günümüzde propaganda ve kamu diplomasisinin farklılıklarına ve benzerliklerine dair tartışmalar halen devam etmektedir.

Kamu diplomasisi uygulamalarında üç önemli nokta olduğu söylenebilir (Nye, 2005). Bunlardan ilki bilgiyi sürekli yenilemek için günlük iletişimidir. Amaca yönelik devamlı haber akışı sayesinde, dış basının faydalanması sağlanmaktadır. İç basında yer alan haberlerin içeriğinin dışarıda nasıl bir yankı oluşturacağını düşünerek, ilginin kaybolmaması adına konuyu tekrar tekrar işlemek bunu yaparken dikkatli ve tutarlı davranmak önemlidir. İkinci olarak ülkenin markalaşması ve stratejik plandır. Var olan ülke vizyonuna uygun semboller ve olaylar kullanılarak, kendisi için olumlu bir izlenim oluşturmak açısından planlı bir sürece ihtiyaç duyulmaktadır. Bu süreç ülke imajını zedeleyecek karşı saldırıları engellerken, meydana gelebilecek olan sorunlara karşıda önlem almaktadır. Burada sivil toplum örgütleri, tanınmış kişiler ve akademik kitlelerin destekleri verilen mesajları güçlendirmektedir. Ülke için oluşturulan güvenilir ve itibarlı görünüm kendisine karşı olumlu bir etki oluşturur. Üçüncü olarak ise uzun süreli ilişkilerin oluşması ve kurumsallaşmasıdır. Kamu diplomasisinde medya kanallarının kullanılması, seminer ve konferansların düzenlenmesi, değişim programları, staj imkanları, burs olanakları, önemli isimlerle bir araya gelmek oldukça fayda sağlamaktadır (Nye, 2005: 108-109). Bu ilişkilerin oluşturduğu samimiyet ortamı ve kültürel kaynaşma ileride ülkenin sorunlarını anlatmada büyük avantajları beraberinde getirecektir

1.2.1. Kamu Diplomasisi Aktörleri

Kamu diplomasisi, ülkelerin kamuoyunu etkilemek, güven tesis etmek, milli çıkarlarına ulaşmak, kültür değerlerini aktarmak ve yumuşak güç unsurlarını kullanmak için çeşitli aktörler ve araçlar kullanılmaktadır. Bu amaç için yapılan faaliyetler devlet eliyle olduğu gibi özerk olarak da yapılmaktadır (Sancar, 2012: 90). Kitle iletişim araçları kamu diplomasisi aktörleri arasında önemli bir yere sahiptir. Özellikle geleneksel medya araçları olan gazete, televizyon, radyo ve çeşitli yayın organları gündemi belirleme noktasında kritik güce sahiptir. Teknolojinin gelişmesiyle de yeni medya araçları ortaya çıkmıştır. Sosyal medya, haber siteleri, blog sayfaları, web siteleri gibi dijital platformlar hem iç hem dış kamuoyuna daha hızlı ve etkili ulaşım imkanı sağlamıştır (Kılınç, 2016: 25-28).

Kamu diplomasisinin uygulama alanlarında uluslararası yayıncılıkta bulunmaktadır. Yayınlar sayesinde istenilen mesaj başka halklara ulaşır ve ülkeniz hakkındaki bilgileri sunma imkanı verir. Kitaplar, dergiler, karikatürler, broşürler, raporlar vb. yayınlar bu noktada önemli vasıtalarlardır (Bekiroğlu, 2019: 650). Kamu diplomasisinin önemli öğelerinden biride

ülke ekonomisidir. Bir ülkenin dünyaca ünlü bir marka ve şirkete sahip olması uluslararası alanda ülke tanıtımında etkili olmakta ve önemli avantajlar sunmaktadır. Ekonomik refah ve fırsatlar, ülke görünümüne çekicilik katmakta ve onu güçlü kılmaktadır (Aydoğan & Aydın, 2011: 55-59). Toplumların birbirleriyle kaynaşması ve ilişkilerinin artması için yapılan kültür, spor, sanat ve bilimsel etkinlikler kamu diplomasisi için yine tesirli araçlardandır. Ünlü isimlerin bu etkinliklere katılması, maddi ve manevi destek sağlaması ülkenin tanıtımı, imajı ve inandırıcılığı açısından fayda sağlamaktadır. Bununla beraber eğitim alanında yapılan çalışmalar, öğrenci değişim programları ülke tanıtımı ve etkileşimine katkıda bulunduğundan dolayı kamu diplomasisine dahil edilmiştir. Kamu diplomasisi aktörleri ve türleri oldukça çeşitlilik göstermekle beraber teknoloji ve gelişmelerle doğru orantılıdır. Dolayısıyla kamu diplomasisi, ileriki dönemlerde kendine yeni uygulama alanları oluşturabilme potansiyeline sahiptir.

1.2.1.1. Devlet ve Devlete Bağlı Kuruluşlar

Kamu diplomasisi uygulamalarının en mühim aktörü elbette devlettir. Öyle ki kamu diplomasisi faaliyetleri devletin görünümü ve çıkarları için yapılmaktadır. Devlet, doğası gereği menfaatleri doğrultusunda hareket etmektedir. Bu menfaatlerden birisi ise ülkesinin tanınmasıdır. İşte burada devreye kamu diplomasisi girmekte ve bu hedefe hizmet etmektedir. Kamu diplomasisinin tanımından da yola çıkarak, yapılan çalışmalarda ana aktörünün devlet olduğu ve diğer aktörlerinde devletle doğrudan veya dolaylı olarak bağlantı kurduğu görülmektedir. Devlet ve devlete bağlı kuruluşlar daima kamu diplomasisi faaliyetleri arasında yer alacaktır. Başkanlık, bakanlıklar, belediyeler, konsolosluklar, büyükelçilikler gibi aklı gelebilecek tüm devlet aktörleri ve onların uzantısı olan kuruluşlar, kamu diplomasisi uygulamalarına dahildir. Bununla birlikte kamu diplomasisinin nihai hedefi olan, kabul ettirme, tanıtmaya, etkileme gibi unsurları gerçekleştirmek adına devlet eliyle oluşturulmuş ve ülkeden ülkeye çeşitlilik gösteren resmi kuruluşlar bulunmaktadır.

1.2.1.2. İç Hedef Kitle

Kamu diplomasisinde amaç her ne kadar yabancı ülke vatandaşlarını etkilemek ve ikna etmek olsa da sadece bununla sınırlı değildir. Aynı zamanda kamu diplomasisi başarı sağlamak için ilk olarak kendi ülke vatandaşlarını etkilemeli, memnun etmeli ve ikna edebilmelidir. Bu kamu diplomasisinin sağlıklı işleyişi için oldukça önemli bir gerekliliktir. Önceliğin kendi vatandaşlarına verilmesi beraberinde iç huzur ve istikrar gibi olumlu algıları oluşturacak ve bu algıların daha sonra dış hedef kitleye ulaşmasını sağlayacaktır. Kendi

vatandaşlarının memnuniyetinin diğer ülkeler tarafından fark edilmesi muhtemeldir. Dolayısıyla bu durum kamu diplomasisi açısından oldukça önemlidir.

Devletin halkla ilişkiler çalışmaları “kamusal işler” ve “kamuoyunun bilgilendirilmesi” olarak ifade edilmektedir (Cutlip, Center, & Broom, 1994: 464). Buradaki kamusal işler olarak adlandırılan ifade kamu diplomasisinin iç hedef kitle uygulamalarıdır. Ülkenin nüfusu, halkın eğitimi, bilgi seviyesi, kültürü, ülkesine olan bağlılığı gibi unsurlar kamu diplomasisi uygulamalarını belirleyen etkenlerdir. Kamu diplomasisinde yabancı halklara yönelik çalışmalar yapılırken kamusal işler tamamen iç hedef kitleye yöneliktir. Bununla birlikte dış politika faaliyetlerinin kendi halkına bildirilmesi de kamusal işler olarak ifade edilmektedir (Melissen, 2007: 13). Kısacası kamusal işler, kamu diplomasisi faaliyetlerinin aynısının iç hedef kitleye de yapılmasıdır.

İç hedef kitle aynı zamanda demokratik toplumlarda seçmen durumundadır. Yani içerideki kitle iktidarın belirlenmesi gibi pek çok önemli kararda oy kullanmaktadır. Dolayısıyla bu hedef kitle ülkenin iç ve dış politika kararlarının alınmasında belirleyici etkiye sahiptir. Bu durum, onları memnun etme ve beklentilerini karşılama gerekliliğini göstermektedir. Öncelikle ülkedeki iç hedef kitlenin yani sosyal paydaşın eşitlik, adalet, özgürlük, insan hakları gibi konularda korunaklı, başarılı ve pozitif durumda olmasını sağlamak ardından ise bunu dış dünyaya aktarmak daha doğru bir yol olmaktadır. Çünkü dışarıya verilen mesajın idrak edilebilmesi açısından bu yaklaşım önem taşımaktadır. Devlet politikalarını hem alan hem de aktaran konumundaki iç hedef kitle, kamu diplomasisi uygulamaları için son derece önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2.1.3. Sivil Toplum Kuruluşları

Sivil toplum kuruluşları (STK), kamu diplomasisi aktörleri arasında yer almaktadır. Devlet ile halk arasında köprü görevi gören bu kuruluşlar, halkın talep ve ihtiyaçlarını gündeme getirerek dayanışmacı ve katılımcı anlayışla devlete baskı kurmaktadır. Kuruluşlar varlığını devam ettirmek ve tesirini arttırmak için gönüllülüğe ihtiyaç duymaktadır. 1970’li yıllarda sivil toplum kuruluşları gelişerek birçok bölgeye yayılmış, 20 yüzyılın sonlarında ortaya çıkan evrensel sorunlarla bu kuruluşların sayısı yükselmeye başlamıştır. Kuruluşlar, insani yardım ve uluslararası kalkınmaya destek verme noktasında etkin bir konuma gelmiştir (Katsuji & Kuroda, 2008: 264-265). Sivil toplum kuruluşlarının sayısının giderek artması dikkatleri üzerine çekmiş ve halklara ulaşmada önemli bir yol olduğunu fark eden kamu diplomasisi onu uygulama alanlarına dahil etmiştir. Kamu diplomasisindeki yeni anlayış,

yabancı halkların sivil toplum kuruluşlarıyla olumlu ilişkiler kurmayı ve hem iç hem de dış alanda yapılan hükümet dışı organizasyonlara katılarak ilişkileri güçlendirmeyi hedeflemektedir (Melissen, 2005: 22).

Sivil toplum kuruluşları, resmi kurumların içine dahil değildir, onlardan bağımsız bir şekilde hareket etmektedir. Siyasi, kültürel, sosyal, çevresel, hukuksal vb. anlamda hedefleri bulunmakta ve benimsenen hedefler neticesinde gerekli yerleri ve kişileri ikna edecek çalışmalar düzenlemektedir. Gönüllülük esasına dayanan üyeleri ve çalışanları vardır. Bu kuruluşlar kâr amacı taşımamakta, üye ödemeleri ve bağışlarla bütçe sağlamaktadır. Bu doğrultuda hareket eden ve sivil toplum kuruluşu türlerinden olan dernek, vakıf, sendika ve meslek kuruluşlarından çok sayıda mevcuttur. Avrupa, Amerika ve Japonya'da pek çok sivil toplum kuruluşu elde ettikleri gelir ve fonlarla halkın sorunlarını çözmüş, ülke yönetimine ve ekonomisine ciddi katkı sağlamıştır (Şahin & Öztürk, 2008: 26). Bu açıdan dahi bakıldığında sivil toplum kuruluşlarının hem iç hem de dış politikada önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.

Toplum için güven kavramı son derece önemlidir. Aynı zamanda kamu diplomasisi içinde bu durum geçerlidir. Halk çoğu zaman şirketlere ve devlet yönetimine güven konusunda şüphe duymaktadır. Burada araya sivil toplum kuruluşları girmektedir. Halk, kâr amacı gütmeyen, ticari kaygısı olmayan, vatandaşın isteklerini savunan STK'lara güvenmekte, onları samimi bulmakta ve haklarını emanet etmektedir. Özellikle bu kurumlar ünlü isimlere, yabancı politikacılara ve uzmanlara ulaşarak destek toplamakta, onlar aracılığıyla yapılan çalışmalarından toplumu haberdar etmektedir. STK'lar sadece kendi halkının değil yabancı halklarında güvenine sahiptir. Dolayısıyla STK ile iş birliği yapmak, halkı etkilemeyi ve böylelikle hükümet kararlarına tesir edebilmeyi beraberinde getirecektir. Bu durumda bazı STK çalışmalarının perde arkasında, devlet isteğinin parçalarını görmek mümkün olabilmektedir.

1.2.1.4. Küresel İşletmeler ve Markalaşma

Küreselleşmeyle beraber siyasi, ekonomik, kültürel, sosyal yani kısacası hem maddi hem de manevi değerler ülke sınırlarını aşmış ve evrensel bir yayılıma geçmiştir (Ertürk, 2010: 28). Kamu diplomasisi faaliyetlerinin önemli aktörlerinden birside özel sektör alanındaki uluslararası işletmelerdir. Küreselleşme, özel işletmelerin ürünlerini toplumun yaşamına dahil ederek, politikacılardan çok daha yakın hale getirmiştir. Bu özel şirketlerin neredeyse hükümet derecesindeki aktifliği, onları mesuliyet almaya ve topluma yönelik faaliyetler

yapmaya yönelmiştir (Goodman, 2006: 7). Popülerleşmiş pek çok ulus ötesi markalar insanların tercih listesinin ilk sıralarında yer almıştır. Tercih edilen markalar üzerinden kitlelerde olumlu bir algının oluşması, istenilen düşüncelerin yayılmasını kolaylaştırmıştır. Özel sektör alanında yaşanan bu gelişmeler, devletin çalışmalarına katkı sağlamıştır.

Markalamanın, pazar ve reklam düzeni, kamu diplomasisiyle “ulus markalama” halini almıştır (Ekşi, 2014: 96). Kamu diplomasisi burada, ulus markalamayı bir yöntem olarak kullanmaktadır (Melissen, 2005: 20). Ülkeye karşı olumsuz bir imaj söz konusuysa, ulus markalama sürecinde bu durum olumlu yönde değişebilmektedir. Marka ile ait olduğu ülke arasındaki bağ, toplum tarafından bütünleştirilmektedir. Bu markalaşmış şirketlerin elde ettiği başarı ülkenin başarısı olarak görülmektedir.

İşletmeler aynı zamanda kendi ülkelerinin kimliğini de yansıtmaktadır. McDonald’s, Starbucks, Coca Cola gibi küresel Amerikan şirketleri, Amerika kültürünü yaygınlaştırmış ve imajına katkı sağlamıştır. Bununla birlikte Mercedes’de Almanya’nın, Samsung’da Kore’nin, Loreal’de Fransa’nın ve Gucci’de İtalya’nın akıllara gelmesi şeklindeki örnekler ülke ile şirketlerin ilişkilendirildiğini göstermektedir. Bu işletmelerin uluslararası etkinliklere sponsor olarak katılması, organizasyonlarda yer alması, spor, sanat ve kültür etkinliklerinde reklam kampanyalarını düzenlemesi hem markasına hem de ülkesine cazibe katmakta, farkındalık oluşturmakta ve kamu diplomasisi alanındaki çalışmalara destek vermektedir. Bu durum ülkenin kültürünün yayılmasına da vasıta olmaktadır. Markaların ekonomik hedefleriyle kamu diplomasisinin siyasi hedefleri ortak bir noktada buluşmaktadır.

Kamu diplomasisinin özel sektörle iş birliği yapması, hükümetlerin harcamalarını azaltmaktadır. Dolayısıyla devletin kamu diplomasisi faaliyetleri için ayırdığı bütçeye olumlu katkı sağlamaktadır. Menşei ülke etkisi, tüketicilere ülkenin kimliğini aktarmakta ve kamuoyunu ikna sürecinde oldukça yarar sağlamaktadır. Oluşturulan olumlu ve güçlü ülke imajı, yatırımcıları, yetenekli kişileri, olumlu medyayı ve turistleri kendine çekmektedir (Anholt, 2015: 189). Rekabetin üst düzeyde olduğu şu dönemde stratejik bir imkan kazandırmaktadır. Markasını geliştiren ve uluslararası toplumdaki görünümünü sağlamlaştıran devletler, güvenilirlik ve ikna etme gücünü artmaktadır (Özkan, 2018: 6).

Kamu diplomasisinde özel sektörle iş birliği konusunda en başarılı ülke Amerika’dır. Bunun sebeplerinden biride ise küresel işletmelerin burada çok sayıda bulunuyor olmasıdır (Sancar, 2012: 102).

1.2.1.5. Baskı Grupları

Baskı grupları, kamu diplomasisi önemli aktörleri arasında yer almaktadır. Baskı gruplarının tanımını Sancar şu şekilde aktarmıştır: “Belli bir amacı gerçekleştirmek amacıyla oluşmuş gruplar olarak hükümeti ve resmi organları çıkarları lehine etkilemeyi hedefleyen ve bunun için sürekli çalışan topluluklar” (Sancar, 2012: 107). Baskı grupları iktidarı ele geçirmeyi hedeflememekte, çıkarları ve amaçları doğrultusunda resmi organlara ve iktidara baskı uygulamaktadır. Bu gruplar müşterek çıkarlarını hayata geçirmek için siyasal otoriteler üzerine etki eden gruplardır (Kapani, 2019: 208). Düzenli ya da düzensiz olarak bir araya gelen baskı grupları, hükümet politikalarına etki etmeyi amaçlamaktadır (Daban, 2017: 28).

Baskı gruplarının tamamının hukuki bir yapıda olduğu söylenemez. Hedeflerine kavuşma yolunda, devlet, iktidar ve halka sesini duyurmak için birçok iletişim yolunu kullanmaktadır (Aziz, 2011: 23). Hükümete bağlı olmayan bu grupların çalışmaları kamu diplomasisine fayda sağlamaktadır. Ekonomik ve sosyal baskıyla hükümet politikalarını kendi istekleri doğrultusunda şekillenmesini sağlamak adına faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Bu baskı gruplarının içerisinde konfederasyonlar, ticaret ve sanayi odaları, küresel şirketler, dernekler, sendikalar gibi çok sayıda oluşum vardır. Bu gruplar sadece kendi ülkelerinin hükümetlerine değil, aynı zamanda başka ülkelerin hükümetlerine de baskı yaparak istediği kararları alıracak çalışmalar yapabilmektedirler.

Baskı grupları çeşitli amaçlar benimsemektedir. Bunlar ideolojik, politik, ekonomik ve mesleki konular olabilmektedir. Siyasi aktörler, yerel yönetimler, mesleki örgütler ve sendikalar bu baskı gruplarını kendi amaçları için kullanabilmektedir (Aziz, 2011: 26). Hem yerel hem de küresel düzeyde hükümetlerin kararlarına tesir etmeyi hedefleyen baskı gruplarının içinde, farklı milletlerin lobileri ve sivil toplum kuruluşları da bulunmaktadır. Bu lobi ve kuruluşlarla oluşturulan baskı grupları bir hükümetin başka bir hükümeti etkilemesi noktasında kritik bir rol oynamaktadır.

Belirli çıkarları ve menfaatleri için bir araya gelmiş ve bunları gerçekleştirme amacı taşıyan baskı grupları, özellikle ülke dışında olanları hükümetler için kamu diplomasisi noktasında ciddi öneme sahiptir. Bu gruplar kamu diplomasisi alanında kendi ülkelerine katkı sağlamaktadırlar. Kamu diplomasisindeki başka halkları etkileme ve ardından hükümet kararlarına tesir etme durumu, yurt dışında faaliyet gösteren baskı gruplarıyla iyi ilişkiler kurmayı ve onlarla iş birliği yapmayı kıymetli hale getirmektedir.

1.2.1.6. Kanaat Önderleri

Türkçede kanaat kelimesinin anlamının birincisi “elindekinden hoşnut olma durumu, kanıklık, yeter bulma, yetinme, fazlasını istememe, doyum” ikincisi ise “kanma, inanma, kanış, kanı, inanç, düşünce” şeklindedir (TDK, 2022). Burada ikinci anlamın dikkate alınmasıyla beraber önder kelimesinin manasına bakıldığında “Gücü, ünü ve toplumsal yeri dolayısıyla, belli zaman ve durumlar içinde, ilişkili bulunduğu küme veya toplumun tutum, davranış ve etkinliklerini değiştirip yönetme yeteneğini gösteren kimse, lider, şef, alemdar” olarak ifade edildiği görülmektedir (TDK, 2022).

İngilizce karşılığı “Opinion Leader” olan kanaat önderliği, fikirleri, düşünceleri, hal ve hareketleriyle çevresindeki insanlar tarafından örnek alınan, kişiler üzerinde tesiri olan kimselerdir. Kanaat önderlerinin etki alanı farklılık göstermekle beraber, etrafındaki insanlar tarafından saygı duyulan, düşünceleri önemsenen, danışılan, belirli konularda uzaman olduğu kabul edilen, halk üzerinde yönlendirici güce sahip olan kişilere denilir (Ortatepe, 2014: 72). Bu kanaat önderleri sahip olduğu din, etnik ya da fikri özellikleri sebebiyle oldukça geniş kitleleri etkileyebilmekte ve peşinden sürükleyebilecek potansiyele sahip olabilmektedir. Bu durum onları kamuoyu oluşturma noktasında bazı durumlarda medyanın önüne bile geçirmektedir (Mutlu, 1993: 122; Kışlalı, 1997: 330).

Kanaat önderleri politika, bilim, spor, din gibi çeşitli konularda resmi ve siyasi mercilerle daha kolay bağlantı kurabilmektedir. Kanaat önderleri sanatçılar, bilim insanları, siyasetçiler, sporcular, akademisyenler, iş adamları, din adamları, aşiret liderleri, sivil toplum kuruluşu yöneticileri şeklindeki bireyler olabilmektedir. Kanaat önderliği farklı dönemlerde farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Günümüzde gelişen teknolojiyle sosyal medyanın aktif kullanımı bu alanda fenomenler ortaya çıkarmıştır. Bu kişilerin etki ettiği gruplar gözden kaçırılmaması gereken niteliktedir.

Yale Üniversitesi’nde yapılan araştırmalar neticesinde “iki basamaklı akış, fikir önderliği ve kapı tutucu” şeklinde kavramlar ortaya çıkmıştır (Erdoğan & Alemdar, 2005: 73). Bu kavramlardan iki basamaklı akış kuramına göre güvenilir bir referanstan hedef kitleye verilen mesaj daha inandırıcı ve tesirlidir. Bu durum kanaat önderlerinin önemini göstermektedir. Kamu diplomasisi bu önemli kişileri, halkı etkileme noktasında kullanabilmektedir. Toplumun içinden yükselen, onlarla aynı dili konuşan kanaat liderleri, karşıt grupları bir araya getirme, problemlere çözüm arama noktasında ileri yaşlarda olması

önemli hususlardandır. Bu önderler kavgaları, sıkıntıları ve sorunları çözüme kavuşturmakta önemli mercilerdir (Ulutaş, 2016: 316).

Bireylerin ya da grupların arasında yaşanan çatışmalarda veya toplumsal gerginliklerde, başka kişilerin hatta resmi makam ve yetkililerin dahi çözemediği, yetersiz kaldığı meseleleri, şiddete başvurmadan, arabuluculuk ve uzlaşma yoluyla çözebilmektedirler (Güngörer, 2021: 66). Bu ikna edebilme kabiliyeti kendilerine saygınlık kazandırmakta ve kamu diplomasisi uygulamalarında önemli bir aktör haline getirmektedir.

1.2.1.7. Uluslararası Örgütler ve Kuruluşlar

Kamu diplomasisinin önemli aktörleri arasında uluslararası örgütlerde yer almaktadır. Dünya üzerinde barış ve güvenliğin sağlanması, ticaretin gelişmesi ve küreselleşmeyle beraber sınır kavramında yaşanan değişimler uluslararası örgütlerin oluşmasını beraberinde getirmiştir. Uluslararası sistemde merkezi bir otoritenin olmaması ülkelerin birbirlerine olan bağımlılıklarını arttırmakta ve problemlerin çözüme kavuşması yolunda daha fazla iş birliğini gerekli kılmaktadır (Demir, 2020: 2). Bu örgütler, bir araya gelen ülkelerden bağımsız bir iradeye, tüzel kişiliğe ve özerk bir statüye sahiptir. Birçok alan üzerine kurulabilmektedirler. Askeri, siyasi, ekonomik, sağlık, kültür, çevre vb. hedeflerle kurulan bu uluslararası örgütler iki ya da daha fazla devletin bir araya gelmesiyle oluşmakta ve belirli anlaşmalar etrafında hareket etmektedirler (Kılıçarslan, 2019: 57). Bu durum uluslararası örgütleri uluslararası alanda önemli bir konuma yerleştirmiştir.

Günümüzde Birleşmiş Milletler (BM), Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), Avrupa Birliği (AB), G-8, G-20, Arap Birliği, Afrika Birliği, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Dünya Barış Örgütü, Güneydoğu Asya Devletleri Birliği (ASEAN), Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization(UNESCO)), Greenpeace gibi çok sayıda uluslararası örgüt ve sivil toplum kuruluşları bulunmaktadır. Bu örgüt ve kuruluşlar hem bölgesel hem küresel krizlere karşı ortak kararlarla harekete geçme kabiliyetine sahiptirler.

Uluslararası örgütler, bazı durumlarda devletlerin hareketlerini kısıtlamakla birlikte aynı zamanda hükümetlerin stratejilerini de doğrulamakta ve uygulamalarına meşruiyet kazandırmaktadır (Sancar, 2012: 106). Kamu diplomasisi uygulamaları içinde büyük ve güçlü üye devletler kendi dış politikalarına hizmet amaçlı bu örgütleri kullanabilmektedir. Bu sayede devletin sert gücünü yumuşak güç haline dönüştürmüş şekilde kullanacaktır. Dolayısıyla da kendisine gelecek olan olumsuz tepkilerinde önüne geçmiş olacaktır. ABD'nin

Afganistan'ı işgalinde NATO'nun desteğini alması ve ardından üstünlüğünü kullanarak da bölgede kamu diplomasisi faaliyetleriyle yumuşak güç uygulaması bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Aydemir, 2016: 110). Bu gibi örnekler göstermektedir ki uluslararası örgütler ve kuruluşlar toplumların ilgisini çekme, güven verme, yönlendirme, ikna ve etkileme özellikleri barındırması sebebiyle kamu diplomasisi faaliyetlerini gerçekleştirmek için bir araç durumuna gelmiştir.

1.2.1.8. Medya Organları ve Uluslararası Yayıncılık

Medya hem geçmişte hem de gelişen teknolojiyle günümüzde oldukça etkin, değerli ve vazgeçilmez bir araçtır. Medya, dünyada neler olup bittiğini hem kendi hem de diğer ülkelerin durumlarını ve yaşadığı gelişmeleri takip etmeyi sağlayan, üstelik bunu çok kısa bir sürede gerçekleştirebilen alandır. Kültürel, sosyal, dini, sanatsal, eğitim, spor, sağlık, siyasi, ekonomik, çevresel vb. akıllara gelebilecek tüm gelişmelere buradan ulaşılabilir. Medyadan kitlelere ulaşan bilgiler doğal olarak bu kitlelerin düşüncelerini etkilemektedir. Kendi ülkesi hakkında edindiği bilgilerin yanı sıra yerel medyanın diğer ülkeler hakkında yaptığı bilgilendirmelerde oldukça önemlidir.

Yerel medyada bahsi geçen ülkeler hakkında bir ön bilgi ya da ön yargı oluşabilmektedir. Dolayısıyla yanlış yönlendirmelerin önüne geçmek için veya doğru bilgileri desteklemek ve çıkarlarını besleyecek bilgileri aktarmak için kamu diplomasisinde medyayı kullanmak oldukça önem kazanmıştır. Devletlerin bizzat kendi ülkesinde yaşanan gelişmeleri ve küresel alandaki olayları kendi medya organlarıyla uluslararası yayınlarla aktarması, hedef kitlelerin düşüncelerini şekillendirmek için çok kıymetlidir. Bunun farkında olan devletler, kamu diplomasisi uygulamalarında medya ve haber ajanslarını aktif bir şekilde kullanmaktadırlar.

Elçilikler, buldukları ülke hakkında bilgi akışı sağlayacak en yakın ve ilk aktörlerdendir. Bu nedenle Amerika, İngiltere ve Fransa gibi pek çok ülke elçiliklerinde, uluslararası alanda ülke hakkında pozitif imaj oluşturulması için basın ataşeleri kurmuştur (Sancar, 2012: 89). Medya, ülkelerin yaşam tarzlarını ve fikirlerini tüm dünyaya yansıtmaktadır. Bununla beraber medyanın haberdar etme, eğitme, kamuoyu oluşturma, bilgilendirme, ikna etme ve yönlendirme özelliğine sahip olması kültürel, sosyal ve siyasal alanlarda kamuoyu oluşturmaya sağlamaktadır. Medya, bireylerin ve toplumların belirli konulardaki düşünce ve tavırlarını yönlendirerek, siyasi tercihlerine etki etmektedir. Onların beğenilerini ve alışkanlıklarını değiştirerek yaşam şekillerini etkilemektedir (Bostancı, 2012:

130-131). Medyanın bu önemi demokraside yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü büyük güç olduğu ifade edilmektedir.

Yabancı ülkelerdeki enformasyonu yayan iletişim araçları başka hükümetlere ve halkına karşı imajı da şekillendirmektedir (Kunczik, 1997: 7). Uluslararası alanda oluşturulan imaj ülkenin cezbediciliğini arttırmakta ve istenilen mesajların iletilmesinde oldukça işe yaramaktadır. Çıkarlara hizmet edecek gündemi oluşturmak için medya organları kitleler üzerinde kullanılan yollardan biridir. Gündeme gelen olumlu veya olumsuz yayınlar halkların davranış ve tutumlarını etkilemektedir (Bektaş, 2000: 121). Özellikle teknolojik alanda yaşanan gelişmeler ve küreselleşme iletişimin yaygınlığını arttırmıştır. İnternet sayesinde insanların birbirine daha çok yaklaştığı bir süreç yaşanmaktadır.

Günümüzde gazete, dergi, kitap, televizyon, radyo, film, sinema, sosyal medya, çevrimiçi siteler ve diğer internet ağları tüm dünyadaki insanlara ulaşmaktadır. Toplumlar arasında bağ oluşturmak ya da var olan bağları güçlendirmek ve paylaşımı arttırmak için bu medya araçları insanlara eşlik etmektedir. Medya, halkların birbirini tanmasına imkan sunan, kültürler arası etkileşimi sağlayan, siyasi, ekonomik, sosyal gibi alanlarda ortaklık ve işbirliğini kolaylaştıran önemli bir unsurdur (Yıldırım, 2014: 154). Bu durum doğru kullanıldığında kamu diplomasisi hedeflerini karşılayan stratejik araç niteliğindedir.

Soroka'nın kamu diplomasisini üç ana parçanın karmaşık ilişkisine dayandığını ve bunu hükümet, kamuoyu ve medya olarak ifade ettiğini aktaran Gilboa, burada medyanın, hükümet politikalarına tesir etmesine dikkat çekmiş ve “Şayet medyanın öncelikle hükümet politikalarına hizmet ettiği varsayımı doğruysa, enformasyon yönetimi, hükümetin enformasyonu kontrol etmesi ve medyanın manipülasyonunu içermektedir. Bu kontrol genellikle savaş ve askeri operasyonlarda daha çok hissedilmektedir. Fakat kamu diplomasisine uygulandığında medyanın manipülasyonu dış etkenlere karşın güçlü iç muhalefet oluşturmak anlamına da gelmektedir.” İfadelerini kullanmıştır (Gilboa, 2008: 62-63). Medyanın milli çıkarları belirleme konusunda siyasetçilerden daha fazla siyaset ürettiğine değinmektedir.

Medya organlarının her birindeki yerel ve uluslararası yayınlarda kullanılan dil, seçilen kelimeler, sunum tarzı ve yer verilen görseller gibi öğeler yerel ve uluslararası toplumların düşüncelerinde izler bırakmaktadır. Uluslararası yayıncılıkta ülkelerin milli dilinin kullanılması anlatılanların daha kolay kavranmasını, yakınlık hissiyatı ve etkileyicilik sağlamaktadır. Bununla beraber medya özel şirketler tarafından finanse edilse de devletin

düzenlemelerine tabidir. Burada önemli olan bir noktada devlet eliyle kurulmuş medya organlarının her birinin devletin görüşlerini yansıtmaması beklenilemez oluşudur.

Uluslararası yayıncılığın temel fonksiyonu: Kritik bir uluslararası mevzuda, dünya kamuoyunun veya bir kısmını kendi yanına çekmek, başka bir devletin yürüttüğü propagandayı işlevsiz hale getirmek, savaş zamanında kendi halkının moralini yüksek tutmak, ülkesini ve halkını tanıtmak, farklı ülkelerde bulunan vatandaşlarının anavatana bağlılığının devam etmesini sağlamaktır (Akarcalı, 2003: 3-4).

Uluslararası yayıncılıkta bir ülkenin yabancı bir ülkeye karşı ılımlı ve dostça anlatımı turist ve yatırım teşviki sağlamakta, o ülkenin yumuşak gücüne doğrudan destek olmaktadır (Ekşi, 2014: 114-115). Ancak unutulmamalıdır ki tam tersi bir durumda söz konusu olabilmektedir. Yani bir ülkeye karşı olumsuz ve düşmanca söylemler o ülkenin prestijine zarar vermekte ve yumuşak güç uygulamalarını sekteye uğratmaktadır. Cull'a göre verilen haberlerin, söylemlerin, ifade şeklinin, video ve resimlerin yanlı olması ve algı oluşturmak için kullanılması olası bir durumdur (Cull, 2009: 21).

Haber ajanslarının içerik sağlamadaki haberleri alma, toplama ve yayma görevi, toplumları hızlı bir şekilde harekete geçirmektedir. Dolayısıyla ulusal veya uluslararası meselelerde kitle iletişim araçları kullanılarak hedeflenen propaganda ve manipülasyonun gerçekleşmesini mümkün kılmaktadır (Sancar, 2015: 448-452). Haber ajansları bilgi yaymanın çok daha ötesinde bir sistemdir. Bu sebeple medya organlarının tamamının kamu diplomasisi uygulamalarında vazgeçilmez bir öneme sahip olduğu kuşkusuzdur.

Dizi ve filmler, kültür-sanat etkinliği olduğu gibi aynı zamanda insanlar için sosyal bir aktivite özelliği de taşımaktadır. İnsanların her iki amaç için bu sektöre ilgisi oldukça fazladır. Sevilen oyuncuların yer alması, olayların sürükleyiciliği, etkileyici senaryolar, tanınmış yönetmenler gibi faktörlerle daha fazla izleyici kitlesi kazanılmaktadır. Tarihi olayları anlatan filmler son zamanlarda oldukça popüler hale gelmiş ve hem yerli hem de yabancı toplumlar bu konuya ilgiyle yaklaşmıştır. Burada yapımcılara mali ve politik destek sunarak kamu diplomasisi adına, milli çıkarları yansıtan filmler ortaya çıkabilmektedir. Ülkelerin kültür ve tanıtımında rol alan bu filmlerin basın araçlarıyla duyurulması, filmin uluslararası reklamı açısından mühim bir husustur.

Özellikle ihraç edilen filmler ülkenin ün kazanmasına katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte bir diğer önemli nokta film festivalleri, ödül törenleri gibi etkinliklerde aday olan veya ödül alan filmlerin toplum nezdindeki konumunun çok daha başka olmasıdır. Halk buradaki

filmlerin daha gerçekçi ve kaliteli olduğuna inanmakta ve mutlaka izlenmesi gereken filmler listesine eklemektedir. Küresel ve yerel olabilen bu etkinlikler, ülke tanıtımı için önem arz etmektedir. Dikkat çekilmesi gereken bir noktada kurgusal olarak hazırlanan dizi ve film gibi görsel medya içerikleri, kişileri doğru olmayan olaylar üzerinden yanlış yönlendirerek, psikolojik manipüle ile harekete geçirebilmektedirler. Bu içerikler toplumu dolaylı yoldan da olsa harekete geçirebilecekleri için propaganda, politik iletişim ve kamu diplomasisi aktörü olarak kullanılmaktadır (Kavaoğlu, 2018:). Bu durum sinema konusu içinde söz konusudur. Örnek olarak Hollywood sinemasının dünya çapındaki etkileri verilebilir. Dünyanın dört bir tarafındaki milyonlarca insan buradaki karakterlerle bağ kurmakta ve olayların etkisi altında kalmaktadır. Tüm bu sayılan ve etkisinden bahsedilen medya organlarının, tesir alanındaki aşıkaz fazlalık kamu diplomasisi uygulamalarının önemli aktörleri arasına kendine yer bulmasını sağlamıştır.

1.2.2. Kamu Diplomasisi Türleri

Diplomasinin sadece devlet elinde gerçekleştirilen bir durum olmaktan çıkması, artık toplumların ve bireylerinde yer aldığı bir kamu diplomasisine dönüşmesi pek çok kamu diplomasisi türünü ortaya çıkarmıştır. Bu alanların her biri kendi içerisinde büyük katkılar sunmakta ve hedefler doğrultusunda başarı sağlamaktadır. Kamu diplomasisinin pek çok türü bulunmasıyla beraber bu tez kapsamında kültür diplomasisi, eğitim diplomasisi, inanç diplomasisi, vatandaş diplomasisi, dijital diplomasi, diaspora diplomasisi, lobicilik ve savunuculuk son olarak ise ünlü diplomasisi incelenecektir.

1.2.2.1. Kültür diplomasisi

Kültür kavramı Türkçede “Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2022). UNESCO tarafından düzenlenen 1982 yılındaki Dünya Kültür Politikaları Konferansı Sonuç Bildirgesi’ne göre ise kültür tanımı “bir toplumu veya toplumsal bir grubu tanımlayan belirgin maddi, manevi, duygusal ve zihinsel özelliklerin birleşiminden oluşan bir bütün ve sadece bilim ve edebiyatı değil, bunun yanı sıra yaşam biçimlerini, insanın temel haklarını, değer yargılarını, inançlarını ve geleneklerini de kapsayan bir olgu” şeklindedir (Oğuz, 2011: 128). Ertürk’ün kültür tanımına bakıldığında ise, insanlara ve topluluklara kimlik kazandıran ve onları birbirinden ayırt edilmesini sağlayan özelliklerin bütünüdür. Buradan yola çıkarak kültürün bizi biz yapan en önemli olgu olduğunu

görmekteyiz, çünkü bize kimlik oluşturur, toplumdaki yerimizi belirler ve aidiyet hissi kazandırır. Kısaca kültür, ahlak, hukuk, örf, adet, gelenek, görenek, inanç, bilgi ve sanat değerlerinin tamamıdır (Ertürk, 2010: 287). Her toplumun farklı özellikleri mevcuttur ancak sadece farklılıktan ibaret olduğu söylenemez. Kültür aynı zamanda benzer özellikleri ve evrensel değerleri de bünyesinde barındırmaktadır. Literatürde kültür tanımı üzerine mutabakata varılmadığı için birçok farklı tanımı mevcuttur.

Kültür, halkların yaşam şeklini oluşturur ve yaşam şeklini anlatır (Ünal, 2017: 98). Küreselleşmeyle beraber ve onu takip eden teknoloji, artık toplumların yaşam şeklini yani benliğini oluşturan değerlerini başka toplumlara aktarmayı hızlandırmıştır. Bu noktada kendi kültürünün yayılımı için devlete ve topluma önemli görevler düşmektedir. Günümüzde devletler ekonomik üstünlük, askeri gelişme, teknolojik ilerleme gibi konulara odaklanırken aynı zamanda sosyal uyum ve devamlılığı sağlayacak gelişmeleri de takip etmeli ve yürütmelidir. Burada kültürü yayma ve kültürlerarası etkileşim kurmak önem kazanmaktadır. Yumuşak gücün temel kollarından birini oluşturan kültür, kamu diplomasisinin bir türü olan kültür diplomasisini ortaya çıkarmıştır.

İngilizcede “cultural diplomacy” olarak adlandırılan kültürel diplomasi, Türkçede Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) Dışişleri Bakanlığı, Kültürel Diplomasi Genel Müdür Yardımcılığı’nın faaliyetleri kapsamında birebir tercümeyle “kültürel diplomasi” olarak aktarılmış ve kısaca kültür diplomasisi olarak da çevrilmiştir (Ekşi, 2014: 181). Tıpkı kültür kavramı gibi Kültür diplomasisi kavramı tanımı üzerine de mutabakata varılmamıştır. Bu sebeple literatürde farklı farklı tanımlar yapılmıştır. Kültür diplomasisi olarak ifade edilmesi onu bambaşka bir diplomasi türüymüş gibi nitelendirenlerde mevcuttur. Halbuki kültür, tarih boyunca diplomasiye eşlik etmiş ve onun araçları arasında yer almıştır. Burada da kültür diplomasisi kamu diplomasisinin bir türü olarak incelenecektir.

Leonard Mark, kültürel diplomasiyi, devletlerarasında uzun süreli ilişkilerin oluşmasına odaklanan bir kamu diplomasisi türü olarak aktarmıştır (Mark, 2002: 50). Merkezi Amerika’da bulunan Kültürel Diplomasi Enstitüsü’nün tanımına göre ise kültür diplomasisi, devletlerin farklı devletlerle olan ilişkilerini güçlendirmek, iş birliğini ilerletmek, milli çıkarları muhafaza etmek ve benzer amaçlar doğrultusunda kültürel ve kimliksel değerlerine bağlı olarak yürüttükleri sosyo-kültürel etkinliklerin bütünüdür (Yağmurlu, 2019: 1188).

Kültürel diplomasiyle milletlerin birbirleriyle arasındaki anlayış arttırmakta ve birbirlerinin kültürlerini paylaşarak kendilerini dünyaya tanıtmaktadırlar. Kültürel diplomasi;

fotoğraf, heykel, müzik, konser, dans, film gibi tüm sanat alanları, spor, fuar, sergi, panayır, konferans, seminer, üniversiteler ve dil programları, değişim programları, yurtdışında açılan kütüphaneler ve okullar, kitaplar ve çeviriler, haber, televizyon ve radyo programları, kültürel etkinlikler, yardım projeleri, dinler arası hoşgörü, gelenek alışverişi gibi pek çok faaliyeti içinde barındırmaktadır. Kültürel diplomasi faaliyetleri devlet eliyle olduğu gibi sivil toplum kuruluşları, özel şirketler, bireyler veya ortaklaşa da yürütülmektedir. Bireyler bu faaliyetleri yürüttüğü noktada “kültür elçisi” rolündedirler. Özellikle kültürü içinde taşıyan dil, kültür diplomasisi için son derece önemlidir. Bu nedenle birçok ülke kendi dillerini yaymak için çeşitli organizasyonlar gerçekleştirmektedir.

Szondi'ye göre kültür diplomasisi bir ülkenin hükümetiyle ve dış politika hedeflerinin başarısıyla yakından ilişkilidir (Szondi, 2009: 302). Yukarıda da sıralanan faaliyetlerle beraber kültür diplomasisi, yabancı halkları kaynaştırmakta, birbirlerine tanıtmakta ve bu sayede olumlu imaj sağlamaktadır.

Kültürel diplomasiyle ülkeler kültürünü ve dillerini popüler hale getirmeyi amaçlamaktadır. Bu sayede güven ortamı oluşabilir, karşı tarafı iş birliği için cesaretlendirebilir ve başka toplumlardaki etkili üyelere ulaşabilmeyi kolaylaştırabilir (Önal, 2018:49). Dünya görüşlerinin, fikirlerin, yaşam tarzların, zevklerin vb. birçok ögenin paylaşılmasıyla kendi doğrularını karşı tarafa aktaran ve karşı tarafın doğrularını anlayan kültür diplomasisi; toplumların etkileşimi sağladığı gibi toplumları dönüştürür ve değiştirir. Dolayısıyla böyle bir ortam yeni fikirlere açık olmayı beraberinde getirir (Purtaş, 2013: 2). Kültür diplomasi çalışmalarının sonucu çoğu zaman daha geç olabilir ancak kalıcılık ve kesin sonuç elde etme yönünden oldukça önemli bir yere sahiptir.

ABD, kültürel faaliyetlerine Fransa, İtalya ve İngiltere'den çok sonra başlasa da günümüzde en etkin konumdadır (Sancar, 2012: 171). Özellikle Soğuk Savaş döneminde hem Amerika hem de Sovyet yönetimi kültür diplomasisini dış politikalarının vazgeçilmez bir unsuru haline getirmiştir. Bu noktada ideolojik ve stratejik adımlar atılmıştır. İki taraf da kazanmak için önemli çalışmalara imza atmış ve siyasi kimlikleri yerine kültürel kimliklerini silah olarak kullanmıştır. Bir dönem üstünlük kurmak için kullanılsa da kültür diplomasisinin en önemli amacı kültürlerarası diyalogdur. Ancak ülkeler karşılıklı kültür ve fikir alışverişinden ziyade sadece kendi kültürel ürün ve değerlerini kültür diplomasisi yoluyla ihraç etmeye daha heveslidirler (Zaharna, 2010: 118-119). Kültür diplomasisi alanında yapılan çalışmaların geri dönüşündeki verim, ülkeler tarafından bu alana verilen önemi giderek arttırmaktadır.

1.2.2.2. Eğitim Diplomasisi/ Üniversiteler ve Okullar

Kamu diplomasisinin özel ve kıymetli alanlarından biriside eğitimidir. Eğitim, ülkelerin uluslararası alanda yumuşak gücü kullanmaya destek niteliğindedir. İnsan hayatında fikirlerin temelini oluşturan, beceri ve anlayış kazandıran olgudur. Bu nedenle eğitim alanında yapılan ulusal ve uluslararası çalışmalar oldukça önemlidir. Bu alanda yapılan çalışmalar, kamu diplomasisi kapsamında ortak değerlerin oluşması, kültürlerin kaynaşması ve sivil iletişimin gelişmesine katkı sunmaktadır (Erzen, 2014: 129-130). Kamu diplomasisi uygulamalarında eğitim seçeneğini kullanan devletler, uzun süren kalıcı bir iz bırakmayı hedeflemektedirler. Bu amaçla birçok Avrupa Birliği üyesi devlet, kamu diplomasisi politikalarını eğitim üzerinden yaygınlaştırmaktadır (Özkan, 2015: 6).

Eğitimde iş birliği sağlanarak diplomatik ilişkilerin ilerletilmesi sürecini kapsayan eğitim diplomasisi, özellikle yüksek öğretim alanında olmak üzere barış ve uzlaşma kültürü oluşturma, farklı ve benzer yönlerin keşfedilmesi gibi hususlarda yürütülen çalışmaları kapsamaktadır (Demir, 2019: 237). Bu çerçevede ortak eğitim kurumları, akademisyen ve öğrenci değişim programları, konferans ve burs gibi uygulamalar düzenlenmektedir. Bu eğitim programlarıyla devletler kendi ülkelerine karşı sempati kazandırmakta ve geleceğin teminatı olan gençleri, karar verme mekanizmasının ilerideki aktörleri olacak kişileri etkileyerek hem şimdiye hem de geleceğe yatırım yapmaktadırlar.

Eğitimin, kültürlerin yayılımındaki büyük faydası, kamu diplomasisinin önemli alanı olmasını sağlamıştır. Eğitim uygulamaları kapsamında öğrenciler değişim programlarından yararlanmakta ve farklı burslarla birçok ülkedeki üniversitelerde eğitim almaktadırlar. Akademisyenler ise uluslararası konferanslara ve seminerlere katılmakta ve uluslararası yayınlar yapmaktadır (Karadağ, 2016: 96). Bununla beraber akademisyenlerde değişim programlarına dahildir ve başka ülkelerde ders verme veya eğitim alma imkanına sahiptir.

Eğitim programlarının en önemli yararı, kamu diplomasisinin diğer araçlarındaki gibi belirli bir davranış, görüş ve kalıba sığmasından ziyade tüm yaşam tarzlarına dokunmasıdır (Waithaka & Maluki, 2016: 1-2). Potter, uluslararası eğitim programlarının ülkeye olan faydalarını şöyle aktarmıştır: “Ülke imajının üç boyutunun geliştirilmesine yardımcı olarak ülkenin ekonomik, politik ve sosyal kalkınmasının daha eksiksiz ve dengeli bir şekilde algılanmasını sağlar” (Potter, 2002: 47). Bütünüyle yasal ve devlet tarafından desteklenen kültür ve değişim programları milli çıkarlara ve dış politika amaçlarına hizmet vermektedir.

Üniversiteler, ülkelerin akademik seviyelerinin ve gelişmişlik düzeyini en doğru şekilde yansıtan kurumlardır. Devletlerin içerisinde kaliteli üniversiteler ve saygın akademisyenlerin bulunması çeşitli ülkelerdeki öğrenciler için çekici bir faktördür. Öğrencilerin ülkeler arası akışı kültür mesajlarını yaymada çok kıymetlidir. Birbirinden farklı uluslardan öğrencilerin bir araya gelerek etkileşim kurması fikir, kültür ve dil alışverişi halinde olması birbirleri ve ülkeleri için olumlu izlenimler oluşturmaktadır. Yurtdışı eğitim imkanı sağlayan birçok program çeşidi bulunmasıyla beraber en bilinen örneği ise Erasmus programıdır. Bu eğitim imkanından yararlanan öğrenci hem gittiği ülkeyi ve insanlarını tanımakta hem orada bulunan diğer yabancı öğrencileri ve ülkeleri hakkında bilgi sahibi olmakta hem de bizzat kendisi ülkesini temsil etmekte ve yansıtmaktadır. Tüm bu etkileşim birbirlerine ve ülkelere karşı pozitif imaj oluşturmaktadır. Gelecekte ülke yönetimine geçebilecek potansiyele sahip bu kişiler, ülkeler hakkında verilecek kararda daha sempatiyle hareket etmesini sağlayacaktır.

Kamu diplomasisi kapsamında yürütülen bir diğer faaliyette öğrencilerin yurtdışı eğitimlerini devam ettirebilmeleri sağlayan burs programlarıdır. Fullbrigt bursları, İngiltere'nin Chevening bursları, Almanya'nın Almanya Akademik Değişim Servisi (DAAD) bursları ve Avrupa Birliği'nin Erasmus bursları vb. burslar lisans veya üzeri eğitim alan öğrencilere sunulmaktadır (Demir, 2012: 5).

Kamu diplomasisine katkı sunan bir başka eğitim uygulaması ise ülkeler tarafından yurtdışında açılan okullardır. Bu okullar her ne kadar buldukları ülkenin eğitim sistemine göre hareket etse de kitaplarında kendi dillerini kullanmakta, derslerde tarihlerini aktarmakta ve kültürlerini yansıtmaktadırlar. Burada eğitim alan öğrenciler o ülke hakkında donanımlı bir şekilde hayata katılmaktadır. Bu alandaki ilk örnekler Fransa'dadır. Yabancı ülkelerde okullar açan Fransa'nın amacı Fransız çocuklarına eğitim vermektense Fransız olmayan çocuklara Fransızca öğretmek ve medeniyetini tanıtmaktır (Haigh, 1974: 68-69).

Üniversite ve Akademik çevrenin ürettiği bilimsel nitelikteki yayınlar kamu diplomasisi için önem teşkil etmektedir. Bu eserler ve üreticileri buldukları ülkeyle ilişkilendirilerek oraya değer katmaktadır. Tüm bunlarla beraber uluslararası düzeyde gerçekleştirilen konferans, sempozyum, kurslar, çeşitli kültürel ve sanatsal etkinlikler yine eğitim alanında yapılan önemli uygulamalardır (Karadağ, 2016: 98). Bu faaliyetlere katılan ve davet edilen bilim insanları, yazarlar, sanatçılar ve gazeteciler sağlanan katkının derecesini dahada arttırmaktadır.

1.2.2.3. Dini/İnanç Diplomasisi

Din ve inanç insan maneviyatının en önemli unsurudur. İnsan benliğini etkisi altına alan bu unsur ülkelerin kültürleriyle bütünleşmiştir. İnsan, kültür ve dinin bu yakınlığı kamu diplomasisi uygulama alanlarına dini dahil etmiştir.

Dünya tarihine bakıldığında dinin her zaman önemli bir konumda olduğu görülmektedir. Uluslararası ilişkileri etkileyen faktörlerin arasında din, daima kendisine yer bulmuştur. Bu durum inanç diğer adıyla din diplomasisinin, devletlerin dış politika kararlarında etkili olduğunu göstermektedir. Geçmişte yapılan hacı seferleri, Osmanlı'daki gaza anlayışı, Hıristiyanlıkta papalık, İslam da halifelik makamı vb. dinsel ve inançsal durumlar konunun önem derecesi göstermektedir.

Din hem çatışmalara sebebiyet veren hem de çatışmaları azaltan hatta sonlandıran birleştirici gücü içinde barındırmaktadır. Bu güç, din ve inanç konusunun hassas yapısını ortaya koymaktadır. Dinin çok kuvvetli yapısı ve etkisi bütünüyle insanlara verdiği ilhamla alakalıdır. İnanç temelli çatışmaların uzun sürmesi ve diğer çatışmalara nazaran daha sert geçmesi hassas yapısını destekler niteliktedir (Albright, 2006: 3).

Ülkeler, din ve inanç unsurunu diplomasi uygulamalarından ayrı tutamayacağıının farkındalığıyla, bu alanda yapılacak faaliyetleri daha planlı hale getirmek adına din/inanç diplomasisini (faith-based diplomacy) kamu diplomasisi türleri arasına katmıştır. Bu kamu diplomasisi türü, dini gruplara yönelik çalışmaların yürütülmesini ve iletişim kurulmasını sağlamaktadır. Devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerini ve dış politikalarını etkileyen din faktörünün diplomasi hali, uluslararası sorunların çözüme kavuşmasında önemli rol oynamaktadır. Yine bu diplomasi türü dini liderleri, kurumları ve kitleleri aktör olarak kullanmaktadır (Sancar, 2012: 198).

Samuel Huntington, medeniyetler çatışması tezinde toplumun kırılma noktalarını din ve kültür açısından ele almış, gelecekte küresel siyasette devletlerarası mücadelelerin din ve kültür üzerinden yaşanacağını savunmuştur. Huntington'ın tezi, 11 Eylül olayları ve dünyada oluşturulmaya çalışılan İslamofobi gibi durumlar dinin uluslararası sistemde halen yerini koruduğunu ve kaynak çatışma noktalarından biri olduğunu göstermektedir. Günümüzde Müslüman ve İslam dinine karşı önyargı, ayrımcılık ve nefret söylemleri devam etmektedir. Burada dinin, ayrıştırıcı değil birleştirici rolü görülmeli ve tüm dinlere karşı hoşgörülü olan tarafı kullanılmalıdır. İnanç diplomasisi dinin bu olumlu tarafını aktif hale getirmeyi hedeflemektedir. Bu sebeple toplumları etkilemeyi başaran din, yumuşak güç unsuru olarak

da değerlendirilmektedir (Haynes, 2007: 42). İnanç diplomasisi, dinler arası pozitif etkileşimlerle önyargıları kırmayı amaçlayan çalışmalar düzenlerken dini liderlere, kurumlara ve toplumlara da önemli görevler düşmektedir.

1.2.2.4. Yurttaş/Vatandaş Diplomasisi

Yurttaş/vatandaş (citizen) diplomasisi “kültür elçiliği” olarak da adlandırılmaktadır. Vatandaş diplomasisiyle aslında anlatılmaya çalışılan sivil kişilerin birer kültür elçisi olarak ülkesini tanıtmaları ve imajını yansıtmaları durumudur. Vatandaş diplomasisi, kültür diplomasisinin bir kolu olarak irdelenmektedir. Bu anlamda Mueller, kamu diplomasisinin değişim ve ulusal ziyaretçileri programlarını yurttaş diplomasisi uygulamalarına da dahil etmektedir. (Mueller, 2009: 101-102). Kamu diplomasisi, halkı ikna etmeyi ve etkilemeyi amaç edindiği için halkın bu amaca hizmet etmesi oldukça önem taşımaktadır. Halkın önemli olması bireyleri yani vatandaşların aktifliğini de önemli kılmaktadır. Vatandaşların ülke içinde veya dışındaki her hareketi ülke için pozitif ya da negatif bir etki oluşturmaktadır. Bu nedenle vatandaşlar kamu diplomasisi uygulamalarının arasına girmekte ve katkı sağlamaktadır.

Uluslararası ilişkilerde sivil kişilere yer açan yurttaş diplomasisi, hükümetlerin yanında sivil kamu diplomasisi uygulayıcıları olarak kendini göstermektedir (Snyder, 2011: 45). Burada önemli olan bir noktada şudur: Devlet görevindeki diplomatların yürüttüğü kamu diplomasisi faaliyetlerinin propaganda olarak algılanma riski bulunurken sivil bireylerin gönüllük ilkesiyle yaptığı faaliyetler propagandadan uzak görülmektedir (Mueller, 2009: 123). Bununla birlikte Diana Chigas, uluslararası sorunların çözümünde uygulanan gayri resmi diplomasisine (track-two diplomacy) sivillerin dahil olmasıyla kurulan diyalog sebebiyle bu kavramın aynı zamanda vatandaş diplomasisi yerine de kullanılabileceğini ifade etmektedir (Chigas, 2003).

Vatandaş diplomasisinin aktörleri arasında öğrenciler, akademisyenler, sporcular, sanatçılar, ödüllü edebiyatçılar, ünlüler, iş adamları, bilim insanları, turistler, kültür rehberleri, gazeteciler, yurtdışında yaşayan vatandaşlar, hükümetler arası örgüt başkanları, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, enstitüler yer almaktadır (Ekşi, 2014b: 193-194). Bu sıralanan kişiler ve kuruluşlar kültür elçisi olma gücüne sahiptir. Buldukları ülkelerde kendi ülkesinin hikayesini anlatmakta, değerlerini yansıtmakta, kültürünü ve tarihini tanıtmaktadır. Kendi ülkesine döndüğünde ise gittiği ülkenin değerlerini aktaracaktır. Tüm bunlar ülkelerin

görünümü hakkında bilgi vermektedir. Bu bilgiler ışığında alıcılar olumlu veya olumsuz fikir sahibi olmaktadır.

1.2.2.5. Ünlü Diplomasisi

Ünlü kavramının tanımı TDK da “Ün salmış olan, tanınmış, şöhretli, meşhur, şanlı, namlı, namdar, anlı şanlı” olarak ifade edilmiştir (TDK, 2022). McCracken göre ise ünlü, toplum tarafından bilinen, tanınan ve bu tanınmış olması durumunu reklamlarda oynayarak kullanan kişilerdir (McCracken, 1989: 310). Ünlüler, farklı alanlarda sahip olduğu başarı sayesinde toplum tarafından bilinen ve tanınan oyuncu, şovmen, şarkıcı, sporcu gibi insanlardır. Hatta bazen halk tarafından birer kahraman olarak görülebilmektedirler (Friedman & Friedman, 1979: 63). Ünlüler halka, herhangi bir bireyin gösteremeyeceği kişilik ve hayat tarzı biçim ve anlamları gösterebilmektedirler. Bu biçim ve anlamlar çeşitli politik, sosyal, askeri, eğlence, spor gibi hususlarda başarılarından üretilebilir ve ürüne aktarma yapılabilir (Veen, 2009: 35) .

Ünlüler bazen diplomatların ulaşamayacağı kitlelere ulaşabilme potansiyeli taşıyabilmektedir. Bir ülkenin ünlüsü başka bir ülkenin vatandaşları tarafından da tanınabilmekte ve takip edilebilmektedir. Bu tanınırlık durumu resmi devlet diplomatlarından halkı etkileme noktasında çok daha etkili olmaktadır. Ünlü kişilerin medya ve STK'lara ulaşımı ve kullanımı resmi diplomatlara göre çok daha güvenilir bulunmaktadır. Ünlülerin düzenlediği gösteriler, konserler, sahnelenen etkinlikler gibi faaliyetlerle kitlesel izleyicilere erişim imkanı, bu ünlülerin kamuoyunu etkilemesinde resmi diplomatlar için benzersiz bir erişim olanağı sağlamaktadır (Young, 2017: 2). Ünlü kişiler bir gündem oluşturmaya ve hükümet politikalarını etkileme potansiyeli taşımaktadır.

Ünlü isimlerin bu etkisi ve tanınırlığı kamu diplomasisi için önemli hale gelmesini sağlamıştır. Bu durum kamu diplomasisi türlerinden ünlü diplomasisini (celebrity diplomacy) ortaya çıkarmıştır. Ünlülerin herhangi bir örgüte bağlı olmayışları, resmi diplomatların sınırlı alanında çalışmayışları ve insani meseleleri bağımsız olarak ele alma görüntüsü onları farklı kılmaktadır. Tüm bunları yaparken de popüler güçlerini kullanmaktadırlar (Young, 2017: 4).

Ünlülerin pek çok konuda hem ulusal hem de uluslararası alanda farkındalık oluşturması, ünlü diplomasisine verilen önemi arttırmaktadır. Ünlülerin televizyon, sinema, müzik, sosyal medya gibi alanları kullanması ülke mesajlarının aktarılmasında ve kamu diplomasisi hedeflerine ulaşmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Bu kişiler ile izleyiciler ve takipçiler arasında oluşan bağ, ülkelerin imajına, saygınlığına ve tanınırlığına karşı pozitif

etkiler sunabilmektedir. Özellikle Amerika, ünlü isimlerini kamu diplomasisi çalışmalarında oldukça aktif kullanmaktadır. Müzik, oyunculuk, spor vb. alanlardaki tanınmış isimleri kendi imajını arttırmak ve Amerikan kültürünü yaymak adına geçmişten günümüze özenle kullanmaktadır.

Ünlülerin yurt dışı gezileri, konserleri, çalışmaları, projeleri, film çekimleri kendi ülkesine katkı sağlarken gittiği ülke içinde kıymetli getirilere sahiptir. Oradaki davranış ve tutumları da ülkesini temsil ettiği için olumlu ya da olumsuz şekilde etkileyebilme özelliğine sahiptir. Ünlülerin reklamlarda yer almasının tercih edilmesi, onların halk üzerindeki etkisinin bir göstergesidir. Toplum o ünlü kişiye güven duymakta ve sempati beslemektedir. Dolayısıyla onun ağzından çıkan sözler inandırıcı bulunmakta, yaptığı işlere ilgi duyulmakta, yaşam tarzına özenilmekte ve düşüncelerine değer verilmektedir.

Örneğin bir ünlünün ülke ziyareti sırasında orası ile ilgi kullandığı ifadeleri, sosyal medya hesaplarındaki bölge paylaşımları ve övgüleri hayran kitlesinin düşüncelerine etki etmekte ve gitti ülkenin imaj ve reklamına katkı sağlamaktadır. Ünlülerin bu paylaşımları yabancı halklar arasında arabuluculuk sağlayacağı gibi ideolojik düşüncelerini de tanıtmaya hizmet edebilmektedir. Ünlülerin ifadeleri ülke için yapılanı basit bir övgü veya düşünce olarak düşünülse de milyonlarca takipçiye ulaşan bu ifadeler bir diplomatik eylem niteliğindedir (Jones, 2017: 326). Bir ülke tarafından verilmek istenen mesajlar ünlüler tarafından aktarıldığında etkisi dahada artmaktadır. Ünlülerin bu etkisinin farkında olan dışişleri bakanlıkları, bunu uluslararası kaygılarında kullanmaktadırlar (National Museum of American Diplomacy, 2022). Geçmişte olduğu gibi günümüzde de ünlü isimlerin diplomasiye olan etkileri devletler tarafından kullanılmaya devam edilmektedir.

1.2.2.6. Diaspora Diplomasisi

Diaspora kelime olarak, Yunanca “için, dolayı” anlamına gelen dia ve “tohum” anlamına gelen sporos kelimelerinden türemiş ve “sağa sola dağılmış/saçılmış tohumlar” manasına gelmektedir. Diaspora kelimesinin anlamı günümüzde halen tartışılmaktadır fakat modern kullanımıyla “etnik grup” anlamını ifade etmektedir (Yaldız, 2004: 383). Diaspora kavramı, Antik çağda bir şehirden ayrılan insanların göç ve kolonizasyonunu için kullanılırken, Yahudiler, Ermeniler ve Filistinliler için olumsuz bir kelimeyi ifade etmektedir (Cohen, 2008: 14). Diaspora, bir devletin anavatanı dışında yaşayan halkını temsil etmektedir. Burada önemli olan nokta bu halkların, anavatanla olan bağlarını daima koruduğudur (Dufoix, 2011: 27). Diaspora ilk zamanlarında dağılma ve sürgün olarak kullanılsa da ilerleyen süreçte

siyasetçi, mülteci ve göçmenleri de anlatan bir kavram olmuştur (Clifford, 1994: 303). Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında artan uluslararası göç ile beraber, artık dünyanın neredeyse her ülkesinde “canlı bağlantılar” bulunmaktadır (Leonard, 2009).

Diasporalar farklı ülkelerdeki soydaşlarıyla dayanışma halindedir. Bu durum gelişen teknolojinin ulaşım ve iletişime önemli ölçüde yansımış olmasındandır. Diasporaların bu dayanışma hali onları küresel bir aktör konumuna getirebilmektedir (Yaldız, 2014: 51). Dünyanın pek çok bölgesinde bulunan diasporalar anavatanlarını küresel alanda temsil etmektedir. Yaşadıkları ülkelerde tarihlerini, kültürlerini, kimliklerini yaşatmaktadırlar ve anavatanlarının bölgede sesi olmaktadır. Buldukları bölgelerde toplumsal duruşlarıyla öz ülkelerinin lehine kararlar aldılmaktadırlar (Budak, 2020: 539). Burada özellikle Ermeni ve Yahudi diasporalarının ciddi çalışmaları ve alınan kararlara etkileri bilinmektedir.

Devletler, farklı ülkelerin halklarıyla ilişki kurarken oradaki diasporalarıyla da hem küresel hem de bölgesel kamuoyu oluşturabilmektedir. Bu sebeple iç ve dış politika kararlarında etkili oyuncu rolündedirler (Ho & McConnell, 2017: 235). Yaşadıkları ülkelerde vatandaşlık hakkına sahip olan diasporalar birçok alandaki gelişen olayların sürecine dahil olmaktadır. Devlet yönetimini çeşitli konularda istekleri doğrultusunda yönlendirebilmekte, değişimler gerçekleştirebilmekte ve bunları küresel alana duyurabilmektedirler. Bu durum öz ülkesiyle, yaşadığı ülke arasındaki ilişkileri güçlendirme noktasında fırsat sağlamaktadır.

Diasporalarda bir diğer önemli özellik, ülkesine hem kendisinin yardım yapması hem de yabancı yatırımları çekmesini sağlaması ve arabulucu rolü üstlenerek iki ülke arasında ticari gelişmelere yardımcı olmasıdır. İki ülke arasında bilgi akışı sağlanmakta böylelikle dostluk ve iş birliğini sağlamlaştırmaktadır (Bulwaka, 2009: 8). Ekonomik kazanımlarıyla öz vatanına yaptığı katkılar kültür ve kalkınma noktasında ciddi destek sağlamaktadır. Bunun yanı sıra buldukları ülkenin vatandaşlık hakkına sahip olan diasporalar sosyal, ekonomik ve toplumsal gibi pek çok alanda kendilerine yer bulmaktadır. Bu noktada alınacak olan kararlar ve değişimlerde sürece dahil olabilmektedir. Hem buldukları ülke yönetimi tarafından hem de anavatan yönetimi tarafından dikkate alınan diasporalar, diplomatik süreçlerde belirleyici bir etken konumunda olabilmektedir (Budak, 2020: 540). Bu denli önemli fonksiyona sahip olan diasporalar, devletler tarafından dikkate alınmakta ve kamu diplomasinin bir türü olarak diaspora diplomasisini oluşturmaktadır.

Diaspora diplomasisi, bir devletin uzak ve yabancı ülkelerle ilişki kurmasına yardımcı olan bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Rana, 2013: 70). Öz vatanı ile buldukları ülke

arasında bilgi akışı sağlayan diasporalar daha samimi ve güvenilir bir ortam sunarak mesajları iletmektedirler. Bununla beraber diasporalar anavatanlarının milli çıkarları adına lobicilik faaliyetleri de yürütmektedir. Devletlerin, diasporalarla ilişkilerini geliştirmesi uluslararası alanda marka oluşturmaya, duyurmaya, kabul görmeye katkı sunmakta ve öz vatana yatırımlar yapılmasını sağlamaktadır (Collins & Bekenova, 2017: 737). Bununla beraber diasporalar gerek anavatanlarının gerek yaşadığı ülkelerin dış politikalarını biçimlendirmede önemli aktördürler. Yumuşak güç unsurlarından biri olan diasporanın bahsedilen özelliklerine bakıldığında ülke saygınlığında önemli bir rolü olduğu görülmektedir. Kamu diplomasisinin hükümet kararlarına etki etme amacını gerçekleştirebilen diasporalar bu noktada özel bir yere sahiptir. Bu nedenle ülkeler çeşitli yollarla diasporayla iletişim kurmaktadır.

1.2.2.7. Lobicilik

Siyasi ikna sanatı olarak da ifade edilen lobicilik, yasama ve yürütme sürecindeki kişileri kullanarak bazı politika ve kararları etkileyebilmek için kurulan bir tür iletişim ve bilgi alışverişi süreci olarak tanımlanmaktadır (Arı, 2009: 165). Kulis çalışmaları olarak da bilinen lobicilik, milletvekillerini, hükümet üyelerini ve karar alıcılara yöneliktir. Lobicilik her türlü iletişim ve bilgi ağını kullanarak yasa yapıcılara ulaşmaya çalışmaktadır. Gruplar veya kişiler tarafından kendi isteklerini gerçekleştirecek şekilde kararların alınması hususunda örgütlü davranıştır.

Lobiciliğin tanımını Bektaş: “yasama meclisleri koridorlarında meclis üyeleriyle temas kurarak, çıkması istenen bir kanunu (ya da kararı) çıkarmak veya çıkmaması istenen bir kanunun (ya da kararın) çıkmasını önlemek için girişilen faaliyettir” şeklinde aktarmıştır (Bektaş, 2000: 114). Farnel ise bu kavramı şöyle özetlemiştir: “lobicilik, kamu gücünün tüm karar ve müdahalelerini dolaylı ya da dolaysız etkilemeye yönelik faaliyettir” (Farnel, 1994: 11). Lobicilik dünyanın neredeyse her parlamentosunda resmi veya gayri resmi olarak yapılmaktadır.

Lobiciliğin ilk örnekleri Amerika ve İngiltere’de ortaya çıkmıştır. İlk olarak lobicilik, baskı grupları şeklinde ortaya çıksa da zamanla özel bir hale gelmiş, örgütlenme, teknik ve yöntemleri göstermiştir (Aziz, 2011: 29). Baskı grupları ile lobicilik karıştırılmamalıdır. Baskı grupları daha öncede ifade edildiği gibi çıkarları için siyasi mekanizmayı kullanan işleve sahipse de bunun yanında toplumu bilinçlendirmekten, devlet görevlilerinin denetlenmesine kadar pek çok hususta da çalışmalar yapmaktadır. Yalnızca çıkarlarını besleyen yasaların düzenlenmesi, değiştirilmesi veya kabul edilmesi adına çalışmalar yapan tür ise lobilerdir.

Belirli ve ortak bir amaca hizmet eden ve hükümetle ilişkili çalışmaları sınırlı olan baskı gurupları ile devlet yönetimindeki kişilere çeşitli yollardan ulaşan, onlar üzerine etkinlik kuran ve istenilen kararı aldirmaya yönelik faaliyetler sürdüren lobilerin ayrımı önemlidir (Dinçer, 1999: 45-47). Lobicilik, lobi çalışmalarıyla anlatılmak istenen bütün etkinlik tanımlarını kapsayan ve bu alanda yürütülen faaliyetlere verilen genel bir isimdir. Lobicilik, lobiciler aracılığıyla, kamu yönetiminde bulunan kanun yapıcı parlamenterler veya karar verici bürokratları kendi görüşleri doğrultusunda etkileme ve kendi safına çekme mücadelesidir (Dinçer, 1999: 49). Burada önemli olan bir noktada lobiciliğin teknik ve faaliyetlerinin devletlerin sistem ve siyasi yapılarına göre farklılık gösterebilmeleri durumudur.

Hükümetler, siyasi partiler, parlamento üyeleri, parlamenterlerin danışmanları, parti üyeleri, bürokrasi temsilcileri, yerel yöneticiler, belediye başkanları ve meclis üyeleri lobiciliğin hedef kitlesidir. Berridge'ye göre kendi devleti adına pozitif görüş oluşturabilmek için son derece önemli olan lobicilik, elçilikler ile de yakından ilgilenir (Berridge, 2004: 112). Bununla beraber lobiler, İnandırma, ikna etme ya da rüşvet, tehdit, korkutma gibi baskı yöntemlerini kullanmaktadırlar (Canöz, 2007: 83-97).

Kitle iletişim araçları, yüz yüze görüşmeler, kişiler ilişkiler, sosyal kampanyalar, toplantılar, eylemsel çalışmalar ve haberleşme uygulamaları lobiciliğin önemli yöntem ve araçlarındandır. Kamuoyunun günümüzdeki gücünü oldukça iyi bilen lobiciler, toplumun desteğini alarak onları harekete geçirmekte ve devletin karar mekanizmasını zorlamaktadır. Bunun yanı sıra hem yerel hem de uluslararası basının desteğiyle de farklı gruplar halk hareketlenmesine gitmekte ve oluşturulan bu ortam kendi çıkarlarını gerçekleştirmeye hizmet etmektedir (Yıldırım, 2014: 187).

Bu noktada özellikle Amerika'da oldukça etkili uzman ve profesyonel lobici şirket bulunmaktadır. Bazı Amerikan vatandaşları etnik kökenlerine göre Yahudi, Ermeni, Yunan vb. etnik gruplarla öz vatanlarının çıkarlarına katkı sağlamaktadır. Lobi çalışmalarıyla amaçlanan en mühim çıkar ekonomik yardım, silah satın alma gibi hususlara ulaşmaktır. Dolayısıyla bu durum etnik grupların dış politika üzerindeki faaliyetlerinin armasını beraberinde getirmektedir (Yıldırım, 2014: 186). Örnek olarak İsrail lobisinin çalışmaları sonucunda Amerika'nın, Kudüs'ü İsrail'in resmi başkenti olarak kabul etmesi ve yine Amerika'nın, Ermeni lobisinin faaliyetleri ve baskısı sonucunda sözde Ermeni soykırımını tanınması verilebilir. Tüm bu aktarılanlar lobiciliğin kamu diplomasinin önemli bir türü olduğunu ve diğer türlere göre farklı bir özelliğe sahip olduğunu göstermektedir.

1.2.2.8. Savunuculuk

Kamu diplomasisi literatüründe müdafaa olarak da adlandırılan savunuculuk, ülke hakkında bilgi vererek halkın dikkatini çekmek, rızalarını almak ve karşılıklı anlayış sağlayarak ikna etme ve inandırma çalışmalarıdır (Sancar, 2012: 183). Savunuculuk, bir aktörün (STK, diasporalar vb.) belirli bir politikayı, genel çıkarlarını yabancı toplumun zihninde harekete geçirmek için uluslararası iletişim çalışmalarını görev edinerek uluslararası çevreyi yönetme teşebbüsüdür (Cull, 2009: 18-19).

Saraçlı ise savunuculuğu kamu diplomasisi kapsamında, devletin belirli bir düşünceyi, hedeflenen kamuoyuna yerleştirmek ve görünür hale getirmek amacıyla farklı iletişim yolları kullanarak oluşturduğu algı yönetimi çalışmaları olarak ifade etmiştir (Saraçlı, 2014: 273-308). Savunuculukta süreklilik esastır çünkü zaman alan bir durumdur ve dolayısıyla belirlenen amaca hizmet etmek için çalışmaların devamlı olması önemlidir. Bununla beraber özellikle son zamanlarda savunuculuk, büyükelçiliklerin basın ilişkilerini ve enformasyon faaliyetlerini kapsamaktadır. Savunuculuk, tek taraflı bilgi vererek yabancı halkları etkilemektedir. Bir iddia, fikir veya politik amaç fark etmeksizin dış kamuoyuna sunmakta ve onları tesiri altına alabilmektedir. Bu alanda yapılan tüm girişim ve faaliyetleri kapsamaktadır. Kamuoyunu kendi çıkarları için yönlendiren savunuculuk bu anlamda kamu diplomasisinin vazgeçilmez bir türüdür.

1.2.2.9. Dijital Diplomasi ve Sosyal Medya

1990'lı yıllarda internetin sivil toplumun kullanıma sunulması, ticaretten sanata pek çok alanda değişim ve dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Toplumun içinde bulunduğu neredeyse her şeyde bilişimsel dönüşüm gerçekleşmiş ve diplomaside bu dönüşümlere elbette dahil olmuştur (Çatal, 2015: 43). İnternetin bireylerin kullanımına açık hale getirilmesinin neticesinde, bu bireyler bilgiye hızla ulaşmış ve bilgiyi birbirleriyle paylaşma fırsatı yakalamıştır. Teknolojinin de hızla ilerlemesiyle beraber sıradan kişiler, tüm hiyerarşik kademeleri kaldırmış ve yeni bir iletişim şekli geliştirmiştir. Teknolojik ve iletişimsel gelişmeler neticesinde pek çok alanın dijital ortama taşınması, devletleri de dijital araçları diplomasi alanında kullanma yoluna itmiştir. Devletler başta sosyal medya olmak üzere bütün dijital alanlarda ve siber dünyanın genelinde yer almaları gerektiğinin sonucuna varmıştır. Küreselleşmeyle beraber yaşanan yenilikler hem ulusal hem de uluslararası alanda kendini göstermiştir. Artık radyo, televizyon, gazete gibi geleneksel medya araçlarının arasına

internet, web siteleri, sosyal medya gibi yeni türdeki medya araçları da dahil olmuş ve kamu diplomasisinin kullanım alanlarının dijital boyutuna eklenmiştir.

Bu çalışma dijital diplomasiyi, kamu diplomasisinin türleri başlığı altında açmış olsa da literatürde dijital diplomasinin yeni bir tür mü yoksa kamu diplomasisinin dönüşmüş halimi hususunda henüz bir netlik mevcut değildir. Dijital diplomasi kavramsal olarak, çevrimiçi özelliği ve yapısı itibarıyla e-diplomasi (elektronik diplomasi), siber diplomasi, twipkomacy (twitter diplomasi), internet diplomasi, web 2.0 diplomasi olarak da kullanılmaktadır. Araştırmacı yazarlar arasında kavram üzerinde hemfikir olunmadığı gibi tanımda da farklı anlatımlar ancak benzer noktalar kendini göstermektedir (Sotiriu, 2015: 33). Bu sebeple kavramı kapsayan geniş çapta kabul görmüş bir tanımda mevcut değildir. Kimi yazarlar, dijital diplomasiyi kamu diplomasisinden sonra yeni bir diplomasi türü olarak ele alırken, kimileri de dijital diplomasinin kamu diplomasisinin bir aracı olduğunu ileri sürmektedir (Saka & Sevgin, 2016: 4).

Dijital diplomasiyi, kamu diplomasisinin dijital uygulamaları olarak değerlendiren yazarlar arasında (Gürdal, 2020: 146): Corneliu Bjola, Marcus Holmes, Jan Melissen, James Pamment, Nicholas Westcott, Elena Chernenko, Dev Lewis, Ilan Manor ve Elad Segev gibi akademisyenler yer almaktadır. Bunun yanı sıra İngiltere ve ABD dışişleri bakanlıkları gibi bakanlıklarda aynı şekilde kullanılmaktadır. Bjola ve Holmes dijital diplomasinin, kamu diplomasisinin bir aracı olduğunu reddederek, siyasi dünyada iç ve uluslararası alanda “game changer” (oyun değiştirici) olarak yeni bir diplomasi türü olduğunu, iletişim ağlarının gelişimi ve aracılığıyla diplomasi içeriğinin artık değiştiğini öne sürmüşlerdir (Kesebir, 2019: 120). Marcus Holmes’a göre dijital diplomasi “dijital araçlar ve sanal iş birliği yoluyla değişimi yönetme stratejisidir” (Holmes, 2015: 15). Dijital diplomasi “devlet ve devlet dışı aktörlerin uluslararası değişimi yönetmelerine yardımcı olmak için video konferanstan sosyal medya platformlarına kadar internet ve bilgi iletişim teknolojilerinin kullanılması anlamına gelir” (Bjola & Holmes, 2015: 207-208). Manor ve Segev dijital diplomasiyi kamu diplomasisiyle birlikte “selfie-diplomasisi” aracı olduğunu öne sürmüşlerdir. Selfie diplomasisini ise bir milletin imajını proaktif olarak yönetmek adına sosyal medya özelinde dijital araçların kullanılması şeklinde tanımlamışlardır (Manor, 2018).

Her ne kadar dijital diplomasinin yeni bir diplomasi türü olduğu ileri sürülse de kamu diplomasisi uygulamaları halen devam etmektedir. Devletler arasında hem dijital alanda gerçekleşen diplomasi hem de klasik kamu diplomasisinin var olması sebebiyle bu

karışıklığın giderilmesi noktasında kamu diplomasının dijital alandaki uygulamalarına “dijital kamu diplomasisi” de denilmektedir (Gürdal, 2020: 147).

Dijital diplomasının de kamu diplomasisi gibi hedef kitlesinin kamuoyu olması, dijital diplomasının yeni bir diplomasi türü değil, kamu diplomasisine yeni bir araç niteliği taşıdığını ileri süren görüşün önemli noktasını oluşturmaktadır. Bu görüşe benzer yazarlar arasında Hanson, dijital diplomasiyi diplomatik amaçlara ulaşmaya katkı sağlamak için internet ve yeni iletişim teknolojilerinin kullanılması şeklinde tanımlamıştır (Hanson, 2012: 2). Bununla beraber Hanson, ülkelerin dijital diplomasi amaçlarını sekiz maddede açıklamıştır. Bunlardan ilki bilgi yönetimi, ikincisi kamu diplomasisi, üçüncüsü enformasyon yönetimi, dördüncüsü konsolosluk iletişimi ve yanıt verme, beşincisi afet müdahalesi, altıncısı internet özgürlüğü, yedincisi dışişleri bakanlıkları, sonuncusu ise politika planlamadır (Hanson, 2012). Hanson’un dijital diplomasının amaçları olarak sıraladığı maddelerin büyük çoğunluğunun kamu diplomasisi faaliyetleri olması, bu nedenle de dijital diplomasiyi aslında kamu diplomasisi hedeflerine ulaşmada bir araç olarak tanımladığı ifade edilebilir (Ekşi & Taş, 2020: 228). Yine benzer şekilde Ross, dijital diplomasiyi “geleneksel dış politika araçlarını, ağ dünyamızın ağlarını, teknolojilerini ve demografisini tam anlamıyla kullanan yeni geliştirilmiş ve uyarlanmış araçlarla tamamlayan bir gündem” şeklinde aktarmıştır (Ross, 2011: 452). Bunlarla beraber Ekşi de dijital diplomasının yeni bir diplomasi çeşidi değil, sadece dijital diplomaside internet araçlarının kullanılması ve dijital ortamda diplomatik çalışmaların gerçekleştirilmesi anlamını taşıdığını ifade etmektedir (Ekşi, 2018: 177).

Ülkelerin dışişleri bakanlıkları ve dış temsilcilikleri dijital teknolojiyi 2000’li yıllardan sonra kullanmaya başlamıştır. Dijital diplomasiyi ilk olarak Amerika’nın dış politika etkinliklerinde kullandığı ifade edilmektedir (Tassilova, 2018: 323). 2001 yılında ilk Dışişleri Bakanlığı internet sitesi de yine Amerika’da kullanıma sunulmuştur (Yağmurlu, 2019b: 1272). Ülkeler, web siteleri ve sosyal medya platformlarını dış politika amaçlarına ulaşmak, taraf kazanmak, etkilemek, imajını ve itibarını korumak veya yükseltmek için kullanmaktadır. Ülkeler, dijital diplomasiyle Dışişleri Bakanlıkları, elçilikler ve hükümetler düzeyinde çalışmalar yaparak markalarını, mesajlarını, kültürlerini, tarihlerini, değerlerini ve geleneklerini yerel ve ulusal izleyici, takipçi ve okuyucuya sunabilmekte, onların ulaşacağı ve anlayacağı dilde aktarabilmektedirler. Bu sayede dış politikalarının kabul edilmesini ve hedefledikleri imaja ulaşabilmesinin önü açılmaktadır (Manor & Segev, 2015: 94).

İletişim teknolojilerinde gerçekleşen gelişmeler sonucunda yaygınlaşan yeni medya araçlarının oluşturduğu etki “7/24 haber” olarak adlandırılan bir durumu meydana getirmiştir.

Bu durum, aslında anlığı ifade etmektedir. Bireyler, halklar, devletler birbirleriyle anında etkileşim kurabilmekte, dünyanın farklı uçlarındaki olaylardan anında haberdar olmaktadır (Kurtcu, 2021: 41). Tüm bu etkenler yan yana geldiğinde, uluslararası aktörlerin dijital diplomasiyi aktif kullanmasının gerekliliğini kaçınılmaz kılmıştır. Web siteleri, sosyal medya gibi mecralar istenilen mesajı kısa sürede hedef kitleye iletmektedir. Buda kısa sürede istenilen desteğe kavuşmayı sağlayabilmektedir.

İnternet üzerinden yürütülen dijital diplomasi özellikle Twitter, Facebook, Instagram ve Youtube önde olmak üzere çeşitli sosyal medya platformları ve video paylaşım sitelerini önemli konuma yerleştirmiştir (Yağmurlu, 2019b: 1271). Sosyal medyanın toplumlarası etkileşimi artırma özelliği onu pek çok diplomat, resmi kurum, örgüt, özel kuruluş gibi kişi ve grupların faaliyet alanına dahil etmiştir. İletişimin oldukça hızlı gerçekleştiği ve dünya nüfusunun yarısından fazlasının eriştiği internet ortamı, farklı ülkelerin halklarını etkilemek, onları kendi safına çekebilmek ve sempati kazanmak için resmi kurum ve hükümetler içinde önemli bir durumdur. Hükümetler, küresel anlamdaki politikalarını ifade etmek, yürütülen çalışmalarına destek bulmak üzere sosyal medyayı aktif kullanmaktadır (Ecker-Ehrhardt, 2021: 21-22). Gilboa, dijital diplomasiin otoriter devletlerde kontrollü medyayı devre dışı bırakarak topluma ulaşma noktasında önemli ve etkili bir araç olduğuna dikkat çekmiştir (Gilboa, 2016: 542). Lewis ise dünya liderleri ve diplomatların etkilemek istedikleri topluluğa doğrudan ulaşmak ve etkileşim sağlamak için sosyal medyayı kullanıldığını ifade etmektedir (Lewis, 2014). Dolayısıyla sosyal medya devletler için pek çok konuda oldukça verimli bir alan konumuna gelmiştir. Bu noktada dünya liderleri ve diplomatlar, etkilemek istedikleri kitleyle doğrudan konuşmak için ve dikkatlerini çekmek için sosyal medya mecralarından özellikle Twitter'ı seçmektedirler (Rızanaj, 2022: 88). Diğer sosyal medya platformlarına göre Twitter siyasal içerikli etkileşimin daha fazla olduğu bir alandır ve bu sebepten dolayı dijital diplomasiin bir alt kolu olarak Twitter diplomasiisi meydana gelmiştir (Ovalı, 2020: 28). Özellikle hükümetler ve uluslararası örgütler sosyal medyanın uluslararası ilişkilerde gündem değiştirici etkisini fark etmesinden itibaren dijital diplomasiin önemi ve kıymeti daha da artmıştır (Bjola C. , 2015: 4-5).

Pek çok yazar sosyal medyayı dijital diplomasiin temeli olarak görmektedir. İnternetin var olduğu her alanda sosyal medyaya ulaşım sağlanabilmektedir. İnternetin dünyanın neredeyse her yerinde olduğu düşünüldüğünde sosyal medyanın da artık hayatımızın vazgeçilmez bir parçası olduğu söylenebilir. Sosyal medya, “kullanıcılara enformasyon, düşünce, ilgi ve bilgi paylaşım imkânı tanıyarak karşılıklı etkileşim yaratan

çevrimiçi araçlar ve web siteleri için ortak kullanılan bir terimdir” (Sayımer, 2008: 123). İnternet sayesinde insanlar birbirleriyle işlerini, hobilerini, ilgi alanlarını, politik ve diğer alanlardaki görüşlerini paylaşmaktadır. Tüm bu konular etrafında bir araya gelen, iş birliği yapan ve kendi kendine organize olabilen milyonlarca insan topluluğu iki yönlü etkileşim kurmayı sağlamaktadır (Akar, 2010: 10).

Sosyal medya birçoğumuzun öğrenemeyeceği bir konuyu gündemimize getirebilme yeteneğine sahiptir. Dolayısıyla devletlerin bu noktada çekinceleri bulunmaktadır. Ancak bu durumdan uzak olmaları mümkün olmadığı için çeşitli çözüm yolları üretmelidirler. Sosyal medyanın içinde aktif bir şekilde yer alarak, bu tarz tartışmalı meselelere kanıtlar sunmak ve kendisini savunmak yerinde ve doğru bir davranış olacaktır. (Yağmurlu, 2019b: 1276). Ülkelerin hedef kamularını etkilemek, yanlış anlaşılmalara düzeltmek, doğru bilgileri sunmak yani daha iyi anlaşılma için çeşitli dillerde yayın yapmak son derece önemlidir. Yapılan paylaşımları ya da çevrimiçi siteleri, haber ajanslarının sayfaları, herhangi bir resmi veya özel kuruluş sitelerinin farklı diller kullanması kıymetli avantajlar sağlayan mühim bir husustur.

Dijital medya araçlarının arasında: Arama motorları (Google, Yahoo, Yandex vb.), bilgisayar ve yazılım üreticileri (Microsoft, Apple vb.), sosyal medya platformları (Twitter, Facebook, Instagram, Youtube, Pinterest, WhatsApp, LinkedIn vb.), online ve dijital video/film platformları (Netflix, Disney+, Amazon Prime Video, Comcast NBC vb.), e-pazarlama platformları (Amazon, eBay vb.), online ve dijital haber platformları, blog siteleri, ücretsiz online bilgi siteleri, kişiselleştirilmiş internet radyo, özel ilgi siteleri, dijital magazin platformları yer almaktadır (Karagülle, 2015: 27-28). Dijital medya araçlarının her biri dijital diplomaside oldukça öneme sahiptir. Bu araçlar her vasıftan insanın ulaşabildiği, yararlandığı ve etkilendiği alanlardır. İnsanlar özellikle sosyal medyada resim, video, bilgi, müzik, konum ve daha pek çok şeyi paylaşma imkanı bulmaktadır. Bu paylaşımlar ise insanlar üzerinde ciddi etkilere sahiptir.

Şimdiye kadar sıralanan, açıklanmaya çalışılan kamu diplomasisi aktörleri ve türlerinin neredeyse tamamı artık dijitalleşme üzerine de çalışmalar yapmaktadır. İlk olarak devlet ve devlete bağlı kuruluşlar incelendiğinde bu kuruluşların her birinin resmi web sitesi ve yanında sosyal medya hesapları mevcut olduğu görülmektedir. Buradan hem yerel hem de uluslararası toplumu bilgilendirecek açıklamalar yapılmakta, projeler tanıtılmakta, toplantılardan haberdar edilmekte, ziyaretler aktarılmakta ve mesajlar sunulmaktadır. Burada her bir diplomatında ayrı bir sosyal medya hesabının olması da yine toplumlara verilecek mesajları hızla aktarabilme fırsatını sağlamaktadır. Böylelikle iç hedef kitleyle daha yakın ve

hızlı bir iletişim sağlanmaktadır. Sivil toplum kuruluşları da kendi web sitelerini ve sosyal medya hesaplarını kurmaktadır. Bu sayede bağışlar tek “tık” kadar uzaklıktadır. Ayrıca STK’lar yapılacak olan etkinliklerden haberdar etmekte ve gönüllü sayısını arttırmaktadır. Hem küresel hem yerel işletmeler, uluslararası örgütler ve üniversiteler de dijital ortamda kendilerine alan açmışlardır. Baskı grupları ve kanaat önderleri de bu mecraayı kullanmaktadırlar. Dolayısıyla kültürel diplomasi faaliyetlerine sınırsız seçenek sunulmaktadır. Bu alanlar daha önce hiç olmadığı kadar insana ulaşma fırsatı sunmuştur.

Geleneksel medya organları da internet yani dijital alanı kullanmaya özen göstermektedirler. Bununla beraber sadece çevrimiçi yayın yapan haber ajansları da mevcuttur. Bu haber ajansları sürekli olarak topluma haber sunmakta ve gelişmelerden anında haberdar etmektedir. Üstelik haber ajansları sadece web sitesi üzerinden değil sosyal medyanın neredeyse her alanında resmi hesaplar açarak kitle alanını genişletmektedir.

Film ve sinema sektörünün dijital platformlara da taşınması dünyanın her yerindeki insanlara kolayca erişim ve izleme imkanı sunmaktadır. Aynı zamanda da uluslararası yayıncılığı ileri seviyeye taşımaktadır. Ülkelerin yapmış olduğu filmler ve bu filmlerin içerisinde yer alan düşünce, inanç, kültür, tarih, gelenek gibi öğeleri tanıtmaya ve fikirleri izleyiciye aşılama olanağı getirmektedir. Burada yer alan filmlerin verdiği mesajlar ve yabancı toplumlara ulaşma fırsatı son derece değerlidir.

Vatandaşlar yurtdışında ve değişim programlarında nasıl ülkesini temsil eder nitelikteyse artık dijital ortamda yaptığı çalışmaları, sosyal medya hesaplarındaki paylaşımları ve davranışları da yine ülkesini temsil etme niteliği taşımaktadır. Bu nedenle bu alan oldukça dikkatli ve verimli kullanılmalıdır. İnsanların buradan dile getirdikleri olaylar bir anda gündem olabilir ve kamuoyu oluşturabilir. Özellikle ünlü kişilerin paylaşımları hayran kitlesini ve ulaşabildiği tüm kitleyi önemli ölçüde etkilemektedir. Sosyal medyanın getirmiş olduğu bir diğer yenilik ise bu alanda içerik üreticilerin birer “fenomen” olarak nitelendirilerek ünlü hale gelmesi ve her yaştan takipçiye sahip olmasıdır. Bu kişilerin tavsiye ettiği ürün veya herhangi bir konu tıpkı ünlüler kadar tesir edebilmekte ve tercih edilmektedir. Onların bu özelliğinin farkında olan pek çok alışveriş markası, bu kişilerle iş birliği yaparak onların önerisi sonucu pek çok müşteri kazanmaktadır. Sosyal medyanın “ünlü” yaptığı bu kişilerin sadece bu yanının ele alınması bile onların paylaşımlarının ne denli önemli ve etkili olduğunu göstermektedir.

İnternet kullanımının yaygınlaşmasıyla beraber hükümet dışı organizasyonlar ve diasporalar şahsi küresel siyasi alanlarını kurmak için imkan yakalamışlardır (Bollier, 2003: 1). Diasporalar, özellikle web siteleri ve sosyal medya aracılığıyla anavatanıyla ve oradaki vatandaşlarla etkileşim sağlamaktadır. Zaman ve mekan kavramının ortadan kalktığı bu mecrada diasporalar öz devletleriyle iletişim bağı kurmakta ve destek vermektedir. Buldukları ülkelerde önemli konumlarda bulunan diasporaların ülkesi için bu alanda yaptığı çalışmalar ise kısa sürede ses getirebilmektedir. Diasporaların anavatanları ve soydaşlarıyla olan bu iletişimi ülkelerin birbirleriyle olan diyaloguna yansımakta, ulusal çıkar ve diplomatik süreçlerin şekillenmesinde de rol oynamaktadır (Stone & Douglas, 2018: 2). Bu noktada lobicilik ve savunuculuk alanlarında da dijital ortamın ne denli önemli olduğu görülmektedir.

Kamu diplomasisinin tüm aktörleri ve türlerinin bir arada, uyumlu ve düzen içinde olması ve hareket etmesi beraberinde kendi çıkarlarını korumayı, yanlış anlaşılmalara düzeltmeyi, kendini doğru ifade etmeyi, toplulukları etkilemeyi, imaj ve saygınlığı arttırmayı sağlayacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

ERMENİSTAN VE ERMENİ DİASPORASININ KAMU DİPLOMASİSİ KULLANIM AMAÇLARI VE UYGULAMA ALANLARI

Bu bölümde ilk olarak Ermenistan'ın kamu diplomasisi kullanım amaçlarına değinilmiştir. Ardından yaşanan gelişmelerin daha iyi anlaşılabilmesi için sözde Ermeni soykırımı, Dağlık Karabağ olayları ve Hay Dat Doktrini'ni ele alınmıştır. Daha sonra ise Ermeni diasporasının kamu diplomasisi amaçlarından bahsedilmiştir. Diasporanın aktif olduğu ABD ve Fransa'ya da ayrıca yer verilmiştir. Ermenistan ve diasporanın, kamu diplomasisi amaçlarına ulaşmak için hangi uygulamalara sıklıkla başvurduğu irdelenip, lobicilik, medya, eğitim, ünlü isimler ve son olarak dijital alan kullanımını aktarılmaya çalışılmıştır.

2.1. Ermenistan'ın Kamu Diplomasisi Kullanım Amaçları

Kamu diplomasisi, ülkelerin halklarını etkilemek, onlarla olan iletişimi güçlendirmek, kendi kültürünü yaygınlaştırmak, dünya kamuoyundaki görünümünü sağlamlaştırmak, olumlu bir izlenim oluşturmak ve bu doğrultuda STK'ları, küresel işletmeleri, baskı gruplarını, kanaat önderlerini, uluslararası kuruluşları, medya organlarını, günümüz teknolojilerini, eğitimi, dini, lobileri, diasporaları, ünlüleri vd. kullanmaktır. Tüm bunlar nihai bir amaca hizmet etmektedir. Bu nihai amaç hükümet kararlarına tesir edebilmektir. Dünyanın farklı ülkelerindeki meclislerde kendi çıkarlarına uygun kararların alınmasını sağlayabilmektir.

Ermenistan'ın kamu diplomasisine olan ihtiyacı diğer ülkelerden çok daha farklıdır. Bu farklılığın çeşitli nedenleri vardır. Bunlardan biri komşularıyla yaşadığı sorunlar ve bu sorunların ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasi yaşantısına etki etmesidir. 1918 ile 1920 yılları arasındaki ilk bağımsızlığının ardından Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte 21 Eylül 1991 yılında tekrar bağımsızlığını ilan eden Ermenistan (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2023a), dağlık bir güney Kafkasya ülkesidir. Coğrafi açıdan elverişsiz bir bölgede bulunmaktadır (Ayvazyan, 2005). Batıda Türkiye, doğuda Azerbaycan, kuzeyde Gürcistan, güneyde İran ve Nahçıvan'a sınırı bulunmaktadır (United Nations Economic Commission for Europe, 2017: 9). Coğrafi anlamda dünya güç odaklarından uzak kalan Ermenistan, başta Rusya olmak üzere ABD ve Avrupa Birliği ülkeleriyle iyi ilişkiler kurma çabası içerisinde (Cabbarlı, 2008: 45).

Denize kıyısı olmayan Ermenistan, deniz ulaşımını genellikle Gürcistan üzerinden gerçekleştirmekte ve bölgede ortak hedeflerle birbirine bağlı olduğu İran dışındaki diğer

komşularıyla sorunlar yaşamaktadır (Cabbarlı, 2008: 47). Bu sorunlar onun dünya ticaretine açılmamasına neden olmakta, dolayısıyla önemli ticaret merkezleriyle güçlü bağlantılarda kuramamaktadır. Ermenistan ile birlikte bölgedeki Gürcistan ve Azerbaycan'da bağımsızlığını kazanmıştır. Azerbaycan, Hazar havzasında bulunması ve zengin enerji rezervleriyle jeostratejik açıdan oldukça büyük öneme sahiptir. Gürcistan, enerji kaynakları bakımından zengin olmasa da Asya ve Avrupa arasında transit ülke rolünde olması önemli getiriler sağlamaktadır. Ermenistan ise enerji rezervleri bakımından yoksun ve bölgesel ilişkilerden de izole edilmiş durumdadır.

Ermenistan, coğrafi dezavantajlarının yanına birde komşularıyla sorunlar eklemiştir. Bu komşuları başta Türkiye ve Azerbaycan'dır. Türkiye ile olan sorununun temeli tarihi bir geçmişe dayanmaktadır. Bu tarihi sorun Osmanlı'nın 1915 yılında aldığı geçici Tehcir Kanunu'dur. Bu kanunu sözde soykırım olarak adlandıran Ermeniler, bağımsızlığını kazandıkları ilk andan beri dış politikalarını bu asılsız kavram ve milliyetçilik üzerine şekillendirmektedir (Tüysüzoğlu, 2013: 236). Ermeni Anayasasında Doğu Anadolu'nun "Batı Ermenistan" olarak gösterilmesi, Ermeni terör örgütünün Türk diplomatlara yaptığı katliamlar, Ermeni diasporasının faaliyetleri ve Dağlık Karabağ'ın işgali Türkiye ile Ermenistan arasındaki anlaşmazlıkların temel sebepleri arasında yer almaktadır (Türkdoğan, 2006). Bu sorunlar iki ülkeyi ekonomik, psikolojik, siyasi, sosyal gibi pek çok konuda yıpratmaktadır. Ermenistan'ın uzlaşmaz tavrı ikili ilişkilerin normalleşmesine neden olmaktadır.

Ermenistan'ın bağımsızlığından sonra Dağlık Karabağ'ı işgali ise Azerbaycan ile yaşadığı sorunun kaynağını oluşturmaktadır. İşgal iki ülkeyi savaş durumuna getirmiş ve bu savaşta Türkiye, Azerbaycan'ın yanında olmuştur. Türkiye Ermenistan ile olan sınır kapılarını kapatma kararı almıştır. Sınır kapılarının kapalı olması Ermenistan'ın jeostratejik önemini sekteye uğratmakta (Tüysüzoğlu, 2013: 234-235) ve ekonomik olarak dezavantajlara sebebiyet vermektedir.

Dağlık Karabağ, Ermenistan ekonomisini etkileyen en önemli konulardan biridir. Günümüzde de halen devam eden bu sorun Ermenistan'ın sürekli bir savaş ekonomisi altında olmasına neden olmaktadır. Sorundan kaynaklanan dışlanmalar, Ermenistan'ı yabancı yatırımcıların uzak durduğu bir ülke haline getirmiştir (Yalçın & Yalçın, 2016: 2). Bununla birlikte komşu ülkelerinin (Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan) iş birliğiyle gerçekleşen ulaşım koridoru projelerine Ermenistan'ın dahil edilmemesi bölgedeki izolasyonunu daha da arttırmasına neden olmuştur (Caucasus Institute, 2015: 53).

Ermenistan'ın deniz ve kara ulaşımının önemli bir bölümünü Gürcistan üzerinden gerçekleştirmesi onu dış dünya ile bağlantısı olan Gürcistan'a daha bağımlı hale getirmektedir (Qurbanov, 2020: 12). Bu durum iki ülke arasındaki ilişkilerde gerilmelere sebebiyet verebilmektedir. Gürcistan'ın Ermenistan'a karşı toprak bütünlüğü konusundaki tedirginliği ve tarihsel güvensizliği ikili ilişkileri etkileyen etmenlerdendir (Ağacan, 2005). Gürcistan ve İran üzerinden dış dünyaya kara yolu ulaşımı sağlayan Ermenistan, bağlı olduğu bu transit ülkelerin içinde bulunduğu problemlerden, aldıkları politik kararlardan, ulaştırma alt yapısından etkilenmekte ve engellemelerle, keyfi ücret uygulamalarıyla karşı karşıya kalma riskine sahip olabilmektedir. Dolayısıyla transit ülkelerle ilişkilerini iyi seviyede tutma çabası içerisine girebilmektedir. Bu problemler ise ülkenin ihracat ve kalkınma performansını olumsuz yönde etkilemektedir (Güngör, 2008: 18).

Ermenistan'ın komşuları arasında en az sorun yaşadığı ülke İran'dır. Bölgede İran ile ittifak kurmasının nedenlerinden biri Türkiye ile İran'ın uzun yıllardan beri rekabet içinde olmasıdır. Tarihsel olarak devam eden bu rekabet Ermenistan'ın lehine bir konu olmuştur. Türkiye ile herhangi bir ülkenin ilişkilerinin sorunlu olması, Ermenistan ile o ülke arasında potansiyel bir iş birliği niteliğindedir. Ermenistan bu rekabetten faydalanma yoluna girmekte ve bunun neticesi olarak da sık sık karşılıklı diplomatik görüşmeler gerçekleştirmektedir (Batmaz, 2011). Siyasi ve ekonomik iş birliği üst düzeyde olan iki ülke arasındaki görüşme ve ticari anlaşmalar son yıllarda artış göstermiştir. Demir yolu, petrol boru hattı, hidroelektrik santrali gibi anlaşmalar mevcuttur. Ermenistan'ın Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan arasında imzalanan (Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesi, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı projesi ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı projesi) projelere dahil edilmemesi, onu iyi anlaştığı İran ile olumlu süreçleri devam ettirmesi gerekliliğini beraberinde getirmiştir (Bulut, 2010: 47-48). Bunlarla birlikte İran ile Azerbaycan arasında dini ortaklık olmasına rağmen İran, içinde bulundurduğu Azeri Türklerden tedirginlik duyduğu için Azerbaycan'ın hassas konusu olan Dağlık Karabağ meselesinde Ermenistan'a destek vermekte ve kendisine uygulanan ambargolardan korunmak için bölgede çıkarlarına uygun bir partner olarak Ermenistan'ı görmektedir (Özden Cankara & Cankara, 2022: 11-12). Böylelikle İran, Azerbaycan ve Türkiye ile sorunlar yaşadıkça Ermenistan'a daha fazla yönelerek iş birliği içine girmeye çalışmıştır. Tüm bu etkenler ikili ilişkileri olumlu yönde ilerletmiştir.

Ermenistan'ın enerji ve doğal kaynaklar açısından yoksun oluşu ve uluslararası pazara çıkış noktasında yaşadığı zorluk, ülkenin ticari açık vermesine neden olmaktadır. Bu açığın kapatılmasına yardımcı olacak bölgesel ticari anlaşmalara ise politik nedenlerden dolayı

katılamamakta ve ÷lkede Metsamor enerji santrali olmasına rağmen enerji ihtiyacını karşılayamamaktadır (Hovranisyan, 2003: 19). Tüm bu gelişmeler Ermenistan'ın Rusya'ya olan enerji bağımlılığını dahada arttırmaktadır.

Ermenistan, Rusya ile sınırı olmamasına rağmen ekonomik ve güvenlik olarak Rusya'ya bağımlıdır. Güvenliğini sağlamaya çalışan Ermenistan, bölgedeki çıkarlarını kendi hedefleriyle paralel bulduğu Rusya'ya yönelmiştir (Petros, 2003: 3). Her ne kadar bağımsızlığının ilk yıllarında Rusya karşıtı görüşler belirse de kısa bir süre sonra jeopolitik dezavantajlarını Rusya ile ilişkilerini üst düzeyde tutarak telefi edebileceğini düşünmüş ve ikili ilişkileri olumlu yönde ilerletecek hamlelerde bulunmaya çalışmıştır (Cabbarlı, 2008: 190). Özellikle Türkiye ile Azerbaycan tarafından kuşatıldığını düşünen Ermenistan, Rusya'ya olan yakınlığını daha da arttırmıştır. Dışlanmışlık ve kuşatılmışlık duygusunun getirdiği güvensizlik hissi onu bir dış destek arayışına yöneltmiş ve Rusya'ya daha muhtaç hale getirmiştir. (Sancak, 2016b: 207). Bu durumdan memnun olan Rusya ise Ermenistan'da zaten var olan Türk düşmanlığını desteklemiş, bir dizi savunma anlaşmaları yapmış ve böylelikle Ermenistan'a askeri üs kurmayı meşrulaştırmaya çalışmıştır (İsmayilov, 2014: 2). Özellikle Azerbaycan'ın topraklarını işgal ederken Rusya'dan önemli ölçüde askeri, ekonomik ve siyasi destek almıştır. Dolayısıyla Rusya, Ermenistan'da hem güvenlik hem ekonomik hem de siyasi olarak belirleyici bir ÷lke konuma gelmiştir (Cabbarlı, 2008: 190). Özellikle iç ve dış politikada Rusya'nın etkileri son derece dikkat çekmektedir.

Ermenistan, bölgeden çıkmak ve uluslararası ticarete açılabilme için sorun yaşadığı komşu ÷lkelere karşı, karşıt kamu diplomasisi faaliyetleri yürütmektedir. Bu sayede Rusya ve İran'ın bölgedeki desteğini kaybetmemekte ve Kafkaslarda yalnız kalmaktan korunmaktadır. Başta ABD ve AB ÷lkeleri olmak üzere diğer farklı coğrafyalardaki ÷lkelerin dikkatini çekmek, bölgede kendisinin yaşadığı olumsuz durumları yine kendi görüşleriyle aktarmak için kamu diplomasisini kullanmaktadır. Ülkesinin ekonomik olarak gerçekleştiremediği tanınırlığı bu yolla sağlamak, yatırımcıları ÷lkeye çekmek, ekonomik kalkınmayı sağlayabilecek uygulamaları gerçekleştirmek gibi çeşitli nedenler yine kamu diplomasisini bir fırsat olarak Ermenistan'ın önüne sunmaktadır. Karşıt kamu diplomasisi faaliyetlerine maruz kalan ÷lkeler ise baskı altında kalmakta ve bölgede sorun çıkartan ÷lke konumuna düşür÷lmektedir. Ermenistan'ın yardıma ihtiyacı olan, destek verilmesi gereken bir ÷lke olduğu izlenimi oluşturulmaktadır. Bölgedeki hedeflerine ulaşmak için uluslararası toplumun ve hükümetlerin dikkatini çekmeye çalışmaktadır. Bölgede destek bulamazsa süreci istediği

gibi yürütemeyeceğinin farkında olan Ermenistan, ihtiyaç duyduğu desteği bu sayede sağlayabilmektedir.

Ermenistan'ın Kamu diplomasisi faaliyetlerine ihtiyaç duymasının önemli nedenlerinden bir diğeri ise nüfustur. Coğrafi alanının darlığı ve bölgedeki en az nüfus oranına sahip oluşu, onu diğer ülkelerden daha fazla bu alana yöneltmiştir. Uluslararası alanda bir ülkenin ekonomik, siyasi ve askeri gücünün yanında nüfus yapısı da oldukça önemli bir husustur. Burada nüfusun kalitesiyle beraber büyüklüğü de etkilidir. Ermenistan bağımsızlığından buyana sosyal, siyasi ve ekonomik sorunlarının yanında demografik sorunlarla da başa çıkmaya çalışmıştır. Ermenistan, açıklanan 2022 verilerine göre 2 milyon 961 bin 900 kişilik nüfusa sahiptir (Ermeni Haber Ajansı, 2022a). Nüfus azlığının sebebi ise en çok göçe bağlanmaktadır. Göçün genel sebepleri arasında ise: İşsizlik, mesleğe uygun işlerin bulunmaması, ebeveynlerin çocukları için bir gelecek görememeleri şeklinde sosyo-ekonomik nedenler sıralanmakta ve özellikle gençlerin buna maruz kaldığı ifade edilmektedir (Ozinian, 2020). Bağımsızlığından bu yana göç ile mücadele eden Ermenistan, Karabağ savaşının vermiş olduğu ekonomik ve sosyal sıkıntılardan halkı koruyamamıştır. Ekonomik sıkıntılar ve işsizlikler nedeniyle buldukları yerde mutsuz olan halk, başta Amerika ve Fransa olmak üzere farklı ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır (Batmaz, 2011). Göç eden kişilerin zamanla ailelerini de yanlarına almaları yine nüfusu azaltan etkilerin arasında yer almaktadır. Tüm bu sıralanan nedenler Ermenistan nüfusunun artamamasına neden olmaktadır.

Bir diğer önemli nokta ise göç edenlerin gittikleri yerde bir düzen kurmuş olmaları ve bu düzeni geri dönerek bozmak istememeleridir. Göç ettikleri yerde dünyaya gelen yeni nesiller yaşadıkları ülkenin kültürüne hakim olmakta, oranın vatandaşı olarak yaşamlarını sürdürmekte ve öz vatanlarını geri dönmek için cazip bulmamaktadır. Bunlarla beraber Ermenistan'da yaşayan insanların şartlardan dolayı çocuk sahibi olma konusunda çekinceleri de bulunmaktadır (Batmaz, 2011). Göç, ülkedeki iş gücüne zarar vermekte ve ekonomik olarak doğrulamayan Ermenistan'ı daha da zor duruma sokmaktadır.

Hem geçmiş tarih de hem de günümüzde yaşanan çeşitli nedenlerden dolayı Ermenilerin göç etmesi, güçlü bir Ermeni diasporası oluşturmuştur. Hatta ülke nüfusundan daha fazla vatandaş ülke dışında yaşamaktadır. Öyle ki dünya üzerinde 10 milyonu bulan Ermeni nüfusunun 8 milyondan fazlasının anavatan dışında yaşadığı ifade edilmektedir (Doğru, 2021). Ermenistan'ın hedefleri arasında bu diasporanın anavatanına geri dönmelerini sağlamakta yer almaktadır. Hem ülke içindeki vatandaşlarının göç etmelerini engellemek hem

de göç etmiş olan vatandaşlarının geri dönmesini sağlayacak çalışmalar yapılmaktadır. Ermenistan tam bu noktada da kamu diplomasisine ihtiyaç duymaktadır.

Kamu diplomasisi sadece başka toplumları etkilemek için değil aynı zamanda kendi ülke vatandaşlarını etkilemek içinde kullanılmaktadır. Daha önceki bölümde yer alan ve kamu diplomasisi aktörlerinden olan iç hedef kitle başlığında da belirtildiği gibi devletin halkla ilişkiler çalışmaları ve dış politika faaliyetlerini halkına bildirilmesi “kamusal işler” olarak ifade edilmektedir (Melissen, 2007: 13). Ermenistan gerek haber ajanslarında gerek film ve belgesellerinde gerek eğitim sisteminde yani kısacası her alanda kendisinin desteklenmeye ihtiyacı olan, soykırıma uğramış, işgale uğramış ve bu nedenle terk edilmemesi, yalnız bırakılmaması ve desteklenmesi gereken bir ülke olarak göstermeye çalışmaktadır. Özellikle sözde soykırım iddialarını ve Dağlık Karabağ olaylarını bir mücadele kaynağı olarak göstermektedir. Ülkede yaşanan zorlukların bir amaç uğruna olduğunu halka hissettirmeye çalışmaktadır. Ülke ekonomisinin toparlanabilmesi için halkına ihtiyaç duyduğunu ve bu toparlanmayla beraber bölgedeki hedeflerine ulaşabileceğinin bilincini oluşturmak istemektedir. Kamu diplomasisi, Ermenistan’ın ülkesini ayakta tutabilmesi için seçtiği en önemli yollardan biridir.

Ermenistan, iç ve dış kamu diplomasisi kullanımının temeline sözde soykırım iddiaları ve Dağlık Karabağ olaylarını oturtmakta ve yaşanan olayları kendi penceresinden dış dünyaya aktarmaktadır. Bunu yaparken Türk karşıtı bir yol izleyerek, özellikle Türkiye ve Azerbaycan’ı hedef almıştır.

2.1.1. Sözde Ermeni Soykırımı İddiaları

Türk halkıyla uzun yıllar boyunca barış içinde bir arada yaşayan Ermeniler, dini inançlarını ve geleneklerini tıpkı diğer gayrimüslimler gibi özgürce yerine getirme imkanına sahip olmuşlardır. Osmanlı’nın güçlü dönemlerinde sorun yaşanmazken, zor dönemlerinde sorunlar çıkartılmıştır. Rusya, İngiltere, Fransa gibi yayılmacı güçlerin desteğiyle Ermeni ayaklanmaları başlatılmıştır. Böylelikle tarih sahnesine “Ermeni sorunu” eklemiştir. Osmanlı Devleti, savaş sırasında Ermeni komitelerinin atağa geçeceğinden kuşkulmuş ve savaş öncesinde, 1914 yılında Erzurum’da Taşnak yöneticileriyle bir araya gelmiştir. Ermeniler Osmanlıya karşı görevlerini yerine getireceklerine ve sorun çıkarmayacaklarının teminatını vermiştir. Ancak Birinci Dünya savaşının başlamasıyla Ermeniler, bağımsız Ermenistan’ı kurmak amacıyla bu karardan vazgeçmiştir (Türkdoğan, 2006: 66).

Birinci Dünya Savaşı'ndan öncece Büyük Ermenistan hayaliyle pek çok eylem ve terör faaliyetlerinde bulunan Ermeniler, Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve Osmanlı'nın savaşa katılmak zorunda kalmasıyla terör olaylarını arttırmaya başlamıştır. Savaş sırasında yabancı ordularla iş birliği yapmış, Osmanlı Devleti'nin seferberlik çağrısına uymayarak Rus birliklerine katılmıştır (Öztürk, 2001: 338). Özellikle doğu vilayetlerinde Ermeni terör olaylarında Müslüman halka karşı katliamlar yapılmıştır.

Ermeni komiteler Osmanlı Devleti'ni yıkmak ve Türk toprakları üzerinde bağımsız bir Ermenistan devleti kurmak için çeşitli kararlar almış ve uygulamıştır. Bunlar (Timur, 2001: 76): Silah ve cephanelerle cepheden kaçmak, isyan çıkarmak; propaganda ve şiddet oluşturmak; aile ve köylerini korumak için Türk askerlerin cephelerden dönmelerine neden olmak; seferberlik, askeri düzenlemeler ve ulaşım işlerini zorlaştırmak; asker, erzak ve mühimmat kabilelerini vurmak; Ruslar sınırı geçer geçmez Osmanlı ordusunu arkadan vurmak; Osmanlı ordusundan alınan silahlarla Rus ordusuna katılmak; Türk köylerini yakmak, itilaf devletleri adına casusluk yapmak; her Ermeni'yi silahlandırmak; seferberlik çağrılarında uymamak; çevresindeki halkın ve Müslümanların orduya katılmasına engel olmak; Osmanlı ordusundan firar etmek ve Ermeni çetelerine katılmak; ikmal yollarını ve telgraf hatlarını kesmek ve istihbaratı sekteye uğratmak; iki yaşına kadar olan bütün Müslümanları gördükleri yerde katletmek (ancak daha küçük çocuklar hatta anne karnındaki bebeklerin de katledildiği görülmüştür.); Müslüman halkın yiyecek, mal ve mülkünü gasp etmek, yakıp yıkmak; kendilerinin terk ettiği, hasara uğrattığı ev ve kiliseleri Müslümanlar yapmış gibi propaganda yapmak; resmi daireleri kundaklanıp, Osmanlı kolluk kuvvetlerini katletmek; cepheden yaralı olarak dönen askerleri öldürmek; şehir, kasaba ve köylerde isyan çıkarmak; Müslümanları göçe mecbur bırakmak; yapılan isyanların, katliamların suçunu Müslümanlara atmak ve dış kamuoyuna bu şekilde yansıtmak şeklinde sıralanmaktadır. Bütün bunlar alınan kararlar ve yapılan uygulamalar arasındadır.

Osmanlı Devleti'nin çeşitli cephelerde mücadele etmesi ve buna birde içeriden Ermenilerin eklenmesi ülkeyi dahada zor duruma düşürmekteydi. Müslümanların katledilmesi ve yaşanan isyanlar sonucunda Osmanlı Devleti, Ermeni komitacıların katliam ve uygulamalarına karşı önlem alma yoluna gitmiştir. İlk olarak Ermeni patriği mensupları ve liderleri çağrılarak, bu uygulamaların devamı halinde daha ciddi önlemlerin alınacağı bilgisi verilmiştir. Ancak Ermeniler uyarıları dikkate almamış, uygulamalarına devam etmiş ve hatta arttırmıştır. Bunun üzerine 24 Nisan 1915 yılında Ermeni komitelerinin kapatılması kararı

alınmış ve yöneticileri tutuklanmıştır. 24 Nisan 1915 yılında yaşanan bu olay Ermeliler tarafından çarpıtılarak sözde soykırım günü olarak kabul edilmiştir (Keskin, 2005: 69).

Osmanlı hükümetinin bütün iyi niyetine rağmen aldığı önlemler sonuç vermemiş aksine katliam ve isyanlar giderek yoğunlaşmıştır. Cephede Avrupa'nın en güçlü ülkeleriyle savaşılması, içeride ihanete dönüşmüş isyanlarla mücadele edilmesi ve Müslümanların öldürülmesi daha ciddi tedbirlerin alınmasını beraberinde getirmiştir (Süslü, 1991: 276). Bunun üzerine Başkumandan Vekili Enver Paşa, Dahiliye Nazırı Talat Paşa'ya ordunun ve sivil halkın güvenliği adına önlem alması için bir yazı göndermiştir. Yazıda, Enver Paşa, isyan yuvalarını dağıtmak için Ermenilerin aileleriyle birlikte Doğu Anadolu vilayetlerinden alınarak savaş bölgesinden uzak bir alana ya Rus sınırı içerisine gönderilmesini ya da Anadolu içlerine dağıtılmasını ve onların yerlerine ise dışarıdan gelen Müslüman halkın yerleştirilmesini istediğini belirtmiştir (Halaçoğlu, 2019: 65). Bu teklif üzerine, 27 Mayıs 1915'te son yumuşak çare olarak savaş bölgelerindeki Ermeni halkın yine Osmanlı toprağı olan güvenli bölgelere sevk ve iskanını kararlaştıran geçici "tehcir" kanunu çıkarılmıştır. Tam adı "vakt-ı seferde icrâat-ı Hükümete karşı gelenler için cihet-i askeriyece ittihaz olunacak tedâbîr hakkında kanun-ı muvakkat" olan bu kanun görüldüğü üzere Osmanlı Devleti'ne karşı casusluk ve ihanet içinde olanlar için çıkarılmış ve Ermenilerden bile söz edilmemiştir (Süslü, 1991: 277). Yani Ermeni oluşlarına özgü bir kanun değil güvenlik nedeniyle alınmış bir kanundur.

Tehcir kararının alınmasının hemen ardından Osmanlı Devleti'yle savaşta olan itilaf devletleri hemen bir bildiri yayımlayarak Osmanlı Devleti'ni suçlu göstermiştir. Devlete isyan eden ve katliamlar yapan Ermenilerin tehcirini, Osmanlı aleyhine bir propaganda aracı olarak kullanmıştır. Türk karşıtı Ermenileri ve misyonerlerini mağdur, Türkleri ise barbar ve zalim olarak lanse etmiştir (Özdemir & vd., 2004: 67). Bu durum günümüzde de halen devam etmektedir.

Ermenilerin yer değiştirme sırasında alınacak tedbirler ve esaslar özenle belirlenmiştir. Sevk ve iskan sırasında meydana gelebilecek saldırılar için önlemler alınmış ve güvenliğin sağlanması için askeri birlikler görevlendirilmiştir. Görevin ihmal edilmesi durumunda cezalandırılmaların olacağı bildirilmiş ve kasıtlı suç işlemlerinde gerekli cezalandırmalar gerçekleştirilmiştir (Babacan, 2023). Bununla beraber sevke tabi olan Ermenilerin, beslenme ve barınmalarının sağlanması, mali ve iktisadi konularının halledilmesi, taşınmaz malların tespiti ve muhafaza veya tazmin edilmesi, gittikleri yerde arazi ve iş sağlanması, dahiliye ve maliye nezaretinden oluşturulan komisyonların ilgili mahallelerde görev yapmaları sağlanmıştır

(Süslü, 1990: 111-112). Buradan anlaşılmaktadır ki Osmanlı Devleti tehcir sırasında gerekli hassasiyeti göstermiş ve gerekli tedbirleri almıştır. 25 Kasım 1915 tarihinde gönderilen bir emirle tehcir geçici olarak durdurulmuş, 1916 yılının sonunda tehcire fiilen son verilmiş, savaştan sonra ise Ermenilerin istedikleri yerlere dönmelerine izin veren geri dönüş yasası çıkarılmıştır (Keskin, 2005: 70).

Bu olaylar göstermektedir ki, Osmanlı hükümeti tehcir kararını, Ermeni milletine yapılmış kasti bir durum ve kin yüzünden değil, savaş zamanında ülke güvenliğini tesis etmek amacıyla almıştır. Osmanlı hükümeti eğer kasti ve husumet duygusuyla bu kararı almış olsaydı, tehcir uygulaması Anadolu'daki tüm Ermenileri kapsardı. Oysa karar sadece olaylara karışanları kapsamaktadır (Ökse, 1985: 274-275).

Ermeniler, yaptıkları isyan ve uygulamaları Osmanlı'nın tehcir kararından dolayı olduğunu ifade etmekte ve meşru müdafaa olduğunu ileri sürmektedir. Fakat olayın aslının böyle olmadığı görülmektedir. Henüz alınmış bir tehcir kararı yokken Ermeniler katliam ve isyan başlatmıştır. Dolayısıyla isyanlar tehcir kararı için değil, tehcir isyanların ve katliamların sonucunda meydana gelmiştir.

Ermeniler tarafından çarpıtılan bir diğer konu nüfustur. Tehciri soykırım olarak ileri süren Ermeniler, Tehcirin uygulandığı tarihlerde Anadolu'daki toplam sayılarını ve tehcir esnasında ölenlerin sayılarını abartmaktadır. Ermenilere göre tehcirde ölenlerin sayısı 1,5 milyondur ancak Osmanlı, Ermeni ve diğer yabancı kaynaklar dahil olmak üzere Osmanlıda yaşayan toplam Ermeni nüfus sayısının bile bu kadar fazla olmadığını ifade edilmektedir. O dönemde tutulan tüm resmi belgeler, yabancıların raporları ve kilise kayıtları olmasına rağmen nüfusun yaklaşık üç katı kadar bir sayı Ermeni komitecileri ve destekçileri tarafından gösterilmeye çalışılmıştır (Özçelik, 2007: 50).

Anadolu'daki Ermeni nüfusunun azalmasını, Ermeni komiteleri ve yanlı Batı kaynakları Türlerin katliamından dolayı olduğunu ileri sürmektedir. Ancak olayın aslı böyle değildir. Birinci Dünya Savaşı başladığında pek çok varlıklı Ermeni başta Amerika ve Fransa olmak üzere daha iyi koşullara sahip ülkelere yerleşmiş, Rusya, Fransa gibi birliklerin yanında savaşa giren Ermeniler doğal olarak kayıplar vermiş, savaşın bütün insanlara getirdiği ağır şartlarda meydana gelen salgın hastalık, beslenme ve temizlik sorunları Müslümanlarda olduğu gibi Ermenilerde de kayıplara neden olmuş, savaş döneminde ortaya çıkan güvenlik sorununda eşkıya saldırılarına Müslümanlar gibi Ermenilerde maruz kalmış ve bunlara tehcir sırasında yaşanan kayıplarda eklenmiştir (Albayrak, 2020: 28). O dönemde yaşanan olaylarda

Türklerin katliama uğradığı ve çok daha ağır kayıplar yaşadığı göz ardı edilmektedir. Burada yaşanan olaylarda mağdur tarafın, Müslüman Türkler olduğu unutulmamalıdır.

Dünya kamuoyundan saklanan ve birçok kütüphaneden çalınarak ortadan kaybolan Taşnak kaynakları, Rusya ve diğer Batılı ülkeler tarafından Türklere karşı nasıl kullanıldıklarını, işgal sırasında Ermenilerin yaptığı katliamları ve Türk ordusunun haklı mücadelesini belgelerle ortaya koymaktadır. Ermenilerin ilk başbakanı Ovanes Kaçaznuni, yaşanan olayları savaş olarak değerlendirmekte ve emperyalist güçlerin emellerine alet olduklarını itiraf etmektedir (Kaçaznuni, 2009: 11). Taşnak hareketinin liderlerinden Ovanes Kaçaznuni'nin raporu Ermeni soykırımının doğru olmadığını, tehcir yasasının yerinde bir karar olduğunu, kısacası Osmanlı Devleti'nin soykırım yapmadığını, Ermenilerin batılı güçlerle iş birliği yaparak Osmanlıyı arkadan vurduğunu ve Müslümanların katledildiğini açıkça beyan etmiştir.

Osmanlı Müslümanlarına karşı yürütülen 1821-1992 yılları arasındaki etnik kıyım girişimlerini ayrıntılarıyla işleyen Justin McCarthy, Balkanlardan Asya'ya ve Ortadoğu'ya kadar milyonlarca Müslümanın öldürülmesi, tehcir edilmesi, dinsel ve ulusal temizlemelerin nasıl olduğunu incelemiştir. Rusların yayılmacı politikaları ve Balkanlardaki ulusların ortaya çıkması, Batılı kaynaklarda Hıristiyanların gözünden yansıtılmıştır ancak McCarthy'in "Ölüm ve Sürgün" eserinde yaşanan olaylar tarafsız bir şekilde ele alınmıştır. Bu eser Türklerin ve diğer Müslümanların dönemin gerçek kurbanları olduğunu göstermektedir. 1821-1922 yılları arasında ölenlerin sayısı 5 milyon 60 bin, göçe zorlananların sayısı ise 5 milyon 381 bin olduğu aktarılmaktadır (McCarthy, 2022: 359). 1914 ve 1923 yılları arasında ise 2,5 milyon Anadolu Müslümanı hayatını kaybetmiştir. Anadolu Müslümanlarının ölümlerinin büyük bir çoğunluğu ise Ermeniler tarafından gerçekleştirilmiştir (Akşin, 2015: 91).

Tüm bu yaşananlar görmezden gelinirken Osmanlı'nın, dönemin şartlarında almaya mecbur kaldığı karar soykırım olarak çarpıtılmakta ve 1915'ten günümüze kadar bilinçli bir şekilde hem Ermeniler hem de destekçi ülkeler tarafından gündemde tutulmaktadır. Bununla birlikte II. Dünya savaşından sonra uluslararası hukuk içinde "Soykırım Hukuku" alanın oluşmasıyla beraber Ermeni tarafı 1915 olayları ve tehcir kararındaki "soykırım" iddiasını hukukileştirme çalışması içine girmiştir (Kekevi, 2018: 236).

Soykırımın uluslararası hukuk açısından suç niteliği kazanması BM Genel Kurulu tarafından 9 Aralık 1948 yılında alınan 260 (III) sayılı karar ile kabul edilen Soykırımın

Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi ile olmuştur. Bu sözleşme Nazi Almanya'sının Yahudilere uyguladığı soykırım (Holokost) politikası üzerine dünyanın bu tür olayları tekrar yaşanmasını önlemeye yönelik hazırlanmıştır. (Nurhan, 2011: 193). Sözleşmenin 2. maddesi soykırım suçunu tanımlamaktadır.

“Soykırımı Oluşturan Eylemler” başlığında 2. maddede; ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen:

- 1-) Gruba mensup olanların öldürülmesi,
- 2-) Grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi,
- 3-) Grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracağı hesaplanarak, yaşam şartlarını kasten değiştirme,
- 4-) Grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler alma,
- 5-) Gruba mensup çocukları zorla bir başka gruba nakletme,

fiilleri soykırım suçunu oluşturmaktadır (T.C. Adalet Bakanlığı, 2023). Türkiye bu sözleşmeye 1950 yılında taraf olmuştur (Nurhan, 2011: 200). Yukarıdaki maddeler ile Osmanlı Devleti'nin yine kendi topraklarını kapsayan geçici tehcir uygulamasının hiçbir alakası yoktur. Dolayısıyla 1915'deki uygulamanın evrensel hukuk normları açısından ele alındığında bir soykırım olmadığı görülmektedir. Arapça kökenli tehcir kelimesi bir yerden başka bir yere göç ettirmek, hicret ettirmek anlamı taşımaktadır (Süslü & vd., 1995: 193). Bir sürgün yani batı dillerindeki bir “deportation” manası yoktur (Nurhan, 2011: 195). Ermenilerin yer değiştirme uygulaması son derece titizlikle yapılmıştır ve yukarıda da bahsedildiği gibi tehcir sırasında çeşitli önlemler almıştır.

Ermeniler, 1948 Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşmesini kullanarak Osmanlı'nın yani Türkiye'nin sözde soykırım gerçekleştirdiğini kanıtlama çabası içerisine girmiştir. Ancak 2. maddede yer alan soykırım suçu tanımı bu iddiaları desteklememektedir. Bununla birlikte bir diğer hususta mahkeme statüsünün doğrudan savaş sırasında Almanların işlediği suçlarla alakalı oluşudur. Bu nedenle statünün belirlediği suçlar, suçu işleyen Alman devleti ve Almanlara yöneliktir. Türkiye ile Almanya bu noktada asla karşılaştırılmaz. Dolayısıyla bu statü zaman ve devlet bakımından geriye doğru işletilemez. Sözleşmenin 9. maddesi kapsamında bir devletin sorumluluğu, sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarihte sürmekte olan veya daha sonra gerçekleşen soykırım olayları çerçevesinde ortaya çıkabilmektedir (Kekevi:, 2018: 260). Buradan yola çıkılarak

Türkiye'ye sorumluluk yüklenmesi doğru değildir. Yine sözleşme gereği soykırım olabilmesi için özel kastın olması gerekmektedir. Osmanlı Devleti'nin aldığı karar, Ermeni oldukları için değil yukarıda da bahsedildiği gibi terör, isyan, düşmanla iş birliği gibi güvenlik nedenlerinden dolayıdır.

Ermeniler, sözde soykırım iddialarını hukukileştirmeye çalıştıkları gibi aynı zamanda siyasallaştırma çalışmaları da içerisinde. Özellikle 1960 yıllarda soykırım iddiaları sesinin yükseldiği görülmektedir. Bu dönemde Ermeni diasporası, özellikle ikinci kuşak, yaşadıkları ülkelerin yönetiminde görev almaya başlamış medya, siyaset, sanat, iş dünyası gibi çeşitli alanlarda önemli konumlara gelmiştir. Sermaye birikimi sağlayan Ermeni iş adamları, politikacıların seçim kampanyasına mali destek karşılığında Ermeni davasını savunma güvencesi almıştır. Yine yaşadıkları yerlerde milletvekilliği, belediye başkanlığı, meclis üyeliği şeklindeki görevlerde bulunarak ülkenin siyasal yaşamına müdahale edebilme olanağına sahip olmuşlardır (Keskin, 2005: 75).

1960'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nde yaşayan Ermeni grupların liderliğinde 1915 olayları organize bir propaganda kampanyasına dönüşerek uluslararası alanda gündeme getirilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2016: 3). Tehcirin 50. yılı olan 1965'te sözde soykırım iddiaları daha etkin bir şekilde uluslararası camiaya da kendini göstermeye başlamıştır (Yinanç, 2001: 267, akt. Kekevi, 2018: 250). 50. yıldönümü münasebetiyle Sovyet Ermenistan Cumhuriyeti'nin başkenti Erivan'da gösteriler düzenlenmiş ve yine Erivan'da 1967 yılında Ermeni "soykırım" anıtı dikilmiştir (Karacakaya, 2015). Bu tarihten sonra ise pek çok ülkede sözde Ermeni soykırımı anısına çeşitli anıtlar dikilmiştir. 1968'de Taşnaklar tarafından "Ermeni Davasını Savunma Komitesi" adında propaganda örgütü kurulmuş, farklı ülkelerde broşür ve yayınlar vasıtasıyla sözde soykırım iddialarını gündeme getirilmeye çalışılmıştır (Aksu Can, 2019: 71).

Ermeniler, 1970'lerde ise siyasallaştırma çalışmalarına terörü eklemiş ve Türkiye'nin sözde soykırımı iddialarını tanınması için baskı uygulamıştır. Bu terör kampanyasının 1973' de Türkiye'nin Kıbrıs müdahalesi sonrasında yoğunlaşması dikkat çekici bir husus olmakla beraber bu terör faaliyetleri 1980'li yılların sonlarına kadar sürmüştür. Türkiye'nin Kıbrıs müdahalesinin ardından bu terör faaliyetlerinin gerçekleşmesinin nedenleri: Avrupa'da oluşan Türk karşıtı ortamdan yararlanmak ve Rumların Türklerden öcünü almak için destek sağlayacağını düşünmek olduğu ifade edilebilir (Akşin, 2015: 95). Bu dönemde başta Ermeni terör örgütü, Ermenistan'ın Kurtuluşu için Gizli Ermeni Ordusu (Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia (ASALA)) ve Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları (Justice

Commandos of the Armenian Genocide (JCAG)) olmak üzere birçok terör örgütü ortaya çıkmış ve çok sayıda saldırı düzenlemiş, saldırılarda Türk vatandaşları ile Türk diplomatları hayatlarını kaybetmiştir (Çelikkol, 2015: 19). ASALA terör örgütü farklı örgütlerle iş birliği yapmıştır ancak bunlardan en önemlisi Kürdistan İşçi Partisi'dir (Kürtçesi: Partiya Karkerên Kurdistanê (PKK)). 24 Nisan 1980'i Ermeni Soykırımı Anma günü olarak kutlayan PKK terör örgütü, ASALA ile iş birliği yaparak, basın toplantısı düzenlemiş ve Türkiye'ye savaş açtığını duyurmuştur (Aksu Can, 2019: 74).

Terör örgütlerinin saldırılarının büyük bir kısmı Avrupa ülkelerinde gerçekleşmiştir. Avrupa polisi, katilleri uzun yıllar yakalayamamış, yakalanan şüphelilerin çoğu ise ya hafif cezalara çaptırılmış ya da serbest bırakılmış, teröristlerin davalarının gösterişli bir propaganda hali almasına izin verilmiş ve Avrupa'nın radyo ve televizyon kanallarında halka son cinayetlerin "neden" olduğunu açıklamak için anında sözde Ermeni soykırımı hikayeleri anlatılmıştır (Akşin, 2015: 94). Bu yapılanlar adeta halkı, Türk düşmanlığına sürüklemiş ve gelecek terör cinayetlerine davetiye çıkarmıştır. Türkiye imajı halkların ve diğer ülkelerin gözünde zedelenmeye çalışılmıştır.

Terör faaliyetleriyle dikkat çekmeyi başaran Ermeniler, pek çok ülkenin siyasi platformunda yer bulmuş ve sözde soykırım iddialarının tanınmasına yönelik çalışmalarına hız kazandırmıştır. Türkiye'ye siyasi baskı uygulama ve uluslararası alandan dışlama safhasına geçmiştir. Uluslararası kamuoyunu kendi çıkar ve görüşlerine göre etkilemeye başlayan Ermeniler, hukuksal, siyasal, sanatsal, sosyal gibi çeşitli alanlarda aktif hareket ederek sözde soykırım iddialarının tanınmasını sağlamış ve sağlamaya da devam etmektedir. Bu sorun Türkiye'nin uluslararası alanda sık sık karşısına çıkarılmaktadır. Bu tarihi mesele ülkelerin parlamentolarına taşınarak kararlar alınmakta hatta yasalar çıkarılmaktadır (Tacar, 2007: 128). Avrupa Parlamentosu'nun (AP) ve Amerika'nın sözde soykırım iddialarıyla ilgili aldığı kararlar soruna hız kazanmıştır. Günümüzde 31 ülke ve birçok uluslararası kuruluş sözde Ermeni soykırımını tanımıştır (Euronews, 2022). Ermeni Milli Enstitüsü (Armenian National Institute (ANI)) ise bu sayıyı 32 olarak aktarmaktadır (ANI, 2023). Diğer ülkelerin ve kuruluşların tanınması içinde Ermeniler, çalışmalarına süratle devam etmektedir.

Türkiye karşıtı faaliyetlerin yalnızca düşmanlık ve intikam duygularıyla ilişkilendirilmesi yetersiz kalmaktadır. Bu duyguların yanında Ermenilerin önemli beklentileri de bulunmaktadır. Yaptıkları çalışmalar gerçekleşmesini ümit ettikleri bir amaca hizmet etmektedir. Bu beklenti ve amaçların arasında: Türkiye'nin hem hukuki hem de siyasi olarak asılsız soykırım iddialarını tanımak zorunda kalması ve sonrasında ceza alması, sözde Türk

sömürgeciliği ve Türk yayılcı politikasına karşı Rumların ve Kürtlerin desteğinin sağlanması, Türkiye'nin sözde soykırımı uğrayanların yakınlarına tazminat ödemesi ve Türkiye'den toprak talebinde bulunması gibi konular yer almaktadır. Bunlar hem Ermenistan'ı hem de Ermeni diasporasının "büyük Ermenistan" hayalini diri tutan unsurlardır.

Sözde soykırım iddiaları amaçlarına ulaşmak isteyen Ermenistan ve Ermeni diasporası bu noktada da kamu diplomasisine başvurmuştur. Uzun yıllardır bu yöntemi titizlikle kullanan Ermeniler, bu sayede farklı toplumlarda ve hükümet kararlarında kendilerine yer bulmuştur. Yukarıda da bahsedildiği gibi Ermeniler 1960'lı yıllarda resmi olarak kamu diplomasisi çalışmalarına başlamış olsa da aslında bu durumun çok daha eskiye dayandığı görülmektedir. Tehcirin yaşandığı tarihte Amerika ve Avrupa'da yaşayan Ermenilerin buldukları ülkelerde Osmanlı aleyhine haberler ve çalışmalar gerçekleştirerek bir nevi kamu diplomasisi uyguladığı söylenebilir. Dolayısıyla bu işe çok erken başlayan Ermeniler kamu diplomasisinin hemen her alanı bu amaçlara hizmet için kullanmakta ve etkin faaliyetler gerçekleştirmektedir. Bu faaliyetler anlaşılacağı üzere Türk ve Türkiye karşıtlığı üzerinedir.

2.1.2. Dağlık Karabağ Olayları

Güney Kafkasya'da bulunan Karabağ bölgesi, Dağlık (Yukarı) Karabağ olarak adlandırılan bölgeyi de içine dahil eden 18 bin kilometrekarelik geniş bir coğrafi alandır. Dağlık Karabağ bu alanın 4 bin 392 kilometrekarelik kısmını oluşturmaktadır (Allahverdiyev, 2010: 28). Karabağ bölgesinin coğrafi sınırları Ağdam, Terter, Yevlah, Fuzuli, Beylegan, Kubatlı, Cebrail, Mingeçevir, Ağcabedi, Hocavend, Şuşa, Hankendi, Laçın, Kelceber, Hanlar, Gorus, Akdere, Bedre, Zengezur, Hadrut bölgelerini kapsar. Dağlık Karabağ ise, Karabağ bölgesinin içinde: Hankendi, Şuşa, Akdere, Hadrut, Hocavend, Askeran bölgelerinden oluşur (Aslanlı, 2015a). Dağlık Karabağ Azeri Türkçesi'nde "Kara Bahçe" olarak adlandırılmakta ve Azerbaycan'ın en kadim topraklarından biri olma niteliğini taşımaktadır (Paşayeva & vd., 2013: 71). Tarihte yaşadığı çatışmalar ona Kafkasya'nın en sorunlu bölgesi olma özelliği vermiştir. Ermenistan'ın işgaline uğrayan bu bölge Azerbaycan Cumhuriyeti'ne aittir. Bölge Azerbaycan sınırları içinde Kür ve Araz ırmakları arasında dağlık ve ovalardan oluşmaktadır. Aynı zamanda bu topraklar 17. Yüzyılın ortalarında kurulan Azerbaycan Türk Hanlığının da adını almıştır (Aslanlı, 2015a). Karabağ Güneyde İran'a, batıda ise Ermenistan'a sınırı olması itibarıyla jeopolitik öneme sahiptir. Bu özelliği ile birlikte verimli toprağa, tatlı su kaynaklarına, yeraltı zenginliklerine sahip olması yani yaşam için gerekli olan pek çok

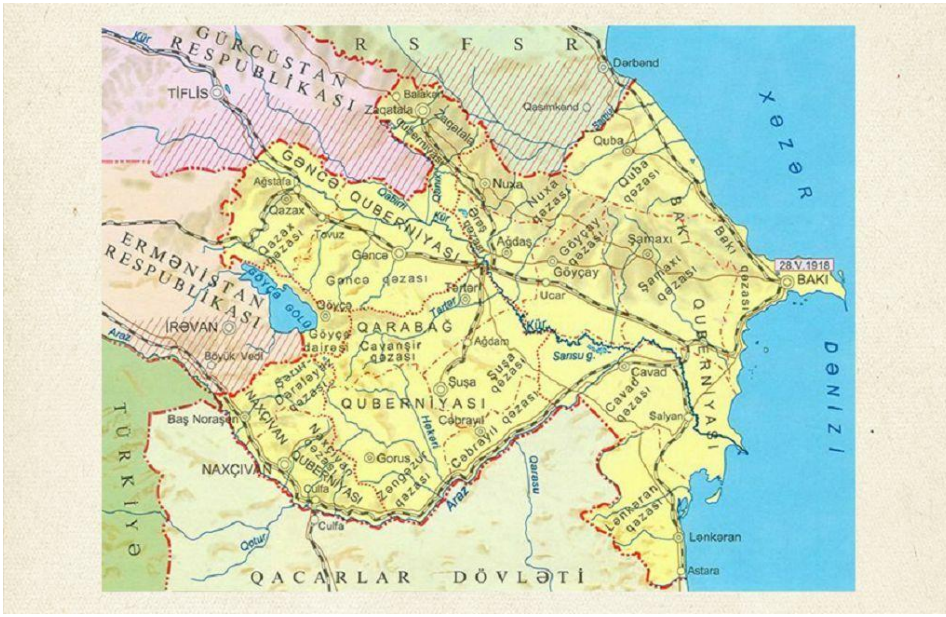
ihtiyaca cevap vermesi tarih boyunca diğer devletlerin bölgeye olan ilgisini arttırmıştır (Tanrıverdiyev, 2021: 20).

Güney Kafkasya yüzyıllar boyu Türk devletlerinin hakimiyeti altında, farklı kavimlerle beraber yaşanan, nüfus üstünlüğü Türklere ait olan bir bölge olmuştur. Yer altı ve yer üstü zenginliklerinden dolayı diğer devletlerin dikkatini daima çekmiş ve özellikle 1800'li yılların başında Rus istilasına uğramıştır. Bu durum bölgenin var olan siyasi, iktisadi ve sosyal dengesini altüst etmiştir. Ruslar bölgeyi sıcak denizlere inme yolunda bir yayılma alanı olarak görmüş, Çarlık Rusyası yüzyıl, Sovyet Rusyası ise yetmiş yıl boyunca burada Rus devlet geleneği politikasını uygulamış ve özellikle nüfus ve iskan siyasetiyle bölgenin demografik yapısını bozmuştur (Aliyev, 2003: 1). Rusların nüfus politikası bölgede yaşanan çatışmaların kaynağını oluşturmaktadır. Bu çatışmalar günümüze kadar devam etmektedir.

Karabağ'daki han ailesini katleden Ruslar idareyi ele almış ancak yine de Karabağ'ı Azerbaycan'ın bir parçası olarak kabul etmiştir. Ermenistan'da hüküm süren Revan Hanlığıyla beraber bölge nüfusunun tamamı ise Azeri Türklere ait oluyordu. Fakat bu dönemde Karabağ ve Erivan bölgesine İran ve Anadolu'dan çok sayıda Ermeni göçü başlamış ve 1890'lı yıllara gelindiğinde bölgeye 1 milyon civarında Ermenin göç ettirildiği görülmüştür (Türk Ermeni İlişkileri Araştırma Merkezi, 2023). Rusya, Hıristiyanları kullanarak Azerbaycan'da nüfus üstünlüğü kurmaya çalışmış, Ermenileri buraya göçe teşvik etmiş hatta zorlamıştır. Ermeniler başlıca Azerbaycan toprağı olan, Erivan, Nahçıvan ve Karabağ'a yerleştirilmiş ve bu yerleşim sırasında ise yerli Müslüman Türklere zorla başka bölgelere göç ettirilmiştir. Ermenilerin Güney Kafkasya'ya Özellikle Azerbaycan'a göç ettirilmesiyle beraber değişen bölge nüfusunun ardından Çarlık Rusya merkezi Erivan olan bir Ermeni yönetimi kurmuştur (Türk Ermeni İlişkileri Araştırma Merkezi, 2023). Bu dönemde Ermeni yönetimi, Kafkaslar ile Osmanlı arasında, günümüzde ise Ermenistan Cumhuriyeti, Türkiye ile Türk devletleri arasında bir tampon bölge niteliğine sahiptir.

1890 tarihinde Taşnaksutyun Partisi'ni kuran Ermeniler, ilk olarak Türkiye'de Büyük Ermenistan hayalini kurmuş ardından 1904'de bu hayale Kafkasya Ermenistan'ını da eklemiştir. Bu yapı ve diğer kurulan Ermeni ihtilal örgütleri Türkiye, Kafkasya ve Avrupa'da örgütlenerek Türkiye ile Azerbaycan Türklere aleyhine şiddet ve sabotaj eylemlerine girişmiştir (Aliyev, 2003: 7). Karabağ bölgesinde ise Rusların desteğini alan Ermeniler, Türklere karşı bir kıyım başlatmış, silahsız ve savunmasız Türklere saldırılar düzenlemiştir (Demirci, 2022: 22). Kafkaslarda 1918 yılında kısa ömürlü Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti ve Ermenistan Demokratik Cumhuriyeti kurulmuş ardından ise 1920 yılında

Sovyet askerlerinin işgaline uğrayan bölgede Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) tarafından Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur (Çalışkan, 2020: 987, Çakı, 2018: 273). Bu iki devlet arasında Karabağ'da ciddi sorunlar baş göstermiş ve bu sorunlar Rusların takındığı tavırla yakından ilgili olmuştur (Sapmaz & Sarı, 2012: 3). Rusların uyguladığı göç politikası neticesinde bölgede çoğunluğu ele alan Ermeniler, hukuken ve tarihen Azerbaycan'a ait olan Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanması için çalışmalara başlamıştır (Türk Ermeni İlişkileri Araştırma Merkezi, 2023).

Harita 2.1. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin bir parçası olarak Karabağ (1918-1920'ler)

Kaynak: Karabakh Center (2023)

1920 yılında Ermeniler, Dağlık Karabağ bölgesinin Ermenistan'a bağlanmasını istemiş, Azerbaycan Türkleri bu haksız talebe karşı çıkmış ve bu durum ikili ilişkilerde ciddi sorunları beraberinde getirmiştir. 1935 yılında Ermeni Komünist Parti Sekreteri, Stalin'den Dağlık Karabağ ve Nahçıvan'ı istemiş ancak bu istek Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) tarafından reddedilmiştir. Sovyet döneminde Ermeniler tarafından bu haksız toprak iddiaları sık sık yinelenmiş ancak Moskova o zamandaki dünya siyasi durumunu buna uygun görmeyerek talepleri kabul etmemiştir (Ekici, 2017: 63-64). Ermenilerin toprak iddia ve taleplerine Sovyetler Birliğinin en somut adımı 1923 yılında Azerbaycan topraklarında Azerbaycan'a ait Dağlık Karabağ Özerk Bölgesini (DKÖB) ilan etmesi şeklinde olmuştur (Kazımlı, 2018: 107-108). Sovyetlerden alınan destek ile beraber Azerbaycan'ın faklı

bölgelerinde yaşayan Ermeniler Karabağ'a göç etmeye başlayarak Karabağ'ın demografik yapısını Kendi lehlerine çevirmişlerdir (Deveci Bozkuş, 2016a: 143).

Harita 2.2. Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi (1923'ten sonra)

Kaynak: Karabakh Center (2023)

Ermeniler, ikinci dünya savaşını da fırsata çevirerek 1943'de Tahran konferansında ilk defa Ermenistan'daki Türk nüfusunu azaltma hedeflerini dile getirmiş, Ermenistan dışında yaşayan Ermenilerin buraya göç ettirilmesi kararını açıklamıştır. Ardından SSCB Dışişleri Bakanı aracılığıyla Stalin'den izin alınmış ve 1947-1948 yılında çıkardıkları bir karar ile Türkler zorla Ermenistan'dan çıkarılarak Azerbaycan'a göç ettirilmiştir. Türklerin yerlerine ise 1987 yılına kadar yurtdışından gelen Ermeniler yerleştirilmiştir (Mehdiyev, 2018: 140-142).

SSCB'nin 1980'li yılların sonlarına doğru dağılma sürecine girdiği dönemde nüfus çoğunluğuna güvenen Ermeniler 1987 yılında Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin Ermenistan'a bağlanması için Moskova'ya başvuruda bulunmuş ve ardından başvuruyu desteklemek üzere Ermenistan ve Karabağ'da gösteriler düzenlemiştir (Türk Ermeni İlişkileri Araştırma Merkezi, 2023). Gorbaçov'un 1988'de Sovyetler Birliği Komünist Partisi genel kurulunda milletler konusunun görüşülmesini istemesi üzerine Karabağ Ermenileri atağa geçmiş ve 20 Şubat 1988'de Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin (bölgesel meclis 140 üyesinden 110 Ermeni idi) Azerbaycan'dan ayrılarak Ermenistan'a katıldığını bildirmiştir. Azerbaycan bu kararı reddetmiş ve birlik cumhuriyetlerinin sınırlarının diğer cumhuriyetlerin

izni olmadan değiştirilemeyeceği hkmine dayanarak, Sovyet anayasasına aykırı olduğu gerekçesiyle hukuk dışı bir girişim olduğunu belirtmiştir. SSCB yönetimi de her iki ülkenin çıkarlarına uygun olmadığını ifade ederek bu katılımı reddetmiştir (Aydın, 2020: 401).

Red kararlarının ardından Karabağ'da Azeri Türkler ile Ermeniler arasında çatışmalar çıkmış ve çatışmalarda her iki taraftan da yaralananlar olmuştur. Yaşanan çatışmalarda iki Azeri Türkünün lmnn duyulması zerine Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de ve Sumgayıt'da çatışmalar meydana gelmiştir. Karabağ ve Ermenistan'da Türklerin yaşadığı acı olaylar ve Ermenilerin muamelesi Batı ve Sovyet kamuoylarında yeteri kadar yansıtılmazken, Sumgayıt olaylarında hem batı ve hem de Sovyet kamuoyu Azerbaycanlılara karşı olumsuz imaj ve duygular oluşturmuştur (Aliyev, 2003: 50). Dünya basını Azerbaycan'ın yaşadığı acılara aynı ilgiyi göstermemiştir. Yaşanan olayların ardından 141 bin Azeri Trk Ermenistan'ı terk ederken, 158 bin Ermeni ise Azerbaycan'ı terk etmiştir (Türk Ermeni İlişkileri Araştırma Merkezi, 2023). 1988-1989 yıllarında binlerce Azeri Türk kendi vatani olan Karabağ'dan da g etmek zorunda kalmış ve g edemeyen 216 Türk ise çeşitli işkenceler görerek ldrlmştir (Mehdiyev, 2018: 142). 1988 yılında başlayan ilan edilmemiş Dağlık Karabağ savaşında Ermeniler, işgal ettiği yerlerde Azerbaycan tarihinin izlerini taşıyan ne varsa tahrip edip, yakıp yıkmışlardır. UNESCO'nun savaş dönemi tarihi abidelerin korunmasıyla ilgili tüzüğü de dikkate alınmamıştır (İzzatov, 2006: 55).

Artan gerginlik neticesinde Sovyet yönetimi 12 Ocak 1989'da Dağlık Karabağ için zel İdare Komitesi kurulmasını ve direkt olarak Moskova'dan yönetilmesini kararlaştırmıştır. Bu kararla bölgenin yönetimi geçici olarak Azerbaycan'dan alınmıştır. Bu yeni idari sistem Ermenilerin amaçlarını daha da körüklemiş ve sonuç olarak bu yeni sistemde çatışmaların önüne geçememiştir. Ağustos 1989'a gelindiğinde bölgedeki Ermeniler kendi aralarında bir Dağlık Karabağ Ulusal Konseyi oluşturmuştur ancak Sovyet makamları bu konseyi tanımamıştır. Moskova, seçilen çözüm yolunun başarılı olmayacağını fark edince, 28 Kasım 1989'da zel İdare Komitesi'ni kaldırarak, Azerbaycan yönetimine geri vermiştir. Böylelikle Dağlık Karabağ'da Azerbaycan otoritesi tekrardan elde edilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, 2021: 26). Azerbaycan bu kararı olumlu olarak karşılamış ancak "bölgedeki Ermenilerin haklarının korunması için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması" ve "Rus güvenlik glerinin orada kalmaya devam etmesi" şartları i meselelere müdahale niteliği oluşturduğundan eleştirmiştir. Ermeniler ise karara karşı çıkmış ve daha fazla ileri giderek 1Aralık 1989'da DKB'yi de içine alan Birleşik Ermenistan Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. (Aslanlı, 2015b: 53). Bu ilanı Azerbaycan

reddetmiştir. Bunun üzerine Ermenistan 1990 ekonomik planına Karabağ'ı da dahil etmiş ancak Sovyetler Birliği bu kararı geçersiz saymıştır (Türk Ermeni İlişkileri Araştırma Merkezi, 2023).

Yaşanan olaylar karşısında Azerbaycan'da Ocak 1990'dan itibaren sosyal patlamalar meydana gelmiştir. Ülkenin toprak bütünlüğünün ciddi tehdit altında olması ve bölgedeki Azerbaycan vatandaşlarının can güvenliğinin sağlanamaması toplumun SSCB ve Azerbaycan yönetimine karşı tepkilerini arttırmış ve bu tepkileri artan protesto gösterileri takip etmiştir (Kengerli, 1999: 14, akt. Aslanlı 2015b: 54). Bu dönemde Azeri Türkleri ile Ermeniler kendi milis örgütlerini kurmuştur. Bu örgütlerden öne çıkanları ise Azerbaycan Halk Cephesi (AHC) ve Ermeni Ulusal Hareketi (EUH) olmuştur. Bu iki örgüt Karabağ ve Ermenistan-Azerbaycan sınırında silahlı çatışmalara girmişlerdir. Ayaklanma ve iki grup arasındaki çatışmalar ciddi boyutlara ulaşmıştır. 20 Ocak 1990'da SSCB Yüksek Sovyeti Azerbaycan'daki denetimini kaybetmemek için tanklar ve zırhlı araçlarla Bakü'ye girmiş, zorlu çatışmalar meydana gelmiş ve ağır kayıplar yaşanmıştır (Aliyev, 2003: 54). Dış Dünya bu olayları Ermeni tarafından yansıtarak gündeme getirmiş, Türklerin Ermenistan'da sorun çıkardığını, Azerbaycan Türklerinin Bakü'de Ermeniler ve tüm Hristiyan ögelere karşı katliamlar gerçekleştirdiklerini, bu provokasyonların ise AHC tarafından gerçekleştirildiğini ileri sürmüştür (Demirci, 2022: 24).

Bakü'de gerçekleşen kanlı olayların (Kara Ocak olayı) ardından Ermeniler siyasi ve askeri açıdan harekete geçmiştir. EUH'nin askeri kanadını oluşturan Ermeni Ulusal Ordusu fedaileri Mart 1990'da sınırı Ermenistan'a yakın olan Azeri Kazak kasabasının köylerine saldırarak 9 kişiyi öldürmüşlerdir. İnsanlık dışı eylemlerin bir diğeri de Azeri ailesinin evlerini ateşe verip diri diri yakmalarıdır (Aliyev, 2003: 54). İki toplum arasındaki anlaşmazlıklar sonucunda yaşanan çatışma ortamı, 1990'lı yılların başında artık devletlerarası savaşa evrilmiştir. Özellikle 23 Ağustos 1990'da egemenliğini ilan eden Ermenistan'ın, uluslararası hukuku dikkate almayarak Karabağ'ı kendi sınırlarının içinde göstermiş olması olayları daha da tırmandırmıştır (İzzatov, 2006: 71). 30 Ağustos 1991 yılında Azerbaycan'da egemenliğini ilan etmiş, 18 Ekim 1991'de ise Bağımsızlık Hakkında Anayasa Bildirgesi Azerbaycan parlamentosu tarafından onaylanmıştır. Bağımsızlık ilanının ardından Karabağ Ermenileri harekete geçmiş ve 1991 yılında "Artsak Ermeni Cumhuriyeti"ni tek taraflı olarak ilan etmiştir. Azerbaycan Parlamentosu Ermenilerin kararına Azerbaycan ve SSCB anayasasına aykırı olduğu gerekçesiyle karşı çıkmıştır (Aslanlı, 2015b: 56-58). Azerbaycan

topraklarında kurulan sözde Artsak Cumhuriyetini hiçbir ülke ve uluslararası kuruluş tanımamıştır (Özgenç, 2020).

Ermeni kaynakları Dağlık Karabağ'ı ifade ederken “Artsak” kavramını kullanmaktadırlar. Ermenilere göre bu kavram onlara aittir ve bu isim eskiden beri bu topraklarda yaşadıklarının kanıtıdır (İzzatov, 2006: 16). Ancak kavramın kökenine inildiğinde Ermenilerle alakası olmadığı ve kavramın etimolojik olarak Türkçe kökenli olduğu görülmüştür (Aslanlı, 2015b: 14). Karabağ'ın eski isimlerinden olan bu kavramın Ermeniler tarafından kullanılmasının amacı toprak iddialarını güçlendirmek olduğu anlaşılmaktadır.

SSCB'nin Aralık 1991 yılında resmen dağılmasıyla ve birliğe üye devletlerin bağımsızlıklarını kazanmasıyla birlikte iki devlet arasındaki iç mesele tüm bölgeyi etkisi altına alan küresel bir sorun haline gelmiştir. 1992'den itibaren ise Azerbaycan ile ayrılıkçı Dağlık Karabağ Ermenileri arasında silahlı çatışmalar başlamış ve Dağlık Karabağ, Güney Kafka'da çatışma bölgesine dönüşmüştür. Bu çatışmaların başında yaşanan en trajik olay ise kuşkusuz 25-26 Şubat'ta gerçekleşen Hocalı Katliamı olmuştur. Ermeni ve Rus askeri birlikleri sınır boyunca Azeri köy ve yerleşim yerlerini yağmalayarak katliamlar gerçekleştirmiştir. Hocalı köyüne saldırarak bölgedeki tek hava üssünü ele geçirmişlerdir. Sadece Hocalı katliamında 600'den fazla sivil yaşamını yitirmiştir. Ölenlerin 63'ü çocuk, 106'sı kadın, 70'i ise yaşlılardı. 487 kişi Ermeniler tarafından rehin olarak alınmıştır. 1.275 kişi, yaralı olarak kurtulurken 150 kişiden hiçbir haber alınmamıştır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, 2021: 27). Ölenlerin büyük çoğunluğu kafası kesilerek, gözleri oyularak, derisi soyularak, canlı canlı yakılarak çeşitli işkencelerle katledilmiştir. Yaşananların BM Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin 2. Maddesinde beş bent olarak sıralanan fiillerden ilk üçüne uyduğu görülmüştür. Bunlardan birincisi “Gruba mensup olanların öldürülmesi”, ikincisi “Grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi” ve üçüncüsü ise “Grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracak hesaplanarak, yaşam şartlarını kasten değiştirme” eylemidir. Ermeniler bu bölgeleri sadece işgal etmemiş aynı zamanda sırf Türk oldukları için işkence yapmış, insanlık dışı muameleye maruz bırakmış ve öldürmüştür. Ermeniler Hocalıyı bombalamış, alt yapıya zarar vermiş, temel ihtiyaçlara ulaşımı engellemiş doğrudan ve dolaylı yollarla halkın yaşam şartlarını değiştirmiştir (Kılıçoğlu, 2023). Dolayısıyla bu konuda cezalandırılmaların gerçekleşmesi gerekmektedir. Ancak uluslararası kuruluşlar gerekli özeni göstermemiştir.

Katliamın ötesine geçen bu soykırım olayı, 30 Ocak 1992’de Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansında (1994 Budapeşte zirvesinde Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) olarak değiştirilmiştir) Azerbaycan ve Ermenistan’ın kuruluşu üye olmasının ve Karabağ sorununun uluslararası bir nitelik kazanmasının hemen ardından gerçekleşmiştir (Arslanlı, 2015b: 59). Bu gelişmelerin ardından AGİT bünyesinde barışçıl yollar bulma hedefiyle 1994’te Minsk Grubu kurulmuştur. Minsk Grubunun içerisinde Azerbaycan, Ermenistan, Türkiye, Almanya, Belarus, İsveç, İtalya, Finlandiya ve İsveç de bulunmaktadır. Minsk Grubunun eş başkanlığını ise Fransa, Rusya ve ABD yürütmektedir (Aljazeera Turk, 2012). Özellikle eş başkanlığı üstlenen devletlerin gizli olmayan Ermeni yanlısı tutumu tarafsız hareket edilmeyeceğine dair kuşkuları beraberinde getirmiştir. Bunların yanı sıra grup, kayda değer bir başarıda elde edememiştir.

Ermenistan, Rusların desteğini alarak 1991 yılında Hankendi’yi, 1992’de Şuşa, Hocalı, Laçın koridoru, Hocavend, Kelbecer ve Ağdere’yi işgal etmiş, 1993 yılında ise Ağdam, Cebrayil, Fuzuli, Kubatlı ve Zengilan illerini ele geçirmiştir. Böylelikle Azerbaycan topraklarının yüzde 20’si işgal edilmiş ve 1 milyona yakın Azerbaycan Türkü yaşadıkları topraklardan ayrılmak zorunda kalmıştır (Özgenç, 2020). Ermenistan’ın, barış yolları arandığı tarihlerde katliam ve işgallerini giderek arttırması, AGİT’in veya Birleşmiş Milletler Örgütü’nün çalışmalarına ve alınacak kararlarına uymayacağını göstermiştir (Özden Cankara & Çerez, 2021: 366).

Azerbaycan, savaşta 20 bin şehit vermiş, 50 bininden fazla insan ise yaralanmıştır. 51’i çocuk, 5 bine yakın Azerbaycan vatandaşı Ermenistan tarafından esir alınmış ve bu esirlerin büyük bir kısmından halen haber alınamamıştır. Esir alınanlardan 86’sı kadın, 451 kişi Ermenistan tarafından katledilmiş ve bu katlin bazılarının organ kaçakçılığı nedeniyle yapıldığı ortaya çıkmıştır. İşgal sırasında ve sonrasında 900’den fazla yerleşim yeri yıkılmış, 4 bin 366 okul, hastane, kütüphane, müze, kültür merkezi, anıt, tiyatro gibi yerler yakılıp yok edilmiştir. Müzelerde sergilenen 40 binin üzerinde eser çalınmıştır. Bölgenin kültürel mirası olan tarihi yapılar, İslami eser ve mimarisi yok edilmiştir. Çok sayıda ormanlık alan kesilip, ateşe verilip tahrip edilmiştir. Azerbaycan mezarlıkları korkunç saldırılara uğramıştır (Arslanlı, 2015b: 85-87). Ermenistan bölgede hem insani hem de kültürel bir soykırım gerçekleştirmiştir.

Harita 2.3. Ermenistan'ın işgal ettiği Dağlık Karabağ ve 7 rayon (il)

Kaynak: Alemdar, A. (2020)

Ermenilerin Dağlık Karabağ iddiaları bir süre sonra özerk bölge sınırlarını aşmış, yukarıda da sıralandığı gibi Azerbaycan'ın farklı bölgeleri de işgale uğramıştır. Tamamen Azerbaycan toprağı olan Kelbecer'in işgali ise Türkiye ile Ermenistan sınırının kapatılmasına ve uluslararası tepki alınmasına neden olmuştur (Görgülü, 2014: 2). Ermeni işgal ve katliamlarının devam etmesi üzerine taraflar 4-5 Mayıs 1994'te Bişkek Protokolü olarak bilinen ateşkes anlaşmasını imzalamıştır. Protokolde tarafların ateşkes ilan etmesinin ardından karşılıklı olarak saldırıların gerçekleşmemesi, işgal edilen bölgelerden kuvvetlerin çekilmesi, altyapının tekrar hizmete girmesi ve mültecilerin geri dönmesi gibi çalışmaları öngören bağlayıcı bir anlaşmanın daha yapılması hedefleniyordu. Ancak aradan yıllar geçmiş ve tarafların anlaşmazlıkları sebebiyle hedeflenen çalışmalar gerçekleşmemiştir (Özgenç, 2020). Ateşkes sadece kağıt üzerinde kalmıştır.

Tarafların soruna yaklaşımı sorunun barışçıl yollarla çözülememesini beraberinde getirmektedir. Ermenistan, Dağlık Karabağ bölgesinde yaşayan Ermenilerin kendi kaderini tayin etme hakkıyla (self-determination) bağımsızlık haklarının olduğunu ileri sürmektedir. Bölünmez toprak bütünlüğü için mücadele eden Azerbaycan ise bu bağımsızlığa karşı çıkmaktadır (Söker, 2017: 560). Azerbaycan sorunun Kafkasya'daki otorite boşluğundan yararlanmayı amaçlayan Ermenilerden kaynaklandığını, saldırgan ve kışkırtıcı tarafın onlar olduğunu ifade etmekte, Ermeni işgalinin hukuksuzluğuna vurgu yapmakta ve Dağlık Karabağ Ermenilerini vatandaşı olarak görmeye devam etmektedir. Ermenistan ise Dağlık Karabağ'ın bir Ermeni yurdu olduğunu iddia etmekte, işgali bölgedeki Ermeni nüfusun fazlalığına bağlayarak suçsuz olduğu imajı yansıtmakta, kendi kültür, gelenek ve halkını bir

kez daha sözde bir Türk soykırımından korumak için mücadelede ettiğini göstermeye çalışmaktadır (İşyar, 2010: 193-197).

Bölgedeki anlaşmazlık ve çatışmaların devam etmesinin nedenlerinden bir diğeri ise 1994 ateşkesine müteakip kurulan AGİT Minsk grubunun eş başkanlarının yavaş hareket etmeleri ve Azerbaycan tezlerini istenilen seviyede önemsememeleridir (Yılmaz, 2010: 82). Bu devletler birçok konuda ayrılığa düşüp, çıkar çatışması yaşasa da Azerbaycan-Ermenistan savaşı konusunda ortak bir payda da bir araya gelebilmiştir. Bu ortak duruşun temelinde ise bölgede güçlü bir Azerbaycan ve Türkiye varlığına engel olma gayesi vardır (Özpinar, 2022: 44). Bununla beraber Rusya'nın, SSCB'nin dağılmasının ardından bölge üzerinde etkinliğini kaybetmemek adına yaşanan gerilimlerden faydalanmak istediği de bilinmektedir.

Grubun eş başkanlarından olan ABD'nin, içinde bulundurduğu Ermeni nüfusu ve Kongrenin önemli bir çoğunluğu tarafından desteklenen Ermeni lobisi, bölge ile ilgili alınan kararları etkilemektedir (Leckie, 2005: 7). Fransa ve Rusya'da da var güçlü Ermeni diasporası yine ülkedeki alınacak kararlara tesir edebilmektedir. Kendi ülke içerisinde bile Azerbaycan lehine kararlar almakta zorluk yaşayan bu ülkelerin uluslararası bir grupta tarafız ve çözüm odaklı olması beklenen bir durum değildir. Pek çok bölgeye yayılmış olan Ermeni diasporası Ermenilerin aşırılıklarını dengelemekte, psikolojik destek sağlamakta, Karabağ olaylarının çözümünü kendi istediği şekilde ilerlemesini hedefleyerek çözüm yollarını ağırlaştırmakta ve dış dünyanın Karabağ olaylarına bakışını Ermenistan lehine olacak şekilde çevirmektedir (Çıttır, 2003: 100).

Türkiye'nin Dağlık Karabağ olaylarına karşı tutumuna bakıldığında ise genel olarak Azerbaycan'ı destekleme yönünde olduğu görülmüştür. Uluslararası hukuk kuralları ve ilgili Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) kararları gereğince Azerbaycan'ın tavrını doğru bulmuştur. Türkiye katıldığı uluslararası toplantılarda Ermenistan'ın haksız işgalini sonlandırması yönünde çağrılarda bulunmuş, işgale son verilmedikçe Ermenistan ile diplomatik ilişkilerin normalleşmeyeceğini sıklıkla dile getirmiştir. Dağlık Karabağ sorunun çözümünde ancak Azerbaycan'ın kabul edeceği kararları onaylayabileceğini ifade etmiştir (Özgenç, 2020).

Ermenistan arabuluculuk yoluna yaklaşmamış ve sözde arabuluculuk misyonu ile hareket eden devletlerin barış tekliflerini reddetmiştir. Azerbaycan'ın ümitlerini tüketmek adına elinden geleni yapmaya çalışmış ancak Azerbaycan'ın katlanan mücadelesiyle karşılaşmıştır. Ermenistan, Bişkek protokolünün yürürlükte olmasına rağmen ateşkese

uymamıştır. Bu ateşkes ihlalleri Minsk Grubu eş başkanları tarafından görmezden gelinmiştir. Çeyrek asırdan fazla süren işgalde son dönemlerde üç önemli gelişme yaşanmıştır. Bunlardan ilki 2-5 Nisan 2016 yılında yaşanan ve “4 Gün Savaşı” olarak isimlendirilen çatışmalardır. Bu savaş sadece cephe hattında olmamış aynı zamanda medya ve sosyal medyada da büyük bir propaganda savaşı haline gelmiştir. (Tuncel, 2016). Ermeniler 50-60 Azerbaycanlı, Irak Şam İslam Devlet (İŞİD)) militanının bölgeye doğru hareket ettiğini iddia etmiş ve yine medyasında ve sosyal medya alanlarında İŞİD göndermesiyle, Ezidi kökenli bir Ermeni askerinin Azerbaycan askeri tarafından kafası kesilerek öldürüldüğüne dair iddialar yaymıştır. Bu asılsız iddialarla Azerbaycan ordusunu karalamaya çalışmıştır. Bu iddialarla yetinmeyen Ermeniler, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’i hedef göstererek insan hakları ihlalleri, yolsuzluk ve despot bir yönetim resmederek Batı tarafından destek bulmaya çalışmıştır (Tuncel, 2016). Asılsız iddialarla kendisine yönelecek olan tepkilere kalkan oluşturmaya çalışan Ermenistan’a, Rusya ve bazı ülkelerden bin tondan fazla askeri mühimmat ve yaklaşık 300 PKK’lı teröristin taşındığı ise resmi kaynaklarca açıklanmıştır (Aslanlı, 2021). Yaşanan çatışmalar sonrasında, Azerbaycan Dağlık Karabağ’ın kuzey ve güneyinde üçer tane stratejik öneme sahip tepeyi Ermenilerden geri almış ve 5 Nisan 2016 da Moskova’da ateşkes anlaşması yapılmıştır. (Tuncel, 2016). Yaşanan çatışma Azerbaycan’ın ileriye dönük kazanımları için bir kırılma noktası olmuştur.

İkinci önemli gelişme 12-18 Temmuz 2020 Tovuz Savaşıdır. Bu savaşın önemli özelliği ve uluslararası alanın dikkatini çeken kısmı, çatışmaların sıcak temas bölgesinin dışında yaşanan en geniş çaplı saldırılardan biri olmasıdır (Özdaşlı, 2021: 57). Ermeniler, Azerbaycan’ın sivil ve askeri yerleşim yerlerine top atışları ve roketatarlarla saldırılar düzenlemiştir. Bu saldırılara Azerbaycan da top atışları ve tanklarıyla karşılık vermiştir. Çatışmalar 12 Temmuz’dan sonrada aralıklı olarak devam etmiştir (Güler, 2020: 2). Üçüncü ve en kritik gelişme ise 27 Eylül 2020’de başlayan İkinci Dağlık Karabağ Savaşı’dır. Azerbaycan’ın “Demir Yumruk” olarak adlandırdığı ve 44 gün süren savaş, Ermeni Silahlı Kuvvetleri’nin Azerbaycan’ın sivil ve askeri yerleşim yerlerini yoğun ateşe maruz bırakması sonucu Azerbaycan’ın karşılık vermesiyle başlamıştır (Rehimov, 2022). Azerbaycan, BMGK’nın Azerbaycan topraklarındaki Ermenistan işgalinin sona erdirilmesini öngören (822, 853, 874, 884) kararları uygulamak, toprak bütünlüğünü sağlamak ve halkın güvenliğini tesis etmek için karşı saldırıya geçmiştir (Aslanlı, 2021). Azerbaycan ordusu Ermeni sivillere karşı son derece duyarlı bir tutum sergilemiş ancak Ermeni birlikleri Azerbaycan’a ait sivil yerleşim yerlerini hedef almıştır (Asker, 2020). Azerbaycan başarılı bir askeri hareket

gerçekleştirmiş ve bu başarı kırk sekiz şehir ve bir kasabayı Ermeni işgalinden kurtarmıştır. Üst üste yenilgiye uğrayan Ermenistan büyük devletlerden ve uluslararası kuruluşlardan yaşananlara müdahale etmesini istemiştir. Beklediği müdahaleyi alamayan Ermeniler psikolojik yenilgiye de mazur kalmıştır. Rusya'nın arabuluculuğuyla Azerbaycan ile Ermenistan arasında 10 Kasım 2020'de Karabağ mutabakatı imzalanmıştır. Mutabakatla Şuşa kenti, Fuzuli, Cebrayil, Kubatlı, Hadrut kasabası, Sugovuşan, Zengilan, Taliş ve Murovdağ Azerbaycan'ın fiilî kontrolü altına alınmıştır. Daha sonra ise Ermeni tarafı Laçın, Kelbecer, Ağdam ilçelerini sözleşme gereği Azerbaycan'a bırakmıştır. Yine bu mutabakatla Zenzegur ve Laçın Koridoru'nun açılmasına karar verilmiştir. Zenzegur Koridoru'nda bölgenin kimin kontrolünde olacağı şeklindeki gibi belirsiz noktalar olsa da Nahçıvan ile Azerbaycan'ı birbirine bağlayan kara yolu olması hususunda son derece önemli bir gelişmedir (Demirci, 2022: 30). Bu savaşta da medya ve sosyal medya Ermeniler tarafından oldukça aktif kullanılmış ve kullanılmaya da devam edilmektedir. Savaşın Azerbaycan tarafından toprakların tamamen kurtarılmadan durulması ve Rus barış gücünün bölgeye adeta oldu bittiyle yerleşmesi tepkilere sebebiyet verse de kamuoyunun önemli bir kısmı gelişmeleri olumlu karşılamıştır (Aslanlı, 2021). Kapsamlı ve kalıcı bir barış anlaşması ise henüz imzalanmıştır. Azerbaycan tarafından zafer, Ermenistan tarafından ise hezimet olan bu savaş Türkiye ile Azerbaycan ilişkilerini daha da güçlendirmiştir.

Bölgede belirli aralıklarla Ermeni birlikleri tarafından ateşkes ihlalleri devam etmiştir. Karabağ bölgesinde gayrimeşru Ermeni silahlı unsurların Azerbaycan ordusuna ve güvenlik görevlilerine karşı yıllardır devam eden silahlı saldırı ve provokasyonlarına karşı Azerbaycan, 19 Eylül 2023'de antiterör operasyonu başlatmıştır (T.C Dışişleri Bakanlığı, 2023b). Yaşanan gelişmenin ardından Ermenistan ve Ermeni diasporası Azerbaycan'ın terör operasyonlarını sekteye uğratmak için asılsız iddialar ortaya atmıştır. Ermenistan bölgeye dair amaçlarından vazgeçmeyeceği açıktır. Özellikle Ermeni diasporası Dağlık Karabağ konusunda hem bulunduğu ülkelere hem de anavatana baskı uygulamaktadır.

Ermenistan ve Ermeni diasporası Dağlık Karabağ hedeflerine ulaşma noktasında da kamu diplomasisine ihtiyaç duymaktadır. Tezlerini farklı toplumlara, hükümetlere ve vatandaşlara kamu diplomasisi yoluyla ulaştırmaktadır. Bir taraftan yerel bir taraftan da uluslararası kanallardan halkları çıkarları doğrultusunda bilgilendirmektedir. Askeri sahada yaşanan gelişmeleri Azerbaycan aleyhine çevirmeye çalışmaktadır. Bölgede Ermenilerin mağdur olduğunu ve Azerbaycan tarafından sivillerin saldırılara maruz kaldığını iddia eden çok sayıda haber yayınlamaktadır. Ateşkes ihlallerini meşru kılmak için ilk ateşin Azerbaycan

tarafından atıldığını ileri sürülmektedir. Bu sayede tepki çekmemeyi ve mağdur rolünü devam ettirmeyi amaçlamaktır. Ermenistan ve Ermeni diasporası sözde soykırım iddiaları meselesinde olduğu gibi Dağlık Karabağ olaylarında da kamu diplomasisi çalışmalarına çok uzun yıllar önce başlamıştır. Çatışmaların yaşandığı ilk anlardan beri uluslararası kamuoyuna kendini haklı ve mazlum olarak göstermiştir. Yaptığı soykırım, vahşet ve haksız işgali kamu diplomasisi çalışmalarıyla öterek, gerçek yüzünü gizlemeye çalışmıştır. Sahada yaşanan yenilginin yanında psikolojik yenilgiye de uğrayan Ermeniler kendi toplumunu ayakta tutabilmek içinde yine kamu diplomasisine yönelmiştir. Bu konuda oldukça profesyonelleşen Ermeniler, kamu diplomasisi aktör ve araçlarını kullanarak can ve mal kayıplarının bir hedef uğruna verildiğini, haklı bir mücadele içerisinde olduklarını, sözde yeni bir Türk soykırımından korunmak için savaştıklarını halkına ve uluslararası topluma inandırmaya ve tepki çekememeye çalışmıştır.

2.1.3. Hay Dat Doktrini

Hay Dat Doktrini (Ermeni Davası), Ermeni kilisesi tarafından yüzyıllardır devam ettirilen ve her koşulda uygulanması gereken milli değerlerin 1800’lü yılların sonlarında doktrin halini almasıdır. Temelinde Ermenilerin kaybettiği toprakları geri almak ve Büyük Ermenistan’ı kurmak vardır. İddiaya göre kaybedilen topraklar Azerbaycan’ın Dağlık Karabağ ve Kura Nehri’ne kadar olan bölgesi ile Nahcivan, Gürcistan’ın Cevahati ve Borçalı bölgeleri, Türkiye’nin ise Doğu Anadolu topraklarını kapsamaktadır (Cimbat, 2021: 20). Ermenilerin Karabağ işgali bu politikanın getirisiidir. Yine sözde soykırım iddialarının arkasındaki, Türkiye üzerinden Ermeniler tarafından belirlenen ve 4T planı olarak da ifade edilen tanıtım, tanınma, tazminat ve toprak talepleri bu idealin bir uzantısıdır. Ermeni ulusal çıkarlarının gerçekleşebilmesi için cinayet, katliam, silahlı mücadele ve terör gibi eylemler mümkün ve meşrudur (Şihaliyev, 2013: 220).

Doktrinin meydana gelmesinde Taşnak Partisi’nin önemli payı olmuştur. Özellikle 1920’de Bolşeviklerin Ermenistan’ı işgaliyle Avrupa’ya giden Taşnaksutyun örgütü bu ideolojiye sıkı sıkı bağlanmış böylelikle ideoloji bölünmelerinin önüne geçmiş ve sürgünle başa çıkabilmiştir (Hacıyev, 2017: 159). Hay Dat, Ermenistan dış politikasının oluşumuna ve Ermeni diasporasının milli kimliğinin oluşmasına ve korunmasına hizmet etmiştir. Doktrinde üç temel amaç belirlemiştir. Bunlar: Tarihi Ermeni topraklarının geri alınması ve “Büyük (Birleşik) Ermenistan” ulusal devletinin kurulması; Tarih boyunca dünyanın çeşitli bölgelerine dağılmış Ermeni ulusunun söz konusu topraklara geri dönmesi; Sosyal devletin kurulmasıdır (Cabbarlı, 2008: 77). Doktrin aynı zamanda Ermeni kimliğinin gelecek nesillere

aktarılmasını da sağlamaktadır. Bu noktada özellikle Ermeni kilisesi doktrinin yeni nesillere aktarımına vurgu yapmakta, davanın bilinciyle yetiştirilmesini teşvik etmektedir (Wakizaka, 2014: 5-6).

Hay Dat Doktrini amaçlarının gerçekleşmesi adına Ermenistan ve Ermeni diasporası eğitim, sanat, medya, sosyal, kültürel, siyasi, dijital gibi pek çok alanda çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmalarla toplumu kazanmak, onların zihinlerinde iyi ve zavallı Ermeniler olarak kalmak, sempati kazanmak, Türkleri kötü ve insanlıktan uzak bir toplum olarak göstermek hedeflenmiştir. Ermeniler kamu diplomasisinin bu hedeflere ulaşmak için en doğru seçim olduğunun farkındadır. Daha öncede bahsedilen ve Hay Dat Doktri'nin amaçlarından olan sözde soykırım iddialarını kabul ettirmek, Karabağ olaylarında suçsuz görünmek, başka ülkelere tezini kabul ettirmek ve kendi toplumunu doktrin çerçevesinde etkileyebilmek için bu yolu seçmiştir.

2.2. Ermeni Diasporası ve Kamu Diplomasisi Kullanım Amaçları

Ermeni diasporası, Ermenistan dışında yaşayan, dünyanın pek çok bölgesine dağılmış durumda olan ve bulunduğu ülkenin vatandaşlığına sahip olan Ermenileri ifade etmektedir (Arslan, 2006: 12). Ermeniler, dünyanın çeşitli ülkelerine dağılmış olmalarını 1915 Tehcir olaylarından sonra meydana geldiğini ifade etse de bu durum gerçeği yansıtmamaktadır. Bu söylem Ermeni propagandasının bir parçasıdır. Ermeni yazarlar, Ermeni diasporası kavramını kullanırken, Ermenistan dışında yaşayan Ermenileri değil Anadolu'dan göç ettirilen ve bir daha Anadolu'ya dönmesine izin verilmeyen bu nedenle dünyanın dört biryanına dağılmış olan Ermenileri kastetmektedir (Arslan, 2006: 13). Dolayısıyla diaspora oluşumunu 1915 Tehcir Kanunu'na dayandırmaktadırlar. Ermeniler, Dünya kamuoyunun da Ermeni diasporası kavramını, Ermeni yazarların tanımına uygun şekilde kullanmasını sağlamaya çalışmaktadır. Tanımda yer alan ifadelerden yola çıkarak amacın Hay Dat Doktrini'ne hizmet ettiği söylenebilir.

Ermeni diasporasının oluşumuna ivme kazandıran olaylardan biri Tehcir Kanunu'dur fakat Ermeni diasporasının oluşumuna çeşitli tarihi gelişmelerde etki etmiştir. Yüzyıllar boyu hakimiyeti altında yaşadığı devletler tarafından göçe tabii tutulan Ermeniler 11. yüzyılda buldukları yerlerden ya göç etmiş ya da göç ettirilmiştir. Bu dönemde Anadolu'da yaşanan karışıklar nedeniyle bölgede Ermeni sayısı azalmıştır (Arslan, 2006: 18). 19. yüzyılın başlarında ise Osmanlı Devleti'nde yaşam şartlarının zorlaşmasıyla, Ermeniler Ermenistan'a ve diğer ülkelere göç etmişlerdir (Tosun, 2016: 232). Özellikle Osmanlı Devleti'nin son

dönemlerinde gücünü yitirmesini fırsat bilen ve “millet-i sadıka” olarak nitelendirilen Ermeniler, ayaklanma ve isyanlar çıkarmaya başlamış “sadıka” özelliğini yitirmiştir. Ayaklandırmanın ardından Osmanlı Ermenilerinin Kafkasya, Lübnan, Mısır, Bulgaristan, Fransa ve ABD’ye göç ettikleri görülmüştür (Arslan, 2006: 18). Ermeni meselesinin Türkiye için uluslararası ilişkileri negatif olarak etkilemesi ve bir tehdit haline gelmesi bu süreçle başlamıştır. Özellikle burada ABD’ye göç eden Ermenilerin etkisi büyük olmuştur. Yine Osmanlı’nın son zamanlarında yaşanan ekonomik sıkıntılardan dolayı Ermenilerin daha rahat bir yaşam için farklı ülkelere göç ettiği görülmüştür. 1915 Tehcir Kanunu ile yerleştirildikleri bölgelerden ise Lübnan, Suriye, Yunanistan, İran, Doğu Avrupa, Kafkasya ve diğer farklı bölgelere göç etmişlerdir (Cimbat, 2021: 22).

Rusya’dan Ortadoğu’ya ABD ve Latin Amerika’dan Avrupa’ya pek çok ülkede varlıklarını devam ettiren Ermenilerin, dünya üzerindeki nüfusunun toplamda 10 milyonu bulduğu ve bunun 8 milyondan fazlasını diasporanın oluşturduğu ifade edilmektedir (Doğru, 2021). Ermeni diasporası var oldukları ülkelerin önemli topluluğunu oluşturmaktadır. Önemli oluşları nüfus çoğunluğunun yanında iyi örgütlenmiş ve birbirlerine sıkıca bağlı olmalarındandır (Cıttır, 2003: 130). Onları diğer diasporalardan ayıran en önemli unsur işte bu bağlılıktır. Üstelik bu bağlılık “Türk düşmanlığı” üzerine kurulmuştur. Ermeniler farklı toplulukların arasında asimile olma korkusuyla kendilerini kimlik arayışına yöneltmiş ve bu kimliği de geçmişten gelen duygular ve büyük Ermenistan hayalinin ana maddesi olan Türk karşıtlığından seçmiştir. Birinci ve ikinci kuşak Ermeniler kendi kimliklerini korumada başarılı olsalar da üçüncü kuşak Ermeniler kendi kültürlerinden uzaklaşma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Ermeni Kilisesi kimliğin yeniden canlanmasında göstermiş oldukları organize yayılımla varlıklarını sürdürmede başarı elde etmiş, kimliğin korunmasındaki tüm propaganda faaliyetlerini sözde soykırım iddiaları üzerine kurmuştur (Boyacıoğlu, 2005: 10). Sosyal ve siyasi tabandan kitlelere ulaşılmıştır.

Kimlik oluşumunda din, dil, ırk gibi çeşitli unsurlara vurgu yapılırken Ermeniler kimlik inşa ederken soykırım temelli bir kimlik edinme yolunu seçmiştir. Oluşturulan bu kimliğin en etkili savunuculuğunu da diaspora üstlenmiştir. Diaspora, sözde soykırım iddiaları politikalarında Ermenistan’ı yönlendirmektedir. Bu durumun kökeninde ise coğrafi olarak bir arada olamayışlarını tarihsel ve kültürel değerlerle birbirlerine bağlama ve bütün oluşturma gereksinimi vardır (Özdemir, 2004: 79). Psikolojik bir anavatan görevi üstlenen sözde soykırım ve buna inanmış Ermeniler hem yaşadıkları ülkelerin sempatisini kazanmaya çalışmış hem de dikkat çekmeden asimilasyona karşı gelmiştir. Nesilleri de bu doğrultuda

görevlendirmiştir. Anavatanı dönmek istedikleri şekle büründürmek yani Hay Dat Doktrinini'ni gerçekleştirme sürecine kadar ülkelerine dönemeyeceklerini anlayan Ermeniler sözde soykırımın 50. yıldönümü olan 1965'te çalışmalarına hız vermiştir. Öyle ki Ermeni diasporasını bir arada tutan sözde travmatik soykırımın gerçekleşip gerçekleşmediğine dair tartışma söz konusu bile olmayacaktır. Tartışmak demek kimliğin yeniden değerlendirilmesi anlamını taşıdığı için özellikle diaspora açısından kabul edilemez bir durum olmuştur. Bu nedenle Türklerle aynı masaya oturup konunun tartışılması kesinlikle reddedilmektedir (Özdemir, 2004: 81-83). Bu durum ikili ilişkilerde uzlaşmayı olumsuz etkileyen nedenlerden biridir. İddiaların araştırılması yaşananların dramatize edildiği gibi olmadığını ortaya çıkaracak ve buda Türk düşmanlığının sonunu getirebilecekti. Bu olasılık Ermenileri tedirgin etmiştir.

1960 ve 1970'li yıllardaki Ermeni terörü, masum insanları sırf Türk oldukları için katletmiştir. Bu dönemdeki terörün amacı tarihsel kin ve intikam duygularını tekrar canlandırarak Ermeni bilincini yeniden oluşturmaktır. Böylelikle durağanlaşmaya başlayan Ermeni kimliği hareketlilik kazanmıştır. İddia edilen olayların dönemine tanık olan Ermeniler bile şimdiki Ermeni diasporası kadar radikal bir kine bürünmemişlerdir (Göka, 2001). Ermeniler buldukları ülkelerde Türk kimliğini öteki olarak benimsemiş ve diaspora faaliyetlerini Türk düşmanlığı üzerine şekillendirmiştir (Cimbat, 2021: 22).

Coğrafi birlikteliğin olamaması, asimilasyon tehlikesi gibi ulusal kimliğin korunması hususunda anavatandaki Ermenilere göre diaspora Ermenileri, çok daha güçlüklerle karşılaşmaktadır. Soykırım iddiaları bu güçlüklerin üstesinden gelmek için ilham kaynağı oluşturmakta, direnç vermekte ve farklı ülkelerdeki diasporaların birbirleriyle iletişimlerini sağlamaktadır (Özdemir, 2004: 85). Aile, kilise, radyo, televizyon, sinema, belgesel, gazete, dergi, dernek, lobi, sivil toplum kuruluşu, konferans, yürüyüş, eğitim, teknolojinin gelişmesiyle dijital alan ve daha birçok yol Ermenilerin hem anavatanla hem pek çok ülkede var olan diasporayla hem de buldukları ülkelerdeki toplumlarla iletişimlerini sağlamaktadır. Tüm yolları kullanarak birbirlerinin mağduriyet, ortak acı ve Türk karşıtlığı bilincini devam ettirmektedirler. Bu yolların birer kamu diplomasisi aktör ve türü olduğu göz önünde bulundurulduğunda diasporanın kamu diplomasisine sıkıca bağlı kaldığı, kimliğini yaymak ve korumak için kamu diplomasisine ihtiyaç duyduğu görülmektedir.

Sözde soykırım mitinin oluşturulmasında anıtların ve müzelerinde ehemmiyetli yeri vardır. 1965 yılına Ermenistan'ın başkenti Erivan'da inşa edilen Tsitsernakaberd Ermeni Soykırımı Anıtı Ermenilerin ve Ermenistan'ı ziyaret eden politikacıların, bürokratların,

sanatçıların, bilim insanların ve diğer pek çok kitlenin uğrak noktası olmuştur. İlerleyen yıllarda Ermeni diasporası tarafından ABD, Fransa, Hollanda ve Kanada'nın da içinde bulunduğu pek çok ülkede sözde soykırım anıtı dikilmiş ve dikilmeye de devam edilmektedir (Özdemir, 2004: 91-92). Ermeni diasporası tarafından 1997'de Washington D.C.'de kurulan, amacı ise sözde soykırım iddialarını canlı tutmak, bu doğrultuda araştırmalar yapmak olan ve dokümanter olarak çalışan ANI, resmi internet sitesinin aktardığına göre 45 ülkede 300'den fazla anıt tespit edilmiştir (ANI, 2023). Çeşitli ülkelerde diasporanın önem verdiği bir konu olan müze ve anıtlar toplumların dikkatini çekmekte ve yaşanmamış olan soykırıma inandırıcılık kazandırmaktadır. Gelecek nesillere çarpıtılmış bir tarihi hatırlatmakta ve nesiller için bir buluşma noktası kazandırmaktadır. Müzelerin insanlar üzerindeki duygusal bağlantısı, orda yer alan bir takım görsel ve materyallerin zihindeki çağrışımları müzeden ayrılanlara tesirli etkiler bırakmakta, o kültüre ve tarihe sahip kişilere karşı ise acıklı bir sempati uyandırmaktadır. Farklı toplumlara kendi tarih ve kültürünü aktarmak kamu diplomasisinin en önemli parçalarından biridir. Ermeni diasporasının burada da etkin bir şekilde hareket ettiği görülmektedir.

Sözde soykırım iddialarınının 100. yılı olan 2015 yılında dünya kamuoyunun dikkatini çekmek için çeşitli yollara başvurulmuştur. 100. yıl anma etkinliklerinin sembolü olarak beş yapraklı 'unutmabeni' çiçeği seçilmiştir. Bu çiçeğin her bir yaprağının, 1915'ten sonra farklı kıtalara dağılan Ermenileri temsil ettiği ifade edilmektedir. Sembol Ermenistan ve Diaspora tarafından rozet, parti sembolü, sivil toplum kuruluş sembolü, logo, hediyelik eşya gibi pek çok alanlarda yaygın olarak kullanılmıştır (Diler, 2015). Semboller ve onlara yüklenen anlamlarla toplumsal hafıza taze tutulmaya çalışılmıştır. 100. yıl dönümü hem Ermenistan'da hem de Ermeni diasporasının bulunduğu ülkelerde, yoğun çabalar sarf edilerek görkemli anma tören ve etkinlikleri gerçekleştirmiştir. Bu tören ve etkinliklerin tek amacı anmak ve matem tutmak değil aynı zamanda Türkler tarafından sözde soykırıma uğradıklarını dünya kamuoyunun dikkatine sunmaktır. Türkiye'nin Ermeni soykırımını tanıması, özür dilemesi ve tazminat ödemesi gibi taleplerin gerçekleşmesi adına da yapılmıştır (Lütem, 2015a: 12). Kamuoyunun dikkatini daha fazla çekebilmek için ABD'de şöhret kazanmış bazı Ermeni asıllı ünlüler törene ve Erivan'a davet edilmiştir. Diasporalar yaşadıkları ülkelerde 100. yılı anmak için belgesel filmleri çekmiş, özel yayınlar yapmış, sergiler açmış, yürüyüş düzenlemiş, konferans ve toplantılar gerçekleştirmiş yani yoğun bir etkinlik faaliyeti yürütmüştür (Lütem, 2015a: 13). Ermeni diasporası ve Ermenistan sadece belirli dönemlerde değil, her yıl 24 Nisan'da sözde soykırımını anma törenleri ve etkinlikleri gerçekleştirmektedir.

Ermeni diasporası sözde soykırım iddiaları üzerinden Türkiye'yi yıpratmak ve mecbur bırakacak hale gelmesi için çok yönlü çalışmaktadır. Özellikle buldukları ülkelerin parlamentolarında sözde soykırım iddialarının tanınması için yoğun çaba sarfetmektedir. Bu çabalar sonucunda 32 ülke ve birçok kuruluş sözde Ermeni soykırımını kabul eden yasa tasarılarını kanunlaştırmıştır. Kabul eden ülkeler arasında Uruguay, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Arjantin, Rusya, Kanada, Yunanistan, Lübnan, Belçika, Fransa, İsveç, İtalya, Vatikan, İsviçre, Slovakya, Hollanda, Polonya, Almanya, Venezüella, Litvanya, Şili, Bolivya, Danimarka, Avusturya, Lüksemburg, Paraguay, Brezilya, Çekya, ABD, Portekiz, Suriye, Letonya ve Meksika yer almaktadır (ANI, 2023). Ermeni iddialarını tanıyan örgütler ise Dünya Kiliseler Konseyi, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Konseyi ve Mercosur şeklinde sıralanmaktadır (Yaşın, 2023). Bu sayının artması için diaspora, çalışmalarına hızla devam etmektedir. Yoğun lobi faaliyetleriyle devletlerin ve toplumların Türkiye ile ilişkileri bozulmaya çalışılmaktadır. Türkiye'ye silah satışının durdurulması, Türkiye'nin AB sürecinin sekteye uğratılması, uluslararası alanda lehine olabilecek olan projelerin zayıflatılması gibi konularda aktif yer almaktadırlar.

Ermeni diasporasının önem verdiği konulardan bir diğeri de Dağlık Karabağ meselesidir. Ermenilerin, Karabağ'ı ve Azerbaycan'ın batı ve güneybatı sınırlarını işgal etmesi Hay Dat ideallerinin hayata geçirilmesinin önemli bir somut adımı olarak görülmektedir (Öztürk, 2001: 342). Ermeni yazar Zori Balayan, Karabağ'ın sadece coğrafi bir alan olmadığını aynı zamanda Turancılığın Tuğrana ulaşma hedefini engelleyen bir provokasyon olduğunu belirtmektedir (Harutyunyan, 2009: 174). Karabağ sorunu milliyetçi Ermenilere göre, zalim Türklerin elinde olan Ermeni topraklarını kurtarmak için bir aşama ve sözde Ermeni soykırımında vatan kaybına uğramalarına karşılık bir intikam sembolüdür. Barış için Karabağ topraklarını bırakmak milliyetçi Ermeniler ve diaspora Ermenileri için yenilgici yaklaşımdır ve haklı davalarına karşı büyük ihanettir. Bu nedenle diasporaya göre Karabağ'ın fiili bağımsızlığı korunmalı veya Ermenistan ile birleşmesi gereklidir (Harutyunyan, 2009: 176). Buradan anlaşılacağı üzere Ermeni diasporası Azerbaycan ile anlaşılmasını ve sorunun çözülmesini desteklememektedir çünkü sorunun devam etmesi Hay Dat Doktrinini'ne hizmet etmekte ve bu alt yapıda oluşturulan kimliği sağlamlaştırmaktadır. Ermenilere göre Karabağ savaşı Ermenilerin sadece "kurban, mazlum" kimliğiyle değil aynı zamanda "vatanını geri almaya çalışan, koruyan, kahraman, başarılı" kimliğinin de var olduğunu göstermeyi sağlamıştır (Wakizaka, 2014: 10).

Ermeni diasporası, Karabağ meselesini ele alırken Azerbaycan'ı Türkiye'nin uydu devleti olarak belirtmektedir. Türkiye'nin de çatışmanın tarafı olduğu algısını oluşturarak olaya ekstra önem vermiştir (Chernobrov & Wilmers, 2019: 12). Diaspora, Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan gerilimde, Azerbaycan tezlerine daima karşı çıkmış ve Karabağ'ın Ermenistan'ın parçası olduğunu iddia etmiştir. Azerbaycan'ın Türkiye ile hareket ederek sözde soykırımı devam ettirdiklerini ileri sürmüştür. Tüm bu savlar özellikle lobi faaliyetlerin merkezine konulmuştur. Düzenledikleri kampanyalarla anavatana maddi ve manevi yardım çağrısında bulunmuştur.

Karabağ sorunu anavatan ile diasporanın birlikteliğini desteklemiş ve aralarındaki bağı kuvvetlendirmiştir. Bu sorun Ermenilerin kimliğine yeni kavramlar eklemiş ve Ermeni ideallerinin somut adımı olmuştur. Dolayısıyla Azerbaycan ile Ermenistan'ın Karabağ meselesinde anlaşması, Ermeni kimliğindeki gurur duygusu ve mücadele ruhunun kaybolması anlamını taşıdığı için Ermeni milliyetçileri ve diasporası tarafından asla kabul edilemez bir durum olmuştur (Wakizaka, 2014: 10-11). Üstelik Karabağ sorunu Ermeni halkın milli duygularını diri tutmuş buda sosyo-ekonomik sıkıntılarla boğuşan halkın öfkesini hükümete değil Azerbaycan'a yöneltmiştir. Ermeni hükümeti halkın kendisine tepki göstermemesi için Azerbaycan nefretini arttıracak haber ve çalışmalarına devam etmektedir. Bu hususta diasporayla ortak hareket etmektedir. Diasporalar kendi yaşadığı ülkedeki toplumlara sözde Ermeni topraklarının Türkler tarafından işgal edilmeye çalışıldığına ve kahraman Ermenilerin Türk zulmüne direndiğine inandırmakta, mücadele eden ve zor şartlarda yaşayan Ermeniler için ise bağış kampanyaları düzenlemektedir. Azerbaycan karşıtı miting ve protesto gösterileriyle Ermenistan'a katkı sağlamayı amaçlamıştır. Ermeniler için fiili bağımsızlığı olan Karabağ'ın hukuki tanınırlığını da sağlamaya çalışan diaspora bu noktada hükümetleri etkilemeye çalışmaktadır. Toplumlari ve hükümetleri kendi görüş ve savları doğrultusunda etkileyebilmek için kamu diplomasisine ihtiyaç duyan ve kullanan diaspora, haber ajanslarını, uluslararası kuruluşları, sinemayı, lobileri, sosyal medyayı yani sözde soykırım iddialarını yaymak ve kabul ettirmek için kullandığı tüm yolları burada da kullanmıştır. Türk nefretini besleyebilecek her kamu diplomasisi alanında kendisine yer açmıştır.

Ermeni diasporasının buldukları ülkelerde uzun yıllar var olmaları ve ülkenin vatandaşlık hakkına sahip olmaları özellikle ikinci kuşağın ülkenin önemli kademelerinde yer almasını sağlamıştır. Politikadan sanata, medyadan iş dünyasına pek çok alanda prestijli noktaya gelmişlerdir. Özellikle Ermeni iş adamları siyasetçilerin seçim kampanyalarına nüfus ve finansal destek sağlayarak Ermeni davasını savunma sözü almıştır. Milletvekili, belediye

başkanlığı, meclis üyeliği gibi mesleklerde de varlığını ortaya koyan Ermeniler böylelikle siyasal alana daha rahat müdahale yetkisi kazanmıştır. Ermeni diasporası medyaya yönelik çalışmalara da önem vermiş, gazeteci, haber müdürü, program yapımcısı, genel yayın yönetmeni gibi mesleklerde çalışmışlardır (Keskin, 2005: 76). Sinemanın insanlar üzerinde manipüle etme özelliğinin farkında olan Ermeni diasporası, dünyaya sözde soykırım iddialarını yaymak ve buna inandırmak için çeşitli film ve belgeseller ortaya çıkartmıştır. Bu filmlere bazı kurum ve vakıflar maddi destek sağlayarak yeni filmlerin yapımını teşvik etmeye çalışmıştır (Çetinkaya, 2021: 72). Kısacası her meslek alanındaki Ermeni diasporası davalarının savunuculuğunu yapmaktadır.

Ermenilerin göç ettikleri ülkelerde kendi kiliselerini kurmaları ve bu çatı altında kendi okullarını açmaları, bu okullarda yetişen aşırı milliyetçi gençler ortaya çıkarmıştır. Bu gençler çeşitli eylem, konferans, seminer, sosyal ve kültürel organizasyonlarla katliama uğradıkları düşüncesini yaymış ve böylece yaşadıkları ülkelerin devlet otoritelerini etkilemeye çalışmışlardır. Çeşitli yurttaş örgütlenmeleriyle benliklerini koruma yolunu seçmişlerdir. Bu örgütler arasında lobi kuruluşları, siyasi partiler, kültür dernekleri, eğitim kuruluşları, medya organları, yardım kuruluşları yer almaktadır. Özellikle diasporaları birleştirmede ve anavatanla bağları kuvvetlendirmede yardım kuruluşlarının önemli bir işlevi vardır. Bunun farkında olan Ermeniler zaten ekonomik olarak sıkıntılar yaşayan anavatanına hem yardım sağlamak hem de Ermeniler arasında farkındalık oluşturmak için çeşitli yardım kuruluşları kurmuştur. Bu kuruluşlara iş adamları, ünlüler ve diğer tüm halklar bağış yapmaktadır. En etkin yardım kuruluşlarından biri Ermeni Genel Hayırseverler Birliği'dir (Armenian General Benevolent Union(AGBU). 1906 yılında kurulan ve merkezi New York'ta bulunan AGBU, Birinci Dünya Savaşında göç eden Ermenilerin barınma, yerleşim gibi ihtiyaçlarını karşılamıştır (Cimbat, 2021: 23). Bu kuruluş günümüzde de faaliyetlerini devam ettirmekte ve çeşitli ülkelerde şubesi bulunmaktadır. İş adamları ve halkın bağışta bulunduğu bu kuruluş, etkinlik organizasyonlarıyla dünya çapındaki Ermenilere, Ermenistan'a ve "Artsakh" Ermenilerine destek olmaktadır. Eğitimsel konferans ve formlar düzenleyerek, Ermeni kültür mirasının tanıtılmasını ve sürdürülmesini üstlenmiştir. Çıkarılan çeşitli dergilerle de toplumu bilinçlendirmektedirler (AGBU, 2023). 1988 yılında Ermenistan'ın Spitak şehrinde yaşana depremin ardından, Amerika'daki Ermeni diasporası bölgeye yardım ulaştırmak için Ermeni Yardım Fonu'nu (Fund for Armenian Relief) kurmuştur. Ardında ise Ermenistan'ı kalkınmasına destek sağlayan, çocukların korunması, gençlerin eğitimi gibi projeler hayata geçiren bir kuruluşa dönüşmüştür (Fund for Armenian Relief, 2023). Yine 1992'de kurulan

Hayastan Tüm Ermeni Fonu'nun (Hayastan All Armenian Fund) 18 lkede Şubesi bulunmaktadır. Başta Ermenistan ve "Artsakh" olmak üzere tüm Ermenilerin kalkınmasını sağlamak amacıyla okulların yenilenmesi, yolların yapımı gibi altyapı, sağlık, spor, sosyal refah Şeklinde pek çok alanda projeler gerçekleştirmektedir. Kuruluşun 500 milyon dolar bağış elde ettiği ifade edilmektedir (Hayastan All Armenian Fund, 2023). 1994 yılında Los Angeles'ta kurulan Birleşik Ermeni Fonu'da (United Armenian Fund) aynı amaçlarla, son on yılda 300 milyar dolar bağış toplamıŐtır (United Armenian Fund, 2023).

Ermeni diasporası bağış toplayabilmek için kamu diplomasisine ihtiyaç duymuştur. Ermenistan halkının zor Şartlarda yaŐadıęını, savaş yüzünden ekonomisinin ve altyapısının zarar gördüğünü kamu diplomasisi araçlarıyla gündeme taşımaktadır. Bu sayede diasporada birlik bilinci oluşmakta ve ciddi bağışlar elde edilmektedir. Yardım kuruluşlarının yanında Ermeni diasporasının lobileri de özellikle siyasi alanda olmak üzere pek çok konuda sorumluluk üstlenmiştir. Bu noktada en güçlü lobi kuruluşu ise Ermeni Ulusal Komitesi (Armenian National Committee (ANC)) olmuştur. ANC, 30'dan fazla ülkede faaliyet göstermektedir (ANC, 2023).

Sözde soykırım iddialarının yıl dönemleri, Spitak depremi ve ardından Karabağ savaşı diaspora ile anavatana birbirine daha da yakınlaŐtıran gelişmelerden olmuştur. Bu yakınlaŐmanın neticesinde Ermenistan 2000'li yıllarda Diaspora Bakanlığı'nı kurmuştur. Bu bakanlık, diaspora haklarının savunulması, kişilere ve gelecek nesillere Ermeni kültür ve dilinin aktarılması ve bireylerin konu hakkında bilinçlenmesi için projeler yürürlüğe sokmuŐtur (Tosun, 2016: 235). Bağımsızlığını kazandığı ilk yıllardan beri diasporanın yardımlarıyla nefes almaya alıŐan Ermenistan, bu amaçla konferanslar düzenlemeye başlamıştır. Tam adı Tüm Ermeniler Ermenistan-Diaspora Konferansı (Pan-Armenian Armenia-Diaspora Conference) olan konferansların amacı Ermenistan ile diasporanın kurumsal temas içinde olmasını sağlamak, Ermenistan'da yaşanan sıkıntılardan özelliklede ekonomik güçlüklerden diasporayı haberdar etmek ve anavatana mümkün olduğunca daha fazla yatırımı teşvik etmektir (Lütem, 2017). Birincisi 1999 yılında yapılan konferanslar, akademisyen, aydın ve siyasetçi evreninde dikkatini çekerek yankı uyandırmıŐtır (Ural & aykırın, 2011: 121). Konferanslarda asimilasyon, kimlik, eğitim, sözde soykırım, Ermenistan nüfusu, Karabağ, Türkiye ve Türkler hakkındaki nefret söylemlerinin devamlılığı gibi çeşitli konular üzerinde durulmuŐtur (Lütem, 2017).

Diasporanın ekonomik desteği Ermenistan'ın i ve dış politikasına müdahalesini kaçınılmaz kılmıştır. Diaspora özellikle sözde soykırım iddiaları ve Dağlık Karabağ

meselesinde anavatana tavizsiz davranması noktasında baskı uygulamaktadır. Bu hususta işbirliği yapabileceği bir iktidar istemiştir (Tüysüzoğlu, 2013: 236). Ermenistan'ın ilişkilerin normalleşmesi adına Türkiye'nin "Tarihçiler Komisyonu" gibi önerilerine sıcak bakmaması ve Dağlık Karabağ işgaline devam etmesi diasporanın ve Ermenistan'daki milliyetçilerin tutumuyla yakından ilgili olmuştur (Lütem, 2015b: 243). Diasporanın bu etkisi Ermenistan'ın bölgeye entegrasyonunu zorlaştırdığı gibi Türkiye ile ilişkiler ve Karabağ meselesi önde olmak üzere Ermenistan yönetiminin çözümsel yaklaşımını da engellemektedir (Kasım, 2010:136). Ermenistan'da diasporanın Türkiye ile olan ilişkilerine müdahale etmesini engellemeye çalışan, sayısı az olmakla birlikte sivil toplum aktivistleri bulunmaktadır. Ermenistan'da yaşayan Ermeniler Türk-Ermeni ilişkilerini ekonomik yönden de bakmak durumunda kalmıştır. Ancak Ermeni diasporası Türk-Ermeni ilişkilerini sadece tarihsel açıdan değerlendirmekte ve gerçekleştirilecek çalışmaları sözde soykırım iddialarının tanınması üzerine kurmaktadır (Gültekin Punsmann, 2015: 185). Diasporanın tutumu Ermenistan'ı ekonomik olarak derinden etkilemektedir. Bir tarafta lüks hayat yaşayan güçlü ve zengin diaspora, bir tarafta ise fakirlikle mücadele eden ve diasporanın yardımlarına muhtaç olan anavatandaki halk. Ermeni diasporası her ne kadar ciddi miktarda yardımlar yapsa da bu yardımlar daha çok geçici yardım olmakta ve kalıcı yatırımlardan uzak durulmaktadır. Bunun nedeni diasporanın Ermenistan'ın kendisine olan bağımlılığını devam ettirmek istemesi olduğu söylenebilir. Çünkü bu bağımlılık son bulduğunda Ermenistan, diasporanın baskılarına karşı çıkacaktır. Dolayısıyla diaspora bu kozu elinde tutmak istemektedir.

Ermenistan'da diasporanın Türkiye ile olan ilişkilerine müdahale etmesini engellemeye çalışan, sayısı az olmakla birlikte sivil toplum aktivistleri bulunmaktadır. Ermenistan'da yaşayan Ermeniler Türk-Ermeni ilişkilerini ekonomik yönden de bakmak durumunda kalmıştır. Ancak Ermeni diasporası Türk-Ermeni ilişkilerini sadece tarihsel açıdan değerlendirmekte ve gerçekleştirilecek çalışmaları sözde soykırım iddialarının tanınması üzerine kurmaktadır.

Ermeni diasporası hem Ermenistan'da hem de buldukları diğer ülkelerde, Türkiye ve Azerbaycan'a diplomatik ilişkileri engelleyici çalışmalar yapmaktadır. Türkiye ile Azerbaycan'ın imajına zarar vermek için ise kamu diplomasisine ihtiyaç duymaktadır. ABD ve Fransa'ya Ermeni diasporasının nüfus fazlalığı ve siyasi aktifliği nedeniyle ayrıca değinilecektir.

2.2.1. ABD

Dünyadaki en etkin Ermeni diaspora örgütleri ABD’de faaliyet göstermektedir. Ermenilerin 19. yüzyıldan itibaren Amerika kıtasına göç etmeye başlamaları etkin oluşlarının önemli nedenleri arasındadır. Köklü geçmiş, Ermeni diaspora örgütleri için dünya eylemlerinin yürütülmesinde ABD’yi merkez konumuna getirmiştir (Selvi, 2023). ABD’ye göçlerin yaşanmasında Amerikalı misyonerlerin etkisi oldukça fazladır. 1829 Amerikan Yabancı Misyonerler Teşkilatı, Osmanlı Ermenileri üzerinde çalışma kararı almıştır. Bu karar Rumların Osmanlıdan ayrılma konusunda zaten bilinçli olduklarının fark edilmesiyle ortaya çıkmıştır. Misyonerlerin en temel yayılım amacı olan eğitim ve bunu en iyi şekilde kullanan Amerika, açtığı okullarda Ermeni öğrencilerin milli duygularını ortaya çıkarmış ve onları bilinçlendirmiştir (Boyacıoğlu, 2005: 14). Okullar, kiliseler ve sağlık klinikleri açarak Ermenilerin sosyal yaşamlarına dahil olmuşlardır. Misyoner okullarında eğitim gören Ermeni öğrenciler, eğitimlerini tamamlamak üzere ABD’ye gitmiş ve büyük bir çoğunluğu geri dönmemiştir (Selvi, 2023). Türk düşmanı olarak yetiştirilen bu eğitilmiş gençler diasporanın çekirdeğini oluşturmuştur (Kantarıcı, 2001a). Öğrencilerin başlattığı eğitim göçünün ardından, tüccarlar ve maddi sıkıntılar çeken Anadolu köylüsü Ermenilerde ABD’ye ekonomik göçü başlatmıştır. Osmanlı Devleti’nde Ermeni isyanlarıyla beraber Ermeni ihtilalcilerinde ABD’ye siyasi göçü gerçekleşmiştir (Arslan, 2006: 24). Tehcir olaylarının ardından ise göçler atmıştır. Çeşitli nedenlerle ABD’ye göç eden Ermeniler burada önce Osmanlı ardından ise Türkiye aleyhtarı faaliyetlerde bulunmuştur.

ABD’ye ilk göçlerden itibaren Ermeniler, Amerikan senatosu üzerinde etkin olmak için çalışmalar başlatmıştır (Selvi, 2023). Burada okullarını, kiliselerini ve işyerlerini açmış, gazete çıkartarak organize hareket etmeye başlamışlardır. İleriye dönük yatırımlara da önem veren Ermeniler birçok Amerikan üniversitesinde Ermeni Kürsüleri kurmuştur (Kantarıcı, 2001b). Sözde soykırım iddialarını akademik temele oturtmayı amaçlayan diaspora, bu kürsülerle taze zihinlere kendi amaçlarını yerleştirmiş ve yerleştirmeye de devam etmektedir. Bu sayede Amerika’da yaşayan çeşitli milletlere amaçlarını aşlamıştır.

Amerika’ya göç eden Osmanlı Ermenileri, Osmanlı aleyhine kara propaganda yapmak için basın yayın organlarını etkili bir araç olarak kullanmıştır. Önce yabancı basına maddi destek vererek taraflı haber yapılması istenmiş ardından ise kendi basın organlarını kurmuşlardır. Böylelikle Amerika’da yaşayan Ermeni ve diğer halkları etkilemeye çalışmışlardır (Özkan, 2022: 587). Osmanlı topraklarında yaşanan her olay çarpıtılarak okuyucuya sunulmuştur. Ermenilerin, yaşadığı devlete isyan etmesi görmezden gelinmiş,

devletin aldığı tedbirler ise katliam ve soykırım olarak ifade edilmiştir. Bazı gazetelerde “korkunç Türk” şeklinde başlıklar yer almıştır. Bu yanlış haberlerde üstelik sadece Ermenilerin değil Osmanlı’daki bütün Hristiyanlarında katliama uğradığı belirtilmiştir (Özkan, 2022: 588-589). Türk karşıtı haberlerle kamuoyu etki altına alınmak istenmiştir. Burada amaç Türklere karşı nefret duyguları oluşurken Ermenilere karşıda acıma duygusunun ortaya çıkarılması olmuştur. Sonraki yıllarda yaşanan gelişmelerde bu tür haberler devam etmiştir.

ABD’de Ermeni propagandası yapmak üzere günlük ve haftalık yayınlanan gazetelerin ilki 1899 yılında Ermenice yayın yapan Hairenik Weekly gazetesidir. Ardından 1903 yılında Ermenice ve İngilizce yayın yapan Eritassart Halastan kurulmuş, 1908 yılında ise İngilizce ve Ermenice yayın yapan Asbarez kurulmuştur. Daha sonra kurulan diğer gazetelerle beraber toplamda 19 adet gazete bulunmaktadır (Kantaracı, 2001a). En eski ilk üç gazeteden biri olan Asbarez Türk karşıtı haberlere oldukça sık yer vermektedir (Çevikersaydı, 2012: 77). 1915 olaylarını soykırım olarak kamuoyuna yaymış, Türkiye’nin inkarına ve Dağlık Karabağ’a karşı mücadele etmeyi teşvik etmiş ve 1997 yılında internet ortamına girerek web sitesini kurmuştur (Asbarez, 2023). Gazetelerin yanı sıra ABD’de 17 adet süreli yayın, 113 adet dergi ve bülten, 22 adet radyo programı, 6 adet televizyon programı bulunmaktadır (Kantaracı, 2001a). Tüm bu yapılar Türk imajını karalanmaya yönelik kamuoyu oluşturulmaktadır.

ABD’de 1 buçuk milyonun üzerinde Ermeni nüfusu (Ermeni Haber Ajansı, 2018) olmakla beraber, yoğun olarak yaşadıkları yerler: Kaliforniya, Massachusetts, New York, New Jersey, Pensylvannia, Rhode Island, Connecticut, Orta Amerika ve Amerika’nın Batı eyaletleridir (An, 2013: 211). Bu güçlü ve etkili nüfus ulusal düzeyde Başkanlık, temsilciler Meclisi ve Senato seçimlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Adaylar seçimi kazanabilmek için Ermenilerin oylarına ihtiyaç duymuştur. Ermeniler özellikle aktif olduğu yerel düzeyde, isteklerini seçim malzemesi yapmış ve yerel bazda çok sayıda lehlerine karar aldırılmıştır (Arslan, 2006: 86-87). Böylelikle diaspora siyasi güç ve hak elde etmiştir. ABD’nin 50 eyaletinin tamamında sözde Ermeni soykırım iddialarını kabul eden kararlar alınmıştır (Yaşın, 2023). Yerel düzeyin yanında başkanlık seçimlerinde de ciddi başarılar elde edilmiştir. 2020 yılında ABD’de gerçekleşmiş olan başkanlık seçiminde Joe Biden, seçim vaatlerinin arasına 1915 olaylarını soykırım olarak tanıyacağını da eklemiştir. Bu gelişmenin ardından Ermeni diasporasının desteğini almıştır (Cimbat, 2021: 91). Sürecin sonunda ABD başkanı olarak göreve başlayan Biden, 24 Nisan 2021’de resmi bir açıklamayla 1915 olaylarını soykırım olarak nitelendirmiştir (The White House, 2021). Diasporanın uzun yıllara dayanan yoğun ve profesyonel çabaları karşılığını vermiştir.

ABD’de oldukça etkin bir yapıya sahip olan Ermeni diasporasının 1800’lü yıllara dayanan geçmişi ve 1000’i aşkın kuruluşu (Kantaracı, 2001a) diğer ülkelerdeki Ermeni diasporasına kıyasla çok daha güçlü olmalarını sağlamış, iddialarının siyasi ve mali gücünde taşıyıcılık rolü üstlenmiştir. ABD’de faaliyet gösteren en güçlü ve etkili lobi kuruluşları arasında Amerika Ermeni Birliği (Armenian Assembly of America (AAA)) ve Amerika Ermeni Ulusal Komitesi (Armenian National Committee of America) (ANCA)) yer almaktadır. Bu iki kuruluş ve var olan diğer pek çok kuruluş Türk karşıtı çalışmalara devam etmektedir. Ermeni lobisinin, Amerikan toplumu ve yönetim organları üzerinde etkinliği oldukça fazladır. Faaliyetlerinin detaylarına aşağıda yer alan lobicilik başlığında değinilecektir.

ABD’de yer alan Ermeni kuruluşların, Türkiye’nin özür dilemesi ve tazminatı ardından gelecek toprak talebi, Dağlık Karabağ olaylarına dikkat çekme ve Ermenistan’ın yanında olma, Ermenistan’a teknik, ekonomik ve sosyal gibi kalkınma programlarının devamını sağlama, Türkiye ve Azerbaycan’a askeri ve ekonomik müeyyideler uygulama şeklinde hedefleri mevcuttur (Arslan, 2006: 90). ABD’nin sahip olduğu gücün farkında olan Ermeniler, bu gücü kendi lehine kullanmaya çalışmıştır. ABD dış politikası üzerine baskı kurarak kendi davalarının çıkarı doğrultusunda hareket edilmesi için mücadele vermektedir. Bu noktada Ermeni lobisinin baskısıyla ABD, Türkiye’yi F-35 programından çıkarma ve F-16 satışını yavaşlatma (BBC News Türkçe, 2022) gibi Türk-ABD ilişkilerini sekteye uğratan kararlar alınmıştır. Bu tarz tararlar Türk-ABD ilişkilerini sekteye uğratmaktadır. Ermeni diasporası Türk-Amerikan ilişkilerini olumsuz yönde ilerlemesine neden olurken, Ermenistan-ABD ilişkilerinin ise olumlu yönde ilerlemesi için çalışmaktadır.

2.2.2. Fransa

ABD’den sonra Fransa, en etkili Ermeni diaspora faaliyetlerinin yürütüldüğü ülkedir. Fransa, Ermeni sorununda her dönem önemli bir konumda yer almıştır. Osmanlı Devleti’nin duraklama ve çöküş dönemlerinde Ermenilerin koruyuculuğunu üstlenmiş, Birinci Dünya Savaşında diğer emperyalist güçler gibi Ermenilere özgürlük vaat etmiştir. Ermenilerin Doğu Anadolu bölgesinde çıkarttığı isyanlarda Fransız politikaları kritik bir etken olmuştur. Bununla beraber Fransa’nın açtığı eğitim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerin Fransa’ya karşı ayrı bir ilgisi oluşmuştur. Ermeniler Fransa’ya eğitim, ticari ve ekonomik sebeplerle göç etmiştir. Bu göçler gönüllü ve temelli yapılmıştır. Tehcir Kanunu’yla Fransa’ya göçlerde artış yaşanmıştır. Fransa, Ermeniler için yabancı bir ülkeden ziyade ikinci bir vatan olarak görülmüştür (Panossian, 2006). Fransa, Ermenilerin Hıristiyanlığı kabul eden ilk milletlerden olmasına, yüzyıllarca Müslüman toplumlari arasında, Müslüman egemenliği altında

“mağduriyetle” yaşamasına karşın sempati duymuştur (Şimşir, 2007). Bununla birlikte Fransa’nın, Osmanlı topraklarını işgal ederken Ermenileri kullanması iki toplumu birbirine yaklaştıran nedenlerin arasında olmuştur.

Ermenistan’ın Sovyetler Birliği’ne katılması, Sevr Antlaşması’nın Lozan Antlaşması’yla değerini kaybetmesi yine Ermeniler için Fransa’yı bir sığınma devleti haline getirmiştir. 1988 yılında Ermenistan’da meydana gelen deprem, Sovyet Ermenistan’ının yıkılması, Ermenistan’da yaşanan ekonomik kriz gibi unsurlarda batıya, özellikle Fransa’ya göçü arttırmıştır (Akgönül, 2002). Böylelikle Fransa, Ermenilere karşı bir koruyuculuk rolü üstlenmiş ve bu kesintisiz göç, güçlü bir Ermeni diasporası ortaya çıkartmıştır. Fransa’ya gelen Ermenilerin büyük çoğunluğu Paris ve çevresine yerleşmiştir. Marsilya, Lyon ve Nice gibi büyük şehirlerde de Ermeni grupları yaşamaktadır (Akgönül, 2002). Fransa’da yaşayan Ermeni diasporasının toplamda 700 bin civarında olduğu ifade edilmektedir (Ermeni Haber Ajansı, 2018). Ermeniler, Fransa’ya göç ettikleri ilk andan itibaren asimilasyona karşı önlemler almış ve Türk nefretini buraya da taşımıştır. Türk düşmanlığı, Ermeniler için asimilasyona karşı adeta bir koruma kalkanı görevi üstlenmiştir. Ermeniler, Ermeni kültürü ve dilinin yaşatılması için aktif bir çaba sarf etmiş, kurumsallaşma, dernekleşme, yayın ağı ve propagandayla kendilerini asimile olmadan topluma katmıştır. Ermenilerin sosyokültürel kulüpleri, dini teşkilatları, eğitim kurumları, yardım kuruluşları ve siyasi partileri Fransız makamlarla oldukça iyi ilişkiler içerisinde olmuş, ayrıca Fransız bilim, siyasi, kültür ve sanat hayatında birçok Ermeni asıllı kişilerde yer almıştır (Şimşir, 2007).

Fransa’da bilinen ilk Ermeni lobi faaliyetleri Marsilya’da yaşayan Mighirditch Portakalian tarafından 1880 sonrası dönemde başlamıştır (An, 2013: 222). Yine 1880-1990 yılları arasında Ermeni propagandası yapılmak üzere Ermeni Vatanseverler Komitesi tarafından Hayasdan ve Armenia adlı gazeteler yayınlanmaya başlanmıştır. Ermeni Yardımlaşma Birliği, 24 Nisan Komitesi, Ermeni Davasını Savunma Komitesi, Fransa Ermeni Doktorlar Birliği, Ermeni Mesleklerarası Grubu, Hay Dad gibi örgütler, Fransa’da etkin lobi faaliyetleri yürütmüştür (Sarınay, 2002: 59). Ermeni Yardımlaşma Genel Birliği (Union Générale Arménienne de Bienfaisance) mali gücü olan Ermenilerin bağış yaptığı yardım kuruluşları, Fransız Ermeni Gençliği Hareketi (Mouvement de la Jeunesse Arménienne de France) gibi gençler arasında Türk düşmanlığını yayan gençlik kuruluşları, Toprak ve Kültür Derneği (Terre et Culture) gibi Ermeni kültür mirasını yayan ve koruyan kuruluşlar oldukça fazla bulunmakta ve faaliyetlerine devam etmektedir (Akgönül, 2002). Ermeni Hareketi (Le Mauvement Armenien) farklı siyasi görüşte olması önemli olmaksızın dünyaya yayılmış tüm

Ermenilerin ortak bir ses ile hareket etmelerini sağlayacak bir proje etrafına toplanmayı amaçlamaktadır (Le Mouvement Armenien , 2023). Fransız-Ermeni Konseyi (Conseil Francais Armeniens) pek çok derneği ve eğitim kurumunu içinde barındıran, yardımlaşmayı sağlayan ve ArmAcademia adı altında akademik çalışmalar düzenleyen önemli bir yapı olmakla beraber, Ermeni kültür ve tarihini tanıtan, Ermenilerin sorunlarına kulak veren, fikir üreten, Ermeni dili ve edebiyatının öğrenimini teşvik eden ve yeni nesilleri birbiriyle iletişim halinde olmalarına imkan sunan özelliğe sahiptir (Conseil Francais Armeniens, 2023). Yayın hayatına da oldukça önem veren Ermenilerin, günümüzde Fransa'da 5 aylık ve haftalık dergisi bulunmakta olup, 2 de günlük gazetesi vardır (Derman, 2010).

Fransa'da Ermeni yapıları çeşitli alanlarda ve farklı isimlerde kurulmuş olsalar da ortak amaçlara hizmet etmektedir. Bu ortak amaçlar: Fransız vatandaşlarına Ermenilerin soykırımı uğradıklarını inandırmak, her platformda Türk imajını karalama kampanyaları düzenlemek, Ermeni kimliğini yüceltmek, Ermeni kültürünü canlı tutmak, Fransız Parlamentosuna ve devletin tüm resmi makamlarına sözde soykırım iddialarını kabul ettirmek, Fransa hükümetinin Türkiye'ye sözde Ermeni soykırım iddialarını tanınması için baskı uygulamak şeklinde sıralanabilir (Akgönül, 2002). Bu amaçların pek çoğuna ulaşılmıştır. Örneğin Fransa 1970'lerde Ermeni terör örgütü olan ASALA'ya tepki göstermemiş hatta yardım etmiştir (Boyacıoğlu, 2005: 24). 18 Ocak 2001 tarihinde ise Fransız Millet Meclisi sözde Ermeni soykırımını kabul etmiştir (Lütem, 2011). Fransa'nın Ermenilere bir diğer desteği de Ermenilerin soykırımı uğradığını inkar etmeyi suç kapsamına alan yasa teklifini 7 Aralık 2011 yılında kabul etmesi ve 22 Aralık 2011'de yasalaştırmasıdır. Bilim insanları ve tarihçileri de kapsayan bu yasaya göre soykırımın reddedilmesi halinde 1 yıl hapis ve 45 bin Euro para cezasına çarptırılması durumu söz konusudur (BBC News Türkçe, 2011). Ancak bu yasa Şubat 2012 yılında, Fransa Anayasa Konseyi tarafından ifade özgürlüğüne aykırı olması gerekçesiyle iptal etmiştir (Beyaz, 2012). Ardından Ekim 2016 yılında tekrar soykırım inkarı cezası yasalaşmış ancak Ocak 2017' de tekrar aynı gerekçeyle Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir (BBC News Türkçe, 2017). 2019 yılında ise Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron 24 Nisan'ı sözde Ermeni soykırımını anma günü ilan eden kararnameyi onaylamıştır (Özcan, 2019). Ermeni diasporasının ifade özgürlüğünün kısıtlanması için baskı uygulaması, Fransa'nın ise ırkçı yaklaşımı Türkiye tarafından askeri ve siyasi ilişkilerin askıya alınmasıyla karşılık verilmiştir (NTV, 2011). Ermeni diasporasının Fransa'daki faaliyetleri Fransa-Türkiye ilişkilerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Fransa, Karabağ olaylarında Ermenistan'ı destekleyen bir tavır sergilemiştir. Bölgeye dair yaşanan gelişmelerde daima diasporanın isteği doğrultusunda hareket etmiştir. Fransa, İkinci Karabağ Savaşı'nda Ermenistan'ın terör örgütleriyle işbirliğini görmezden gelerek, Azerbaycan'ın Suriyeli paralı asker ve cihatçılar tuttuğunu beyan eden yalan haberler yaymıştır. Türkiye'nin, Azerbaycan'ı Karabağ'ı ele geçirmesi için kışkırttığını ve bu konuda kaygılı olduğunu açıklamıştır (Şihaliyev, 2022: 81-82). Fransız medyasında Türkiye ve Azerbaycan karşıtı dezenformasyon faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Birleşmiş Milletlerin haklılığını tescil etmesi ve Azerbaycan'ın topraklarını geri almaya başlamasıyla beraber Fransız medyası Dağlık Karabağ'da Ermenilerin katledildiğini ve sivillerin vurulduğunu iddia etmiştir. Azerbaycan'ın uluslararası yasalara göre haklılığını gösteren haberler Ermeni lobisi tarafından kaldırılmış, Azerbaycan'ın Paris Büyükelçisiyle Karabağ'a ilişkin yaptığı röportajda yayımlanmamıştır (Doğru, 2021). 19 Eylül 2023'de Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü sağlamak amacıyla başlattığı terörle mücadele operasyonunda ise Fransa, Karabağ'daki ayrılıkçı Ermeni işgal rejimine yardım eli uzatmış ve Fransa Dışişleri Bakanı Ermenistan'a destek ziyareti gerçekleştirmiştir (Başaran, 2023). Paris belediye başkanı ise Azerbaycan'ın Karabağ'daki operasyonlarını soykırım olarak nitelendirmiştir (Ermeni Haber Ajansı, 2023a).

Ermeni diasporasının, Türk-Amerikan ve Türk-Fransız ilişkilerini zedelemesi, Türkiye'ye yapılması gereken askeri ve ekonomik yardımları engelleyecek nitelikte çalışmalar yürütmesi, Ermenilerin bulunduğu ülkelerde dış politika üzerindeki etkisini göstermektedir. Ermeniler gerek anavatanda gerekse diasporada az olan nüfuslarına karşın oldukça etkili bir topluluktur. Yani nüfus ile etkinliğin ters orantısı, Ermenilerin başarısının arkasında ne olduğu sorusunu ortaya çıkartmaktadır. Bu soruya Ermenilerin kamu diplomasisini ustaca kullanması cevabı verilebilir.

2.3. Ermenistan ve Ermeni Diasporasının Kamu Diplomasisi Faaliyetlerinde Öne Çıkan Alanlar

Kaynakları arasında bir ülkeyi diğer ülke karşısında cazibeli hale büründürecek değer, kültür, kurum ve politikalar barındıran yumuşak güç, zaman içerisinde kamu diplomasisi anlamına gelmiş ve sert gücün yerini alarak değerler ve kültürler üzerinden insanların akıllarına ve kalplerine tesir eden bir araca dönüşmüştür (Kılıçoğlu, 2018: 336). Geleneksel diplomasisinin tıkanmasıyla ortaya çıkan, yeni aktörlere uyum sağlayan ve içerisinde bulundurduğu alt dallarla, ihtiyaç duyulan diplomasi türünü karşılayan kamu diplomasisi (Cankara, 2021: 16-17), Ermenilerin oldukça önem verdiği bir husus olmuştur. Kamu diplomasisinin temeli olan toplumları etkileme ve bunun getirisiyle hükümet kararlarına tesir

etme durumu, kamu diplomasisinin araç ve türleriyle oldukça geniş kitlelere ulaşarak kalıcı etkiler bırakmaktadır. Devletin kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, küresel işletmeler, baskı grupları, kanaat önderleri, uluslararası kuruluşlar, medya organları ve diğer araçlar kamu diplomasisi amaçları için kullanılmaktadır. Bununla birlikte kültürel kuruluşlar, okullar, üniversiteler, öğrenciler, akademisyenler, gazeteler, ün kazanmış kişiler, iş adamları, kanaat önderleri, diaspora kuruluşları, dernekler, lobiler, dijital ortam ve daha pek çok alan kamu diplomasisine kaynak oluşturmuştur. Bu geniş kaynak imkanı ve kendisiyle beraber getirdiği kalıcı tesir, Ermenilerin amaçlarına ulaşmak için tamda ihtiyaç duyduğu şey olmuştur. Sistemsel hareket eden Ermeniler, toplumun en küçük yapıtaşı olan aileden ve toplumun diğer kademelerinden başlayarak, üst kademedeki siyasilerin iktidarına kadar kurdukları teşkilatlanmalar ve faaliyet alanlarıyla oldukça yetkin bir yapıya sahip olmuş ve seslerini duyurabilmiştir. Bu sayede iddialarını daima gündemde tutmuştur. Bu başlık altında hem Ermenistan'ın hem de Ermeni diasporasının kamu diplomasisinin hangi alanlarına yoğunlaştığı ele alınmıştır. Bu çerçevede lobicilik, Medya, eğitim, ünlü kullanımı ve dijital alan incelenmiştir.

2.3.1. Lobicilik Faaliyetleri

Kamu diplomasisinin türleri arasında yer alan lobicilik kısaca, karar alıcıların belirli politikaları benimsemelerini ve uygulamalarını sağlamak amacıyla gerçekleştirilen bir etkileme faaliyetidir (Arı, 2009: 152). Dünya'da Yahudilerden sonra en güçlü diasporaya sahip olan Ermeniler, göç ettikleri ülkelerin vatandaşlığına sahip olarak, etnik lobicilik faaliyetleri yürütmüştür. Bu kapsamda anavatanın çıkarları doğrultusunda mücadele vermiş ve ülkelerin dış politikasına etki etmiştir. Türk karşıtı faaliyetler ile gündeme gelmiş ve sözde soykırım iddiaları her platformda işlenmiştir. Kurdukları örgütlerle ve medya kuruluşlarıyla ülke politikalarını kendi programlarına göre şekillendirmiş, "Müslüman'a karşı Hıristiyan" vurgusuyla da daha fazla dikkat çekmeyi ve taraf toplamayı hedeflemiştir (Özkan, 2008: 79-80). Lobi kuruluşları aracılığıyla Ermenistan, kendini savunabilme imkanına sahip olmuştur.

Diaspora Ermenilerinin ilk lobi faaliyetleri Taşnak, Hınçak ve Ramgavar partileri ve bu partilerin üyeleri tarafından gerçekleştirilmiştir (Özocak, 2015: 13). ABD, Rusya, Fransa, Kanada gibi pek çok ülkede güçlü lobi kuruluşlarına sahiptir. Ancak Amerikan siyasal sisteminin verdiği imkanla, en etkili ve organize olunan ülke ABD olmuştur (Çalışkan, 2021: 2). ABD'de Ermeni lobi faaliyetlerinin başlangıcı olarak 1890 yılında Hınçak ve Taşnak partilerinin faaliyetleri verilebilir (Kantarci, 2001b). Ermenilerin lobi faaliyetlerini gerçekleştirmek için kurdukları kuruluşların en fazla olduğu ülke yine ABD olmakla beraber,

bu lobilerin 1970 yılından itibaren Amerika siyasi yaşamında daha fazla kendisini hissettirmeye başlamıştır (An, 2013: 210). Ermeni lobisinin oldukça aktif olmasının sebepleri arasında: Batı din ve kültürüne sahip olması, Yunan lobisiyle dayanışma halinde olması, oldukça iyi organize olması, kamuoyu çalışmalarına önem vermesi, seçim bölgelerindeki nüfusu ve seçim kampanyalarında görev almasıdır (Arı, 2009: 293-294).

Çok çeşitli Ermeni dernek ve kuruluşları mevcuttur ancak lobi faaliyetleri açısından AAA ve ANCA oldukça önemlidir. Bu nedenle de burada bu kuruluşlar ele alınacaktır. ABD’de lobi faaliyeti yürüten birçok Ermeni örgüt, 1984 yılında Amerika Ermeni Asemblisi adıyla tek çatı altında toplanmıştır (An, 2013: 210). AAA en etkin lobi kuruluşlarından biridir. Taşnak Partisi karşıtı olan ve Ermeni toplumunun önemli isimleri tarafından 1972 yılında kurulan bu kuruluşun amacı: Acil eylem planları hazırlamak, ABD Ermeni toplumu içinde seçmenlerle ilişkiler kurmak, ABD Ermenilerini ortak miras ve kimlikleri hakkında bilinçlendirmek, Ermenilerin tarihi ve kültürel değerlerini korumak, Amerika halkını Ermeni meselesi hakkında bilgilendirmek ve bu meselenin devamlı konuşulmasını sağlamak, sözde Ermeni soykırımıyla ilgili bilgiler yaymak, Ermenilerin karşılaştıkları tüm sorunlarda onlara yardımcı olmak, Ermenilerin her sürece aktif katılımını sağlamak, ABD’nin Ermenistan’a yardımlarını arttırmak, Ermenistan’daki kurumların gelişmesine katkı sunacak projeler yapmak, Ermenistan’a ziyaretleri arttırmak, ABD-Türkiye ilişkilerinin olumsuzla çevirmek, Azerbaycan ile ABD ilişkilerinin olumlu seyrini bozarak Azerbaycan’a yaptırımlar uygulamak, Rumlar ve Kürtler gibi farklı etnik unsurlarla Türkiye çıkarlarını engellemek şeklindedir (Kantarcı, 2001b). Yine bu kuruluş “Arsakh” haklarının savunuculuğunu üstlenmiş, konu hakkında farkındalık oluşturmuş, ABD-Ermenistan-Arsakh ilişkilerini güçlendirmeye çalışmış ve bölgenin “özgürlüğü” için çaba sarf etmeyi amaç edinmiştir (AAA, 2023). Sözde soykırım iddiaları meselesinde Türkiye aleyhine çalışmalar yaptığı gibi Dağlık Karabağ meselesinde de Azerbaycan aleyhine çalışmalar gerçekleştirmektedir. AAA lobi kuruluşunun ambleminde Ağrı dağı motifi dikkat çekmektedir. Ağrı dağı motifi, Ermenistan’ın devlet armasında, para biriminin üzerinde, çeşitli Ermeni flamalarında ve çeşitli kuruluşların amblemlerinde yer almaktadır. Bu durum Ermenistan ile diasporanın “Birleşik Ermenistan” idealinde ortak hareket ettiğini ve Türkiye topraklarının da bu idealde yer aldığını göstermektedir.

AAA faaliyetleri, hükümet işleri, uluslararası işler, halkla ilişkiler, akademik işler, öğrenci işleri, mülteci işleri şeklinde altı geniş alana bölünmüştür. Çeşitli özel programları vardır. Bunlardan Washington İntörnlüğü, 1978’den beri Amerikalı Ermeniler arasında

yüksek okul çağındaki öğrencilere bir intörnlük programını mali olarak desteklemiş ve staj programları düzenlemiştir. Bununla birlikte Ermeni Ağaç Projesi ve Hükümete Bağlı Olmayan Eğitim ve Araştırma Projesi de yine özel programlarındandır (Şener, 2004: 321). Gerek Hükümete Bağlı Olmayan Eğitim ve Araştırma Projesi gerekse Ermeni Çalışmaları ve Araştırma Merkezleri, Amerikan üniversitelerinde aktif faaliyet göstermektedir. ABD'nin farklı şehirlerinde toplamda 23 merkezi bulunmaktadır. Bu merkez ve kuruluşların ortak amacı ise sözde soykırım iddialarını akademik olarak devam ettirmektir. Bu sebeple konferans, panel gibi etkinlikleri hem organize etmekte hem de mali destek sağlamaktadır. Bunun yanında Ermenistan'da ve diasporanın olduğu her yerde Ermeni kültür, dil, edebiyat ve tarih araştırmaları yapmak bunun yanında Ermenilerin soy kayıtlarıyla databankı oluşturmak gibi faaliyetler yürütmektedir (Kantarıcı, 2001b). AAA'nın, Ermenistan Günlük Haber Raporu (Daily News Report From America), Ermenistan'da Bu Hafta (Armenia This Week), Asamble'de Bu Hafta (Assembly This Week), Ermenistan'dan Aylık haberler (Monthly Digest of News From Armenia) şeklinde yayın organları mevcuttur (Kantarıcı, 2001b). AAA, Ermeni meseleleri hakkında kapsamlı haber ve bilgi kaynağı oluşturmak adına dijitalde de "Armenia 360" haber sitesini hayata geçirmiştir (Agos, 2018).

AAA'nın resmi internet sitesinde 'Haberler' kısmı yer almaktadır. Bu kısım, yapılan faaliyetlerden toplumu haberdar etmektedir. Yapılan çalışmalara örnek teşkil etmesi açısından burada yer alan başlıklardan bazıları aktarılacaktır. Bu başlıklar 2020, 2021, 2022 ve 2023 yılından seçilmiştir. 2020: "AAA, Türkiye Cumhurbaşkanı'nın azınlıklara yönelik kışkırtıcı söylemlerinden endişe duyuyor", "ABD'li Senatörlerden Azerbaycan ve Türkiye'ye Yapılan Yardımın Derhal Durdurulması Çağrısı", "AAA, Ermeni kilisesinin bombalanmasını kesinlikle kınar ve uluslararası topluluğun harekete geçmesini talep eder", "AAA, ABD liderliğine başka bir soykırımı önlemesi çağrısında bulunuyor", "Azerbaycan'ın sivil hastaneleri bombalamasının ardından, AAA, Freedom Support Act'in uygulanmasını talep ediyor". 2021: "AAA, 100 Bin dolarlık bağış hedefini aştı", "Öğretmenler için Ermeni Soykırımı Atölye Serisi ve 14 Nisan'da Canlı Web Semineri", "AAA, ABD'ye Türkiye'nin F-16 Savaş Uçağı Satın Alma Talebini Reddetme Çağrısında Bulundu", "AAA, New York'ta diaspora-vatan ilişkilerini tartışmak üzere panelistleri bir araya getiriyor". 2022: "AAA, Kennedy Merkezi'ne Azerbaycan'ın Ermenilere Karşı Soykırım Eylemlerini Geliştirmeye Yardımcı Olmama Çağrısında Bulundu", "AAA, Türkiye'ye F-16 Satış Yasağını Geçirdiği İçin Meclis'i Övdü", "AAA, BM Genel Kurul Başkanına Ermeni Soykırımını Onaylama Çağrısında Bulundu", "AAA'nın Artsakh'taki çalışma gezisi, ihtiyaçları vurguluyor", "AAA,

Temsilciler Meclisi Başkanı Nancy Pelosi'nin Ermenistan'a Yaptığı Tarihi Ziyareti Memnuniyetle Karşıladi” şeklindedir. Son olarak 2023: “AAA, Türkiye'ye Yönelik Yaptırımları Memnuniyetle Karşılıyor, Ancak Daha Fazla Eylem Gerekliğini Belirtiyor”, “Senatörler Menendez ve Blackburn, Ermeni Soykırımını Eğitimini Desteklemeyi Amaçlayan Yasa Tasarısını Sundular”, “Tom Lantos İnsan Hakları Komisyonu Aliyev'in Soykırımdan Sorumlu Tutulmasını İstedi”, “AAA, ABD'yi Aliyev ve Erdoğan Rejimlerinin Soykırımını Önleme Görevini Yapmaya Çağırıyor”, “Temsilci Smith, Artsakh'ta Daha Fazla Zulüm ve Etnik Temizliğin Önlenmesine Yönelik Yasayı Sundu” (AAA, 2023) şeklinde sıralanmaktadır. Sıralanan bilgilendirme yazılarının başlıklarından da yola çıkarak AAA, Amerikan kongresiyle oldukça iyi ilişkiler içerisinde olduğu görülmektedir.

Ermenilerin en dikkat çeken ve köklü bir yapıya sahip olan diğer bir lobi kuruluşu ANC'dir. Komite, resmi olarak 1944 yılında ABD'de faaliyetlerine başlasa da aslında çok daha eski bir geçmişe sahiptir. Komite, ilk olarak Ermeni halkının uluslararası düzeyde haklarını korumuş, Ermenistan'ın uluslararası alanda tanınması ve bağımsızlığı için siyasi ve ilişkisel faaliyetler yürütmüştür. Daha sonra ise komite, diasporanın bulunduğu bölgelerde ofisler açmıştır. Komitenin, Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa (Ermeni Adalet ve Demokrasi Federasyonu (EAFJD) ismiyle faaliyet göstermektedir), Güney Amerika, Rusya ve Orta Doğu şubesi bulunmaktadır. Aynı zamanda bu bölgelerdeki pek çok ülkede ofisi bulunmakta ve etkili çalışmaları bizzat yerinden yürütmektedir. Komitenin; Kanada, Avustralya, ABD'nin Batı ve Doğu kıyıları, Rusya, Lübnan, Uruguay, Brezilya, Avusturya, Yeni Zelanda, Avusturalya, Belçika, Bulgaristan, Kıbrıs Rum Yönetimi, Fransa, Almanya, Yunanistan, Birleşik Krallık, İtalya, Hollanda, Polonya, Romanya, İsveç, Mısır, İsrail, İran (Tahran ve Yeni Jugha), Suriye, Irak, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt ve diğer yerlerde şubesi bulunmaktadır (ANC, 2023). ANC'nin amacı: Birleşik ve bağımsız Ermenistan'ı desteklemek için kamu bilinci oluşturmak; buldukları ülkelerde hem Ermenilerin siyasi haklarını korumak hem de devlet politikası önermek ve yönlendirmek; Ermenileri ilgilendiren yasal düzenlemeleri teşvik etmek ve desteklemek; adayların desteklenip desteklenmemesi hususunda karar vermek; lobi faaliyeti yürütmek için seçilen görevlileri Ermeniler konusunda eğitmek (Kantarci, 2001b); Ermeni Soykırımının tanınması, kınanması ve tazminatını sağlamak; Dağlık Karabağ'da halkın kendi kaderini tayin etme hakkını sağlamak; mültecilerin geri dönüşü ve öz vatanın güvenliğini sağlamak; AGİT Minsk Grubu'nun formatını yenilemek; Artsakh'ın dost çevresinin genişletmek; uluslararası ilişkiler ve parlamenter diplomasi platformlarında Ermenistan'a yardım sağlamak; Ermenistan ve Artsakh'ın sosyal

ve ekonomik gelişimine destek olmak; Azerbaycan ve Türk lobi kuruluşlarının Ermeni karşıtı faaliyetlerine karşı çıkmak olarak sıralanmaktadır (ANC, 2023). Komite ve kolları tüm bu hedefler doğrultusunda çalışmalarını sürdürmeye devam etmektedir.

Komiteler, kültürel ve ulusal yollarla, Ermenistan'ın yararı için buldukları ülkelerin hükümetleriyle, bölgesel ve yerel yönetimleriyle, sivil toplum kuruluşlarıyla çalışmalar yürütmektedir. Komiteler, lobicilik tekniğiyle ve ev sahibi ülkenin yasal vatandaşı sıfatıyla, anavatandaki sorunları, seçilmiş yetkililerin gündemine getirmekte ve seçim kampanyalarına aktif olarak katılmaktadır. ANC'nin Adil ve Adil Bir Çözüme Doğru (Towards a fair and just resolution), Adalet ve Demokrasi için Avrupa Ermeni Federasyonu (European Armenian federation for justice & democracy), Adaletle Çözüm (Resolution with justice), ve ANCA 360 adında yayın organları bulunmaktadır (ANC, 2023).

Komiteler, lobicilik ve savunuculuk kapsamında, milli duygularla, Ermeni çıkarlarına göre hareket etmekte ve ciddi adımlar atmaktadır. Bulunduğu ülkenin ismiyle anılan ve faaliyetlerini sürdüren ANC için ANCA merkez konumunda yer almaktadır. ANCA ile AAA arasında görüş farklılığı olsa da aynı amaç için lobi faaliyetleri yürütmektedir. Yoğun çalışmalarıyla Türk düşmanlığı propagandası yapmaktadırlar. ANCA'nın amacı ANC'nin genel amaçlarının bölgeye uygulanmasıdır. Dolayısıyla Ermeni toplumunu ilgilendiren konularda ABD politikasını etkilemek ve yönlendirmek, toplum ile seçilmiş yetkililer arasında irtibat görevi görmek ve kamu politikası konularında ortak Ermeni-Amerikan bakış açısı oluşturmak, ABD'deki seçim sürecini etkin bir şekilde takip etmek, kimin destekleneceği hususunda karar almak, bu doğrultuda anket düzenlemek, seçim rehberleri hazırlamak, basın açıklamaları yapmak, bültenler çıkarmak, gazetelerde yayınlar yapmak gibi hedefleri bulunmaktadır. Bu anlamda Transkafkasya: Bir Kronoloji (TransCaucas: A Chronology), ANCA'nın en önemli yayın kuruluşudur (Kantarcı, 2001b). ANCA, aynı zamanda öğrenci ve gençler için istihdam sağlamakta, burs, staj ve kariyer imkanı sunmaktadır.

ANCA, faaliyetlerini federal, eyalet ve yerel düzeyde gerçekleştirmekle beraber Amerika'nın doğusunda Amerika Doğu Bölgesi Ermeni Ulusal Komitesi (Armenian National Committee, Eastern Region (ANCA-ER)) olarak, batısında ise Amerika Batı Bölgesi Ermeni Ulusal Komitesi (Armenian National Committee, Western Region (ANCA-WR)) olarak aktif bir şekilde faaliyet göstermektedir. ANC-ER, 1918 yılından beri çalışmalarına devam etmektedir. Özellikle Ermeni olmayan halklar üzerine yoğunlaşmış ve Ermeni davasını haklı göstermeye çalışmıştır. ANCA Bülteni (ANCA Newsletter) isimli yayın organıyla

faaliyetlerini sürdürmektedir (Vassilian, 1995: 53, akt. An, 2013: 217). ANC-WR ise 1980 yılından beri varlığını sürdürmektedir. Özellikle tabana yönelik olarak halkla ilişkiler çalışmaları gerçekleştirmektedir. 14 yerel dernekle sportif, kültürel, eğitim, gençlik ve yardım kuruluşlarıyla hareket etmek; Amerikalı Ermenilerin tüm önemli sorunlarıyla ilgilenmek; Sözde Ermeni soykırımı konusunu ABD gündeminde canlı tutarak Türkiye karşıtı kararlar çıkartmak; Dağlık Karabağ'da Ermenistan lehine kararlar aldirmek gibi amaçları bulunmaktadır (Kantarcı, 2001b).

AAA'da olduğu gibi ANCA'nın da resmi internet sitesinde haberler bölümü bulunmakta ve buradan çalışmaların bilgilendirilmesi yapılmaktadır. Yapılan çalışmalara örnek teşkil etmesi açısından burada yer alan başlıklardan bazıları aktarılacaktır. Bu başlıklar 2020, 2021, 2022 ve 2023 yılından seçilmiştir. 2020: "ANCA, Artsakh Bağımsızlığının Uluslararası Tanınması Çağrısında Bulunan Pallone Kararını Memnuniyetle Karşıladi", "ANCA, Ulusal Güvenlik Danışmanına ABD'nin Azerbaycan'daki Savaş Suçlarını Durdurma Konusunda Kararlı Eylem Çağrısında Bulundu", "Menendez, Ermenistan ve Artsakh'a Yönelik Saldırıları Nedeniyle ABD'den Türkiye ve Azerbaycan'a Yaptırım Uygulanmasını Talep Etti", "ANCA, Kongre Üyesi Devin Nunes'un Türkiye'ye Yapılan Tüm Askeri Satışların Engellenmesi Çağrısını Memnuniyetle Karşıladi", "ANCA ve Helen Amerikan Liderlik Konseyi, Türkiye'ye Rus S-400 Satın Alımı İçin Yaptırım Uygulanmasını Yöneten Yıllık Ulusal Savunma Yetki Yasası Maddesini Memnuniyetle Karşıladi", "ANCA, Azerbaycan'daki Son Ateşkes İhlalinin Ardından Eylem Çağrısı Yayınladı". 2021: "Ermeni Grubu Artsakh ve Ermenistan için ABD'den 100 Milyon Doların Üzerinde Yardım İstiyor", "ANCA Yaz Akademisi, Ermeni Davasında Lise Katılımını Hızlandıracak", "ANCA Yaz Stajyerleri ABD'nin Azerbaycan'a Yaptığı Askeri Yardımı Engellemek İçin Miting Yaptı; Artsakh ve Ermenistan Yardımını Genişletin", "27 ABD Temsilcisi Türk İHA Programına Soruşturma İstedi", "Biden Yönetimine F-16'ların Türkiye'ye Satışını Engellemesi Konusunda Kongre Baskısı Artıyor". 2022: "Ermeni Soykırımı Eğitim Yasası ABD Meclisinde Tanıtıldı", "ABD Meclisi ANCA Destekli Dört Değişikliği Kabul Etti", "Kongre Ermeni Grubu Liderleri, Azerbaycan'ın Artsakh'taki Yerli Ermenileri Etnik Temizlemeye Yönelik Son Girişimini Kınadı", "ANCA Tabanından Kongre'ye ABD Silahlarının ve Azerbaycan'a Yardımın Durdurulmasını Talep Eden 100.000'den Fazla Mektup Gönderildi", "Ermeni, Yahudi, Yunan ve Kürt Amerikalılardan Dr. Öz'a: Kongrede Soykırım İncarcılarına Hayır". 2023: "Kaliforniya Meclis Üyesi Chris Holden, Ermeni Gençlik Federasyonu Kampı için Devlet Fonundan 2 Milyon Dolar Sağladı", "ANCA, Azerbaycan'ın Artsakh Ablukasını

Kırması İçin Biden Yönetimi Üzerindeki Baskıyı Artırdı”, “ANCA, ABD'nin Azerbaycan'a Askeri Yardımını Yasaklayan Değişikliklerin Getirilmesini Memnuniyetle Karşıladi”, “Kongre Ermeni Grubu, Artsakh'taki Hıristiyan Ermeniler için BM Mandası ve Barışı Koruma Misyonu Çağrısında Bulundu”, “ANCA'dan Yerimyan, Biden Yönetiminden Azerbaycan'ın Artsakh'taki Ermeni Hıristiyanlara Yönelik Soykırımındaki Suç Ortaklığından Dolayı Hesap Vermesini Talep Etti” şeklindedir (ANCA, 2023).

Ermeniler gerek bölgesel düzeyde gerekse yerel düzeyde kurmuş oldukları çok sayıdaki lobilerle organize hareket etmekte ve aralarında görüş ayrılıkları yaşansa da Türk düşmanlığı ve Ermenistan çıkarları konusunda daima ortak bir ses olabilmektedir. Yukarıda aktarılan lobi kuruluşlarından da yola çıkarak faaliyetler noktasında lobilerin oldukça benzer hareket ettiği görülmektedir. Özellikle Ermeni lobilerinin ABD parlamentosunda oldukça etkin olduğu ifade edilebilir. Ermeni sorununu parlamentolarda ve uluslararası alanda sürekli gündemde tutmak ve uluslararası hukuk boyutuna taşımak için çaba göstermektedirler. ABD de faaliyet gösteren lobiler, ABD yönetiminin Ermeni çıkarlarının hilafına aldığı her karara karşı derhal tepki göstermektedir. Ermeni lobileri, Senato'da veya Temsilciler Meclisi'nde senatörleri konuşmalarından yaklaşık bir hafta öncesinden motive etmeye başlamakta sonrasında ise desteklerini ifade etmektedir. Ermeni Lobisi'nin ABD Parlamentosu Senatörleri üzerindeki bir başka çalışma taktiği ise, Senatörleri sık sık Ermenistan'a kısa gezileri teşvik etmeleri ve götürmeleridir. Ermeni Lobisi'nin Kongrede bu kadar etkili olmasının arkasındaki bir diğer neden ise özellikle Türk karşıtlığı konularında Rum ve Kürt lobilerinin desteğini almasıdır (Kantarıcı, 2001b). Tüm bunlar Ermeni Lobisi'nin Kongredeki gücünü artırmaktadır. Lobiler sayesinde Ermenistan finansal destek elde etmektedir. Öyle ki ABD dışında yaklaşık 50 ülkede faaliyet gösteren Ermeni lobisinin 14 ayrı fonla topladığı paralar Ermenistan'ın Gayri Safi Milli Hasılası'nın yüzde 37'sini oluşturmaktadır (Özkan Erbay, 2020).

Ermeni lobilerinin kuruluş sebeplerine bakıldığında temelin Türk düşmanlığı olduğu görülmektedir. Sözde soykırım iddiaları üzerinden “mağdur” stratejisi izleyen Ermeni lobisi, Dağlık Karabağ olaylarıyla da bunu perçinlemiştir. Türkiye ile birlikte Azerbaycan'a yönelik ciddi faaliyetlerde bulunulmuştur. Türkiye ve Azerbaycan'a sık sık tekrarlanan yaptırım çağrıları yapılmış ve başarı elde edilmiştir. Ermeni lobileri, özellikle 1980'lerden itibaren kamuoyunun Dağlık Karabağ olaylarına Ermenistan cephesinden bakmasını sağlamıştır. Medya unsurlarıyla da 1990'lı yıllarda Azerbaycan'ı saldırgan olarak sunmuştur (Çalışkan, 2021: 3). ABD'nin 1992 yılında Bağımsızlığı Destekleme Yasası'nda Ermeni lobisinin baskıları sonucu Madde 907'nin eklenmesine neden olmuştur. Eski Sovyet

ülkelerine ekonomik desteğin sağlanması için kabul edilen yasa, 907. bölüm nedeniyle Azerbaycan'a herhangi bir yardımın yapılmasını yasaklanmıştır (Yıldırım, 2012: 3). Bu olay neticesinde Ermenistan, uluslararası platformlarda Ermeni lobileri sayesinde kendini savunabilmiş, Karabağ'da işgalci taraf olmasına rağmen, Batı kamuoyunda mağdur rolünü oynamıştır. Asıl mağdur olan Azerbaycan ise haksız duruma düşürülerek yardımlardan mahrum kalmıştır (Laçiner, 2005: 118). Ermeni lobisi, günümüzde de Azerbaycan'a yapılan ABD yardımını bloke eden 907. Madde'nin sürdürülmesi için çaba sarfetmektedir (Kantarcı, 2001).

Ermeni lobileri, İkinci Karabağ Savaşı'nda da kısa sürede mobilize oluş, tüm araç ve argümanları Ermenistan'ın sözde haklılığını kamuoyuna aktarmaya çalışmıştır. Mitingler, protesto gösterileri ve yardım kampanyalarıyla Ermenistan'a destek aramıştır. Kongre ve senato üzerinden karar alıcıları etkilemeye çalışmıştır (Kalkan, 2023: 10). Ermeni toplumuna yakınlığıyla bilinen Senatörler Menendez, Booker, Reed, Markey gibi isimler Türkiye ve Azerbaycan aleyhine ağır açıklamalarda bulunmuş, ABD Hükümetinin bu konuda adım atmasını talep etmişlerdir (Armanian Weekly, 2020). Bu faaliyetler Rusya, Fransa, Uruguay, Lübnan gibi birçok ülkede de yoğun bir şekilde gerçekleştirilmiştir.

Ermeni lobileri, 19 Eylül 2023'de Azerbaycan'ın Karabağ'da başlattığı antiterör operasyonu hakkında da çeşitli iddialar ortaya atmış ve kamuoyuna yaşananları etnik temizlik olarak aktarmıştır. Azerbaycan, bu operasyonda sivilleri ve altyapı tesislerini hedef almamış, yalnızca meşru askeri hedefleri yok etmiş ve sivil Ermeni nüfusunun tahliyesi için Laçın yolu üzerinden insani koridor oluşturmuştur (Rehimov, Cura, Abay, & Aydın, 2023). Ancak Ermeni lobisi asılsız iddialarla uluslararası kuruluşları ve ülke parlamentolarını Azerbaycan'a müdahale etmesi için çağrıda bulunmuştur. Bunun üzerine BM, Karabağ'a bir heyet göndermiştir. Heyet, Ermeni sivillere yönelik şiddet uygulanmadığını, okul, hastane, ev, dini ve kültürel mekanların hedef alınmadığını, tarım arazilerine ve hayvanlara zarar verilmediğini kaydetmiştir (Çetin, 2023). Ermeni lobisi hem karar vericiler hem de kamuoyları üzerinde ciddi bir etkiye sahip olması kamu diplomasisinin bir türü olan lobicilik faaliyetlerinde yoğunlaştığını göstermektedir.

2.3.2. Medya

Kamu diplomasisinin oldukça önemli aktörlerinden biride medyadır. Medya, gündem oluşturma ve hedef kamuoyunu etkilemede en etkin araçtır. Medya sayesinde istenilen mesajlar hedef kitleye ulaştırılmakta ve bunun yanında ülkelerin yaşam tarzları, fikirleri ve

öncelikleri dünyaya sunulmaktadır (Eyüpoğlu, 2018:33). Medyanın ele aldığı bir konu kamuoyu oluşturmakta, gündemi belirlemede, destek sağlamakta ve toplumun düşüncelerini etkilemektedir. Bilgilendirme, haber verme, eğitime, eğlendirme, yönlendirme, ikna etme gibi özellikleri vardır (Bekçi, 2021: 51). Gazete, dergi, radyo, televizyon, sinema, basımevi, basın yayın kuruluşları gibi araçları olan medya, teknolojinin gelişmesiyle dijital medya ve içinde barındırdığı araçlarla da genişlemiştir. Ermenistan ve Ermeni diasporası kamu diplomasisinin önemli araçlarından olan medyayı da son derece aktif kullanmaktadır. Medyanın içinde barındırdığı işitsel ve görsel her mecraı amaçlarına hizmet olarak görmektedir.

2.3.2.1. Basın-Yayın

Geçmişte ve günümüzde siyasal, sosyal ve ekonomik silah niteliği taşıyan gazeteler, ülke çıkarları için kullanılmaktadırlar. Ermenistan'da dünyada ve ülkesinde yaşanan gelişmeleri hem kendi halkına hem de uluslararası topluma gazeteler vasıtasıyla sunmaktadır. Ermeni diasporasının çalışmalarına da sıklıkla yer vermektedir. Özellikle Azerbaycan ile yaşadığı sıcak çatışmaları ve Türkiye ile olan ilişkilerini kendi hedefleri doğrultusunda kamuoyuna aktarmaktadır. Devlete bağlı veya bağımsız haber ajanslarının genelinde Türk karşıtlığına rastlamak mümkündür.

Ermenistan'da 30'dan fazla gazete yayınlanmaktadır. Bazı gazetelerin güçlü siyasi partiler veya finansal gücü olan kişiler tarafından kontrol edildiği bu anlamda yazılı basının politik veya finansal elite bağımlı olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte bağımsızlığından sonra Ermeni diasporası da Ermenistan'da çeşitli medya girişimleri kurmuş ve satın almıştır (Budak, 2007: 141). Devlet kontrolündeki radyo, televizyon ve gazete yayınları özellikle savaşla ilgili haberlerde hükümet etkisi olan yayınlar yapmıştır. Ermenistan'da yayın yapan önemli haber kaynaklarından bazıları Armenpress, Ermenistan kamu radyosu, Azatutyun, Razm.info, CivilNet, PanArmenia.net, Aravot Daily, Hetq vd. dir. Ermenistan medyasında özellikle haber ajanslarında yer alan haberlerde Türkiye ile Azerbaycan hakkındaki haberler oldukça olumsuz ifadelerle okuyucuya sunulmaktadır. Azerbaycan "Ermeni topraklarını işgal eden, düşman, insan hakları konusunda gelişmemiş, sivilleri hedef alan, uzlaşmaz ve barışa yanaşmayan", Türkiye ise "azınlık haklarına önem vermeyen, soykırım yapan, antidemokratik, diktatör yöneticisi olan, komşularına saldırgan bir tavır sergileyen, yayılcı bir politika izleyen, güvenilmez" ülke olarak resmedilmektedir. Bu söylemleri destekleyen haberler, üçüncü bölümde yer alan vaka analizi kısmında aktarılmıştır.

Ermenistan, Birinci Karabağ Savaşında ve sonrasında gerçekleşen sıcak çatışmalarda, ardından İkinci Karabağ Savaşında, ulusal ve uluslararası toplumu etkileyebilmek adına çeşitli iddiaları dünyaya kabul ettirmeye çalışmış ve bu yolda siyasi, hukuki, dini stratejiler gerçekleştirmiştir. Bunun yanında propaganda ve dezenformasyon gibi psikolojik savaş metotları da kullanmıştır. Ermenistan yönetimi ve onu destekleyen medya, Hristiyan ülkelerin, grupların ve kişilerin desteğini alabilmek için dini farklılıkları öne çıkararak haberler ve açıklamalar yapmıştır (Altınalan, 2022: 156-157). Azerbaycan Müslüman Türklerinin, Ermeni Hristiyanlara tek taraflı saldırdığını inandırmaya çalışmıştır. Çatışmaların dinle hiçbir alakası olamamasın rağmen uluslararası kamuoyunda “mazlum Hristiyan Ermeniler”, “zalim Müslüman Türkler” algısı oluşturulmak istenmiştir. Üstelik bu haberler sadece Ermenistan medyasında değil çeşitli uluslararası Ermeni destekçisi medya tarafından da uygulanmıştır. Ermenistan yanlısı haberler yapan kaynaklar arasında ABD gazetesi The New York Times (Kantarci, 2001a) İtalyan gazetesi La Stampa, Japon medya organı Asahi Shimbun, Fransız gazetesi Le Monde, Amerikan gazetesi Wall Street Journal, Alman gazetesi Die Welt gibi pek çok ülkenin haber ajansı bulunmaktadır (Altınalan, 2022: 157).

Ermenistan medyası, Türkiye'nin güvenliğini tesis etmek amacıyla başlattığı sınır ötesi operasyonları “işgal, soykırım girişimi” olarak yansıtmaktadır. Aynı zaman da Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan, uluslararası medya kuruluşlarına verdiği röportajlarda ve Dışişleri Bakanlığının yaptığı açıklamalarda Türkiye'nin 2019 yılında Suriye'deki Barış Pınarı Harekatını “işgal”, Akdeniz'deki faaliyetleri ise “kışkırtıcı” olarak nitelendirmiş, Ermenistan'ın ise insani bir misyona sahip olduğunu, koruma bilinciyle hareket ettiğini ifade etmiştir (Cimbat, 2021: 100-101). Türkiye'nin Azerbaycan'a olan desteğine “1915 soykırımının devamı” (Duran, 2020), “cihatçı paralı askerler kullanılıyor” (Papakonstantinou, 2020) gibi asılsız iddialarla gölge düşürülmeye çalışılmıştır. Bu iddialar bazen dahada ileri bir boyuta taşınarak Türklerin sadece Ermenileri değil, Rumları, Süryanileri, Keldanileri, Aramileri ve Marunileri'de yok etmek istediği ileri sürülmüştür (Altınalan, 2022: 174). Bu haberler sadece Ermenistan basınında değil birçok ülkenin basınında da yer almıştır. Medyada yer alan haberler ve yapılan açıklamalardan yola çıkarak geçmiş ile günümüz arasında bağlantı kurulduğu ve sözde soykırım iddialarına atıfta bulunulduğu, Türkiye'nin dış politika hamlelerinin bölge güvenliğini tehlikeye attığı algısı oluşturduğu ve uluslararası topluma Türkiye'ye müdahale çağrısı yapıldığı görülmektedir. Bu haberlerle Türkiye'ye karşı imaj karalaması yapılmaktadır.

Ermenistan'da Türkçe ve Ermenice yayın yapan Western Armenia TV, Türkiye toprakları olan Iğdır, Van, Rize, Trabzon ve Bitlis gibi 20'den fazla Doğu ve Güneydoğu illerini sözde "Batı Ermenistan toprağı" olarak nitelendirmektedir (İhlas Haber Ajansı, 2021). Yine Ermenistan'ın başkenti Erivan'da bulunan Cumhuriyet Meydanı metro istasyonunun duvarında yıllardır var olan "Büyük Ermenistan haritası" posteri güncellenerek led ekranlara taşınmış ve bu ekranda yer alan haritada Türkiye, Azerbaycan, İran ve Gürcistan'ın bazı toprakları yer almıştır (Hürriyet, 2023). Bu durumlara Ermenistan devletinin müdahale etmemesi, Türkiye'den toprak talebinin halen devam ettiğini ve kendi toplumunun bilinçaltına da bu hedefi yerleştirmek istediğini göstermektedir.

Dünyanın dört bir yayına dağılmış Ermeni diasporası, sahip olduğu medya olanaklarıyla önemli bir bilgilendirme kaynağı olmuştur. Diasporaya ait medya; siyasi, sosyal ve kültürel değişimleri, diasporalar arası iletişimi ve anavatandaki gelişmeleri birinci el olarak aktarmada oldukça önemli bir işleve sahiptir. Ermeni diasporası hem kendilerine ait medyayı hem de buldukları ülkenin medyasını kullanmaktadır (Budak, 2007: 137-138). Kamu diplomasisi için oldukça önemli olan medya gücü, diasporanın da uzun yıllar yararlandığı bir alan olmuştur. Ermeni diasporası göç ettikleri ülkelere ilk andan itibaren Ermeni yanlısı kamuoyu oluşturmak için gazeteleri kullanmıştır. Dolayısıyla başta ABD olmak üzere birçok ülkede önemli Ermeni haber kaynakları bulunmaktadır. Bu haber kaynakları da tıpkı Ermenistan haber kaynaklarının Türkiye ve Azerbaycan'ı resmettiği gibi aktarmış ve Ermenistan'ı olabildiğince masum ve sempatik göstererek, toplumların kendileri gibi düşünmelerini sağlamıştır. Gazeteler, 1915 olaylarını sözde Ermeni soykırımı olarak yaymaya çalışmakta, Ermeni kültürel etkinliklerinden ve Ermenistan'da yaşanan gelişmelerden halkı haberdar etmektedir.

Medyaya yönelik çalışmalarda oldukça başarılı olan diaspora Ermenileri, basın yayın kuruluşlarında iş başına gelerek köşe başlarını tutmuş, bu sayede tezlerini daha geniş kitlelere ulaştırma imkanını iyi değerlendirmiştir. Günümüzde, birçok batılı ülkenin önde gelen medya kuruluşlarında, gazeteci, haber müdürü, program yapımcısı ve genel yayın yönetmeni olarak çalışan sayısız Ermeni bulunmaktadır (Keskin, 2005: 76). Ermeni diasporasına ait gazete, radyo, televizyon, dergi, basımevi gibi bazı basın yayın kuruluşları ise şunlardır: ABD: Ardzagank Ermeni TV, Aresh TV, AW TV, Amerikan Ermeni Radyo Saati, Hayastan TV, Hamaynk TV, Horizon TV, Hairenik Weekly, Bakiar Monthly, Armenian Mirror Spectator gazetesi, California Courier gazetesi, Nor Or Semi-Weekly, Ermeni News Network, Ermeni Watch, Ermeni Weekly Newspaper, Hay Kyank Dergisi, Kamarak Dergisi, Massis Dergisi,

Asbarez Gazetesi, Hainerik, Hye Sharzhoom Gazetesi, Vardanavak Basımevi, Fransa: Harach Günlük Gazete, AYP FM, Kanada; Horizon dergisi, Abaka Weekly, İran: Alic Günlük Gazete, Apaga Aylık Dergisi, Lübnan: Spyurk Aylık Dergi, Ararat Günlük Gazete, Aztag Günlük Gazete vd. (Kantarıcı, 2001b; Şener, 2004: 126). Arjantin, Yunanistan, Avustralya, Bulgaristan, Moldova, Kazakistan, Macaristan (Şener, 2004: 126) ve Ermeni diasporasının bulunduğu pek çok ülkede Ermeni gazetesi, dergisi veya radyo, televizyon varlığına rastlanılabilmektedir. Ermeniler farklı bölgelerde ve farklı ülkelerde faaliyet göstermeler de dergi yayınlarının, gazete haberlerinin, televizyon programlarının, radyo kanallarının ortak bir hedefte bulunduğu görülmektedir. Buradaki ana tema daima “Türk karşıtlığı” üzerine inşa edilmiştir. Bu sayede Ermenistan’a gelebilecek olan tepkiler Türkiye ve Azerbaycan’a yöneltilmiştir. Haber kaynaklarında bu tarz içeriklere sıklıkla yer verilerek toplumun konuya dair dikkati daima canlı tutulmaya çalışılmıştır.

2.3.2.2. Film ve Belgeseller

Görsel medya araçları arasında sanatsal ve kültürel bir öneme sahip olan sinema, her türlü mesajı kitlelere etkin bir şekilde ulaştırmayı sağlamaktadır. Kamu diplomasi uygulamasında aynı zamanda kültürel araç olan dizi, film ve belgeseller yardımıyla ülke tanıtımı ve ülke imajı oluşturabilmekte veya yenilenebilmektedir (Aksu Can, 2019: 42). Burada Hollywood filmleri örnek gösterilebilir. Filmlerde yer alan kurgusal karakterler milyonlarca insanı etkilemiş ve yaşam tarzlarını yönlendirmiştir. Dolayısıyla bu durum göstermektedir ki yapılan filmler bir topluma sempati uyandıracak gibi nefrette uyandırabilmektedir. Ermenistan’ın ve Ermeni diasporasının film çalışmalarının büyük bir çoğunluğunda bu bilinçle hareket etmiş, sözde soykırım temasını işlenmiş ve Türklere karşı nefret oluşturacak projeler gerçekleştirilmiştir. Hatta bazı filmlerinin konusu tamamıyla Türk nefreti üzerine işlenmiştir. Türklere karşı kin ve intikam duygularını beyaz perdeye taşıyan Ermeniler, kendilerince oluşturdukları Türk profilini izleyiciye de kabul ettirmeyi amaçlamıştır.

Özellikle batıda Ermeni sanatsal faaliyetlerinin 1960’lı yıllarda başladığı ifade edilebilir. Bu tarihten öncede gerçekleştirilmiş başarılar olsa da bir bütün olarak hissedilmeleri için belirli bir zaman geçmesi gerekmiştir. 1960’larda ise gerçek anlamda oluşmaya başlamışlardır. Avrupa ile Kuzey Amerika’ya göç eden Ermenilerin, imkanları artmış ve kendilerini daha fazla hissettirmeye başlamışlardır. Yine bu dönemde Ermeni sorunu siyasi bir sorun olarak dile getirilmiş ve bu durumda Ermeniler arası iletişim arttırmıştır. Maddi güç olarak zenginleşen ve ideolojik olarak ön plana çıkan Ermeni gruplar,

sanatın her alanını ideallerine ulaşmak için mükemmel bir araç olarak kullanmaya başlamıştır (Laçiner & Kantarcı, 2002: 14-17).

Ermenistan tarafından gerçekleştirilen çok sayıda filmler vardır ancak Ermeni filmleri ağırlıklı olarak diaspora kaynaklıdır. Dolayısıyla burada genel anlatım yapılacak olup, “Ermeni filmleri, Ermeni sineması” gibi ifadeler kullanılacaktır.

Türk karşıtı olan ve Ermeni sinemasını destekleyen çok sayıda kuruluş bulunmaktadır. Bu kuruluşlardan biri anti-Türk tutumuyla bilinen ve 1979 yılında kurulan Ermeni Film Vakfı (Armenian Film Foundation) dır. Ermeni siyasi amaçları için sanatı kullanan en önemli kuruluş olduğu söylenebilir (Şener, 2004: 147). Filmlere finansal destek, filmi çekme ve dağıtma gibi her alanda faaliyet göstermektedir. Temel amacı sözde Ermeni soykırımını tüm dünyaya duyurmak, Ermeni halkının tanınması ve onlarla gurur duyulmasını sağlamak, Ermeni kültürünü gelecek nesillere aktarmaktır. Aynı zamanda sinema öğrencilerine burs imkanı sağlamış ve iki uluslararası Ermeni film festivali düzenlemiştir. Vakfın kurucusu Dr. J. Michael Hagopian, sözde Ermeni soykırımından sağ kurtulan 400 görgü tanığıyla görüşmeler yapmış ve onların ifadelerini bir filme kaydederek, USC Shoah Arşivi’ne dahil edilmesini sağlamıştır. Dünya çapında akademisyenlerin, öğrencilerin, tarihçilerin, devlet adamlarının ve medyanın yararlanması adına da anlaşma yapılmıştır (Armenian Film Foundation, 2023). Ermeni Film Arşivi, Armenian Center of Hollywood (ARC) Film, Film International, MGN/ Paradise Inc., Narek, Armenian International Magazine (AIM), Bars Media (Laçiner & Kantarcı, 2002: 18-20), Don Film, Molorak Films Inc. ve Askarian Film (Şener, 2004: 151) Ermeni sinemasına destek veren diğer şirket ve kuruluşlardır. Bars Media, merkezi Erivan’da bulunan belgesel yapım şirkettir. Bu şirket daha çok Ermenistan-Azerbaycan arasındaki çatışmaları Ermeni bakış açısıyla aktarmaktadır. Aynı zamanda çalışmalarını Birleşmiş Milletler ve Birleşmiş Milletler Kurumları ile işbirliği halinde sürdürmektedir (Çağan, 2013: 207). Sıralanan kuruluşların yanı sıra Ermenilerin yaşadığı bölgelerdeki yerel yönetimler, Ermeni basını, kiliseler, Rum dernekleri, Ermeni dernekleri ve siyasi partileri de film faaliyetlerine katkı sağlamaktadır.

Ermeni filmlerinin sıklıkla yer bulduğu, desteklendiği ve Türk karşıtı filmlerin ödül aldığı bazı festivaller şunlardır: Altın Kayısı Film Festivali (Ermenistan), Toronto Film Festivali (Kanada), Cannes Film Festivali (Fransa), New York Film Festival (ABD), Philadelphia Film Festivali (ABD), Uluslararası Rotterdam Film Festivali (Hollanda), Gothenburg Film Festivali (Danimarka), Kanada Film ve Video Festivali, Sinema Dünyası Film Festivali’dir (Çağan, 2013: 207). Ermenilerin, Türk düşmanlığı üzerinden yaptığı

filmlerde Türkler “vahşi”, “barbar”, “medeniyet karşıtı” gibi ağır suçlamalarla aktarılmıştır. Tarihi kendi çıkarlarına uygun olacak şekilde yeniden yazmaya çalışan Ermenilerin, bu doğrultuda çektiği filmlerin uluslararası festivallerde yer alması ve hatta ödül alması toplumların bu filmleri izleme olasılığını daha da arttırmaktadır. Bu durum düşünüldüğünde konunun ciddiyeti daha iyi kavranabilir.

Ermenilerin film projesi olmayan ancak Türk düşmanlığı barındıran filmleri de benimsediği ve çalışmalarında kullandığı görülmektedir. Bu durumu ortaya koyan önemli filmlerden biri Gece Yarısı Ekspresi (Midnight Express) dir. 1978 yılında gösterime giren İngiliz-Amerikan yapımı bu film, çok büyük başarı kazanmış ve en iyi yönetmen ile en iyi senaryo dalında Oscar kazanmıştır. Türkleri karalayan ve milyonlarca kişi tarafından izlenen bu film, Türkiye'nin imajını oldukça kötü etkilemiş ve o dönemde turizm sektörünü de vurmuştur. Sinemanın ardından TV'lerde yayınlanmış ve günümüzde de dijital platformlarda yerini almıştır (Özgönül, 2021). Film incelendiğinde Türkleri karalamaktan başka bir amaç taşımadığı görülmüştür. Filmin kahramanları Türkleri kötüleyen ifadeler kullanmıştır. Filmin mahkeme sahnesinde Türklerin ırk olarak sorunlu olduğu, Türk olan her şeyden nefret ettiği söylenmiş ve hakaretlerinde karıştığı “böylesine domuz bir milletin neden domuz yemediğini anlamıyorum” ifadesi kullanılmıştır. Filmde tek iyi bir Türk karakteri yoktur (Laciner & Kantarcı, 2002: 6). Filmde Türk değerleri gibi İslamiyet de aşağılanmıştır. Türk erkeklerinin tasviri de oldukça kötü gösterilmiştir.

Ermenilerin Türkiye karşıtı film çalışmalarının büyük bir çoğunluğu tarihsel olaylar üzerinden aktarılmıştır. Bunlardan biri “Ararat” (Ermeniler Ağrı Dağı'nı Ararat olarak isimlendirmektedir) filmidir. Bu film sözde Ermeni soykırımını konu almakta ve “acımasız, barbar Türkler” izlenimi oluşturmaktadır. Filmde 1,5 milyon insanın sırf Hıristiyan ve Ermeni oldukları için öldürüldüğü iddiaları işlenmiştir. Filmde tek taraflı bir anlatım söz konusudur. 2002 yılında gösterime giren film, sözde Ermeni soykırımını çekmek isteyen bir film ekibinin başından geçen olayları konu edinmiştir. Tarihe yani geçmişe gitme sahneleri yer almaktadır. Filmde Ermeni tezlerini oldukça iyi savunan ana karaktere karşılık, Türk tezlerini bilgisizce savunan bir karakter yerleştirilmiştir. Burada aslında verilmek istenen mesaj Türk tezlerinin zayıf ve inanılmayacak kadar yanlış olduğudur (Talipoğlu, 2014: 69). İrkçilik yapılan bu filmin bir sahnesinde ana karakter, soykırım iddialarını kabul etmeyen herkesin ölmeyi hak ettiğini ifade etmiştir. Film de Yahudi soykırımına atıfta bulunulmuştur. Sözde soykırım döneminde Türk halkının ve askerlerinin Ermeni çocuklara, kızlara ve hamile kadınlara insanlık dışı muameleler yaptığı sahneler yer almıştır. Filmde yalanlar üzerine kurulu bir Türk

düşmanlığı söz konusudur. Filmin sonunda yer alan, tanıklar, ulusal arşivler ve soykırım heyet raporları üzerine hazırlandığı bilgi ise izleyiciyi yanlış yönlendirmek üzere yerleştirilmiştir. Filmin sanat ve film dergilerindeki tanıtımı “Ermeni Holokostu” olarak yapılmıştır. Kanada’daki sinema fonları, Fransa hükümeti ve Ermeni gruplar filme kaynak sağlamıştır (Laçiner & Kantarcı, 2002: 75).

Diğer Ermeni filmlerinden bazıları: Musa Dağında Kırk Gün (The Forty Days of Musa Dagh), Görev Berlin (Assignment Berlin), Hasret (The Yearning, Karot), Anne (Mayrig), Avetik, Eski Roma Yolunda (On the Old Roman Road), Arabistanlı Lawrence (Lawrence of Arabia), Ebediyen Kayıp (Für Immer Verloren), Dzori Miro, Tecavüze Uğramış Ermenistan (Ravished Armenia), İvan – Beyaz şeytanın Oğlu (Ivan – il Figlio del Diavolo Bianco), Kaplan Taze Etten Hoşlanır (Le Tigre Aime la Chair Fraiche) (Talipoğlu, 2014: 65-66), Tarlakuşları Çiftliği (La Masseria Delle Allodole), Kesik (The Cut), Söz (The Promise) şeklinde sıralanmaktadır.

The Promise, 2017 yılında gösterime girmiştir. Günümüze yakın bir tarihte çekilen bu filmde de 1915 olayları soykırım üzerinden işlenmiş, Türk tarihi ve insanı karalanmaya çalışılmıştır. Film Ermeni asıllı iş insanı Kirk Kerkorian tarafından sağlanan 90 milyon dolarlık bütçeyle çekilmiş, başrollerinde ise meşhur oyuncu Christian Bale ile Oscar Isaac yer almıştır (Tulun, 2020). Film Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti’nin Sirun köyünde yaşayan ve tıp okumak için İstanbul’a gelen bir Ermeni gencin hikayesini konu almaktadır. Filmde İstanbul “Konstantinopolis” olarak ifade edilmiştir. Türk halkı Ermenilere hakaret eden, onların ev ve iş yerlerine saldıran kişiler olarak gösterilmiştir. Türlerin ırkçı olduğu lanse edilmiştir. Filmde Ermeni vatandaşlar, aydınlar ve din adamları suçsuz yere öldürülmüştür. Osmanlı askerlerinin, kadın, erkek, genç, yaşlı, çocuk demeden Ermenileri canice öldürdüğünü öne sürmüştür. Filmde sözde Türk zulmünden kaçan Ermeniler ile Osmanlı askerlerinin çatıştığı bölüm oldukça dikkat çekmektedir. Filmde son derece askeri donanıma sahip Osmanlı ordusu, az sayıdaki Ermenilere saldırmaktadır. Sahnede çok sayıda top arabası, at ve at arabası yer almış ve kalabalık askeri birlik Ermenilerle çatışmaya girmiştir. Gerçeği yansıtmayan bu filmde Hristiyanlık vurgusu sık sık yapılmıştır. Ermenilerin Hristiyan ve Ermeni oldukları için soykırıma uğradığı izlenimi oluşturulmuştur. Dini duygular kullanılarak diğer Hristiyan halklarında Türklere karşı kin ve nefret duygusuna bürünmesi istenmiştir. Filmin sonunda sözde soykırımı belgelediği iddia edilen bilgi ve görseller eklenmiştir. Bu filmin, Ermeni lobileri, basını ve ünlüleri tarafından tanıtımı yapılmış ve olabildiğince çok izlenilmesi için teşvikte bulunulmuştur. Filmi izleyen bazı seyirciler, bu

filmi izlemeden önce Ermeni soykırımı hakkında hiçbir şey bilmediğini veya Ermeni soykırımını ilk defa duyduğunu ifade eden yorumlarda bulunmuştur. Film aynı zamanda belgesel niteliğinde okullarda izletilmiş ve üzerine akademik tartışma etkinlikleri düzenlenmiştir (Tulun, 2020). Gerek konu hakkında gerekse Türkiye hakkında hiçbir fikri olmayan birinin bu filmi izledikten sonra Türkiye ve Türkler hakkında nefret duyması muhtemeldir.

Ermenistan ve Ermeni diasporası filmlerin yanında belgesellere de oldukça önem vermektedir. Belgeseller adından da anlaşılacağı üzere belgelere dayanan tarihsel olayların görsel anlatımıdır. Belgeseller seyirci üzerinde güven duygusu oluşturmakta dolayısıyla bu durum inanmayı da arttırmaktadır. Ermenilerin belgesellerde kullandığı kaynaklar; misyoner ve diplomatların anı kitapları, hikâye ve romanlar, şarkılar, şiirler, görgü tanıkları, çeşitli arşiv belgeleri vs.dir ve tek taraflı bir anlatımla Türk tezleri dikkate alınmamıştır (Talipoğlu, 2014: 73-74). Bu belgeseller konuya hakim olmayan kitleleri etkilemeyi amaçlamıştır. Sözde soykırım konulu Ermeni belgeselleri: Gölden Sesler, Ermeni Soykırımı: 1915-1923 Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermeni Nüfusun Yok Edilişi (The Armenian Genocide, Annihilation of the Armenian Population of the Ottoman Empire 1915-1923), Unutulmuş Soykırım (The Forgotten Genocide), Bir Ermeni Yolculuğu (An Armenian Journey), Sessizlik Duvarı-Ermenilerin Konuşulmayan Kaderi (A Wall of Silence, The Unspoken Fate of the Armenians), Ermeni Davası, Bitlis'ten Fresno'ya: Fresno'lu Karabianlar, California'da bir Ermeni Ailesinin 100 yılı (From Bitlis to Fresno: 100 Years of an Armenian Family in California, the Karabians of Fresno), Bir Ermeni Yolculuğu, Gizli Holokost: 20. Yüzyılın İlk Soykırımı (The Hidden Holocaust: The First Genocide of the 20th Century), Tarihi Ermenistan (Historical Armenia), Dağlardaki Karanlık Orman (Dark Forest in the Mountains), Halkım Nerede? (Where Are My People?), Amerikalı Ermeniler, California Ermenileri: Birinci Nesil (California Armenians: The First Generation), Ağrı Dağı İşareti (Ararat Beckons), Ağrı Dağı'na Dönüş (Back to Ararat), Miras, Burası Ermenistan, Soykırım Etkeni, Umutsuz Saatler, Herkes Burada Değil: Ermeni Soykırımı Aileleri (Everyone's Not Here: Families of the Armenian Genocide), Sarı Gelin, Anadolu'da Ermeni ve Rum Zulmü, Almanya ve Gizli Soykırım, Vaat Edilen Topraklardaki Yabancılar (Laçiner & Kantarcı, 2002: 25-38), Ermeni Mandası, Nehir Kırmızı Koydu, Yok Etme Niyeti (Intent To Destroy), İnkârın Mimarları (Architects Of Denial), Kurtuluş Haritası (Map of Salvation), Yok Olmayacaklar: Yakın Doğu Yardımının Hikayesi (They Shall Not Perish: The Story of Near

East Relief), Oğlum Ermeni Olacak (My Son Shall Be Armenian), Aurora'nın Gündoğumu (Aurora's Sunrise) şeklindedir.

Ermeniler, Azerbaycan topraklarını işgal ettikten soran, dünya kamuoyunun dikkatini yanlış yönlendirmek ve hukuksuz işgaline meşruiyet kazandırmak için yine film ve belgesellere başvurmuştur. Örneğin sözde Karabağ bölgesinin Ermenilere ait olduğunu ancak Ermenilerin bölgeden boşaltıldığını anlatan “Dağdaki Karanlık Orman” (Dark Forest in the Mountain) ve “Dağlık Karabağ” (Nagorny-Karabakh) belgeselleri çekilmiştir (Çağan, 2013: 204-205). “Anavatan” (motherland) adında bir başka belgeselde ise Azerbaycan ile Türkiye'nin Dağlık Karabağ'a yönelik sözde soykırım saldırısı ve yaklaşık 5 bin kişinin öldüğü iddia edilen 2020 olayları ele alınmıştır (MassisPost, 2022). Bunlarla birlikte Ermenilerin Karabağ'ı kendi gözünden anlattığı, Dağlık Karabağ konulu film olarak tanıtılan “Rüzgar Dinse” (Should the Wind Fall) (Martirosyan, 2020) ve “Cennetin Kapısı” (Gate to Heaven) filmleride ortaya konulmuştur (Asbarez, 2022). Ermeniler bu sayede bölgede işlediği savaş suçlarının üzerini örtmekte ve tepkileri Türklere çevirmektedir.

Ermeniler sadece film ve belgesellerle değil tiyatro, edebiyat, fotoğrafçılık, müzik ve müzik klipleri, reklam filmleri, karikatürler, afiş ve posterler gibi pek çok dalda da uzun yıllardır faaliyetlerini sürdürmektedir. Her platformda Ermeniler kendilerini duyurmaya çalışmıştır. İnsanların sosyal bir aktive yapmak amacıyla gittikleri sinemada bu filmlerle karşılaşması, yürüdükleri yolda afişleri görmesi, fotoğraf sergisinde “soykırım” temasın işlenmesi, bir müzisyenin “soykırımı” ithafen demesi toplumların günlük hayatlarında ve hafızalarında sözde soykırım iddialarının daima canlı kalmasını sağlamaktadır. Ermeniler böylelikle hem kültürlerini tanıtmakta hem de kendilerine karşı olumlu bir imaj üretmektedir ki bu kamu diplomasisi için son derece önemlidir. Ancak Ermeniler her ne kadar diğer toplumlarda olumlu sonuçlar elde etse de Türk toplumuyla arasındaki uçurumu daha da açmaktadır.

2.3.3. Eğitim Alanındaki Çalışmalar

Kamu diplomasisi kapsamında eğitim alanında gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde ortak değerler oluşturulmakta, siviller arası iletişimin gelişmesine katkı sağlanmakta ve kültürler tanıtılmaktadır. Eğitim, değerlerin yayılmasında kilit bir alan olarak ortaya çıkmaktadır (Dutta, 2015: 405). Eğitimsel faaliyetler kamu diplomasisinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Dolayısıyla uzun vadede kalıcı izler bırakmayı amaçlayan ülkeler, kamu diplomasisi politikalarını eğitim yoluyla yürütmeyi seçmişlerdir. Birçok AB üye ülkesi, kamu

diplomasisi politikalarını eğitim üzerinden yaygınlaştırma yolunu seçmiştir (Özkan, 2015: 6). Ermenistan ve Ermeni diasporası da eğitimi, kamu diplomasisi kapsamında kullanmaktadır. Ermeniler, eğitim faaliyetlerinin önemini iyi bildikleri için sözde Ermeni soykırımı ve Türk düşmanlığını hem kendi ülkesindeki okullarda küçük yaşlarda aşılama hem de başta ABD ve Avrupa ülkeleri olmak üzere diğer ülkelerin eğitim müfredatına girmesi için çaba sarf etmektedir (Laçiner, 2005: 66). Bu sayede eğitim yoluyla da kamu diplomasisi faaliyetlerini yürütmektedir. Ermeni tezlerini savunmak üzere çocukların ve gençlerin yetiştirilmesi Türkiye açısından geleceğe yönelik ciddi bir sorun oluşturma potansiyeli taşımaktadır. Ermeniler, içinde buldukları devletlerin politikalarını, diplomatlarını, üniversitelerini, uluslararası kuruluşları etkileyebilmekte, seminer, konferans, sözde soykırım töreni ve anıt ziyaretleriyle Ermeni hareketinin haklı olduğu algısını oluşturmaktadır. Bu Ermeni görüşü içinde 1915 olaylarının Nazilerin Yahudilere karşı uyguladığı soykırımla eş değer olduğu iddiası yatmaktadır (Yüksel, 2008: 194).

Kamu diplomasisi daha öncede ifade edildiği gibi iç hedef kitleyi yani kendi halkını etkilemek içinde kullanılmaktadır. Bu noktada da eğitim ön plana çıkmaktadır. Özellikle ders kitapları bir ülkenin resmi ideolojilerini genç nesillere aktarılmasında ve kimlik bilincinin oluşmasında önemli bir araçtır. Ermenistan ülkesindeki taze zihinlere Türkiye ve Türkler hakkında olumsuz bir algı oluşturmaktadır. Ermenistan, eğitim müfredatında sözde soykırım söylemlerine oldukça önem vermiştir. Devlet okullarında okutulan ders kitapları toplumların birbirleriyle olan bağlarını etkilemektedir. Özellikle tarih ders kitaplarında Türkler hakkında olumsuz iddiaların yer alması Türk karşıtı nesillerin yetişmesine neden olmaktadır.

Ermenistan 7. sınıf tarih ders kitabında Selçuklu döneminde Türk-Ermeni ilişkileri aktarılırken Türkler genel olarak “istilacı, baskın yapan, barbar, acımasız, yok eden” gibi olumsuz ifadelerle aktarılmıştır (Deveci Bozkuş, 2016b). Ermenistan 8. sınıf tarih ders kitapları Osmanlı-Ermeni ilişkilerini anlatılırken Osmanlı devletine karşı yapılan ayaklanmalar “bağımsızlık savaşları” olarak nitelendirilmiş ve Ermenilerin diğer devletlerle işbirliği yaptığına değinilmiştir. Ders kitaplarında Osmanlı hakkında olumsuz anlatımlar yapılarak Ermeni hareketine meşruiyet kazandırılmak istenmiştir. Bu noktada Batılı devletlerle Osmanlıya karşı diplomatik mücadele ve işbirliği yapıldığı ifade edilmiştir (Deveci Bozkuş, 2016b). Özellikle Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra meydana gelen olayları Ermeniler kendi lehlerine çevirebilmek için suçları yokmuş gibi bir anlatım yolu seçmişler ve soykırım iddialarını öne sürmüşlerdir. Sözde soykırım iddialarının anlatıldığı bölümlerde Türklere karşı olumsuz ifadeler daha da artmaktadır. Ermenistan 8. sınıf tarih ders kitabında,

sözde soykırımın organize ve bilinçli olarak yapıldığı aktarılmış, Osmanlı toprakları olan yerlerden Batı Ermenistan olarak bahsedilmiş, bu toprakların Ermenilerden sözde zorla alındığına temas edilmiş, Osmanlı'nın orantısız güç kullanarak Ermeni aydınları, kadınları, çocukları, yaşlıları sürgün ve katlettiği, mallarına ise el konulduğu, Ermeni kadınların zorla Türk haremlerine götürüldüğü ifade edilmiş, ayrıca Osmanlı'nın sadece Ermenilere değil diğer etnik grupları da katlettiği suçlaması yapılmıştır (Deveci Bozkuş, 2015: 94-99). Ermenistan 10. sınıf tarih ders kitabında da Jön Türklerin Ermenileri yok etmek istediğini, pan-Türkizm hayaliyle hareket edildiğini, 1,5 milyon Ermeni'nin katledildiğini, Türk devletinin soykırım siyasetini yerine getirebilmek için Ermenilerin kedilerini savunmalarını önlediğini belirtmiş ve Türkleri “zalim, katliamcı, soykırımcı” olarak ifade etmiştir (Yılmaz, 2008: 116-126). Ermenistan 11. sınıf tarih ders kitabında ise yine Osmanlı-Ermeni ilişkilerinin anlatıldığı bölümlerde Türk imgesi “işgalci, istilacı, saldırgan, katleden, zorba, sayıca çok olmasına rağmen başarısız, diktatör” gibi sıfatlarla anılmış, Ermeniler için ise “savaşçı, kahraman, dindar, azimli, toprakları için mücadele eden” gibi imgeler kullanılmış ve bu davranışlarının Avrupalı devletler tarafından övgüyle karşılandığı ifade edilmiştir (Deveci Bozkuş, 2016b). Sözde soykırım iddialarının anlatıldığı bölümler tıpkı diğer ders kitaplarında olduğu gibi “zalim Türk” “masun Ermeni” olarak anlatılmış, yirminci yüzyılın ilk büyük ölçekli soykırımının gerçekleştirildiğine vurgu yapılmış ve mağduriyet görselleri kullanılmıştır (Deveci Bozkuş, 2015: 100). Ermeni iddialarının okulların ders müfredatlarında planlı bir şekilde işlenmesi çocukların ve gençlerin bu iddiaların güçlü savunucusu olarak yetişmelerini beraberinde getirmektedir. Nesillerin Türklere karşı düşmanca yetiştirilmesi amacı güdülmektedir.

Ermenistan'da 24 Nisan, resmi olarak Ermeni Soykırımını Anma Günü olarak kabul edilmiştir. Tsitsernakaberd Ermeni Soykırımı Anıtı o gün özel toplanma yeridir ve insanlar buraya çiçek bırakmaya gitmektedir. Bu anıt 1915'de ölenleri anmak için “mezarlık” niteliği taşımakta ve ziyaret sırasındaki ritüeller bu doğrultuda yapılmaktadır. Bu ziyaret, yıl dönüme özel çeşitli konferanslar ve sergilerde içermektedir (Mkrtyan, 2015). Ermenistan okul eğitiminde bu “hafıza yeri” özel bir alandır. Çocuklar aile üyeleriyle beraber bu alanda bulunurlar. Konuşma yapmak için önceden hazırlanan öğretmenler, Ermenilerin uğradıkları mağduriyeti anlatırken aynı zamanda o yıllarda direniş gösterdiklerini de aktararak Ermenilerin sadece kaybeden değil mücadele eden bir toplum olduğuna da vurgu yapmakta ve gelebilecek zaferlerin algısını oluşturmaya çalışmaktadır. İlkokul öğrencileri burada yer alan duvar posterleri, panolar, sözde soykırım iddialı yazı ve görselleriyle ziyaretlerini

pekiştirmektedir. Bu posterler aynı zamanda okul koridorlarında da bulunmaktadır (Mkrtyan, 2015).

Erivan'da bulunan Tsitsernakaberd Ermeni Soykırımı Anıt'ının Ermeni Soykırımı Müze-Enstitü Vakfı (ESME) bulunmaktadır. Bu vakıf çerçevesinde pek çok etkinlik düzenlenmektedir. Bu etkinliklerden biride Ermenistan Bilim Komitesi ve Ermenistan Eğitim, Bilim, Kültür ve Spor Bakanlığı'nın desteğiyle yapılan Ermeni soykırımının öğretilmesinde ortaya çıkan zorluklara dair bir konferansın gerçekleşmesidir. "21. Yüzyılda Ermeni Soykırımı'nın öğretilmesindeki zorluklar" başlıklı üç günlük bir konferansa yurtdışından bilim insanları katılmış ve Ermenistan, Rusya, ABD, İsrail, Lübnan, İspanya, Ruanda, Kamboçya ve Güney Afrika Cumhuriyeti'nden de yaklaşık 30 uzmana yer verilmiştir. Soykırımı maruz kalmış milletlerin temsilcilerinin de yer aldığı konferansın ana hedefi çocukları "soykırım kurbanı" imajından ve risklerinden korumak olduğu dile getirilmiş, öğrencilerin ve öğretmenlerin bu konudaki sorunları ele alınmıştır (Armenpress, 2022a). ESME vakfın amacı Soykırım ve öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Ermenilerin, yaşamlarından bilgiler veren belge ve fotoğraflara yer vermek, farklı belgeleri bir araya getirerek onları incelemek, hem Ermeni hem de farklı soykırım enstitüleriyle işbirliği yapıp bağlantı kurmak, Soykırım Bilimsel Okulu'nu açmak, Ermeni soykırımı hakkında daha fazla insanı bilinçlendirmek, soykırım şehitleri için yapılan anıtı korumaktır (ESME, 2022). Vakfın resmi internet sayfasında anıtı ziyaret edenlerin bilgisine, sözde Ermeni soykırımına ait fotoğraflara, belgelere, haritalara, hikayelere, şahitlerin anlatımlarına, hangi ülke ve kuruluşların soykırımı tanıdığına, konferanslar hakkında bilgilendirme ve daha birçok konuya da yer verilmiştir.

Okullarda olduğu gibi Ermenistan üniversitelerinde sözde soykırım iddiaları anlatımına ve bu alanda bilimsel çalışmalar yapılmasına önem verilmektedir. 1980 yılında Erivan Üniversitesinde yayınlanmış olan "Antik çağ-dan günümüze kadar Ermeni Halkının Tarihi" adlı eserde "1915-1916 Yıllarında Batı Ermenilerinin Soykırımı" adlı bir bölüm yer almaktadır. Bu bölümde jön Türklerin kitlesel katliamlar gerçekleştirdiği, bunun tüm Türkiye genelinde yapıldığı, dünya savaşını fırsat bilerek Ermeni halkının fiziksel olarak yok edilmek istendiği, çocukların nehirlere atıldığı ve kiliselerde kadın ve çocukların yakıldığı iddia edilmiştir (Avcı, 2021: 310-311). Belgelere dayanmayan bu anlatımlar Ermeni gençlerinin Türklere karşı nefret duygusuyla çevrelenmelerine neden olmaktadır. Bununla birlikte bu iddiaların bilimsel bir tabana oturtulmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Ermenistan ve Ermeni diasporası eğitim konusunda da ortak hareket etmektedir. Ortak projelerle sözde soykırım iddiaları anlatımı eğitim üzerinden de gerçekleştirilmektedir. Bu

ortak projelerden biri ABD merkezli Soykırım Eğitim Projesi'dir (The Genocide Education Project (GenEd)). 2005 yılında Amerikalı Ermeniler tarafından kurulan Soykırım Eğitim Projesi'nin yönetici direktörü aslen Ermeni olan Amerikalı Roxan Makasjian'dır. GenEd, öğretim materyalleri geliştirip yaymakta, kaynaklara erişim sağlamakta, eğitim atölyeleri düzenleyerek eğitimcilere sözde Ermeni soykırımını öğretmede yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Öğretmen üyelerin bulunduğu bu Eğitim projesinde üyelere Ermenistan'a gitmeleri için burs imkanı sağlanmaktadır (The Genocide Education Project, 2023). Resmi internet sitesinde öğretmen kılavuzları, konu ile ilgili web sitelerinin adresleri, sözde Ermeni soykırımını anlatan yazılar, konuyla ilgili haritalar, belgeler ve kitaplar kısmı yer almaktadır. Bu kitaplar hayatta kalanlar, tarihsel, kurgusal, görgü tanıkları ve otobiyografi şeklinde kategorilere ayrılmıştır. Çok sayıda kitap, öğretmen ve öğrencilerin bilgisine sunulmuştur. Bu proje kapsamında Ermeni Soykırımı Müze-Enstitüsü iş birliği ile ABD'den gelen öğretmenlere Ermenistan'da eğitim verilmiştir. Amerikalı öğretmenler sözde Ermeni soykırımını hakkında dersler almıştır. Eğitimin bütünlüğü açısından, Ermeni kültürüne de özel bir bölüm ayrılmıştır. Bu eğitim de Dağlık Karabağ bölgesi için ise ayrıca dersler verilmiştir. ABD'nin 15 farklı eyaletinden toplam 15 öğretmen bu programa katılmıştır. Öğretmenler kendi eyaletlerine geri döndüğünde buna benzer eğitim programları düzenleyeceklerini ifade etmiştir (Ermenistan Kamu Radyosu, 2022a). Ermenistan'da alınan eğitimlerde Dağlık Karabağ konusuna ayrıca önem verilmekte ve bölgede yaşanan gelişmeler soykırım olarak öğretmenlere aktarılmaktadır. Ermenistan'dan dönen öğretmenler bu bilgileri hem meslektaşlarıyla hem de öğrencileriyle paylaşmaktadır. Çeşitli atölye ve kurs çalışmalarıyla gittikleri yerin eğitim müfredatına Ermeni tezlerini dahil etmeye çalışmaktadırlar. Ermenistan'da alınan eğitimler bir dönemle sınırlı değil, farklı öğretmenlerle farklı dönemlerde tekrar düzenlenmektedir. Ermeniler tarafından bu projenin önemi vurgulanırken, sözde 1,5 milyon Ermeni'nin Türkler tarafından öldürülmesinin cezasız kalmasının sonucu olarak, Hitlere ilham olduğu, Azerbaycan'ın Ermenilere karşı gerçekleştirdiği sözde soykırım eylemleri ve akabinde Dağlık Karabağ'ı "boşaltması" örnek gösterilmektedir. Ermeniler, bu proje sayesinde ülkelerin ve yerel yönetimlerin eğitim müfredatlarına sözde Ermeni soykırımını ekleneceğini ve böylelikle gelecek soykırımların önüne geçileceğini ifade etmektedir. Bu anlayışla hareket edilen projeye Ermeni lobileri destek vermektedir. Özellikle ANCA (yerel ve bölgesel bölümleri) ve AGBU burada öne çıkmaktadır (Makasdjian, 2023). Geleceği temsil eden öğrencilerin, Ermeni yanlısı öğretmenlerden eğitim alması, olaylar hakkındaki görüşlerinin öğretmenlerinin anlattıkları doğrultusunda şekillenmesine neden olmaktadır.

Türklere karşı negatif düşüncelerle eğitim alan öğrencilerin ileride kültür elçisi olarak hayata atılacakları hesaba katıldığında Türkiye'ye karşı nefret düşüncelerinin geniş bir alana yayılma riski görülmektedir.

ANCA'nın eğitim alanında ciddi çalışmaları bulunmaktadır. Bu çalışmalar neticesinde "Ermeni Soykırımı Eğitim Yasası" ABD meclisine sunmuştur. Kabul edilen yasa, Amerikalı öğrencilerin Osmanlı Türkiye'sinin 1915-1923 yıllarında Ermeni, Rum, Asuri, Keldani, Süryani, Arami, Maruni ve diğer Hıristiyanlara yönelik sözde sistematik ve kasıtlı devlet destekli toplu katliamlar, ulusal mülksüzleştirmeler, kültürel temizlik ve sürgün iddiaları hakkında eğitilmesini ve Kongre Kütüphanesi'ne beş yıl boyunca 10 milyon dolar fon sağlanmasını içermektedir (Armenian Weekly, 2023). ANCA-WR'nin "Eğitim Komitesi" (Education Commite) bölümünde ise akademik çalışmalar yapılmaktadır. İnternet sitesinde sözde soykırım iddialarıyla ilgili eğitimcilere ve öğrencilere özel kitaplar, dersler, kılavuzlar, film ve belgeseller sunulmaktadır (ANCA-WR, 2023).

Diasporanın eğitim, öğretim ve araştırma faaliyeti yürüten, bu faaliyetleri destekleyen araştırma merkezleri, okul, vakıf ve dernekleri bulunmaktadır. Bunlardan bazıları: Amerikan Ermeni Akademik Kulübü, Amerikan Ermeni Soykırım Araştırmaları Cemiyeti, Ermeni Eğitim Fonu, Ermeni Öğrenci Örgütü, Ermeni Mezun Derneği, Ermenistan Amerikan Üniversitesi, Davitian & Mariamian Ermeni Eğitim Vakfı, Mekhitarian Eğitim Vakfı, Ermeni Amerikan Eylem Komitesi, Ermeni Amerikalı Destek ve Eğitim Merkezi, Ermeni Milli Eğitim Komitesi, Kanada Ermeni Eğitim Komitesi Merkezi ve Ermeni Toplum Merkezi, Yunanistan Jenezian Okulu, Belçika Ermeni Eğitim ve Kültür Birliği, Avustralya Aginiyan Pazar okulu, Lübnan Hripsime Din Okulu, İtalya Ermeni Pontificio Koleji, Macaristan Ermeni Öğrenciler Birliği, Arjantin Ermeni Araştırma Enstitüsü'dür (Kantarcı, 2001a; Şener, 2004: 125). Bu kuruluşlar Ermenilerin eğitim alanındaki çalışmalarını yürütmektedir. Öğrencilere Ermeni kültürü ve Ermenilik ruhu aşılarmaya çalışılmaktadır. Ayrıca bu kuruluşlar kendi toplumunda Ermeni eğitimi için gönüllü mesleki uzmanları toplamaya çalışmakta, görevlendirmeler yapmakta, tavsiyelerde bulunmakta, öğretmen eğitimi seminerleri hazırlamakta, öğrenciler için festivaller, eğitim programları, akademiler ve deneysel okullar için sponsor bulma gibi aktiviteleri yürütmektedir (Kantarcı, 2001a).

Ermeni diasporası sadece ABD'de değil buldukları her ülkede sözde soykırım iddialarının eğitim müfredatına girmesini sağlamak için hareket etmektedir. 1928'de Kahire'de Ermeni entelektüeller tarafından kurulan Hamazkayın Ermeni Eğitim ve Kültür Derneği'ni (Hamazkayin Armenian Educational and Cultural Society) yeni nesillerin genel

eğitimiyle beraber Ermenice öğrenmesini sağlamak, buldukları ülkenin müfredatına da bunu kazandırmak, diaspora arasında milli bilinci ve gelenekleri korumaya çalışmak gibi amaçlarla kurulmuştur. Orta ve yüksek öğretim kurumlarından birçok yazar, filolog, siyasi ve ulusal kişilerin mezun olduğu bu kuruluşta, büyük yayıncılık faaliyetlerinin yanı sıra sergiler, toplantılar ve araştırmalar düzenlenmiştir. Ortadoğu, Avrupa, ABD, Güney Amerika, Gana, Avusturalya ve Ermenistan'da çalışmalarına devam etmektedir (Hamazkayın, 2023).

Fransa'da oldukça aktif olan Ermeni diasporası eğitimsel çalışmaları sonucunda Fransız müfredatının 9. sınıf tarih dersinde sözde Ermeni soykırımına yer verilmiştir (Gürpınar, 2018). Ermeniler sözde soykırım iddialarını buldukları ülkelerin müfredatına dahil ederken Türklere veya Türk tezleri savunan kişilere yaptırım uygulamaya çalışmaktadır. Örneğin Fransa'nın başkenti Paris'te bir devlet okulunda Tarih dersinde sözde Ermeni soykırımı konusu işlenirken, öğrencilerin arasındaki bir Türk, soykırımı karşı çıkmış ve Türklerin soykırım yaptığını ileri süren tezi reddetmiştir. Bunun üzerine öğretmen 14 yaşındaki genci sınıftan atmıştır. Okul yönetimi ise Türk gencinin Ermeni soykırımını bir daha reddederse, üç gün okuldan uzaklaştırılacağını ve derslere katılmaktan men edeceğini ifade ederek sert ve şartlı ceza uygulamıştır (Ermenistan Kamu Radyosu, 2022b). Fransa'da Ermeni tezlerini kabul ettirmede oldukça başarılı olan Ermeniler, Fransızlarında bir Ermeni gibi hareket etmelerini sağlamıştır. Üstelik yaşanan bu durum fikir özgürlüğüne karşı olduğu gibi Türk tezlerini kabul eden yerli ve yabancı öğrenciler üzerinde korku oluşturulmasına da sebep olmaktadır. Ermenilerin sözde Ermeni soykırım iddialarını ders kitaplarına eklemeyi başardığı ülkelerden biride Suriye'dir. Suriye Halk Meclisi ve Ermeni Soykırımı Akademisi üyesi Dr. Nora Arissian'nın çalışmaları neticesinde Osmanlı İmparatorluğunun sözde Ermeni soykırımı yaptığı, Türk İttihat ve Terakki Hükümeti'nin Süryani ve Ermenilere yönelik keyfi politikalar izlediği, bu halkların soykırımı uğradığı iddiaları tarih ders kitaplarına eklenmiştir (Aztag, 2019).

Kendisini sözde Ermeni soykırım iddialarının araştırılmasına aday olan en önemli kuruluş ANI'dır. 1997 yılında kurulan bu kuruluş, sözde soykırım iddiaları araştırmalarında önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Eğitimciler, akademisyenler, gazeteciler ve tanınmış kişilerle çalışarak, dünya çapında tanınmasına teşvik etmektedir. Konferanslar, dokümantasyon projeleri, yayınlar, eğitim materyalleriyle çalışmalarına zenginlik kazandırmıştır. Kuruluş, 2000 yılında Kongre Kütüphanesi ve ABD Holokost Anıt Müzesi'yle ortak bir konferans düzenlemiş ve konferansın tutanakları Yale Üniversitesi Profesörü Jan Winter tarafından düzenlenmiş ve Cambridge University Press tarafından ise

“Amerika ve Ermeni Soykırımı” adıyla yayınlanmıştır. Kuruluş, Amerikan, Fransız, İngiliz, Vatikan ve diğer arşivleri, büyükelçi Morgenthau’nun kitaplarını ve özel koleksiyonları bir araya getirerek geniş kütüphane oluşturmuştur. Aynı zamanda kuruluş, medya araştırmacıları, hükümet kuruluşları ve akademik araştırmacılarla işbirliği de yapmaktadır (ANI, 2023).

Ermeniler faaliyetlerini bilimsel çalışma maskesiyle sunmaktadır. Bu noktada üniversitelerde görevli akademisyenlere kitaplar yazdırılmış, akademik dergiler yayınlanmış ve bunların üniversite kütüphanelerinde bulunması sağlanmıştır. Çeşitli üniversitelerde sözde soykırım iddialarıyla ilgili doktora tezlerinin yazılması teşvik edilmiştir (Yüksel, 2008: 203). Bunlara ilaveten Ermeni tezlerini savunan bilim insanları desteklenirken, Türk tezlerini savunan bilim insanları Türk hükümetinden çıkar sağlama suçlamasıyla karşı karşıya kalmıştır. Örneğin 1985’de 69 Amerikalı bilim insanı, Ermeni soykırım iddialarını sorgulayan bir bildiriye imzalamış ancak günümüzde sadece Louisville Üniversitesi Tarih Profesörü Justin McCarthy kalmıştır. McCarthy, bunun nedenini kendisi gibi düşünenlerin militan Ermeniler tarafından taciz ve tehdit almasıyla açıklamıştır. Yine bir başka örnek Le Monde gazetesine verdiği bir mülakatta Ermeni Soykırımını inkar eden ünlü Osmanlı Tarihçisi Bernard Lewis bu açıklamasından dolayı Fransa’da mahkemeye çıkarılmıştır (Yüksel, 2008: 199-200). Türk görüşlü akademik eserlerin yayınlanması ve hatta fikir beyan etmesi Ermeni lobileri tarafından engellenmeye çalışılmaktadır.

Çeşitli ülkelerde çok sayıda eğitim kuruluşlarıyla çalışmalarına devam eden Ermeni diasporası, amaçlarını eğitim yoluyla daha sağlam temeller üzerine oturtacağına farkına varmıştır. Kamu diplomasisinin her alanında olduğu gibi bu alanda da yoğun faaliyetler sürdürmüştür. Eğitimin kritik önemiyle bugünün öğrencileri, gelecekte devlet makamları da dahil olmak üzere her meslek kuruluşlarında yerini alacaktır. Dolayısıyla burada sözde soykırım iddiaları, Türkiye’ye ve Türk gençlerinin önüne çok daha büyük bir sorun olarak çıkabilme potansiyeli taşımaktadır. Üstelik buna bilimsel görümlü çalışmalarda eklendiğinde risk dahada büyümektedir.

2.3.4. Ünlü İsimlerin Kullanımı

Ünlüler, toplum tarafından tanınan bilinen kişiler oldukları için ve kendi alanlarında şöhret kazandıkları için diplomatların ulaşamayacağı kitlelere ulaşabilme potansiyeline sahiptir. Ünlü isimler yalnızca kendi ülkesinde değil aynı zamanda diğer ülkelerde de tanınma fırsatına sahip olabilmektedirler. Ünlüler halka karşı sempati ve güven kazanmış kişilerdir. Dolayısıyla bir politikacıdan daha etkin olabilmektedirler. Bu ünlü isimlerin açıklamaları,

STK'larla yaptığı çalışmalar ve sosyal medya paylaşımları halk tarafından daha samimi bulunmaktadır. Ünlülerin bu durumu kamuoyunu etkileme noktasında resmi diplomatlar için eşsiz bir olanak niteliğindedir. Bu olanak kamu diplomasisinin bir türü olan ünlü diplomasisini ortaya çıkartmıştır. Ünlü isimlerin tarafsız görüntüleri onların tavır ve beyanlarının dikkate alınmasını beraberinde getirmektedir (Young, 2017: 4). Dolayısıyla kamu diplomasisi için önemli bir rol üstlenen ünlü isimlerin, bir ülke hakkındaki ifadeleri imajı olumlu veya olumsuz etkileyebilmektedir. Ermenistan ve Ermeni diasporası diğer kamu diplomasisi türlerinde olduğu gibi burada da oldukça etkin yer almaktadır

Sözde Ermeni soykırımını destekleyen bu yönde açıklamalar yapan, Ermenistan'da yaşanan gelişmelere özellikle Dağlık Karabağ sorununa Ermenistan yanlısı tutum sergileyen kültür, sanat, müzik, spor gibi alanlardaki ünlü isimler bu konuları gündeme getirerek halkıda bu yönde etkilemeye çalışmaktadır. Bu ünlü isimlerden öne çıkanlar, dünyaca ünlü Ermeni asıllı Amerikalı magazin yıldızı Kim Kardashian, şarkıcı Cher, rock yıldızı Serj Tankian'dır.

Ermenistan, sözde soykırımın 100. yıl dönümü törenine kamuoyunun dikkatini çekmek için Kim Kardashian gibi özellikle ABD'de ün kazanmış kişileri davet etmiştir. Ziyaret sırasında Kardashian, Türkiye için 1,5 milyon insanın katledildiğini ve sözde soykırımını kabul etmesi gerektiğini ifade etmiştir. (Takvim, 2015). Yüzlerce medya mensubuyla Ermenistan'a gelen Kardashian, burada devlet protokolüyle karşılanmıştır. Bu sayede Ermenistan'ın tanıtımını yapan magazin yıldızı, sözde soykırım konulu bir belgeselde çekerek ülkeden ayrılmıştır. Ermenistan'a 100. yıl etkinlikleri için gelen diğer isim ABD'de önemli bir hayran kitlesine sahip olan Ermeni asıllı rock şarkıcısı Serj Tankian'dır. Erivan'da büyük bir konser veren sanatçı Türkiye'yi eleştiren açıklamalarda bulunmuş ve "Birisi ailemi öldürür evlerini yakarsa, geri dönüp özür dilemeleri için onları bin yıl bile olsa kovalarım" gibi ifadeler kullanmıştır (Lütem, 2015: 15). Serj Tankian'ın solistliğini yaptığı System of a Down grubu, 100. yıl adına sözde soykırımın tanınması kampanyası düzenlemiştir. Hem sözde soykırım kurbanlarını anmak hem de farkındalık oluşturmak için "Ruhları Uyandır (Wake Up the Souls) " adlı özel bir konser turu gerçekleştirmiş ve turun son durağı Erivan olmuştur (Grow, 2015). 100. yıla özel bir başka çalışma ise sözde soykırım iddialarının daha geniş kitlelere yayılması için Ermenistan'ın 2015 Eurovision yarışmasına altı diaspora üyesinden oluşan 'Geneology' grubunun soykırım çağrışimli "Gölgeyle Yüzleş" şarkısıyla katılması olmuştur (L'Eurovision Au Quotidien, 2015).

Kardashian ve Tankian'ın arından ABD'de oldukça tanınan CONAN Show'u yöneten Conan O'Brien ve Yardımcısı Ermeni asıllı Sona Movsesian Ermenistan'ı ziyaret etmiştir.

O'Brien Erivan'da geziler düzenlemiş, halkla röportajlar gerçekleştirmiş ve bu sayede ilgi çekmeyi başarmıştır. Soykırım anıtını ziyaret ettiği sırada ise iddiaları destekleyen açıklamalarda bulunmuştur. Ermenistan gezisi çekimlerindeki Conan Show ABD'de 1,3 milyon kişi tarafından izlenmiştir (Lütem, 2015: 15).

Sözde soykırım iddiaları paylaşımlarıyla toplumu bu konuda bilinçlendirmeye ve gündeme getirmeye çalışan Kardashian, Instagram hesabından Osmanlı Türklerinin, 1915'de aydın, kadın ve çocuklarında bulunduğu 1.5. milyon Ermeni'nin soykırımı uğradığını paylaşmıştır. Onların açlıktan hayatını kaybettiğini, tecavüze uğradığını ve öldürüldüğünü ifade eden yazılar paylaşmıştır (Ermenistan Kamu Radyosu, 2020a). Sözde soykırım ile ilgili çalışmalara katılan, destek veren ve bunlardan takipçilerini haberdar eden magazin yıldızı, Twitter hesabında Netflix platformunda yer alan The Promise filminin izlemesini de teşvik etmiştir (Agarwal, 2020). Kardashian, sadece Türkiye aleyhine değil aynı zamanda Azerbaycan aleyhine de çok sayıda paylaşımlarda bulunmaktadır. 2020 yılında Dağlık Karabağ bölgesinde Ermenistan ile Azerbaycan arasında yaşanan çatışmalarda Ermenistan lehine sosyal medya hesaplarından paylaşımlarda bulunmuştur. Ermenistan'ın sebepsiz saldırılara ve dezenformasyona kurban edildiğini, Azerbaycan'ın ise savaş propagandası yaptığını iddia etmiş, Bakü'ye askeri yardımın durmasını ve Türkiye'nin uyarılması gerektiğini ifade etmiştir (Tele1, 2020). Yine bu dönemde sosyal medya hesaplarından videolu paylaşım yaparak Ermenistan'a bağış kampanyası düzenlemiş ve bu "Ermenistan Fonu" kampanyası sonucunda 100 milyon dolar bağış toplandığını açıklamıştır (Milliyet, 2020). Ermenilerin saldırıya uğradığını, topraklarının işgal edildiğini ve Ermenilere dua edilmesini sık sık takipçilerine aktaran Kardashian, Azerbaycan'ın 2023 Eylül ayında başlattığı terör operasyonlarına gölge düşürmek adına, Azerbaycan'ın Ermeni sivillere saldırdığını, kuşatma nedeniyle sivillerin aç kaldığını ve bölgede soykırım yaşandığını ve felaketin önlenmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Ermeni Haber Ajansı, 2023b). Kim Kardashian'ın Instagram hesabında 364 milyon, Twitter hesabında 75 milyon Facebook hesabında ise 35 milyon takipçisi bulunmaktadır. Bu sayı her geçen gün daha da artmaktadır. Böylesine geniş bir kitleye hitap eden bir ünlü ismin paylaşımları toplumlarda Türkiye ve Azerbaycan'a karşı yanlış algı oluşturabilmektedir.

Asıl adı Cherilyn Sarkisian olan Ermeni asıllı ABD'li pop şarkıcı Cher'de, Ermenistan'a olan desteğini vurgulamakta ve Türkiye ile Azerbaycan'a ağır ifadelerde bulunmaktadır. Türkiye'nin sözde soykırımı tanınması çağrısında bulunan Cher, Twitter hesabından da anneannesinin 1915 olaylarına ilişkin anlattığı hikayeyi paylaşmıştır (Hürriyet,

2015). Bunun yanı sıra Türkiye'nin 2019 yılında gerçekleştirdiği Barış Pınarı Harekatına ilişkin paylaşımları da mevcuttur. Ünlü şarkıcı Twitter hesabında Times of London'da yayımlanan "Umarım Türkler gelmez, onlar canavar" başlıklı makaleyi paylaşmış ve yine bir başka paylaşımında Türklerin 2 milyona yakın Ermeni'yi eziyet çektirerek öldürdüğünü, Türklerin kana susadığını ve şimdide Kürtlere karşı soykırım işlediğini iddia etmiştir (Akit, 2019). Azerbaycan içinde ağır ifadeler ve iddialar öne sürmektedir. Ermenilerin Azerbaycan tarafından öldürüldüğünü ancak Azerbaycan'ın petrolü olduğu için dünyanın buna sessiz kaldığını ileri süren açıklamalarda bulunmuştur (Ermeni Haber Ajansı, 2022b). Şöhreti uzun yıllara dayanan şarkıcının bu paylaşımları farklı kesimlerin düşüncelerine etki edebilmektedir.

Türkiye ile Azerbaycan karşıtı çalışmalar ve açıklamalarda bulunan bir diğer şarkıcı Serj Tankian'dır. Ünlü rock şarkıcı aynı zamanda sivil toplum kuruluşlarıyla Ermenilere destek kampanyaları yürütmektedir. System of A Down solisti Tankian, kendisi gibi Ermeni diasporası olan grup üyeleriyle 2020 yılındaki Dağlık Karabağ çatışmalarında Ermenistan'a destek için şarkı hazırlamış ve piyasaya sürmüştür. "Protect The Land (Toprağı Koruyun)" ve "Genocidal Humanoidz (Soykırımcı İnsansılar)" adındaki şarkıları, resmi Youtube hesaplarından yayınlanmış ve videoya bağış butonu eklemiştir. Genocidal Humanoidz şarkı sözlerinde Türklere karşı ırkçı imalarda bulunulmuştur (Gökçelik, 2020). Protect the Land şarkı klbinde ise Ermenistan askerlerine yer verilmiş, kurban konumunda yansıtılmıştır. Şarkı sözlerinde Türkiye ve Azerbaycan için ağır ifadeler kullanılmıştır. Grup, şarkılarında Karabağ ve Ermenistan'dan bahsettiğini, destek beklediğini, bağışların Karabağ ve Ermenistan'daki ihtiyaç sahipleri ve askerleri için kullanılacağı açıklamasında bulunmuştur. (Talan, 2020). Şarkı 18 milyonun üzerinde izlenmeye ulaşmıştır. Ermenistan'ın bölgede ateşkesi ihlal etmesi, Azerbaycan Türkü sivillere saldırması tamamen görmezden gelinmiştir. Grubun dinleyici kitlesi ele alındığında ve bilhassa gençlerde meydana gelebilecek psikolojik etki düşünüldüğünde, bu şarkıların nefret hisleri uyandıracığı ifade edilebilir. Dinleyici ile şarkılar arasında duygusal bir bağ kurulmaktadır. Dolayısıyla bu şarkıların Türklere karşı olumsuz algı oluşturma imkanını kaçınılmaz kılmaktadır. Tankian, Facebook hesabında ise Azerbaycan'ın amacının Ermenilere yönelik etnik temizlik olduğunu ileri sürmüş ve Dağlık Karabağ'da Ermenilere saldırarak savaş başlattığını, Dağlık Karabağ'ın bağımsızlığının tanınması ve Azerbaycan işgalinin durdurulması gerektiğini yazmış ve Azerbaycan için "yalancılar, katiller, iblisler" ifadelerini kullanmıştır (SoyArmenio, 2022).

Sözde soykırım iddialarını konu alan film projelerinde ünlü oyuncuların yer alması, filmin izlenme ve tesir oranını arttırmaktadır. The Promise filminde de oynayan meşhur

oyuncu Christian Bale hem filmde oynamış hem de sözde soykırım anlatısını destekleyen ifadelerde bulunmuştur. Yine bir başka Amerikalı ünlü oyuncu George Clooney de soykırım anlatısını benimsemiş ve bu konuda faaliyetler yürütmüştür (Tulun, 2020). Bunlara ilaveten farklı ülkelere de Ermenilere destek veren ünlüler mevcuttur. Örneğin Ukraynalı şarkıcı Max Barskikh, Instagram hesabında yaptığı bir açıklamayla Azerbaycan'a yapılacak olan konserini iptal ettiğini duyurmuştur. Nedenini ise başka ülkelere saldıran bir ülkede konserimin yeri olamaz diyerek açıklamıştır. Sanatçı daha öncede sosyal medya hesabından Ermenistan bayrağı paylaşarak Ermenilere desteğini belirtmiştir (Armenpress, 2022b). Ünlü yönetmenler, müzisyenler, oyuncular, şarkıcılar, sporcular ve diğer alanlarda ün kazanan kişiler toplum üzerindeki saygınlığını siyasi amaçlar doğrultusunda kullanabilmektedir. Bu hususta ünlü kullanımını teşkil etmektedir. Hem ulusal hem de evrensel farkındalık oluşturabilmektedir. Bu durumda sözde soykırım anma günlerinde sosyal medyadan paylaşım yapılması, şarkıcıların şarkılar bestelemesi, Ermenistan'ın yalnız olmadığını ve oradaki insanların yardıma ihtiyacı olduğunu ifade edilmesi ve bağışların toplanması, Karabağ'da Azerbaycan'ın sözde soykırım yaptığı açıklamalarında bulunulması Türkiye ve Azerbaycan'ın imajına zarar vermektedir.

2.3.5. Dijital Alan

Teknolojik ve iletişimsel gelişmeler neticesinde pek çok alan dijital ortama taşınmıştır. Dijital ortam yani internet, bireylerin kullanımına açık hale gelmiş ve bilgiye ulaşım hızlanmıştır. Bu bilgileri anında paylaşım fırsatı yakalanmıştır. Teknolojinin ilerlemesiyle iletişim alanındaki hiyerarşik kademeler ortadan kalkmış, yeni bir iletişim şekli ortaya çıkmıştır. Geleneksel medya, teknolojiyle beraber dijital platformda yeni yöntemlerle kendisine yer bulmuş, kuruluşlar web sitelerini açmış, dizi ve filmler dijital platformlara taşınmış, blog sayfaları açılmış, ticaret e-pazarlamaya yönelmiş ve insanların birbirleriyle olan iletişimlerini sosyal medyaya taşınmıştır. Kısacası her alanı içinde barındıran dijital ortam toplumun vazgeçilmez bir paçası olmuştur. Bu noktada diplomaside dijital alanı kullanma yoluna gitmiştir. Halkın burada olması ve ciddi etkileşimlerin yaşanması farkındalığı devletleri sosyal medyaya ve diğer dijital alanlara yöneltmiştir. Diplomatik amaçlara ulaşmaya katkı sağlamak için internet ve yeni iletişim teknolojilerinin kullanılması dijital diplomasi olarak tanımlanmıştır (Hanson, 2012: 2). Bu noktada dijital diplomasi kamu diplomasisi için oldukça önemli bir araç haline gelmiştir. Bu bağlamda yukarıda sıralanan Ermenistan ve diasporanın yoğunlaştığı tüm alanlar, dijitalde de kendisine yer bulmuştur.

Dolayısıyla bu alanların dijitale taşınması Ermenilerin burada da oldukça yoğun faaliyetleri olduğunun bir göstergesidir.

Ermenistan ve Ermeni diasporası, internetin topluma sunulduğu ilk andan beri bu alanı kendi çıkarları doğrultusunda kullanmış, burada kurdukları sitelerle halkı bilinçlendirmiştir. Bu ilk sitelerden biri olan cilicia.com 1996 yılında sözde soykırım iddialarının bilgilendirmesini üstlenmiştir. Bu sitede okunulması önerilen kitaplar, fotoğraf albümü, belgeler, şahitlerin anlatımı, sözde soykırım iddiaları ile ilgili haberler yer almış ve ayrıca diğer sözde soykırım sitelerine yönlendirme linkler de eklenmiştir (Şener, 2004: 308-309). İnternetin 1990 yılında sivil halkın kullanıma sunulması durumu düşünüldüğünde Ermenilerin günümüzde oldukça uzmanlaşmış olması beklenen bir durumdur. 1998 yılında internet hayatına dahil olan ANI ise günümüzde de halen aktif bir şekilde çalışmalarına devam etmektedir. Bu internet sitesi dijital alanda sözde soykırım iddiaları hakkında en donanımlı site olma özelliğine sahiptir. Kendisini sözde Ermeni soykırım iddialarını araştırmaya adanmış bu kuruluşun internet sitesinde, konu bütün boyutlarıyla ele alınmıştır. Site, İngilizce, İspanyolca, Arapça ve Türkçe dil imkanı sunmaktadır. Türkçe yayına ayrıca önem verildiği ifade edilmiş sebebi ise sözde soykırım idrakini Türklerde arttırmak olarak açıklamıştır. Bu sitede Eğitim kaynakları (kaynak kılavuzu, sözde soykırım haritaları, video kaynaklar, sözde soykırım müfredatı, ansiklopedi kaynakları), sözde soykırım araştırması (soykırım anıtları, soykırım kronolojisi, Alman Subay Wegner'in fotoğrafları, Amerikalı görevli John Elder'in fotoğrafları, örnek belgeler, basın, kayıt ifadeleri, uluslararası sözleşmeler), uluslararası onay, dijital sergiler ve çevrimiçi müze bölümleri yer almaktadır. Her bölüm kendi içerisinde çok sayıda bilgi barındırmaktadır. Çevrimiçi müze bölümü, Armenian Genocide Museum Of America tarafından oluşturulan siteye yönlendirmektedir. Bu sitede ziyaretçiler, Ermenistan'ın milli enstrümanı sayılan Duduk'u sesi eşliğinde çeşitli görsel, harita, yazılı bilgilendirme ve hayatta kalanların videolu anlatımıyla sözde soykırım iddiaları hakkında bilinçlendirilmektedir. 1915 olaylarını dünyanın ilk modern soykırımı olarak lanse etmektedirler (ANI, 2023). Ermenilerin bunun gibi çok sayıda internet sitesi bulunmaktadır.

Ermeniler sadece sözde soykırım iddiaları üzerinden değil aynı zamanda Ermeni kültürünün tanıtılması üzerine de internet siteleri kurmuştur. Bunlardan biri Armenia Tour'dur. Ermenistan'ın gezilecek yerleri ve kültürü hakkında bilgiler verilmekte ve İngilizce, Rusça, Almanca ve Fransızca dil seçeneği bulunmaktadır (Armenia Tour, 2023). Bir başka Ermeni kültür sitesi de Marne-la-Vallée Ermeni Kültür Derneği'nin (Association Culturelle Arménienne de Marne-la-Vallée (ACAM)) Terre Et Culture (Dünya ve Kültür) web sitesidir.

Burada kültürel etkinlik haberlerinin sunulmasının yanı sıra çevrimiçi bağışta yapılabilmektedir. Gerek Ermenistan gerekse Ermeni diasporası kurmuş oldukları kuruluşları internet siteleriyle dijital ortama dahil etmiştir. Bunlar sadece kültür kuruluşları değil yardım, eğitim, sanat gibi kuruluşları da kapsamaktadır. Örneğin Ermenilerin köklü eğitim ve kültür vakfı olan Hamazkayın'ın internet sitesi dünyanın her noktasındaki insanların ulaşabileceği bir konuma gelmiştir. Buradan eğitim-kültür haberlerine, videolara, eğitici arşivlere ulaşım imkanı sağlanmaktadır ve bu sitede de bağış butonu yer almaktadır (Hamazkayın, 2023). Bir diğer Ermeni kuruluşu olan Ulusal Ermeni Araştırmaları ve Çalışmaları Derneği (National Association for Armenian Studies and Research (NAASR)), Ermeni çalışmalarını araştırma ve bilim üzerine kurarak eğitim programları düzenlemekte ve küresel bir topluluk oluşturarak Ermeni kültürünü korumaktadır. Aynı zamanda akademisyenlerle de işbirliği içerisinde hareket ederek tarih ve kimlik bilincini genç nesillere aktarmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda çağa uygun hareket ederek dijital web sitesi kurmuştur. Bu sitede sözde soykırım iddiaları ve Ermenilerle ilgili kitapların satışı gerçekleştirilmektedir. Sitede Dağlık Karabağ için ise ayrı bölüm bulunmakta ve konu ile ilgili kaynak bağlantıları verilmektedir (NAASR, 2023). Bir başka kuruluş olan Armenian Film Foundation'un internet sitesinde ise çekilmiş olan sözde soykırım konulu filmlerin tanıtımı yapılmaktadır. Bu sitede diğer Ermeni sitelerine yönlendirme linkleri yer almaktadır (Armenian Film Foundation, 2023). Bu kuruluşlar çok sayıdaki Ermeni internet sitelerine örnek teşkil etmesi açısından sadece bazılarıdır.

Ermeni lobileri de dijital alanı oldukça aktif kullanmaktadır. Özellikle web siteleriyle geniş bir çalışma olanağı elde etmiştir. Örneğin ANCA'nın web sitesinde yapılan çalışmaların bilgilendirilmesi yapılmakta, haber niteliğindeki olaylar aktarılmakta, hedeflenen faaliyetler hakkında açıklamalar yapılmakta ve toplumu harekete geçirecek, desteğini sağlayacak girişimler için teşvikler bulunmaktadır. "Harekete geç" butonuna basarak ANCA çalışmalarına destek verilebilmektedir. Özellikle sözde Ermeni soykırım ve Dağlık Karabağ için özel bilgilendirme bölümleri yer almaktadır. Ayrıca bu resmi web sitelerinde insanların kolayca bağış yapmasını sağlayacak "bağış butonu" da bulunmaktadır (ANCA, 2023).

Dijitalleşmeyle beraber özellikle haber ajansları kendi web sitelerini kurmuştur. Çevrimiçi yayın yapan haber ajansları ulusal ve uluslararası gelişmelerden toplumu anında haberdar etmektedir. Zaman mekan fark etmeksizin bu haberlere toplumlar 7/24 ulaşabilmektedir. Haber ajanları bir ülke hakkında bilgi almak için son derece önemli bir kaynak özelliğine sahiptir. Yerel halk ise bu haber ajanslarından yapılan haberler ile farklı ülkeler hakkında bilgi sahibi olabilmektedir. Ermenistan yerel haber ajanslarının resmi web

sitelerinde sözde “Ermeni soykırımı” ve “Dağlık Karabağ” bölümleri bulunmaktadır. Burada iki konu hakkında yaşanan gelişmeler ayrıca aktarılmaktadır. Haber sitesine giren okuyucu kolaylıkla bu konular hakkında haberlere ulaşabilmektedir. Bu durum toplum hafızasının daima taze tutulmasını sağlamaktadır. Yine bu haber siteleri birçok dil seçeneğiyle bilgilendirme kitlesini arttırmaktadır. Ermeni diasporasının dijital haber ajansları da tıpkı Ermenistan haber ajansları gibi hareket etmektedir. Ermenilerin dijitalleşen haber ajansları, Türkiye ve Azerbaycan karşıtlığını geniş bir alana yayma fırsatı yakalamıştır.

Teknolojinin her alanda getirdiği yenilikçi imkanlardan biride filmlerin dünyanın dört bir tarafına hızla ve kolayca ulaşmasını sağlayan dijital film platformlarıdır. Milyonlarca üyesi bulunan Netflix, Disney+ Amazon prime gibi dijital film platformları filmlerin çok daha tanınır ve izlenir hale gelmesi sağlamıştır. Ülkelerin yapmış olduğu filmler ve bu filmlerin içerisinde yer alan düşünce, inanç, kültür, tarih, gelenek gibi öğeleri tanıtma ve fikirleri izleyiciye aşılama olanağı sunmuştur. Burada yer alan filmlerin verdiği mesajlar ve yabancı toplumlara ulaşma fırsatı son derece değerlidir. Ermeniler çekmiş olduğu sözde soykırım filmlerini bu platformlara da taşımıştır. Bu durum filmin geniş bir izleyiciye ulaşmasını beraberinde getirmiştir. Örneğin 2017 yılında çekilen sözde soykırım konulu The Promise filmi Amazon Pirime ve Netflix de yayınlanmıştır. Ermeniler sadece kendi filmlerinde değil farklı konulu filmlerde de sözde soykırım göndermeleri yapılması için çalışmalar yapmaktadır. Bunlardan biri Marvel’ın 10 Nisan 2022’de yayınladığı yeni kahraman dizisi Moon Knight’de geçen bir sahnedir. Bu sahnede insanlık tarafından işlenen vahşetlerden bahsedilirken sözde Ermeni soykırımı da belirtilmiştir. Türkiye’den soykırımcı olarak bahseden bu dizi dünya çapında milyonlarca üyesi bulunan Disney+ da yayınlanmıştır (Ermenistan Kamu Radyosu, 2022c). Film platformlarının uluslararası yayıncılık niteliğinde de olması Ermenilerin kamu diplomasisinin bu alanında da etkin olduğunun bir göstergesidir.

Dijital diplomasi özellikle Twitter, Facebook, Instagram ve Youtube önde olmak üzere çeşitli sosyal medya platformlarıyla önemli konuma yerleşmiştir. Sosyal medya istenilen mesajı kısa sürede hedef kitleye iletmekte, gündem oluşturmakta buda kısa sürede içinde istenilen desteğe kavuşmayı sağlayabilmektedir. Bu hususta diplomatlar, politikacılar, ünlü isimler, STK’lar, bireyler sosyal medya üzerinden toplumlara ulaşabilmekte, onlarla karşılıklı etkileşim sağlayabilmekte ve onları etkileyebilmektedir. Ermeni lobilerinin, haber ajanslarının, kuruluşlarının ve ünlülerinin sosyal medya hesapları mevcuttur. Buradan Türk karşıtlığı yapmaktadır. Ünlü kullanımında aktarılan sosyal medya paylaşımları Ermenilerin sosyal medyada toplumu etkileme çalışmalarına örnek teşkil etmektedir. Özellikle Twitter’da

siyasi konuların ağırlıkta işlenmesi ve buradan devletler arası ve yerel politikacıların hem birbirleriyle hem de halkla iletişim sağlaması, paylaşılanların anında toplumun gündemine gelmesi Twitter diplomasisini beraberinde getirmiştir (Karabulut, 2021: 112). Dolayısıyla sosyal medya paylaşımları toplum tarafından dikkate alınmaktadır. Bunun bilincinde olan Ermeniler, Twitter'daki hesaplarından paylaşım yapmalarının yanı sıra Türkiye ve Azerbaycan karşıtı gündemde oluşturmaya çalışmaktadır. Örneğin Avrupa'nın Azerbaycan'dan gaz satın almasını ve Azerbaycan birliklerinin sözde Ermeni esirlere yaptığı "zalimliklere" karşı çıkmak için "#StandWithAmenia" hashtag ile Twitter'da kampanya başlatılmıştır. "Fransalıyım, İsviçreliyim, Belçikalıyım, Korsikalıyım, Arjantinliyim... Ben bir Avrupalıyım ve Azerbaycan gazı karşılığında Ermeni katliamını finanse etmeyi reddediyorum. #StandWithAmenia" şeklinde tweetler atılmıştır (Ermenistan Kamu Radyosu, 2022d). Bu tarz çalışmalarla Ermeniler seslerini duyurmaktadır. Ermeniler sosyal medyada aktif hareket ederken Türklerin çalışmaları ise engellenmektedir. Örneğin Youtube, Teori dergisinin kanalında yer alan "Ermeni Soykırımı Yalanı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) çalıştay" başlıklı, Ermeni soykırımını reddeden videoyu, nefret söylemi sebebiyle kaldırmıştır. Yine Türkiye'nin AB baş müzakereciliğini yapmış ve büyükelçilik görevinde bulunmuş olan Egemen Bağış'ın, soykırımı reddettiği tezlerini sunduğu farklı bir Türk kanalının videosu kaldırılmıştır (Ermenistan Kamu Radyosu, 2022e). Ermeniler sistemli hareket ederek tüm alanları kendi lehine çevirmeye çalışmaktadır.

Ermenistan ve Ermeni diasporası kamu diplomasisine olan ihtiyacını, onu en etkin şekilde kullanarak gidermeye çalışmıştır. Kamu diplomasisinin araçlarını ve türlerini en verimli şekilde değerlendirmiştir. Bu durum pek çok alanda kendisine başarı getirmiştir. Kamu diplomasisini kullandığı her alan Türkiye ve Azerbaycan imajını zedeleyecek şekilde olmuştur. Ermeniler, sadece yukarıda sıralanan lobi, medya, eğitim, ünlü ve dijitali kullanmakla sınırlı kalmamıştır ya da sadece başlık altında yapılan çalışmalarla da sınırlı kalmamıştır. Burada sadece buzdağının görünen kısmının özeti aktarılmıştır. Bir diğer önemli nokta ise Ermenilerin kamu diplomasisi kullanımının görüldüğünden çok daha derin olduğudur. Örneğin sıklıkla kullanılan "Hıristiyan Ermeni" gibi dini göndermeler aynı zamanda bir dini/inanç diplomasi niteliği taşımaktadır. Aktarılan çalışmalardaki kültür faaliyetleri birer kültür diplomasisidir. Ermenistan, diaspora diplomasisini kullanırken diasporada diğer diplomasisi kullanmıştır. Dolayısıyla birbiri içene geçmiş profesyonel bir kamu diplomasisi kullanımı söz konusu olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ERMENİSTAN VE ERMENİ DİASPORASININ TÜRKİYE VE AZERBAYCAN KARŞITI KAMU DİPLOMASİSİ FAALİYETLERİ: HABER AJANSLARI VE DİASPORA KURULUŞLARI ÜZERİNDEN VAKA ANALİZİ

Bu bölümde Ermenistan ve Ermeni diasporasının Türkiye ve Azerbaycan karşıtı kamu diplomasisi faaliyetlerini ortaya koymak adına, Ermenistan haber ajanslarının haberlerinden ve Ermeni diaspora kuruluşlarının Twitter paylaşımlarından örnekler verilecektir. Birer kamu diplomasisi faaliyetleri sayılan bu haber ve paylaşımlar 2020, 2021, 2022 ve 2023 yılından birer örnek seçilerek aktarılacaktır. Bu sayede Ermenilerin Türk karşıtlığının değişmeyen bir devamlılık niteliği taşıdığı daha net anlaşılacaktır. Ele alınan Ermenistan haber ajansları; Armenpress, Ermenistan Kamu Radyosu ve Aravot Daily'dir ve bu kaynaklardan, Türkiye için 12, Azerbaycan için 12 toplamda 24 haber incelenmiştir. Ele alınan Ermeni diaspora kuruluşları ise Amerika Ermeni Ulusal Komitesi, Avrupa Ermeni Adalet ve Demokrasi Federasyonu ve Ermeni Davasını Savunma Komitesi'dir. Bu kuruluşların Twitter hesaplarından Türkiye ile ilgili 12, Azerbaycan ile ilgili 12 olmak üzere toplam 24 paylaşım incelenmiştir.

3.1. Ermeni Haber Ajansları

3.1.1. Armenpress

Armenpress, 1918'de Ermenistan Cumhuriyeti Ulusal Konseyi tarafından kurulan devlet haber ajansıdır. Ermenistan'daki en eski ajans olmasıyla beraber resmi, siyasi, ekonomik, kamusal, küresel, bölgesel, spor, röportaj, fotoğraf vb. haber yayınları mevcuttur. Armenpress ülkedeki birçok haber ajansına da kaynaklık etmektedir. Ermenistan için önem taşıyan olayları ele alarak popüler hale getirmekte ve uluslararası medyaya sunmaktadır. Sözde Ermeni soykırımının uluslararası alana tanınması için ve Dağlık Karabağ olaylarında Ermeni görüşlerini yansıtmak için çalışmaktadır. Diaspora Ermenilerinin de bilgi almak için sıkça başvurduğu bu ajans neredeyse tüm sosyal medya platformlarda aktif olarak yer almaktadır. Hem ülke hem de ülke dışında çok sayıda aboneli bulunan Armenpress, Ermenice, İngilizce, Rusça, Fransızca, Türkçe, Arapça ve İspanyolca yayın yapmaktadır (Armenpress, 2022c).

3.1.2. Ermenistan Kamu Radyosu

1926 yılında kurulan Ermenistan Kamu radyosu, Ermenistan'ın en önemli yayın kuruluşları arasındadır. Resmi internet sitesinde Ermenice, Rusça, İngilizce, Türkçe, Azerice,

Gürcüce, Yunanca, Kürtçe, Arapça ve Farsça dillerinde yayın yapmaktadır (Ermenistan Kamu Radyosu, 2023a). Sosyal medya hesapları da bulunan Ermenistan Kamu Radyosu bu mecraayı da aktif olarak kullanmaktadır.

3.1.3. Aravot Daily

Aravot Daily, 1994 yılında Ermenistan'da kurulan günlük gazetedir. Siyasi ve liberal açıdan bağımsız olduğu ifade edilmektedir. (Wikipedia, 2023). Aravot Daily'nin resmi web sitesinde Ermenice, Rusça, İngilizce dil seçeneği de bulunmaktadır. Siyasi, sosyal, ekonomi, kültür ve spor alanında haberler sunmaktadır (Aravot Daily, 2023a). Sosyal medya hesaplarından da haber faaliyetlerini sürdürmektedir. Haber kaynağında Türkiye ve Azerbaycan'ı olumsuz gösteren karikatürleri bulunmaktadır.

3.2. Diaspora Ermenilerinin Kuruluşları

3.2.1. Amerika Ermeni Ulusal Komitesi

ANCA, Amerika'nın doğusunda (Amerika Doğu Bölgesi Ermeni Ulusal Komitesi) ve batısında (Amerika Batı Bölgesi Ermeni Ulusal Komitesi) aktif bir şekilde faaliyet göstermektedir. ANCA, Ermeni toplumu ilgilendiren konularda ABD politikasını etkilemek ve yönlendirmek, toplum ve seçilmiş yetkililer arasında irtibat görevi görmek ve kamu politikası konularında ortak Ermeni-Amerikan bakış açısı oluşturmayı hedeflemektedir. Bununla beraber seçilmiş yetkilileri Ermeni-Amerikan meseleleri hakkında eğiterek ve seçmenlere Amerikan- Ermeni ilişkileri hakkında güncel bilgiler sağlayarak federal, eyalet ve yerel düzeylerde seçim sürecine dahil olmaktadır (ANCA, 2022). ANCA, "Lobicilik Faaliyetleri" başlığında daha ayrıntılı olarak aktarılmıştır.

3.2.2. Avrupa Ermeni Adalet ve Demokrasi Federasyonu

2002 yılında kurulan EAFJD, Ermeni kökenli Avrupa vatandaşlarını temsil eden bir taban örgütüdür. Hedefleri ise merkez komitenin (ANC) hedefleriyle aynıdır. Federasyon, çeşitli Avrupa devletleri ve kurumları tarafından sözde Ermeni soykırımının kınanması ve tanınması adına çalışmalar yapmaktadır. AP'nin ve Avrupa Birliği'nin bireysel üye devletlerinin sözde Ermeni soykırım iddialarının resmen tanınmasında büyük katkısı bulunmaktadır. Bununla beraber Avrupa Birliği üye devletlerinin ve kurumlarının sözde Ermeni soykırım iddialarının daha fazla alanda tanınması için teşviklerde bulunmaktadır.

EAFJD'nin faaliyetlerinin temel amaçlarından biri, Türkiye'nin sözde Ermeni soykırımı inkar politikasına karşı duyarlılık oluşturmak ve karşı çıkmaktır. Federasyon, sözde

Ermeni soykırım iddialarını inkar etmeyi suç sayacak yasaların çıkması için çalışmaktadır. Bu yasa pek çok AB üyesi ülke çıkarmış durumdadır. Diğer devletlerde de bu yasanın çıkması için çalışmalar sürmektedir. Federasyon, sözde soykırım iddiaları için tanıma, kınama, özür ve tazminatın gerekli olduğunu dile getirmekte ve faaliyetlerini bu doğrultuda yapmaktadır.

EAFJD, farklı siyasi grupların Avrupa Parlamentosu Üyeleri ile birlikte sözde soykırım iddiaları ile ilgili yasama girişimleri üzerinde aktif olarak çalışmakta, Brüksel ve diğer Avrupa ülkelerinde bilgilendirici kampanyalar, sergiler, konferanslar, film gösterimleri, tartışmalar ve diğer halka açık etkinlikler düzenleyerek konuyla ilgili farkındalığı artırmaktadır. Hem EAFJD hem de ona bağlı diğer üyeler sözde Ermeni soykırımı anma gününü Avrupa ülkelerinin takvimine eklemekte ve sözde soykırımın uluslararası olanda anılmasına resmiyet kazandırmaya çalışmaktadır (EAFJD, 2022). Bununla beraber Dağlık Karabağ hedeflerine ulaşılması içinde ciddi çalışmalar sürdürülmektedir.

3.2.3. Ermeni Davasını Savunma Komitesi

ANC'nin Fransa şubesi olan Ermeni Davasını Savunma Komitesi (Comité de Défense de la Cause Arménienne (CDCA)), 1965 yılında Ermeni siyasi partisi olan Sosyalist Parti, Sosyalist Enternasyonal üyelerinin girişimleriyle kurulmuş ve dünya çapında örgütlenmiştir. Ermeni cemaatleri içinde, medya, siyasi organlar, uluslararası örgütler ve kamuoyu arasında Ermeni davasını teşvik etmeyi, davanın lehine farkındalık ve hükümler elde etmeyi kendilerine görev edinmiştir. Komite, sözde Ermeni soykırımının ulusal parlamentolar tarafından tanınmasına özellikle önem vermektedir. CDCA, sözde Ermeni soykırım iddialarının uluslararası, Avrupalı otoriteler ve Türkiye tarafından tanınmasını sağlamaya çalışmakta ve sözde soykırım kurbanlarının maddi ve manevi tazminat haklarını savunmaktadır. Bununla birlikte komite, Türk tarihçilerin sözde Ermeni soykırım iddialarını inkar etmesiyle mücadele ettiğini de ifade etmektedir. Bu noktada Çeşitli başarılar elde edilmiştir. Bu başarılardan birkaçı; Birleşmiş Milletler Örgütü'nün Ayrımcı Tedbirlerle Mücadele ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu tarafından Ağustos 1985'te kabul edilen soykırım sorununa ilişkin raporda sözde Ermeni soykırımından söz edilmesi, 1987 yılında AP, 1915 olaylarının "soykırım" niteliğini teyit eden ve özellikle Türkiye'den bu sözde soykırım iddialarını tanınmasını talep eden "Ermeni Sorununun siyasi çözümüne ilişkin" kararı kabul etmesi, 1998'de Fransa Ulusal Meclisi'nin 1915 sözde Ermeni soykırımını tanıyan yasa tasarısını kabul etmesidir. CDCA, Dağlık Karabağ'ın kendi kendini yönetmesini sağlayacak çalışmalarda da bulunmuştur. Bu amaçla Fransız politikacılarını ve toplumunu bilinçlendirme eylemleri gerçekleştirmiştir. Komite aynı zamanda Ermenistan'ın bağımsızlığını, ekonomik

kalkınmasını ve güçlenmesini kendisine amaç edinmiştir. Politikacılar, aydınlar, girişimciler ve gazetecilerden oluşan “Ermenistan yanlısı” ağının kurulmasını sağlamıştır. Komitenin, Ermeni Soykırımı Haberleri, Ermeni Soykırımı İmkansız Bir Sessizlik, BM'de Ermeni Sorunu ve 30. Madde şeklinde kitapları mevcuttur (ACAM, 2023).

3.3. Türkiye Karşıtı Haberler ve Twitter Paylaşımları

3.3.1. Armenpress

Armenpress’de ilk olarak incelenen haber, 12.10.2020 yılındaki “Türkiye ateşkesin uygulanmasını engellemek için her yolu deniyor-Artsakh Dışişleri Bakanlığı” başlıklı haberdır. Bu haber, “Artsakh Dışişleri Bakanlığı”nın açıklamalarını aktarmıştır. Sözde bakanlık, Azerbaycan’ın sözde düzenli olarak ateşkesi ihlal etmesi üzerine açıklama yapılmıştır. Açıklamada Türkiye’nin, Rusya Federasyonu'nun arabuluculuğuyla ateşkes anlaşmasının gerçekleşmesini her türlü yolla engellemeye çalıştığı iddia edilmiştir. “Türkiye’nin komutasındaki” Azerbaycan ordusunun “Artsakh Cumhuriyeti topraklarına” ve sivillere saldırdığı ileri sürülmüştür. Türkiye, Azerbaycan ve uluslararası teröristler tarafından bölgede ateşkesin ihlal edildiği ve bunu engellemek için “Artsakh Cumhuriyeti”nin bağımsızlığının uluslararası alanda tanınması gerektiği ifade edilmiştir (Armenpress, 2020a). 2020 Dağlık Karabağ savaşında alınan ateşkes kararlarının üzerine Türkiye’nin bu kararları engellemeye çalıştığı iddiaları ortaya atılmıştır. Bu sayede Ermenistan tarafından bozulan ateşkesin üzeri örtülmüş ve Ermenistan’ın Azerbaycan tarafına ateş açması bir nedene bağlanmıştır. Türkiye’nin ise barış karşıtı, teröristlerle işbirliği yapan, sivillerin vurulmasına göz yuman bir ülke olduğu izlenimi oluşturulmaya çalışılmıştır. Türk imajı uluslararası alanda sorunlu bir ülke olarak lanse edilmiştir. Aynı zamanda saldırıları durdurmak için Dağlık Karabağ’ın tanınması gerektiği ifadeleriyle de sözde cumhuriyetin tanınmasına zemin oluşturulmak istendiğini görülmektedir.

Armenpress’in 17.12.2021 yılındaki “ABD: Türkiye yabancı teröristler için kaynak ve transit ülke” başlıklı haberinde ise ABD, Dışişleri Bakanlığı’nın 2020 yılında tüm ülkeler için hazırladığı raporda Türkiye’nin özellikle Suriye ve Irak’taki IŞİD ve diğer terör örgütleri için hem transit hem de kaynak sağlayan bir ülke olduğu aktarılmıştır. Bununla birlikte Türkiye’de terör yanlısı suçlamalarıyla birçok vatandaşın tutuklandığı ve görevden ihraç edildiği vurgusu yapılmış, toplanma özgürlüğünün hükümet için suç olarak kullanıldığı, çok sayıda sosyal medya kullanıcılarına soruşturma açıldığı iddia edilmiştir (Armenpress, 2021a). Burada “kaynak” ifadesi dikkat çekmektedir. Çünkü Türkiye’nin IŞİD de dahil olmak üzere terör

gruplarına kaynak sağladığını söyleyen raporun hangi verilerle oluşturulduğu ifade edilmemiştir. Haberde yer alan iddialar doğru olamamakla beraber, Türkiye'nin bu terör gruplarıyla mücadele içerisinde olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte Türkiye, ABD raporuna tepki göstermiş, Dışişleri Bakanlığı ise raporun eksik ve önyargılı olduğunu açıklamıştır (BBC News, 2021). Armenpress haber içeriğinde Türkiye'nin açıklamalarına yer verilmemiştir. Türkiye'nin ülke olarak güvenli olmadığını ima eden çeşitli haberlerin varlığıyla ülkeye karşı “turistik geziler, ekonomik yatırımlar ve diplomatik işbirliği yapılmamalı” algısı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Armenpress'in 11.01.2022 tarihli “Türkiye'de milliyetçi gruplar azınlıklara karşı vahşet işlemeye devam ediyor” başlıklı haberin içeriğine bakıldığında Ankara Üniversitesi'nde 30 kişilik milliyetçi bir grubun 3 Kürt gence saldırdığı iddia edilmektedir (Armenpress, 2022d) Ancak haberin doğruluğuna ilişkin veriler sunulmamıştır. Türkler ırkçı olarak gösterilmeye çalışılmış ve hatta “vahşet” işleyen bir konumda olduğu lanse edilmek istenmiştir. Kaynağı yetersiz olan içeriğin, başlığıyla uyumsuzluğu ise oldukça dikkat çekmektedir. Tüm bu haberler Türkiye'ye karşı oluşturulmak istenen olumsuz algının bir parçasıdır. Türkiye'yi ırkçı bir görüntüde sunarak, azınlıkları istemediği algısı oluşturulmak istenmiştir.

Armenpress'in son olarak 04.10.2023 yılındaki “Uzmana göre Ermenistan'daki nükleer santralin güvenlik sorunu yok, Türkiye'nin kapatma hedefi jeoekonomik sabotaj” başlıklı haberinde, Enerji güvenliği uzmanı Vahe Davtyan'ın Armenpress'e verdiği demeç aktarılmıştır. Uzman, Metsamor Nükleer Santralinde bir güvenlik sorunu olmadığını, Türkiye'nin santrali kapatma isteme nedeninin Ermenistan'ın ulusal güvenliğinin temellerinden birini zayıflatmaya yönelik siyasi bir hamle olduğunu iddia etmiştir. Türkiye'nin daha öncede Ermenistan'ın ulusal güvenlik dayanağını olan bu santrali baltalamaya çalıştığı ifade edilmiştir. Haberin içeriğinde santral hakkında inceleme bilgilerine de verilmiştir (Armenpress, 2023a). Türkiye'ye 16 kilometre uzaklıkta, Ermenistan topraklarında bulunan Metsamor Nükleer Güç Santrali için Türk vatandaşları, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne dilek ve şikayetlerini iletmıştır. Dilek ve şikayetleri inceleyen meclis, santralin kullanım ömrü dolduğundan dolayı risk oluşturmasına karşı önlem alınması adına Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'na başvurmuştur (Ocak, 2023). Bölgenin ve vatandaşların güvenliği için oluşturulan bu talep Ermenistan tarafından sabotaj ve siyasi bir hamle olarak aktarılmıştır.

3.3.2. Ermenistan Kamu Radyosu

Ermenistan Kamu Radyosu'nda ilk olarak incelenen haber 23.10.2020 yılındaki "Türk mallarının ithaline getirilen yasak" şeklindeki haber başlığıdır. Bu haber içeriğinde Ermenistan'da Türk mallarına uygulanan yasak değerlendirilmektedir. Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan, Ocak 2012 yılından beri Türk mallarının Ermenistan'a ithaline ilişkin yasakların çok sayıdaki malları kapsamayı başardığını ve Ermenistan ekonomisine olumlu bir etkisi olacağına inandığını ifade etmiştir (Ermenistan Kamu Radyosu, 2020b). Türkiye'nin 2020 yılındaki Dağlık Karabağ savaşında Azerbaycan'ı destekleme açıklamasına karşılık Ermenistan, Türkiye ürünlerine boykot çağrısı yapmış ve uygulamıştır. Kamu diplomasisi aktörlerinden küresel işletmeler ve markalaşma, şirketlerin uluslararası ürün ihracatlarının ülkeye katkılarını ve oluşturulan markaların ülkeyle bağdaştırılmasını kapsamaktadır. Markalar ürünleriyle kendi ülkesinin kültürünü yansıttığı ve bu kültürü yayılmasını sağladığından dolayı önemi oldukça büyüktür. Ermenistan, çeşitli faaliyetlerle Türkiye'nin bu alandaki aktörlerine engel olmaya çalışmaktadır.

Ermenistan Kamu Radyosunun 07.09.2021 tarihindeki "Türkiye, şimdi de Balkanlara göz dikti" başlığı altında, Şarkiyat Enstitüsü'nde Akademisyen olan Ruben Safrastyan'ın açıklamalarına yer vermiştir. Safrastyan, Balkan ülkelerinin Türkiye'nin odağında olduğunu, Balkanların tarih boyunca büyük güçlere ev sahipliği yaptığını, bu büyük güçlerin Balkanları kullanarak mücadele ettiğini bu yüzden önemli bir bölge olduğunu, günümüzde Balkan ülkelerinin büyük çoğunluğunun AB ve NATO üyesi devletler olduğunu vurgulamış ardından ise Türkiye'nin bu bölge için yeniden talepkâr davrandığını ifade etmiştir. Türkiye'nin NATO ittifakı üzerinden nüfuzunu yaymaya çalıştığını, Türklerin Balkanları Osmanlı Devleti içine olan bir ülke olarak, Türkiye'nin burayı nüfuz altına almak istediğini ileri sürmüş, bu amaçla bölgede saldırgan davrandığını ve etkinliğini arttırmak için bölgedeki Müslümanları kullandığını iddia etmiştir (Ermenistan Kamu Radyosu, 2021). Türkiye'nin Balkanlar ile olan kültürel ve tarihi geçmişi iki toplumu birbirine yakın hale getirmiştir. Buda ikili ilişkilere yansımıştır. Dolayısıyla Türkiye burada yaşanan gelişmelere daha hassasiyetle yaklaşmıştır. Türkiye, bölgesel işbirliği platformları bağlamında 13 Balkan ülkesini bir araya getiren Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci'nde (GDAÜ) aktif şekilde yer almış ve 2020-2021 döneminde üç defa Dönem Başkanlığı üstlenmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2023c). Bu haberde yer alan açıklamada Türkiye'nin Balkan politikası saldırgan olarak nitelendirilmiş ve böylelikle bölge ile Türkiye arasında gelişen ilişkiler zedelenmek istenmiştir.

Ermenistan Kamu Radyosunun 07.07.2022 yılındaki “Türkiye, Êzidi soykırımı nedeniyle yargılanmalı” haber başlığında, İngiltere’nin The Guardian gazetesinin haberini aktarılmıştır. Ezidi Adalet Komitesi’nin hazırladığı rapora göre Türkiye, Ezidi soykırımı olaylarında suç ortağı olduğu gerekçesiyle Uluslararası Adalet Divanında yargılanmalıdır. Raporda yer alan iddialara göre Türk yetkililer 2014 yılından beri Ezidi kadın ve çocukların satılmasına, köleleştirilmesine göz yummuş ve IŞİD ile bağlantılı gruplara eğitim konusunda yardım etmiş bu sayede soykırımcıları güçlendirmiştir. Hatta olacakları bilmesine rağmen görmezden gelmiştir. Oldukça ağır olan bu asılsız suçlamalara Türkiye’nin Londra Büyükelçisi Ümit Yalçın cevap vermiştir. Yalçın, suçlamaların temelsiz ve haksız olduğunu, Suriye’de çatışmaların yaşandığı ilk yıllardan beri Türkiye’nin oradaki sivilleri, Ezidileri ve diğer azınlıkları, terör örgütlerin saldırılarından koruduğunu, bu konuda Türkiye’nin önemli adımlar attığını, sınır kapılarını açarak milyonlarca Suriyeli ve Ezidi mülteciye ev sahipliği yaptığını, Suriye’de gerçekleştirilen operasyonlar sayesinde güvenli bölgelerin sağladığını ifade etmiştir. Ezidilerin evlerine dönmeye çalıştıklarında ise PKK ve Halk Savunma Birlikleri (Yekîneyên Parastina Gel ((YPG)) tarafından engellendiğine dikkat çekmiştir (Ermenistan Kamu Radyosu, 2022f). Türkiye’nin güvenliği adına gerçekleştirmiş olduğu sınır ötesi operasyonlar soykırım iddialarıyla gölgelenmek istenmiştir. Aynı zamanda Türkiye’nin soykırımcı bir yapıya sahip olduğunu ve bunu birçok ırka uyguladığı da lanse edilmiştir.

Ermenistan Kamu Radyosu’nun 08.09.2023 tarihli “Türkiye Futbol Federasyonu, Türkiye-Ermenistan maçına sportmenlik dışı davranışla hazırlanıyor” haber başlığında ise Türkiye-Ermenistan futbol maçına ev sahipliği yapacak olan Türkiye Futbol Federasyonu’nun Eskişehir’de oynanacak maçta, tüm sahayı Türk bayraklarıyla kaplayacak şekilde Türk taraftarlara rekor sayıda bayrak dağıtılacağı ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunun 100. yılına özel bir gösterinin de sunulacağı açıklamaları üzerine yapılmıştır. Haber bu açıklamaları sportmenlik dışı bir davranış olarak ifade edilmiştir (Ermenistan Kamu Radyosu, 2023b). Milli maçlarda ülke bayrağının yer alması oldukça doğal bir durum olmasına rağmen burada olağandışı bir olay olarak aktarılmıştır. Ermenistan Kamu Radyosu, Türkiye ile ilgi çok sayıda olumsuz haber içermektedir. Burada incelenen örnek haberlerden yola çıkarak Türkiye’nin neredeyse her alanda yaptığı çalışma ve açıklamaların negatif yöne çekildiği ve bu doğrultuda sunulduğu görülmektedir.

3.3.3. Aravot Daily

Aravot Daily haber ajansında ilk olarak ele alınan haber 03.11.2020 yılındaki “Türkiye'nin Suriye'den Azerbaycan'a paralı asker ve terörist topladığı, naklettiği ve

konuşlandığına dair inkar edilemez kanıtlar var” başlıklı haberdır. Bu haber içeriğinde, Ermenistan’ın AİHM’ye Türkiye’nin 6 Ekim 2020 tarihli geçici tedbir kararına uymadığını kanıtlayan ek deliller sunduğu iddiaları aktarılmıştır. Habere göre kanıtlar, Türkiye’nin Dağlık Karabağ ihtilafına doğrudan ve dolaylı katılımını doğrulamaktadır. Özellikle Türkiye’nin Suriye’den Azerbaycan’a doğrudan çatışmalara katılan paralı askerleri ve teröristleri topladığı, naklettiği ve konuşlandığına dair kanıtların var olduğu ifade edilmiştir (Aravot Daily, 2020a). Bu kanıtlar ise devlet yetkililerinin davranış ve açıklamaları olarak gösterilmiştir. 2020 yılında Ermenistan ile Azerbaycan arasında gerçekleşen Dağlık Karabağ savaşında Türkiye’nin Azerbaycan’a destek açıklamalarıyla beraber Ermenistan, uluslararası kuruluşların Türkiye’ye tepki göstermesini sağlamak için asılsız iddialara yönelmiştir. Bu sayede iki Türk devletine yaptırım uygulanması amaçlanmıştır.

Aravot Daily’de yer alan 05.04.2021 tarihli ve “Türkiye ve Azerbaycan bizi tehdit ediyor, bu şartlarda nasıl barıştan bahsedebiliriz?': Ani Samsonyan” başlıklı haberde Ermenistan milletvekili Ani Samsonyan’ın ifadeleri yer almaktadır. Samsonyan, Ermenistan ile Türkiye ilişkilerinin değerlendirildiğini ancak her gün iki devlet tarafından Ermenistan’ın tehdit edildiğini, bu nedenle ilişkilerin normalleşemediğini ve güvenlik sorunu yaşadıklarını iddia etmiştir. Samsonyan, etnik köken varlığının tehdit altında olduğunu bu şartlar altında iki devletle barıştan bahsedilemeyeceğini de ileri sürmüştür. (Aravot Daily, 2021a). Ermenistan, işgalci tutumunu ve uluslararası hukuku görmezden gelerek, Azerbaycan’ın toprak bütünlüğünü sağlamaya çalışmasını ve Türkiye’nin desteğini tehdit olarak aktarmıştır. Burada etnik değerlere vurgu yapılarak, konu çok daha farklı bir noktaya getirilmek istenmiştir. Bu noktada açıklamanın sözde soykırım iddialarına bir gönderme niyeti taşıdığı da ifade edilebilir.

Aravot Daily’nin 10.06.2022 yılına ait “Tuhaf Dünya: Mega Terörist Türkiye, Finlandiya ve İsveç’i Teröristleri Desteklemekle Suçluyor” başlıklı haberinde, okuyucuyu ilk olarak tuhaf dünyaya hoş geldiniz yazısı karşılamaktadır. David Boyajian’ın bu haberinde Türkiye, uluslararası terörün “şöhretli” devlet “sponsoru” olarak nitelendirilmiş, Türkiye’nin Finlandiya ve İsveç’i teröristleri desteklemekle suçlama “küstahlığında” bulunduğu ifade edilmiştir. Boyajian, Türkiye’nin Finlandiya ve İsveç’i PKK terör örgütüne ev sahipliği yaptığı suçlamasında bulunduğunu, Finlandiya ve İsveç’in bu iddiaları reddettiğini, pek çok Avrupalı gibi Finlilerin ve İsveçlilerin de Kürtlere sempati duyduğunu ancak Türkiye’nin Kürtlere uzun zamandır baskı uyguladığını ve etnik temizlik yaptığını iddia etmiştir. “Uygar” İsveç ve Finlandiya’nın NATO’ya girmesinin engellendiğini, Türkiye gibi “insan haklarını ihlal eden,

yozlaşmış” bir ülkenin bugün NATO’ya uygun olmadığını ileri sürmüştür. Ayrıca haberde “Türkiye kim oluyor da başkalarını terörizmle suçluyor?” sorusuna Türkiye’nin terör örgütlerine sözde destek iddiaları sıralanmıştır. Sıralanan asılsız iddiaların arasında; Türkiye’nin, IŞİD’e lojistik destek sağladığı ve petrol ticareti yaptığı, El Kaide için finansman merkezi olduğu, terörist paralı askerleri Azerbaycan’a naklettiği gibi ifadeler yer almaktadır. Yine bu yazıda ABD ve Batının Türkiye tutumuna da eleştirel bir bakışla değinilmiştir (Boyajian, 2022). Türkiye, İsveç ve Finlandiya’nın NATO üyeliğine PKK/YPG terör yanlısı sempati gösterilerine ev sahipliği yaptığı gerekçesiyle onay vermemesi üzerine tepkilerle karşılaşmıştır. Bu tepkilerden biri Ermenistan’dan gelmiştir. Haberde yer alan “mega terörist”, “küstah”, “terörün şöhretli devlet sponsoru” gibi son derece ağır ithamlar ve beraberindeki asılsız suçlamalar Türkiye imajını yerel ve uluslararası toplum nezdinde olumsuz etkilemektedir.

Aravot Daily’nin son olarak incelenen 05.11.2023 tarihli “Türkiye Cumhuriyeti’nin suç mirası” başlıklı haberinde ise Ermeni diasporasının Amerika’daki gazetesi olan Armenian Weekly’de Stepan Piligian’in haberi aktarılmıştır. Aravot Daily’nin yer verdiği bu haberde Türkiye Cumhuriyeti’nin 100. yılı değerlendirilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk’ün sözde “yabancıları” kovarak Türkiye Cumhuriyeti’ni kurduğu iddia edilmiştir. Piligian, Türkiye’nin kendisini yansıttığı gibi bağımsızlık için savaşıyor bir halk kavramı olmadığını, gerçeğin Osmanlı Türkiye’sinin Birinci Dünya Savaşı sonucunda vizyonunu ilerletmek için sözde Ermeni, Süryani ve Yunan soykırımı yaptığını iddia eden açıklamalarda bulunmuştur. Haber yazısında Piligian, Ermenilerin tanıdığı Atatürk’ün sözde “Kilikya” bölgesinde “vahşet” uygulayarak bölgeyi son Ermeni sakinlerinden de arındıran, benzer “temizliği” savaş sonrası dönemde yerli Rum ulusuna ev sahipliği yapan kuzey Pontus bölgesinde de yaşatan biri olduğunu ifade etmiştir. Atatürk’ün Jön Türklerin sözde tamamlayamadığını tamamlama işine giriştiğini, emrindeki birliklerin 1920’de “genç Ermeni cumhuriyetinin batı sınırlarına” saldırarak Kars, Ardahan ve Ağrı’yı kaybetmeye zorladığını, İzmir’in yakılıp yıkılmasıyla birlikte giriştiği ölümcül seferlerde binlerce Rum ve Ermeni öldürdüğünü ileri sürmüştür. 1923 Türkiye Cumhuriyeti’nin Anadolu’da yaşayan sözde milyonlarca Hıristiyan’ın “kanı” ve “zenginliği” üzerine kurulduğunu belirtmiştir. Yazının devamında taraflı tarih anlatımına devam eden yazar ardından Washington DC’de bir Türk genciyle karşılaşmasını ve aralarındaki diyalogu aktarmış ve Türk gençlerinin eğitim sisteminde Ermenilerle ilgili anlatılanlardan dolayı “yozlaştırıldığını” ileri sürmüştür. 100. yıl kutlamaları yapılsa da Ermenilerin gerçekleri bildiğini ve susmayacağını ifade ederek yazı sonlandırılmıştır

(Piligyan, 2023). Bu haber yazısında neredeyse her cümlede Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşlarının başarısı asılsız ve çarpıtılmış bir anlatımla karalanmak istenmiştir. “Vahset”, “temizlik”, “soykırım”, “yozlaştırılmış” vb. doğruyu yansıtmayan bir anlatımla Türk tarihi değersizleştirilmeye çalışılmıştır. Aravot Daliy’de Türkiye karşıtı haberlere oldukça sık rastlanılmaktadır. Burada sadece son dört yıldan birer haber alınmıştır. Geçmiş tarih ve gelecek zaman düşünüldüğünde Türkiye karşıtı haberlerin devam edebileceği söylenebilir.

Ermenistan’ın haber ajanslarından olan Armenpress, Ermenistan Kamu Radyosu ve Aravot Daily’den toplamda incelenen 12 haber neticesinde Türkiye’nin ülke profiline zarar veren haberlerin varlığı ortaya konulmuştur. Türkiye’nin azınlıklar için güvenli bir ülke olmadığı, Türkiye’nin başta Kürtlerle ve diğer azınlıklarla sorunları olduğu, Türkiye’nin bölgede komşularıyla düşmanca ilişkiler kurduğu, uzlaşmaz ve saldırgan tavırlı olduğu, Türkiye’nin teröristlerle iş birliği yaptığı, ekonomik olarak ve insancıl olarak gelişmediği, geçmişte olduğu gibi şimdide soykırımlara devam ettiği şeklindeki asılsız iddiaların yer aldığı haberlerin yanı sıra Türkiye’nin milli değerlerine ve kişilerine asılsız suçlamaların yapıldığı haberle de karşılaşmaktadır. Haberlere ulaşan okuyucu kitlesinin Türkiye’ye olan bakış açısında olumsuz bir izlenim oluşması oldukça muhtemel bir durumdur. Kamu diplomasisinin en önemli amaçlarından biri olan ülke imajının sağlamlaştırması durumu burada karşıt bir hedefe maruz kalmıştır.

3.3.4. Amerika Ermeni Ulusal Komitesi

Resim 3.1. ANCA’nın resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (08.07.2020)

Kaynak: Twitter, @ANCA_DC (08.07.2020)

ANCA'nın paylaştığı bu tweette bir meydan okuma başlatmış ve Amerika'daki Türkiye ürünlerine boykot çağrısı yapmıştır. #BoycottTurkey hashtagiyle de daha fazla kitleye ulaşma hedeflenmiştir. Tweetin devamı niteliğinde başka bir tweette ise Ermeni ürünlerinin satın alınmasını sağlayacak bağlantı verilmiştir.

Kamu diplomasisinde ülkeler uluslararası markalarıyla dünya piyasasında doğrudan ürünlerini sunarken dolaylı olarak da kültürünü sunmaktadır. Aynı zamanda ülke reklamı içinde önemli bir yere sahiptir. Ermenistan'ın yaptığı gibi Ermeni diasporası da Türk ürünlerine buldukları ülkelerde boykot çağrısı yapmakta ve insanları da bu yönde yönlendirmeye çalışmaktadır. Bu tutumun nedeni sadece sözde soykırım iddiaları değil aynı zamanda Türkiye'nin Azerbaycan'a olan desteğidir. Bu sayede Ermeniler Türk ekonomisini zedeleyerek desteği sekteye uğratmaya çalışmaktadır.

Resim 3.2. ANCA'nın resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (16.09.2021)

Kaynak: Twitter, @ANCA_DC (16.09.2021)

ANCA'nın resmi Twitter hesabındaki bu paylaşımında Bozkurtlar Türkiye'nin Taliban'ı olarak nitelendirilmiş, grubun yasaklanması ve "İrkçı Yabancı Terör Örgütü" olarak tanımlanması için ABD kongre üyesi Dina Titus'un desteğiyle 579 sayılı değişiklik çağrısında bulunulmuştur. Tweet, #GreyWolves hashtagiyle paylaşılmıştır. Komitenin, burada hiçbir terör eyleminde bulunmayan sadece Türk hakları için çalışmalar yapan bir grubu Taliban'a benzetmesi ve ırkçı terör örgütleri arasında yer almasına neden olacak faaliyetlerde bulunması, farklı toplumların Türkiye'ye, Türklere ve Bozkurtlar grubuna olan bakış açısını "ırkçı" bir zeminde oturtmak istendiğini göstermektedir.

Resim 3.3. ANCA'nın resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (09.11.2022)

Kaynak: Twitter, @ANCA_DC (09.11.2022)

ANCA ve Helen Amerikan Liderlik Konseyi (HALC), hem Twitter da hem de birçok mecrada, Türk asıllı Amerikalı Mehmet Öz'ün Pensilvanya eyaletinde senato adaylığını engelleme kampanyası başlatılmıştır. Öz'ün adaylığını tehlikeli bulan lobiler, Türkiye ile Öz'ün yakınlığını dile getirmiş ve bu durumun sözde Ermeni soykırımının tanınmasını zedeleyeceğini ifade etmiştir. Mehmet Öz'e karşı engelleyici çalışmalar ve endişeler, NBC News, New York Post, Forbes, Daily Wire, Daily Caller ve Breitbart tarafından yapılan haberlerle de vurgulanmıştır. Bu konu için ABD Adalet Bakanlığı soruşturmasına da çağrıda bulunulmuş ayrıca Ermeni, Yunan, Yahudi, Kürt ve Hıristiyan Amerikalılar eyalet çapında örgütlenerek “StopOz” sloganlarıyla protesto ve faaliyetler yürütülmüştür. Bu çalışmaların ardından ANCA liderliğindeki koalisyon senato yarışını kazanmış ve Mehmet Öz'ün senato seçimi engellenmiştir. ANCA Başkanı Raffi Hamparian, bu durumu zafer olarak nitelendirmiştir (ANCA, 2022). Yukarıdaki paylaşımında ise “Pensilvanya seçmenleri sadece #StopOz'u yapmakla kalmadı, aynı zamanda yabancı bir diktatörün, Türkiye'nin Recep Erdoğan'ın ABD Senatosu'nda yer almasını da reddettiler. Bu Amerikan demokrasisine bir hizmettir, Anayasal hükümet sistemimizin bütünlüğünün savunulmasıdır.” İfadeleri yer almaktadır. Burada Türkiye Cumhurbaşkanı “diktatör” olarak nitelendirilerek imaj karalaması yapılmış ve “#StopOz”, “#StoppedOz!” şeklinde hashtagler kullanılmıştır. ABD senatosunda Türklerle sorunu olmayan kişilere yer verilmemesi sağlanmıştır. Yaşanan gelişmeler, Ermeni diasporasının ve lobisinin Amerika'daki etkinliğine örnek teşkil etmektedir.

ANCA'nın yaptığı çağrılar toplumu harekete geçirmekte ve ABD meclisinde Türklerle olumlu ilişkiler kuran senatörlere karşı çıkmaktadır. Bu durum meclis kararlarında Ermenilerin lehine kararın alınmasını beraberinde getirecektir. Dolayısıyla Ermeniler kamu diplomasisi faaliyetlerinde başarı sağlarken, Türkiye'ye zarar vermektedir. Burada dikkat çeken bir diğer konuda Ermenilerin çelişkili davranışlarıdır. Türkiye'deki Ermeni milletvekillerinin haklarına sık sık vurgu yapan, Türkiye hükümetini bu noktada uyaran, Ermeni milletvekillerinin tehdit ve zorlamaya maruz kaldığını dile getiren Ermeni haber ajansları ve diaspora kuruluşları söz konusu Türk olunca tam tersi davranmaktadır. Bu davranış biçimi Ermenistan'ın olaylara taraflı baktığını ve algı oluşturmaya istediğini göstermektedir.

Resim 3.4. ANCA'nın resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (31.07.2023)

Kaynak: Twitter, @ANCA_DC (31.07.2023)

ANCA, Disney+'ın Türkiye yapımı Atatürk dizisini yayınlamasına karşı çıkmış ve ilk olarak 29 Haziran 2023'de "Ellerinde milyonlarca #Yunan #Ermeni #Asuri #Keldani #Süryani ve diğer #Hıristiyan kanı bulunan bir Türk diktatör ve soykırım katili olan Mustafa Kemal Atatürk'ü yücelten dizisinin iptal etmesi çağrısında bulunuyor" tweeti atmış, ardından 3 Temmuz 2023'te "Bir çocuk kanalı olan Disney, sayısız Hıristiyan ve Kürdün ölümünden sorumlu ırkçı, soykırımcı bir diktatör olan Kemal #Atatürk'ü yüceltmemelidir. Nefreti değil, barışı öğretin" Tweeti atmıştır.

Ermeni lobisinin yoğun çabaları sonucunda Disney+ Atatürk dizisini yayınlamaktan vazgeçmiştir. Bu gelişmenin ardından Yukarıdaki tweeti paylaşmıştır. Tweette “ANCA'nın #Disney'in soykırımcı Türk katil Kemal #Atatürk'ü yüceltmesine karşı başlattığı kampanyaya katılarak dünya çapında milyonlarca izleyici için toplu katliamın normalleştirilmesini engelleyen herkese teşekkür ederiz.” İfadeleri yer almaktadır. Görselde yer alan kurukafa figürleri ise sözde soykırım iddialarına dikkat çekmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin milli değeri ve kurucusu Atatürk'ün bu hakaret derecesine varan kelimelerle aktarılması kabul edilebilir bir durum değildir. Gerçeği yansıtmayan ifadeler, Türk değerlerine yönelik bir saldırı niteliği taşımaktadır. ANCA'nın aktarılan örnek Twitter paylaşımları Ermenilerin Türkiye karşıtı faaliyetlerde bulunulduğunu göstermektedir.

3.3.5. Avrupa Ermeni Adalet ve Demokrasi Federasyonu

Resim 3.5. EAFJD'nin resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (01.06.2020)

Kaynak: Twitter, @eafjd (01.06.2020)

EAFJD, bu paylaşımında “Son birkaç ay boyunca, dünya #Covid19 salgınıyla mücadele ederken, #Türk hükümeti #inkârcılık, #yıldırma ve #Ermeni düşmanlığını teşvik etmekle meşguldü.” Şeklindeki ifadelerle Türkiye'ye karşı asılsız ithamlarda bulunmuştur. Paylaşılan videoda kullanılan görseller ve özellikle Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın görselleri bilinçli olarak olumsuz bir izlenim oluşturacak şekilde seçildiği görülmüştür. Dolayısıyla paylaşımındaki asılsız anlatımın seçilmiş görselle bütünleşmesi sağlanmış ve bu sayede hedef kitlenin daha da etkilenmesi amaçlanmıştır.

Resim 3.6. EAFJD'nin resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (24.0.2021)

Kaynak: Twitter, @eafjd (24.0.2021)

EAFJD'nin resmi Twitter hesabından sözde Ermeni soykırımının yıldönümünde yapılan paylaşımında “Cezasızlık, insanlığa karşı suçları ve Türkiye'nin saldırganlığını daha fazla teşvik ediyor” ifadeleri yer almaktadır. Bu paylaşım, Türkiye'nin eğer cezalandırılmazsa sözde soykırımlara devam edeceğini ima etmektedir.

Resim 3.7. EAFJD'nin resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (27.01.2022)

Kaynak: Twitter, @eafjd (27.01.2022)

EAFJD'nin resmi Twitter hesabından "Osmanlı Türkiye'si tarafından düzenlenen Ermeni soykırımından ilham alan Hitler liderliğindeki Naziler tarafından düzenlenen Holokost kurbanlarını anyoruz. Hitleri, Türkiye'nin soykırım suçlarını, tarihi unutturma ve inkâra gömme girişimleri cesaretlendi." Paylaşımı yapılmıştır. İfadelerden ve paylaşılan görselden (Polonya'daki Auschwitz-Birkenau toplama kampına giriş) anlaşılacağı üzere burada sözde Ermeni soykırım iddiaları ile Yahudi Holokost'u arasında doğrudan bağlantı kurulmaya çalışılmıştır. Yine paylaşımın yola çıkarak, Türkiye ile Hitler kıyaslanmış, uluslararası kamuoyunun gözünde Türkiye tarihi asılsız suçlamalarla itibarsızlaştırmaya çalışılmıştır. Bir ülkenin geçmiş tarihi geleceğini dizayn eden en önemli unsurdur. Dolayısıyla bir ülke tarihinin böylesine ağır asılsız bir suçlamayla karşı karşıya kalması diğer ülkeler tarafından dışlanmasına sebebiyet verebilmektedir. Bunun yanı sıra "cesaretlendirdi" ifadesiyle Türkiye'ye ceza verilmezse sözde soykırımların devam edebileceği izlenimi oluşturulmuştur. Bu tür paylaşımlar aynı zamanda Türkiye tarihini değersizleştirme girişimi niteliği taşımaktadır.

Resim 3.8. EAFJD'nin resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (28.09.2023)

Kaynak: Twitter, @eafjd (28.09.2023)

EAFJD, bu paylaşımında kullandığı görselle 1915 tehcir kararına gönderme yapmış “Dağlık Karabağ/Artsakh'ın yerli Ermeni nüfusu Azerbaycan tarafından Ermenistan Cumhuriyeti'ne zorla göç ettirilmektedir. Azerbaycan, Ermeni halkına yeni bir soykırım uygulayan suçlu bir devlettir.” İfadeleriyle Türkiye'den sonra Azerbaycan'ında sözde soykırım yaptığını iddia etmiştir. İki durum arasında benzerlik vurgusu yapılmıştır. Bu vurgu ile beraber Ermenilerin tarih boyunca Türklerin zulmüne uğradığı, bu iki Türk devletinin suçlu olduğu ve bu suçlarından dolayı yaptırım uygulanması gerektiği izlenimi oluşturulmaya çalışılmıştır.

3.3.6. Ermeni Davasını Savunma Komitesi

Resim 3.9. CDCA'nın resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (03.11.2020)

Kaynak: Twitter, @cdcaancfrance (03.11.2020)

CDCA'nın videolu bu paylaşımında “Yeni Sultan #Erdoğan, totaliter bir rejim dayatmak ve Osmanlı İmparatorluğu'nu yeniden kurmak için topyekün bir savaş yürütüyor. #Suriye, #Yunanistan, #Kıbrıs, #Libya, #Artsakh, #Fransa, her seferinde aynı kavga, aynı düşman. #Erdoğan'ıŞimdiDurdur” ifadeleri yer almaktadır. Burada Türkiye'nin güvenlik ve dış politikası savaş ve düşmanlık olarak değerlendirilmiştir. Aynı zamanda Uluslararası topluma komşularının topraklarında gözü olan, saldırgan ve yayılcı bir Türkiye profili

çizilmiştir. Türkiye'nin sınır güvenliği üzerine attığı adımlar Ermenistan tarafından hedef gösterildiği gibi Ermeni diasporası tarafından da yapılmaktadır. Paylaşımında yer alan “yeni sultan”, “savaş”, “kavga”, “düşman” kavramları ise Türkiye Cumhurbaşkanı'na ve makamına prestij karalaması niteliği taşımaktadır.

Resim 3.10. CDCA'nın resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (24.04.2021)

Kaynak: Twitter, @cdcaancfrance (24.04.2021)

CDCA, bu paylaşımında “"Amerikan halkı, 106 yıl önce bugün başlayan soykırında hayatını kaybeden tüm Ermenileri onurlandırıyor." Yoldaşlarımızı tebrik etmek istiyoruz. @ANCA_DC Onlarca yıldır bugünün gelmesini görmek için gece gündüz çalışan insanlar. #Ermeni soykırımı” ifadelerini kullanarak Amerika'nın 1915 olaylarını sözde soykırım olarak nitelendirilmesi için faaliyetlerde bulunan ANCA'yı tebrik etmiştir.

Ermeni diaspora kuruluşları birbirleriyle koordineli olarak çalışmakta ve Türk karşıtı faaliyetlerde ortak hareket etmektedir. Kuruluşlar arasındaki bu bağlılık yapılan çalışmaların hızlı sonuç vermesini sağlamaktadır. Aynı amaçlara hizmet eden bu kuruluşlar birbirlerinin çalışmalarını ve Twitter paylaşımlarını kendi sosyal medya hesaplarında da paylaşmakta ve destek sağlamaktadır. Bu sayede daha fazla topluma seslerini duyurabilmenin önü açılmaktadır.

Comité de Défense de la Cause Arménienn @cdcaancfi · 12 Kas 2022 · ·
Nous saluons la décision du tribunal de Strasbourg d'annuler le financement de la mosquée par la mairie de 2,5 millions d'euros. Le #MiliGorus est une émanation du gouvernement fasciste d'#Erdogan. La doit systématiquement refuser les tentatives d'ingérence étrangère !

Resim 3.11. CDCA'nın resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (12.11.2022)

Kaynak: Twitter, @cdcaancfrance (12.11.2022)

CDCA, Fransa'nın Strazburg kentinde Türk camiine yapılacak olan yardımı engelleme çalışmalarında başarı elde etmiş ve ardından bu paylaşımı yapmıştır: "Strasbourg mahkemesinin, caminin belediye tarafından 2,5 milyon avroluk finansmanı iptal etme kararını memnuniyetle karşılıyoruz. #MiliGörüş #Erdogan'ın faşist hükümetinin bir koludur. Fransa sistematik olarak dış müdahale girişimlerini reddetmelidir!" Paylaşım Ermenilerin Fransa'daki etkinliğine örnek teşkil ettiği gibi Türk çalışmalarının da engellendiğini göstermektedir. Bununla birlikte Türkiye hükümeti "faşist" olarak nitelendirilerek itibar zedelemesi yapılmak istenmiştir.

Comité de Défense de la Cause Arménienne - CDCA
@cdcaancfrance

Nous continuons d'alerter sur le danger des Loups gris. Malgré leur dissolution, ils restent actifs comme en témoignent les heurts à Marseille & Lyon. @GDarmanin il faut agir ! C'est une reconstitution de ligue dissoute.
Merci @MarianneMag
Gönderiyi çevir

ÖS 9:58 · 11 May 2023 · 2.137 Görüntülenme

Resim 3.12. CDCA'nın resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (11.05.2023)

Kaynak: Twitter, @cdcaancfrance (11.05.2023)

CDCA, diğer Ermeni lobileri gibi Bozkurt hareketini ırkçılıkla suçlamakta ve faaliyetlerinin engellenmesi için çalışmalar yapmaktadır. Bu doğrultuda 2020 yılında Fransa İçişleri Bakanlığı ülkede tüzel kişiliği bulunmayan Bozkurtlar hareketinin faaliyetlerini yasaklama kararı almıştır. CDCA bu konuyu tekrar gündeme getirerek önlemlerin dahada artması için çağrıda bulunmaktadır. Bu paylaşımda yer alan “Bozkurt tehlikesine karşı uyardıya devam ediyoruz. Dağılmalarına rağmen Marsilya ve Lyon'daki çatışmaların da gösterdiği gibi aktif kalıyorlar.@GDarmanin harekete geçmeliyiz! Bu, dağılmış bir birliğin yeniden yapılanmasıdır. Teşekkürler @MarianneleMag” ifadeler bu doğrultudadır. Paylaşımda Fransa İçişleri Bakanı Gérald Darmanin'ne çağrıda bulunulmuş ve Fransız gazetesi Marianne'ye ise konuyu gündeme getirdiği için teşekkür edilmiştir.

Ermeni diaspora kuruluşlarından Amerika Ermeni Ulusal Komitesi, Avrupa Ermeni Adalet ve Demokrasi Federasyonu ve Ermeni Davasını Savunma Komitesi'nin resmi Twitter hesaplarından 12 paylaşım incelendiğinde Türkiye karşıtı paylaşımların yapıldığı görülmektedir.

3.4. Azerbaycan Karşıtı Haberler ve Twitter Paylaşımları

3.4.1. Armenpress

Armenpress'in incelenen ilk haberi 23.10.2020 tarihli “Azerbaycan ordusu Artsakh'in köylerindeki sivillere Smerch ağır MLRS ile ateş açtı” başlıklı haberidir. Haber “Artsakh Devlet Acil Durumlar Servisi”nin açıklamalarını aktarmaktadır. Sözde Acil Durumlar Servisinin bildirdiğine göre Azerbaycan Dağlık Karabağ bölgesinde çok sayıdaki köye çoklu roket fırlatma sistemine sahip Smerch ve Multiple Launch Rocket System yani MLRS ile ateş ettiğini iddia etmiştir (Armenpress, 2020b). 2020 Dağlık Karabağ savaşında Ermenistan sık sık Azerbaycan'ın sivilleri hedef aldığını iddia eden açıklamalarda bulunmuştur. Bu asılsız iddialarla uluslararası kuruluşları ve toplumun dikkatini bölgeye, tepkilerini ise Azerbaycan'a çekmeye çalışmıştır.

Armenpress'in 27.09.2021 yılındaki “Aliyev bir kez daha Ermenistan'ı açıkça tehdit ediyor” başlıklı haberinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in saldırganlık ve tehdit açıklamalarında bulunduğu ifade edilmiştir. Aliyev'in Türkiye haber ajansı olan Anadolu Ajansı'na verdiği röportajda, sabrettiklerini ve Ermenistan'ın 10 Kasım bildirisinin tüm şartlarını yerine getirmesi gerektiğini ifade eden açıklamaları, haber içeriğinde “küstahça” olarak aktarmıştır (Armenpress, 2021b). Bu tarz haberlere sıklıkla yer veren Armenpress Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü için attığı adımları ve açıklamaları tehdit olarak lanse

etmektedir. Bu sayede uluslararası toplumun gözünde Ermenistan tehditlere maruz kalan ve koruması gereken bir ülke profili olarak sunulmuştur.

Armenpress'in 12.09.2022 yılındaki "Artsakh Ombudsmanı: Azerbaycan tarafı, Karmir Şuka ve Tağavard köylerine doğru farklı kalibreli silahlardan ateş açtı" başlıklı haberinde, ilk ateşi Azerbaycan'ın açtığı belirtilmiş hatta ateşin bilinçli olarak köylerdeki sivilleri hedef aldığı iddia edilmiştir. Ateş sonucunda köylerdeki evlerde hasar meydana gelmiş ve hane halkı evde olmasına rağmen şans eseri kurtulmuştur. "Artsakh Ombudsmanı" Gegham Stepanyan'da bu haberleri Facebook hesabından paylaşmıştır (Armenpress, 2022e). Sürekli olarak Azerbaycan'ın provokasyon yaptığı, ateşkesi ihlal ettiği, köyleri ve sivilleri doğrudan hedef aldığı ifadeleri yer almakta, Azerbaycan'ın uzlaşmaz bir konumda olduğu barışa sıcak bakmadığı görüntüsü amaçlamıştır. Azerbaycan, Ermenistan'ın Azerbaycan mevzilerine ateş açtığını kamuoyuna bildirmesinin hemen ardından ise Ermenistan Savunma Bakanlığı'ndan yalanlama açıklamaları yapılmaktadır.

Armenpress'in incelenen 30.09.2023 tarihli haber başlığı ise "Dağlık Karabağ'dan zorla yerinden edilen 100.417 kişi Ermenistan'a geçti" şeklindedir. Bu haberde yer alan bilgilere göre Ermenistan Başbakanlık sözcüsü Nazeli Bağdasaryan, Dağlık Karabağ'dan "zorla" yerinden edilen ve Ermenistan'a geçen kişi sayısının 100 bin 417'ye ulaştığını ifade etmiştir. Ermenistan hükümetinin, Dağlık Karabağ'dan zorla yerinden edilen herkes için kalacak yer sağlandığı aktarılmıştır (Armenpress, 2023b). Azerbaycan'ın 19 Eylül 2023'de antiterör operasyonu başlatması üzerine Dağlık Karabağ'daki Ermeniler kendi isteğiyle Ermenistan'a gitmeyi tercih etmiştir. Operasyonda sivillere ve altyapıya zarar verilmediği gibi halkın Azerbaycan vatandaşı olarak yaşamlarını devam ettirebileceği de ifade edilmiştir. Ancak Ermeniler, sivillerin zorla yerlerinden edildiğini iddia etmiş ve bu yöndeki haberlere sıkça yer vermiştir.

3.4.2. Ermenistan Kamu Radyosu

Ermenistan Kamu Radyosu'nda ilk incelenen ilk haber 07.12.2020 tarihli "Azerbaycan, Artsakh'ta kimyasal silah kullandı" başlıklı haberdir. Bu haberde Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'nin, Dağlık Karabağ'da kimyasal silah kullandığı iddia edilmiştir. Ermenistan İnsan Hakları Savunucusu Arman Tatoyan, Facebook sayfasında fotoğraflar paylaşmış ve yaralıların kimyasal kitle imha silahlarıyla vurulduğunu ileri sürmüştür. Haberin devamında kanıtlama çalışmalarının devam edildiği aktarılmıştır (Ermenistan Kamu Radyosu, 2020c). Ermenistan, Azerbaycan'ın savaş suçlarından yargılanması için kanıtlanamamış

çeşitli iddialarda bulunmaktadır. Kimyasal silah kullanımı da bu iddialar arasındadır. Savaş suçu işleyen Ermenistan, bütün işlediği suçları görmezden gelerek Azerbaycan üzerinden asılsız suçlamalar yapmaktadır. Bu ciddi suçlamalar Azerbaycan'ın dünya kamuoyundaki görünümü zedelenmeye neden olmaktadır.

Ermenistan Kamu Radyosu'nun 01.02.2021 yılındaki "Azerbaycan'ın katil sicili" başlıklı haberinde, sözde "Artsakh İnsan Hakları Savunucusunun" Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri tarafından sivillerin öldürülmesine ilişkin raporunda 72 sivilin öldürüldüğü, işkenceye maruz kaldığı ve 163 sivilin ise yaralandığı aktarılmıştır (Ermenistan Kamu Radyosu, 2021b). Bu haberde Azerbaycan "katil" olarak nitelendirilmiş ve sivilleri hedef alan bir ülke olarak sunulmuştur.

Ermenistan Kamu Radyosu'nun 19.10.2022 yılı "Azerbaycan yapıcı değil, aşırı hırslıdır" başlıklı haberinde, Ermenistan Dışişleri Bakanı Ararat Mirzoyan'ın Norveçli mevkidaşı ile yaptığı ortak basın toplantısında, Azerbaycan ile görüşmelerin yapıldığını, adil ve kalıcı bir barış için Ermenistan'ın her türlü çabayı göstereceğini ancak Azerbaycan'ın yapıcı olmadığını ve aşırı hırslı davrandığını ileri süren açıklamaları aktarılmıştır. Ardından Mirzoyan, Azerbaycan'ın güç kullanarak veya güç kullanmakla tehdit ederek görüşmeleri etkilemeye çalıştığını ve saldırılar düzenlediğini iddia etmiştir (Ermenistan Kamu Radyosu, 2022g). Ermenistan'ın Azerbaycan'ı tanımlarken "hırslı" ifadesini kullanmakta ve uluslararası kamuoyuna da Azerbaycan'ı bu kavramla yansıtmaktadır.

Ermenistan Kamu Radyosu'nun 19.09.2023 tarihindeki "Azerbaycan doğrudan soykırıma karar verdi" başlıklı haberine göre, Azerbaycan'ın başlattığı sözde soykırım politikası nedeniyle çocuklar okulların, ebeveynler ise iş ve evlerin sığınaklarında mahsur kaldığı iddia edilmiştir. Azerbaycan'ın Stepanakert'i (Hankendi) bombaladığı, "Dağlık Karabağ Savunma Kuvvetleri"nin "düşmana" karşılık verdiği ifade edilmiştir (Ermenistan Kamu Radyosu, 2023c). Azerbaycan'ın 19 Eylül 2023 antiterör operasyonu Ermenistan medyasında "soykırım" olarak aktarılmış, Azerbaycan tanımlanırken ise "düşman" kavramı kullanılmıştır.

3.4.3. Aravot Daily

Aravot Daily'nin incelenen ilk haberi 31.10.2020 yılındaki "Aliyev ailesi ülkeyi savaşa hazırlıyor" başlıklı haberdur. Bu haberde, Aliyev ailesinin 26 yıllık müzakereler boyunca milleti savaşa hazırladığı, yabancı düşmanlığı söylemlerinin ön planda olduğu ve bu nedenle nefreti körüklediği ifade edilmiştir (Aravot Daily, 2020b). Azerbaycan'ın Ermenistan

tarafından işgal edilen topraklarını geri alma isteği, nefret söylemi olarak sunulmuş ve bu isteğin Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü korumasıyla ilgili değil, ailevi bir mesele olduğu izlenimi oluşturulmaya çalışılmıştır.

Aravot Daily'nin 11.21.2021 yılındaki "Ermenistan Cumhuriyeti, Azerbaycan Cumhuriyeti'ni provokatif söylem ve eylemlerden kaçınmaya çağırıyor" başlıklı haberinde, Ermenistan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın açıklamaları aktarılmıştır. Bakanlık, Azerbaycan silahlı kuvvetlerinin Ermenistan-Azerbaycan sınırı boyunca her gün askeri provokasyon gerçekleştirdiğini ve provokasyonlar sonucunda Ermenistan Silahlı Kuvvetlerinde yaralanmaların yaşandığını belirtmiştir. Azerbaycan'ın provokatif eylemleri kınanmış ve Azerbaycan'ın amacının gerilimi tırmandırmak olduğu ileri sürülmüştür. Haberin devamında Zangezur Koridorunun Ermenistan'ın egemen topraklarına yönelik isteklerin bariz bir göstergesi olduğu ve Azerbaycan'ın Ermenistan'ın "egemen topraklarının" bir bölümünü işgal ettiği aktarılmıştır. Ermenistan'ın egemenliğine ve toprak bütünlüğüne yönelik güç kullanma tehditlerin devam edildiği, bölgede barış ve istikrarın Azerbaycan tarafından engellendiği iddia edilmiştir (Aravot Daily, 2021b). Bu haber, Azerbaycan'ın bölgede yaşanan olaylarını aktarmasına provokatif suçlaması yaparak Azerbaycan haberler kaynaklarını ve açıklamaları itibarsızlaştırılmaya çalışılmıştır. Yine haberde Azerbaycan'ın Ermenistan tarafından işgal atındaki toprakları, Ermenistan'ın egemen toprakları ifadesiyle aktarılmıştır. Azerbaycan barışı engelleyen ülke olarak okuyucuya sunulmuştur.

Aravot Daily'nin 06.11.2022 yılındaki "Azerbaycan'ın etnik nefret ve soykırım politikası değişmedi ve değişmeyecek'-Gegham Stepanyan" başlıklı haberinde sözde "Artsakh'ın İnsan Hakları Savunucusu" Gegham Stepanyan açıklamalarına yer verilmiştir. Stepanyan, Artsakh'ın Khramort köyünde topraklarında tarımsal çalışma yapan çiftçilere Azerbaycan tarafından ateş edildiği iddia ederek, bu durumun Azerbaycan'ın "Artsakh" halkına yönelik devam eden soykırım politikasının başka bir tezahürü olduğunu ifade etmiştir. Tarım çalışmalarının çatışmadan dolayı durdurulduğu aktarılmıştır. Haberin devamında Azerbaycan'ın bölge halkının güvenliğine yönelik yalan vaatlerde bulunduğu, Azerbaycan'ın sivillerin yaşam alanlarını ve temel haklarını ihlal ettiği, suç politikası izlediği ve tehdit oluşturduğu vurgusunun daha önceki haberlerde de yapıldığı ifade edilmiş, Azerbaycan'ın "etnik nefret" ve "soykırım" politikasının değişmediği ve değişmeyeceği vurgusu yapılmıştır. Son olarak ise Azerbaycan'ın sahte barışçılık kisvesi altında uluslararası tolu mu ve Ermeni halkını yanıltmayı amaçladığı uyarısı yapılmıştır (Aravot Daily, 2022). Azerbaycan'ın barış yanlısı olmadığı iddia edilmesi, gelecekte yapılacak olan barış anlaşmalarına uymayacağı

izlenimi oluşturmakta ve tek çarenin bölgeyi Ermeni halkına bırakmak olduğunu ima edilmeye çalışılmaktadır.

Aravot Daily'nin 19.09.2023 tarihli "Azerbaycan'ın Artsakh'taki saldırıları sonucunda, çocuklar da dahil olmak üzere siviller arasında çok sayıda can kaybı ve yaralanma meydana geldi" başlıklı haberinde "Artsakh Cumhuriyeti İnsan Hakları Ombudsmanı" Gegham Stepanyan'ın, Azerbaycan'ın "Artsakh"taki saldırıları sonucunda aralarında çocukların da olduğu çok sayıda ölü ve yaralı sivilin bulunduğunu ve anlık verilere göre olayda 1'i çocuk en az 2 ölü, 8'i çocuk 11 yaralının var olduğunu iddia eden açıklamaları üzerine yapılmıştır (Aravot Daily, 2023b). Doğruluğu kanıtlanmayan ağır suçlamalarla Azerbaycan'ın antiterör operasyonlarına gölge düşürülmek istenmiş ve toplumun tepki göstermesi amaçlanmıştır.

Armenpress, Ermenistan Kamu Radyosu ve Aravot Daily'den toplamda incelenen 12 haber neticesinde Azerbaycan'ın çocukları, sivilleri ve sivil yerleşim yerlerini vuran, barış karşıtı, provokasyon yapan, işgalci, hırslı, saldırgan, savaş suçu işleyen, tehditkar, katil, düşman gibi negatif söylemlerle aktarıldığı ortaya konulmuştur. Bu durum hem yerel halkın hem de dünya kamuoyunun Azerbaycan için olumsuz bir düşünceye sahip olmasını beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla Azerbaycan imajının antipatik bir görünüme bürünmesine sebebiyet verebilmektedir. Haberler Ermenistan imajını ise masum, toprakları işgale uğrayan, sivilleri vurulan, soykırıma uğrayan, mücadeleci ama aynı zamanda ezilen bir ülke olarak yansıtmaya çalışmıştır.

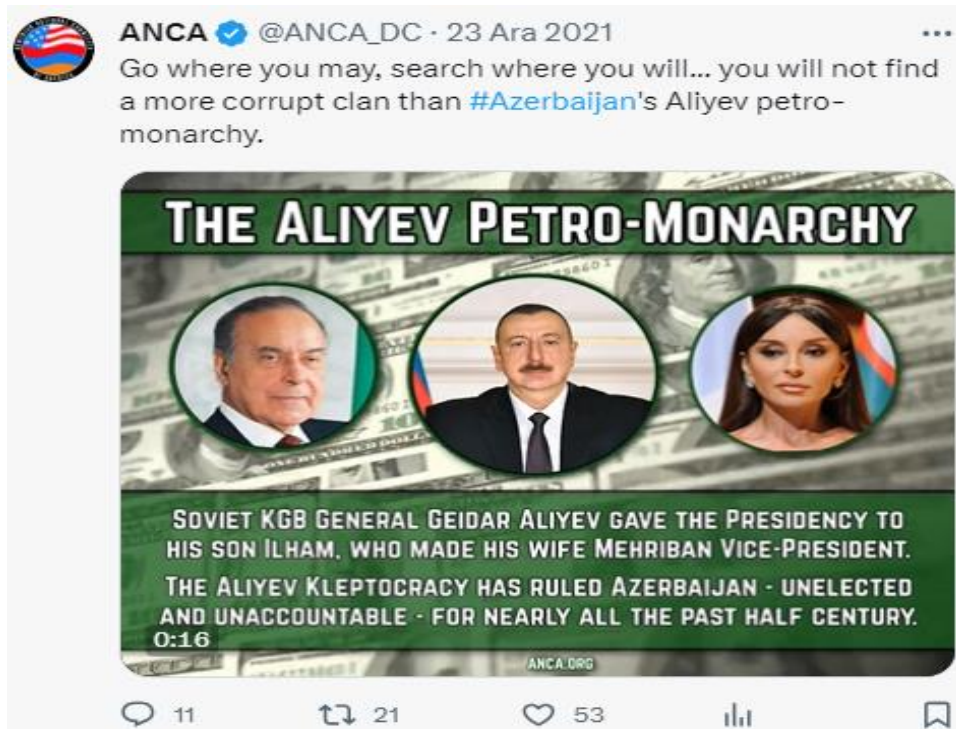
3.4.4. Amerika Ermeni Ulusal Komitesi

Resim 3.13. ANCA'nın resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (29.12.2020)

Kaynak: Twitter, @ANCA_DC (29.12.2020)

Anca, resmi Twitter hesabından yaptığı paylaşımında “BGRGroup, #Azerbaycan'ın yozlaşmış, petrol zengini Aliyev rejiminin dünyanın ilk Hıristiyan ülkesi olan #Ermenistan'a karşı işlediği savaş suçlarını (İnsan Hakları İzleme Örgütü ve Uluslararası Af Örgütü tarafından belgelenen) örtbas etmek için bu ülkeden kan parası almayı ne zaman bırakacak?” ifadelerini kullanmıştır. Burada lobcilik ve savunuculuk faaliyeti yürüten BGR Group'un Azerbaycan'dan para aldığı iddia edilmiş ve Azerbaycan'ın haksız olduğu ancak para karşılığında haklı bir görünüm sağlamaya çalıştığı ima edilmiştir. Paylaşımında “ilk Hıristiyan ülke” ifadesiyle dini gönderme yapılmıştır. Diğer Hıristiyan ülkelerin ve toplumların dikkatini konuya çekmek için çeşitli yollara başvuran Ermeniler, bu ifadeyi de sıklıkla kullanmaktadır.

Resim 3.14. ANCA'nın resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (23.12.2021)

Kaynak: Twitter, @ANCA_DC (23.12.2021)

ANCA, 2021 yılına ait bu paylaşımında Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in (ortadaki) resmini, babası Haydar Aliyev'in ve Eşi Mehriban Aliyeva'nın resmini paylaşarak “Nereye giderseniz gidin, nerede ararsanız arayın... #Azerbaycan'ın Aliyev petromonarşisinden daha yozlaşmış bir klan bulamazsınız.” İfadelerini kullanmıştır. Bu paylaşımında Azerbaycan'ın petrol ihracatına vurgu yapılarak, Azerbaycan Cumhurbaşkanı ve ailesine suçlamalarda bulunulmuş, değersizleştirilme ve itibarsızlaştırılma girişimi gerçekleştirilmiştir.

Resim 3.15. ANCA'nın resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (21.06.2022)

Kaynak: Twitter, @ANCA_DC (21.06.2022)

ANCA, resmi Twitter hesabında “ABD'nin petrol zengini #Azerbaycan'a silah ve yardımını durdurmak için Beyaz Saray yorum hattını (202) 456-1111 arayın” paylaşımı yapmıştır. ANCA, Beyaz Saray'a Azerbaycan'a yapılan silah yardımların durdurulması için çalışma başlatmıştır. Bu çalışmalarda siyasilerin desteği alındığı gibi toplumunda desteği teşvik edilmiştir. Teşviki ve desteği arttırmak için ise yukarıda yazan numaranın aranabileceği bilgisiyle kolaylık sağlanmıştır.

Resim 3.16. ANCA'nın resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (13.10.2023)

Kaynak: Twitter, @ANCA_DC (13.10.2023)

ANCA bu paylaşımında ise “Başkan @JoeBiden: ABD'nin Azerbaycan'a silah ve yardımını durdurun. Azerbaycan'ın yozlaşmış Aliyev petro-diktatörlüğü, dünyanın ilk Hıristiyan ulusu ve günümüzün en risk altındaki demokrasisi olan #Ermenistan'a karşı soykırım yapmak için ABD vergi mükelleflerinin finanse ettiği askeri yardımdan yararlanıyor.” İfadelerini kullanarak ABD Başkanı Joe Biden’e Azerbaycan’a askeri yardım yapmaması yönünde seslenmiş, Azerbaycan Cumhurbaşkanı’nı “diktatör” ve “soykırımcı” olarak nitelendirmiştir. Burada da yine “ilk Hıristiyan” kavramı kullanılarak dini duyguların ön plana çıkması amaçlanmış ve toplumun askeri yardımlara tepki göstermesi hedeflenmiştir.

3.4.5. Avrupa Ermeni Adalet ve Demokrasi Federasyonu

Resim 3.17. EAFJD’nin resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (21.08.2020)

Kaynak: Twitter, @eafjd (21.08.2020)

EAFJD, 2020 yılında Twitter hesabından “Temmuz ayında #Ermenistan'a yönelik askeri saldırının ardından #Azerbaycan şimdi de Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki yasadışı faaliyetlerini ve #AB Üyesi ülkeler #Yunanistan ve #Kıbrıs'a yönelik tehditlerini açıkça destekliyor. #StopAliyev” paylaşımını yapmıştır. Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı, resmi Twitter hesabından Türkiye’nin dış politikasına tam destek verdiğini açıklamasının ardından EAFJD, paylaşımın görüntüsünü alarak yukarıdaki ifadeleri kullanmıştır. Bu paylaşımında Türkiye için “yasadışı faaliyet” ifadeleri kullanılırken Azerbaycan buna destek verdiği ileri sürülmüştür. İki devletin dış politikası hedef alınırken birbirleriyle olan ilişkilerine de negatif yönde dikkat çekilmiştir.

Resim 3.18. EAFJD'nin resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (28.10.2021)

Kaynak: Twitter, @eafjd (28.10.2021)

EAFJD'nin resmi Twitter hesabından yapılan bu paylaşımında “Türk-Azeri ikilisi #DağlıkKarabağ'da suç mahalli inşa etmeye devam ediyor, 2020'de #Artsakh'a yapılan askeri saldırının ardından Erdoğan ve Aliyev, bölgede Ermenistan'ın güneyi de dahil olmak üzere Ermenilerin hayatını daha da tehdit eden pantürkçü bir hakimiyet kurmaya çalışıyor” sözleri yer almaktadır. Azerbaycan ve Türkiye'nin bölgede ırkçı emellerinin olduğu iddia edilmiş, Ermenistan'ın saldırganlığının üzerinin örtülmeye çalışılmasıdır. Böylelikle Ermenistan'ın bölgede yaşanan olaylarda sorumlu tutulmaması sağlanmaya çalışılmıştır.

Resim 3.19. EAFJD'nin resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (12.01.2022)

Kaynak: Twitter, @eafjd (12.01.2022)

EAFJD, bu paylaşımında “Devam eden #Azerbaycan #saldırısı nedeniyle düzenli olarak ölümler yaşanıyor. Genç askerler, #Aliyev'in kana susamış kişisel hırsı yüzünden #Artsakh/#DağlıkKarabağ'da sayısız ölmeye devam ediyor.” İfadelerini kullanmıştır.

Saldırıları yapan tarafın Azerbaycan olduğu gösterilmeye çalışılmaktadır. Ermenistan'ın bölgede Azerbaycan askerlerine ve halkına yaptığı saldırılardan kesinlikle bahsedilmemektedir. Ermenistan'ın ülke görünümü zedelemek istenmemektedir. Yabancı toplumların gözünde daima ölen ve saldırıya uğrayan mazlum taraf Ermenistan olarak gösterilmektedir. Bununla birlikte yaşanan çatışmaların nedeni Azerbaycan'ın işgal altındaki toprakları değil de Aliyev'in “kişisel hırsı” olarak aktarılmıştır. Bu sayede “Ermenistan sebepsizce saldırıya uğruyor” algısı oluşturulmak istenmiştir.

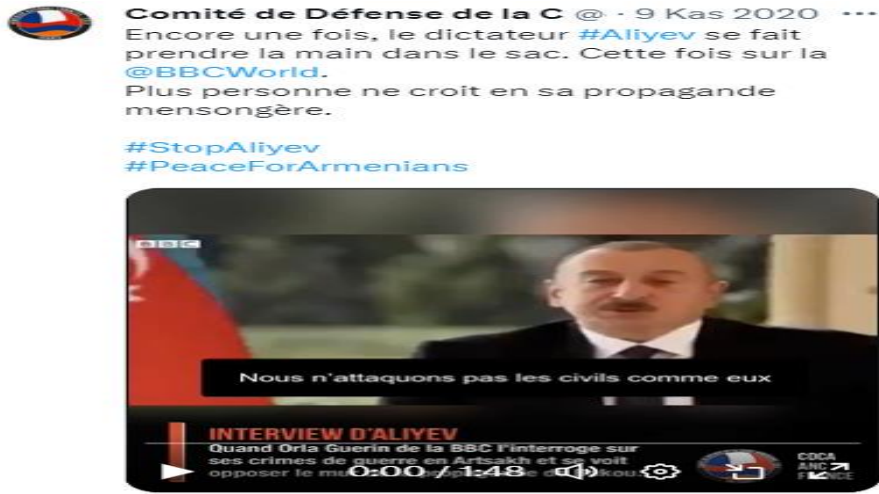

Resim 3.20. EAFJD'nin resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (03.10.2023)

Kaynak: Twitter, @eafjd (03.10.2023)

EAFJD, resmi Twitter hesabında “Artsakh halkına destek için Brüksel'de protesto! AB'den, Artsakh'ın yerli Ermeni nüfusuna yönelik etnik temizlik politikası ve Ermenilerin zorla sınır dışı edilmesi nedeniyle Azerbaycan'ın askeri-siyasi liderliğine yönelik hedefli yaptırımlar uygulamasını talep ediyoruz. #AvrupalılarArtsakhİçin #YaptırımAzerbaycan” ifadelerinin yer aldığı bu paylaşımı yapmıştır. Brüksel'de Azerbaycan karşıtı protesto gösterileri düzenlenmiş ve Azerbaycan'ın sözde soykırım yaptığı iddia edilmiştir. Azerbaycan'a yaptırımların yapılması için çağrıda bulunulmuştur. Bu protestolar aynı zamanda Ermeni diasporasına verilen desteğinde bir göstergesidir.

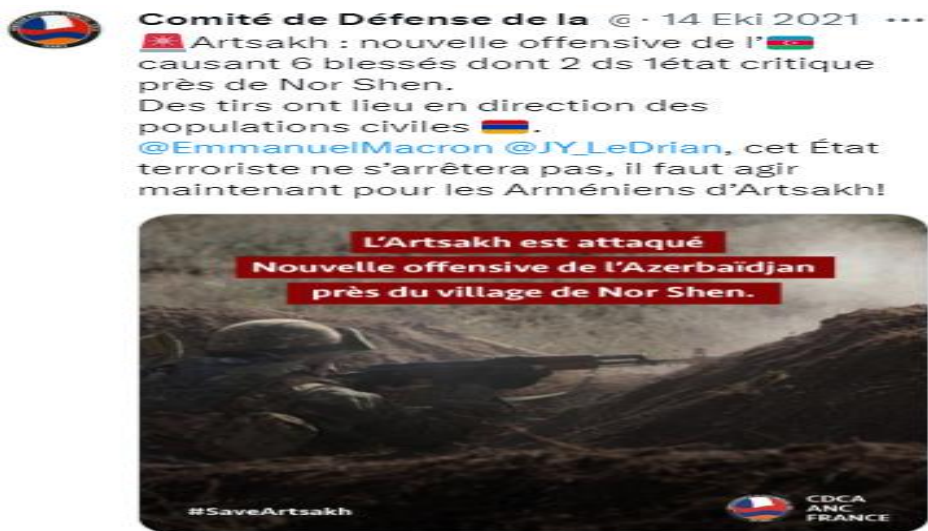
3.4.6. Ermeni Davasını Savunma Komitesi

Resim 3.21. CDCA'nın resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (09.11.2020)

Kaynak: Twitter, @cdcaancfrance (09.11.2020)

CDCA, bu paylaşımında “Diktatör #Aliyev bir kez daha suçüstü yakalandı. Bu sefer @BBCWorld. Artık kimse onun yalan propagandasına inanmıyor.” İfadesi kullanmıştır. Aliyev’in BBC World’e verdiği röportajın videosu da eklenmiştir. Sunucunun, Aliyev’e özgür basın suçlaması sorularını yöneltmesi üzerine verilen cevap “suçüstü” olarak aktarılmıştır. Aliyev, soruya karşılık olarak ülkede özgür basının var olduğunu ifade etmiş ve sunucuya kendi ülkesindeki durumu sormuştur. Bu paylaşım, Azerbaycan’da sözde basın özgürlüğünün olmadığı ve yanlı bir tutum sergilendiği algısı oluşturulmak istenmiştir. Bu durum halkların Azerbaycan medyasına olan güveni zedeleme riski taşımaktadır.

Resim 3.22. CDCA'nın resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (14.10.2021)

Kaynak: Twitter, @cdcaancfrance (14.10.2021)

CDCA, resmi Twitter hesabında “Artsakh: Azerbaycan tarafından gerçekleştirilen yeni saldırı, Nor Shen yakınlarında 2'si ağır olmak üzere 6 kişinin yaralanmasına neden oldu. Sivillere ateş açılıyor. @EmmanuelMacron @JY_LeDrian Bu terörist devlet durmayacak, Artsakh Ermenileri için şimdi harekete geçmeliyiz!” paylaşımı yaparak Azerbaycan için “terörist devlet” ifadelerini kullanmıştır. Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron ve dönemin Dışişleri Bakanı Jean-Yves Le Drian’a Ermeniler için harekete geçme çağrısında bulunmuştur. Azerbaycan’a karşı ağır ifadelerin yer aldığı bu paylaşım kamuoyunun bakış açısını etkileme özelliğine sahiptir. Saldıran tarafın daima Azerbaycan olduğunu izlenimi uyandırılmak istenmiştir. Bunların yanı sıra ülkenin üst makamlarına çağrıda bulunulması toplumun ikna edilebilirliğini arttırmaktadır.

Resim 3.23. CDCA'nın resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (14.09.2022)

Kaynak: Twitter, @cdcaancfrance (14.09.2022)

CDCA'nın 2022 yılındaki paylaşımı “Ermenistan Azerbaycan tarafından bombalandı. Diktatör Aliyev'in kınanması için daha kaç kırmızı çizgiyi aşması gerekiyor? Azerbaycan gazı Ermeni hayatından daha önemli değilse? #AzerbaycanYaptırımını” şeklinde yapılmıştır. Burada da Aliyev “diktatör” olarak adlandırılmış ve yine Azerbaycan'a yaptırım çağrısında bulunulmuştur. Burada Azerbaycan'ın suçlu olduğu ancak doğalgaz ihracatı nedeniyle görmezden gelindiği iddia edilmiştir.

Comité de Défense de la Cause Arménienne - (@cdcaancfran · 20 Eyl · ...
!! Un GÉNOCIDE a lieu EN CE MOMENT MÊME.
Nous ne voulons pas de pardon ou de reconnaissance plus tard.
Il faut agir TOUT DE SUITE !!

120.000 personnes menacées. Des centaines de villageois dont nous n'avons déjà plus de nouvelles. 30.000 enfants directement sous les bombes !!

Resim 3.24. CDCA'nın resmi Twitter hesabından yapılan paylaşım (20.09.2023)

Kaynak: Twitter, @cdcaancfrance (20.09.2023)

Azerbaycan'ın antiterör operasyonu başlatması sonrasında bölgedeki Ermeni halkın kendi rızaları dahilinde Ermenistan'a geçmesi üzerine ACDA, bu durumu gölgelemek için “!!Soykırım Şu Anda Gerçekleşiyor. Daha sonra affedilmek ya da tanınmak istemiyoruz. Şimdi harekete geçmeliyiz!! 120,000 kişi tehdit altında. Yüzlerce köylü şimdiden kayboldu. 30,000 çocuk doğrudan bombaların altında!!” iddialarının yer aldığı bir paylaşımında bulunmuştur.

Ermeni diaspora kuruluşlarından Amerika Ermeni Ulusal Komitesi, Avrupa Ermeni Adalet ve Demokrasi Federasyonu ve Ermeni Davasını Savunma Komitesi'nin resmi Twitter hesaplarından 12 paylaşım incelendiğinde Azerbaycan karşıtı paylaşımların yapıldığı görülmektedir. Bu bölümde incelenen Türkiye ve Azerbaycan karşıtı toplam 24 haber ve 24 Twitter paylaşımı iki Türk devletinin Ermeniler tarafından kamuoyuna nasıl sunulduğunun bulgularını ortaya koymuştur. 2020, 2021, 2022 ve 2023 yılından seçilen örnekler sayesinde olumsuz yansıtımların her dönem var olduğunu göstermiştir. Bu tarz haber ve paylaşımların tekrarlanmayla toplumda hafıza tazelemesi yapıldığı görülmüştür. Kamu diplomasisinde haber ajanslarının oldukça önemli bir yeri vardır. Haber ajansları ulusal ve uluslararası gelişmeleri topluma aktarmaktadır. Dolayısıyla burada yer alan ifadeler toplumu etkilemektedir. Yine Kamu diplomasisi için büyük öneme sahip olan sosyal medya, toplumun gündem oluşturabileceği bir alan haline gelmiştir. Ermenistan ve Ermeni diasporası bu mecraları Türkiye ve Azerbaycan karşıtlığı üzerine kullanmış ve toplumu da bu yönde etkilemeye çalışmıştır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Kamu diplomasisi, Edmund Gullion tarafından kavramsal olarak ilk defa 1965 yılında kullanılmış olsa da uygulama olarak çok daha eskiye dayanmaktadır. 1965 öncesinde yapılan pek çok faaliyet kamu diplomasisi özelliği taşımaktadır. Fransız ve Amerikan misyoner okullarının açılması, yaşanan olayların gazetelerde aktarılması, derneklerin kurulması gibi örnekler verilebilir. Yani dönemin şartlarına uygun olan toplum ve hükümetlere yönelik çalışmalarda birer kamu diplomasisi özelliğine sahiptir. Ermeniler, kamu diplomasisi faaliyetlerinin verimliliğini uzun yıllar önce keşfetmiştir. Örneğin lobcilik faaliyetlerine resmi olarak 1944 yılında başlamış ancak bu tarihten öncede çalışmalarının varlığı söz konusu olmuştur. 1915 yılında Türkler ve Ermeniler arasında yaşanan gelişmelerde, Ermeniler dünya basınında Türk karşıtı söylemlere başvurmuştur. Çeşitli ülkelerde Türkleri ve Osmanlı Devleti'ni zalim, soykırımcı ve barbar olarak aktarmıştır. Kendisini ise bölgede barış içinde yaşarken ırkçı saldırılara maruz kalmış, mağdur edilmiş ve soykırıma uğramış bedbaht bir toplum olarak göstermiştir. Ermeniler, özellikle 1965 yılından sonra sözde soykırım iddialarını siyasallaştırmaya başlamıştır. Dolayısıyla bu uzun yıl Ermenileri kamu diplomasisi kullanımında uzmanlaştırmıştır.

Ermenistan'ın uzun yıllar önce kullanmaya başladığı ve hala aynı titizlikle devam ettirdiği kamu diplomasisi faaliyetleri uluslararası toplumda ses getirmeye devam etmektedir. Ermenistan, 1915 olaylarında ABD, Batılı devletler ve Rusya'nın desteğini aldığı gibi günümüzde de bu ülkelerden ciddi destek görmektedir. Üstelik Ermenistan sadece Türkiye için değil aynı zamanda Azerbaycan içinde aynı karşıt çalışmalarla hareket etmektedir. Azerbaycan toprakları olan Dağlık Karabağ bölgesini işgal ederek, bu topraklarda hak iddia eden Ermenistan, dünya kamuoyuna kendi topraklarının işgal edildiğini lanse etmiştir.

Ermenilerin büyük çabasının arka planında önemli bir amaç mevcuttur. Bu amaç "Ermeni İdeali"dir. Ermeni ideali, sözde soykırım iddiaları ve Dağlık Karabağ üzerinden bir misyon oluşturarak, Türkiye ve Azerbaycan topraklarından parçaların olduğu "Birleşik Ermenistan, denizden denize Ermenistan" hayali yani Hay Dat Doktrinini üzerine kurulmuştur. Bu hayal çerçevesinde Dağlık Karabağ işgali, ciddi bir adımı oluşturmaktadır. Ermenistan, Ermeni diasporası, lobiler ve diğer unsurlar bu ideale sıkıca bağlıdır. Dolayısıyla Dağlık Karabağ işgali ve sözde soykırım iddia çalışmaları görünenden çok daha derin bir sorunu teşkil etmektedir. Yapılan faaliyetler ve işgaller bu amaca hizmet etmektedir. Sözde soykırım iddialarının ülkelerce tanınmasıyla Türkiye, baskı altında bırakılmak istenmektedir. Bu baskılar sonucunda uluslararası alandan dışlanma ve yaptırım uygulamalarıyla karşı karşıya

kalan Türkiye, sözde soykırım iddialarını tanımaya, tazminat ödemeye ve toprak vermeye mecbur bırakılmak istenmektedir.

Ermenistan, Hay Dat Doktrinini amaçlarına ulaşmak, komşularıyla yaşadığı sorunlar nedeniyle soyutlandığı bölgeden uluslararası alana açılmak, halkını kendi politikaları doğrultusunda etkilemek, ülkesine yardım ve yatırım sağlamak için kamu diplomasisine ihtiyaç duymaktadır. Ermeni diasporası ise Hay Dat Doktrinini amaçlarına ulaşmak, dünyanın dört bir yanına dağılmış Ermenileri ortak bir konuda birleştirmek, anavatana yardım sağlamak, kimlik bilinci oluşturmak ve bu kimliği korumak için kamu diplomasisine ihtiyaç duymaktadır. Ermeniler Kamu diplomasisini kullanılırken, Türkiye imajını; soykırımcı, yayılcı, saldırgan, ırkçı, teröristlere kaynak sağlayan, komşularının topraklarında gözü olan ve diktatör yöneticisi olan bir ülke olarak sunmuştur. Azerbaycan imajını; yeni soykırım başlatarak yarım kalmış işi devam ettiren, Ermenistan topraklarını işgal eden, propagandacı, diktatör yöneticisi olan, hırslı, saldırgan, köyleri ateşe veren, kadın, çocuk fark etmeksizin sivilleri vuran, ateşkesi ihlal ederek barışı bozan bir ülke olarak yansıtmıştır. Ermeniler kendi imajını ise; Türkler tarafından zulme uğrayan, toprakları işgal edilmiş, ilk modern soykırımı yaşayan ve yeni soykırımlarla karşı karşıya kalan, mazlum ama aynı zamanda mücadeleciler bir toplum olarak göstermiştir.

Ermenistan, ülkesinde ve yabancı ülkelerde sözde soykırım iddiası konulu ulusal konferanslar düzenlemeye de önem vermektedir. Bu konferanslara bilim insanları, akademisyenler davet ederek konuyu bilimsel bir alana taşımaktadır. Dağlık Karabağ'da yaşanan olayları çıkarlarına uygun anlatarak UNESCO, AİHM gibi uluslararası örgüt ve kuruluşlara Azerbaycan'ı şikayet etmektedir. Birçok dilde sözde soykırım iddialarını anlatan kitaplar basılmış. Türkiye ve Azerbaycan karşıtı yürüyüşler düzenlenmiş, Ermeni gazetelerinin yanında çok sayıda ülkenin önemli gazeteleri Ermeni yanlısı haber yayınlanmış, Ermeni tezlerini savunan çok sayıda film ve belgeseller ortaya koyulmuştur. Yabancı ülkelerde sözde soykırım iddiaları eğitim müfredatlarına ekleme girişimleri bulunulmuştur. Sözde soykırım iddialarını kabul etmeyenlere yaptırım uygulama çalışmaları yapılmıştır. Sosyal medyanın neredeyse her platformu etkin kullanılmış. Ermeni asıllı olan veya olmayan ünlü isimler Ermenistan'a destek vermiştir. Ermenistan'da Türk mallarını boykot etme girişimleri bulunulmuştur. Ermeni diaspora kuruluşlarının resmi web sitelerinde Azerbaycan ve Türkiye'ye yönelik faaliyetlerin engellenmesine ilişkin şikayet ve imza olanakları sunulmuştur. Ülkelerin parlamentolarında iki Türk devleti ile dostane ilişkileri olan üyelerin bulunmasına karşı çıkılmıştır. Yine iki Türk devletine buldukları ülke parlamentolarından

yaptırım uygulanması için çalışmalar düzenlemiştir. Türk devlet başkanlarını kötüleyen ifadeler kullanılmıştır. Ermeniler kamu diplomasisi niteliğindeki her alanı aktif bir şekilde kullanmıştır. Türkiye ve Azerbaycan'a olumsuz ifadelerle yürütülen bu çalışmalar, ülkeye yapılacak olan yatırımları, kurulacak şirketleri, gelecek olan turist ve öğrencileri engelleyebilmektedir. Dolayısıyla bu durum iki Türk devletinin görünümünü ve kamu diplomasisi faaliyetlerini baltaladığı gibi dış politikasını da etkilemektedir. Ermeniler, yaşanan gelişmeleri sunarken hangi kelimelerin yer alması gerektiğini ve yönlendirme durumunu sağlayabilecek ifadelerin hangisi olduğunu yıllar içinde gelişen tecrübesiyle kullanmaktadır. Bu sayede daha fazla destek bulmaktadır.

Dikkat çekilecek başka bir husus, çalışmanın araştırması yapılırken Ermenistan'ın resmi devlet makamları olan Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık, Dışişleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Kültür Bakanlığı gibi kurumlarının internet sitelerinde erişim engeliyle karşılaşılmasıdır. Dolayısıyla bu durum Ermenistan devletinin, kamu diplomasisinin hangi alanlarında çalışmaları olduğu bilgisinin elde edilememesini beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmanın birinci bölümünde kamu diplomasisinin kavramsal boyutu ele alınarak kamu diplomasisi hakkında ön bilgi verilmiştir. İkinci bölümde Ermenilerin kamu diplomasisi amaçları ve uygulama alanları verilerek Azerbaycan ve Türkiye karşıtlığı saptanmıştır. Son olarak üçüncü bölümde yer alan vaka analiziyle beraber bu husus daha da netleştirilmiştir. Böylelikle giriş bölümünde yer alan hipotez soruları cevaplandırılmış, Ermenistan ve Ermeni diasporasının sözde soykırım iddiaları ile Dağlık Karabağ sorunu üzerinden kamu diplomasisi faaliyetlerinde bulunduğu ve bunu da Türkiye-Azerbaycan karşılığı ile gerçekleştirdiği hipotezi de doğrulanmıştır.

Türkiye ve Azerbaycan'a kamu diplomasisi kullanımı noktasında önemli görevler düşmektedir. İki devlette bu alandaki aktifliğini arttırmalıdır. Türkiye'nin çeşitli alanlarda kamu diplomasisi faaliyetleri bulunmaktadır ancak özellikle Ermeni meselesi adına çok daha fazla ve ciddi adımlar atması gerekmektedir. Türkiye'nin bu konuda aktif olamadığı alanlar Ermenistan tarafından doldurulmaktadır. Bu nedenle Türkiye özellikle bu konuda sahaya inmeli ve başta kendi toplumu olmak üzere yabancı toplumlara konunun aslını anlatacak girişimlerde bulunmalıdır. İlk olarak okullarda tarih müfredatında Ermeni meselesine daha fazla yer ayrılmalıdır. Türkiye'yi karalama kampanyasının olduğundan bahsedilmelidir. Tarih öğretmenlerine bu konunun nasıl anlatılması gerektiği noktasında eğitimler verilmelidir. Hangi sınıf derecesinde başlatılmalı ve anlatılırken hangi araçlar kullanılmalı şeklinde

çalımlar yapılmalıdır. Ermeni sorunu hakkında bilgisi olmayan veya eksik bilgiye sahip olan nesil savunuculuk anlamında büyük eksikliklere neden olabilmektedir. Konuya hakim, ilgiyle yaklaşan, fikirler sunan, projeler geliştiren nesillerin varlığı gelecekte konunun istemeyen sonuçlara maruz kalmasına engel olmak için önemli rol teşkil etmektedir. Türkiye ve Azerbaycan haklılığını akademik olarak da dile getirmelidir. Konu ile alakalı üniversitelerde kurulan kürsü sayısı artırılmalıdır. Hukuk, tarih, siyasal bilgiler ve uluslararası ilişkiler bölümlerinde kurulan kürsülerle projeler yapılmalı ve akademik çalışmalara olan destek arttırılmalıdır. Günümüzde, Ermeni meselesi üzerine çalışmalar yapan üniversitelerin teşviklerini arttıracak imkanlar tanınmalı ve desteklenmelidir.

Türkiye tarihi ve hukuki haklılığını her alanda dünya kamuoyuna sunmalıdır. Bu noktada medyada, sanatta, eğitimde, film ve belgesellerde, sosyal hayatta, dijitalde, siyasette kısacası akla gelebilecek pek çok alanda gerçekleri aktarmalıdır. Türkiye ve Azerbaycan'ın dünya kamuoyunun hem 1915 meselesine hem de Dağlık Karabağ olaylarına Ermenistan tarafından bakmasının önüne geçebilmesi için çalışmalarını arttırması gerekmektedir. Bu alanda tıpkı Ermenistan gibi hareket edilmelidir. Konuya dair uluslararası konferansların sayısı ve duyurusu artmalı, farklı dillerde yazılmış kitaplar yayınlamalı, reklam broşürleri hazırlamalı, yurtdışında yaşayan Türklerin daha etkin faaliyetlerde buluna bilmesi için vatandaşlık almaları teşvik edilmeli, sivil toplum kuruluşlarına daha fazla önem verilmeli ve ortak projeler hazırlanmalıdır. Çünkü sivil oluşumlar yabancı ülkelerdeki insanlarla iletişime geçmede çok daha başarı sağlayabilmektedir. Toplumlar bu alanda yürütülen çalışmaları devlet eliyle yürütülenlerden daha güvenilir ve samimi bulmaktadır. Turizm faaliyetleri düzenlenirken konu hakkında bilgiler veren etkinlikler düzenlenmelidir. Bu sayede dünyanın farklı noktalarından gelen insanların Türk tezleri hakkında bilinçlenmeleri sağlanacaktır.

Konu ile alakalı ortak bir film çalışmasıyla ses getirebilecek bir etki oluşturulabilir. İki ülkenin bu alana olan ilgisi artmalıdır. Çünkü filmler, insanların sosyal aktivitelerinden biri olma özelliği taşımaktadır. Dolayısıyla insanların baskı altında kalmadan ulaşabilecekleri bir alanda çalışma yapmak daha verimli sonuçlar elde etmeyi sağlayabilecektir. Türkiye'nin yurtdışına dizi ihraç ettiği göz önüne alınırsa bu alanda yapılan bir filmin ses getirebileceği ve geniş bir kitleye ulaşabileceği düşünülebilir. Türk kanaat önderleri ve ünlü isimleri bu konuya daha fazla yer vermelidir. Türk tezlerini savunma noktasında daha cesur davranmalıdır. Bu kişiler ulaşabildiği ve kullanabildiği her alanda kitleleri konuya dair bilinçlendirmelidir. Bu kişilerin toplumlar üzerindeki etkisi göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir.

Klasik bilgilendirme yöntemleriyle beraber dijital bilgilendirme yöntemleri de aktif kullanılmalıdır. Gelişen teknoloji ile günümüzde neredeyse her alan dijitalleşmiştir. Bu nedenle sözde soykırım iddialarını ve Dağlık Karabağ meselesini anlatan özel web sitelerinin sayısı arttırılmalıdır. Bu web sitelerinde tıpkı Ermeni ulusal komitelerinde olduğu gibi bağış yapabilme butonu, faaliyetlerden haberdar olabilme ve faaliyetlere katılabilmek, basın bölümü, video ve resimler, belgeler, belgeseller, insanların desteğini sağlayacak yönlendirme uygulamaları, sanal müzeler vb. alanlar eklenmelidir. Bununla birlikte yine dijital alanın içinde yer alan, sosyal medya platformu olabildiğince etkin kullanılmalıdır. Tüm sosyal medya platformlarında sadece bu konuyu içinde barındıran ve bu konuya odaklanan resmi hesaplar açılmalıdır. Ulaşılan kitleyle kampanyalar yapılmalıdır. Bunlara ilaveten Haber ajanslarının (örneğin Anadolu Ajansı) resmi internet sitelerine “1915 olayları”, “Dağlık Karabağ” butonları eklenmeli bu sayede toplumların konuyla alakalı haber ve bilgilere ulaşımı kolaylaştırılmalıdır. Haber ajansları insanların gündemi takip etmesi için sıkça başvurduğu bir mecradır. Bu mecrada böyle bir çalışmanın olması önemli bir verim sağlayabilir. Türkiye ve Azerbaycan yapılacak olan çalışmalarla ülke görünümünü olumlu yönde sunabilir veya hakkındaki yanlış yargıların düzeltilmesini sağlayabilir. Bu sayede Türk karşıtı faaliyetlerin önüne geçebilmenin yolu açılacaktır.

KAYNAKÇA

- Agarwal, K.** (2020). Kim Kardashian Encourages Fans to Watch Netflix's New Movie 'The Promise', *HyeTert*, [Erişim Tarihi: 30.07.2023, <https://hyetert.org/2020/08/10/kim-kardashian-encourages-fans-to-watch-netflixs-new-movie-the-promise/>]
- Agos** (2018). *Amerikan Ermeni Asamblesi'nden yeni dijital platform Amerikan Ermeni Asamblesi'nden yeni dijital platform*, [Erişim Tarihi: 13.05.2023 <https://www.agos.com.tr/tr/yazi/20737/amerikan-ermeni-asamblesi-nden-yeni-dijital-platform>]
- Ağacan, K.** (2005). Ermenistan-Gürcistan ilişkileri, *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, (19).
- Akar, E.** (2010). *Sosyal Medya Pazarlaması*, Elif Yayınevi, Ankara.
- Akarcalı, S.** (2003). *Radyo ve Televizyonda Türk Dış Yayınları*, İmaj Yayıncılık.
- Akgönül, S.** (2002). Fransa Ermeni Toplumunu ve Türkiye: Propaganda ve Lobcilik, *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, (5).
- Akhundova, J.** (2015). *Rusya'nın Yumuşak Güç politikaları*, Ekin Yayınevi, İstanbul.
- Akit** (2019). *Ermeni asıllı ABD'li şarkıcı Cher'dan skandal açıklama: Umarım Türkler gelmez*, [Erişim Tarihi: 19.07.2023 <https://www.yeniakit.com.tr/haber/ermeni-asilli-abdli-sarkici-cherdan-skandal-aciklama-umarim-turkler-gelmez-946666.html>]
- Aksu Can, G.** (2019). *Kamu Diplomasisi Bağlamında Ermeni Meselesinin Analizi*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Akşin, S.** (2015). Ermeni Meselesinin Genel Bir Değerlendirmesi, *Ermeni Araştırmaları*, (50), 87-106.
- Albayrak, M.** (2020). Ermeni Sorunu: Tarihten Güncele Gelişim Süreci Üzerine Bir İnceleme, *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*, (1), 10-43.
- Albright, M.** (2006). Faith and Diplomacy, *The Review of Faith & International Affairs*, 4(2), 3-9.
- Alemdar, A.** (2020). *Geçmişten Günümüze Dağlık Karabağ Sorunu ve Ermeni Politikaları*, Defence Turk.net, [Erişim Tarihi: 17.04.2023 <https://www.defenceturk.net/gecmisten-gunumuze-daglik-karabag-sorunu-ve-ermeni-politikalari>]

Aliyev, A. (2003). *Azerbaycan-Ermenistan Savaşının Gelişim Süreci ve Türkiye'nin Rolü*, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Aljazeera Turk (2012). *Dağlık Karabağ'da çözüm girişimleri: AGİT Minsk Grubu'nun müzakere çıkmazı*, [Erişim Tarihi: 12.03.2023, <https://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/daglik-karabagda-cozum-girisimleri-agit-minsk-grubunun-muzakere-cikmazi>]

Allahverdiyev, T. (2010). *Azerbaycan ve Ermenistan Arasındaki Karabağ Sorunu*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa.

Altınalan, H. (2022). İkinci Karabağ Savaşında Ermeni Propagandası ve Medya, *Türkbilig*, 2022 (44), 153-176.

Altun, S. (2013). *Yeni İşgal Stratejisi: Yumuşak Güç ve Occupy*, İdarecinin Sesi, [Erişim Tarihi: 10.04.2022, <https://www.salihaltun.com/yeni-i%CC%87s%CC%A7gal-stratejisiyumus%CC%A7ak-gu%CC%88c%CC%A7-ve-occupy/>]

An, Ö. F. (2013). Türkiye'nin Dış Politikasına Etkisi Bakımından 2015'e Doğru Ermeni Lobisi, *Ermeni Araştırmaları*, (45), 177-244.

Anholt, S. (2015). Public Diplomacy and Competitive Identity: Where's the Link?, G. J. Golan, S.-U. Yang, & D. F. Kinsey (Ed.) içinde, *International Public Relations and Public Diplomacy: Communication and Engagement*, 189-208, Peter Lang, New York.

Aravot Daily (2020a). *There's undeniable proof that Turkey recruits, transfers, and deploys mercenaries and terrorists from Syria to Azerbaijan*, [Erişim Tarihi: 16.09.2023, <https://en.aravot.am/2020/11/03/269414/>]

Aravot Daily (2020b). *The Aliyev family has been preparing the nation for war*, [Erişim Tarihi: 20.10.2023, <https://en.aravot.am/2020/10/31/269135/>]

Aravot Daily (2021a). *'Turkey and Azerbaijan are threatening us, how can we talk about peace in these conditions?': Ani Samsonyan*, [Erişim Tarihi: 16.09.2023, <https://en.aravot.am/2021/04/05/280058/>]

Aravot Daily (2021b). *The Republic of Armenia calls on the Republic of Azerbaijan to refrain from provocative rhetoric and actions*, [Erişim Tarihi: 20.10.2023, <https://en.aravot.am/2021/12/11/294900/>]

Aravot Daily (2022). *'Azerbaijan's policy of ethnic hatred and genocide has not changed and will not change'-Gegham Stepanyan*, [Erişim Tarihi: 21.10.2023, <https://en.aravot.am/2022/11/06/313634/>]

Aravot Daily (2023a). About Us, [Erişim Tarihi: 19.09.2023, <https://en.aravot.am/>]

Aravot Daily (2023b). *As a result of Azerbaijan's attacks in Artsakh, there are multiple casualties and injuries among civilians, including children*, [Erişim Tarihi: 22.11.2023, <https://en.aravot.am/2023/09/19/333388/>]

Arı, T. (2009). *Amerika'da Siyasal Yapı: Lobiler ve Dış Politika*, MKM Yayıncılık, Bursa.

Armenian Assembly of America (AAA) (2023). About Us, News, [Erişim Tarihi: 17.04.2023, <https://www.armenian-assembly.org/>]

Armenian General Benevolent Union (AGBU) (2023). Biz Kimiz, [Erişim Tarihi: 08.04.2023, <https://agbu.org/who-we-are>]

Armenian Film Foundation (2023). [Erişim Tarihi: 25.06.2023, <https://www.armenianfilm.org/drupal/about>]

Armenian National Committee (ANC) (2023). Հիմնադրություն, [Erişim Tarihi: 28.04.2023, <https://www.ancnews.info/>]

Armenian National Committee of America (ANCA) (2022). *Dr. Oz Defeated: ANCA-Led Coalition Tips the Scales in Tight Pennsylvania Senate Race*, [Erişim Tarihi: 15.12.2022, <https://anca.org/press-release/dr-oz-defeated-anca-led-coalition-tips-the-scales-in-tight-pennsylvania-senate-race/>]

Armenian National Committee of America (ANCA) (2023). About Us, News, [Erişim Tarihi: 24.05.2023, <https://anca.org/>]

Armenian National Committee, Western Region (ANCA-WR) (2023). From Education to Action, [Erişim Tarihi: 04.07.2023, <https://ancawr-ed.org/>]

Armenian National Institute (ANI) (2023). [Erişim Tarihi: 06.03.2023, https://www.armenian-genocide.org/recognition_countries.html]

Armenian Tour (2023). Taraz, costume traditionnel arménien [Erişim Tarihi: 18.09.2023, <https://armenia-tour.com/fr/blog/taraz-costume-traditionnel-arm%C3%A9nien>]

Armanian Weekly (2020). *Members of Congress Blast Azerbaijan and Turkey As Attack on Artsakh Expandsto Armenia*, [Erişim Tarihi: 13.06.2023,

<https://armenianweekly.com/2020/09/29/members-of-congress-blast-azerbaijan-and-turkey-as-attack-on-artsakh-expands-to-armenia/>

Armenian Weekly (2023). *Armenian Genocide Education Act introduced*, [Erişim Tarihi: 29.06.2023, <https://armenianweekly.com/2023/04/24/armenian-genocide-education-act-introduced/>]

Armenpress (2020a). *Turkey seeks by all means to prevent implementation of ceasefire – Artsakh’s Foreign Ministry*, [Erişim Tarihi: 07.09.20223, <https://armenpress.am/eng/news/1031377.html>]

Armenpress (2020b). *Azerbaijani military fires Smerch heavy MLRS at civilians in Artsakh's villages*, [Erişim Tarihi: 11.09.2023, <https://armenpress.am/eng/news/1032497.html>]

Armenpress (2021a). *ABD: Türkiye yabancı teröristler için kaynak ve transit lke*, [Erişim Tarihi: 03.10.2022, <https://armenpress.am/tur/news/1071009.html>]

Armenpress (2021b). *Aliyev bir kez daha Ermenistan'ı açıkça tehdit ediyor*, [Erişim Tarihi: 13.09.2023, <https://armenpress.am/tur/news/1064130.html>]

Armenpress (2022a). *Ermeni Soykırımı Müze-Enstitüsü'nde Ermeni Soykırımı konusunun öğretilmesindeki zorluklar konusunda konferans başladı*, [Erişim Tarihi: 15.11.1022, <https://armenpress.am/tur/news/1081062.html>]

Armenpress (2022b). *Ukraynalı şarkıcı Bakü'deki konseri iptal etti: Agresr lkeler benim konserlerim için değil*, [Erişim Tarihi: 08.11.2022, <https://armenpress.am/tur/news/1092595.html>]

Armenpress (2022c). *Գործալալուրթաւ Մասիւն (Ajans Hakkında)*, [Erişim Tarihi: 29.09.2022, <https://armenpress.am/arm/about/>]

Armenpress (2022d). *Türkiye'de milliyetçi gruplar azınlıklara karşı vahşet işlemeye devam ediyor*, [Erişim Tarihi:05.10.2022, <https://armenpress.am/tur/news/1072685.html>]

Armenpress (2022e). *Artsakh Ombudsmanı: Azerbaycan tarafı, Karmir şuka ve Tağavard köylerine doğru farklı kalibreli silahlardan ateş açtı*, [Erişim Tarihi: 14.10.2022, <https://armenpress.am/tur/news/1092201.html>]

Armenpress (2023a). *Armenian NPP has no safety problems, Türkiye’s goal to achieve shutdown is geoeconomic sabotage, warns expert*, [Erişim Tarihi: 07.10.2023, <https://armenpress.am/eng/news/1121180.html>]

Armenpress (2023b). *100,417 forcibly displaced persons from Nagorno-Karabakh cross into Armenia*, [Erişim Tarihi: 02.10.2023, <https://armenpress.am/eng/news/1120924.html>]

Arslan, E. (2006). *Ermeni Diasporasının Ermenistan İ Politikası Üzerine Etkileri*, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.

Asbarez (2022). *Jivan Avetisyan's 'Gate to Heaven' to Hit AMC Theaters on October 21*, [Erişim Tarihi: 02.08.2023, <https://asbarez.com/jivan-avetisyans-gate-to-heaven-to-hit-amc-theaters-on-october-21/>]

Asbarez (2023). Hakkımızda, [Erişim Tarihi: 29.04.2023, <https://asbarez.com/about-us/>]

Asker, A. (2020). *İşgalin Kırılma Noktası veya Yalancı Ateşkesin Sonu: Eylül 2020 Azerbaycan-Ermenistan Savaşını Geniş Tablodan Okumak*, Stratejik Düşünce Enstitüsü, [Erişim Tarihi: 02.02.2023, <https://www.sde.org.tr/degerlendirme/isgalin-kirilma-noktasi-veya-yalanci-ateskesin-sonu-eylul-2020-azerbaycan-ermenistan-savasini-genis-tablodan-okumak-analizi-18517>]

Aslanlı, A. (2015a). *Türk Dünyasının Kanayan Yarası: Karabağ*, Türk Tarihi ve Kültür Araştırmaları, [Erişim Tarihi: 29.01.2023, <https://www.altayli.net/turk-dunyasinin-kanayan-yarasi-karabag.html>]

Aslanlı, A. (2015b). *Karabağ Sorunu ve Türkiye Ermenistan İlişkileri*, Berikan Yayınevi, Ankara.

Aslanlı, A. (2021). 44 Günlük Savaşın Yıl Dönümü: Güney Kafkasya'da Yeni Dengeler ve Fırsatlar, *Anadolu Ajansı*, [Erişim Tarihi: 17.03.2023, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/44-gunluk-savasin-yil-donumu-guney-kafkasyada-yeni-dengeler-ve-firsatlar/2375872>]

Association Culturelle Arménienne de Marne-la-Vallée (ACAM) (2023). Comité de Défense de la Cause Arménienne (n. 1965), [Erişim Tarihi: 10.05.2023, <http://www.acam-france.org/bibliographie/auteur.php?cle=comitededefensedelacausearmenienne>]

Avcı, C. (2021). Ermeni Sorunu Üzerine Propagandalar ve Eğitim, *Atatürk Araştırma Merkezi*, 295-317.

Aydemir, E. (2016). *Dış politikada yumuşak güç ve medya*, Kalkedon Yayınları.

Aydın, M. (2020). Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler, B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Cilt II* içinde (366-439), İletişim Yayınları, İstanbul.

Aydoğan, B. & Aydın, H. (2011). Güç Kavramı, Kamu Diplomasisi ve Güvenlik, *Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Derneği*, Ekopolitik Uluslararası İlişkiler Masası.

Ayvazyan, A. (2005). Strategic Gaps in Armenian Political Consciousness or Axioms of the Geopolitical Existence of Armenia, *Golos Armenii*, No. 121.

Aziz, A. (2011). *Siyasal İletişim*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Aztag (2019). بمبادرة من د. نورا أريسيان إدراج موضوع الإبادة الأرمنية في مادة التاريخ في المناهج التربوية السورية, Erişim Tarihi: 30.10.2022, <https://aztagarabic.com/archives/26845>

Babacan, H. (2023). *Sevk ve İskan Uygulaması*, Marmara Üniversitesi, Türkler ve Ermeniler Tarih Boyunca Türk-Ermeni İlişkileri, [Erişim Tarihi: 13.03.2023, <https://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/sevk-ve-iskan-uygulamasi/>]

Başaran, D. (2023). Fransa'nın Karabağ kışkırtması, *ghd yakın plan*, [Erişim Tarihi: 22.07.2023, <https://gdh.digital/fransanın-karabag-kiskirtmasi-80885>]

Batmaz, ř. (2011). *Ermenistan'ın Bölge Ülkeleri İlişkilerinin Tarih, Ekonomi ve Nüfus Gibi Parametrelerle Analizi*, Marmara Üniversitesi, Türkler ve Ermeniler Tarih Boyunca Türk-Ermeni İlişkileri, [Erişim Tarihi: 26.02.2023, <https://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/birinci-dunya-savasindan-gunumuz-ermenistanin-bolge-ulkeleri-iliskilerinin-tarih-ekonomi-ve-nufus-gibi-parametrelerle-analizi/>]

BBC News Türkçe (2011). Fransız Meclisi 'soykırım inkârını suç sayan' yasa tasarısını kabul etti, [Erişim Tarihi: 20.07.2023, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/12/111222_turkey_france_updt]

BBC News Türkçe (2017). Fransa'da 1915 Olaylarına Yönelik 'İnkâr Yasası'na İkinci İptal, [Erişim Tarihi: 24.07.2023, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38770236>]

BBC News Türkçe (2022). Fransa'da 1915 Olaylarına Yönelik İnkâr Yasası'na İkinci İptal, [Erişim Tarihi: 23.07.2023, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38770236>]

Bekçi, B. (2021). *Kamu Diplomasisi Bağlamında Türk Dış Politikasında Kosova*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne.

Bekiroğlu, O. (2019). Propaganda, Kamu Diplomasisi ve Nesnellik Sarkacında Uluslararası Yayıncılık: Geçişkenlik Ekseninde Bir İşlevler Dizisi, *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1), 641-662.

Bektaş, A. (2000). *Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi*, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Berridge, G. R. (2004). *Diplomacija: Teorija i Praksa*, Fakultet političkih znanosti.

Beyaz, A. (2012). *Fransa'da olay yasa reddedildi*, Sabah Gazetesi, [Erişim Tarihi: 01.08.2023, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2012/02/29/sarkozyye-anayasa-konseyninden-tokat>]

Bjola, C. (2015). *Making Sense of Digital Diplomacy, Digital Diplomacy Theory and Practice*, Cornelia Bjola ve Marcus Holmes (Ed.), Routledge Taylor and Francis Group, Londra, 1-9.

Bjola, C. & Holmes, M. (2015). *Digital Diplomacy: Theory and Practice*, Routledge Taylor and Francis Group, Londra.

Bollier, D. (2003). The Rise of Netpolitik: How the Internet Is Changing International Politics and Diplomacy, *A Report of the Annual Aspen Institute Roundtable on Information Technology*, (11), Colorado, 1-4.

Bostancı, M. (2012). *Kamu Diplomasisinde Medyanın Rolü ve Önemi*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

Boyacıoğlu, Z. (2005). *Ermeni Diasporasının Türk Dış Politikasına Etkileri*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Boyajian, D. (2022). Bizarro World: Mega-Terrorist Turkey Accuses Finland and Sweden of Supporting Terrorists, *Aravot Daily*, [Erişim Tarihi: 18.09.2023, <https://en.aravot.am/2022/06/10/305428/>]

Budak, E. (2020). “Türk Diasporasına Yönelik Dijital Diplomasi: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Üzerine Bir İnceleme”, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (e-gifder)*, 8 (1), 535-558.

Budak, K. L. (2007). Karabağ Krizinde Ermenistan ve Azerbaycan Kamuoyunda Medyanın Etkisi, *Karadeniz Araştırmaları*, 14 (14), 131-147.

Bulut, E. (2010). *Türkiye Ermenistan Sınırının Açılmasının Olası Ekonomik Etkileri Üzerine Bir Araştırma*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon.

Bulwaka, M. (2009). “*Diaspora Diplomacy: A Case Study Of Uganda*”, University of Malta, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Msida.

Cabbarlı, H. (2008). *Ermenistan Dış Politikası (1991-2005)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.

- Cankara, Y.** (2021). İsrail'in Kamu Diplomasisi Faaliyetleri, Özden Cankara P., Cankara Y. (Ed.), *Ortadoğu Ülkelerinin Kamu Diplomasisi Faaliyetleri* içinde (11-48), Efe Akademik Yayıncılık, İstanbul.
- Canöz, K.** (2007). *Halkla İlişkiler Yönetimi Olarak Lobcilik*, NKM, İstanbul.
- Caucasus I.** (2015). Armenia and Georgia in the Context of Current Political Developments, *New Challenges and Opportunities in the Realm of Regional Security*, Tbilisi-Yerevan.
- Chernobrov, D. & Wilmers. L.** (2019). Diaspora Identity and a New Generation: Armenian Diaspora Youth on the Genocide and the Karabakh War, *The University of Sheffield*, 1-23.
- Chigas, D.** (2003). "Track II (Citizen) Diplomacy", [Erişim tarihi: 25.07.2022, <http://www.beyondintractability.org/essay/track2-diplomacy>]
- Cimbat, E.** (2021). *Nikol Paşinyan Dönemi Ermeni Dış Politikası ve Güney Kafkasya'nın Güvenliğine Etkileri*, Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Clifford, J.** (1994). Diasporas, *Cultural Anthropology*, 9 (3), 302-338.
- Cohen, R.** (2008). *Global Diasporas: An Introduction*, Routledge, New York.
- Collins, N. & Bekenova** (2017). Kristina European cultural diplomacy: diaspora relations with Kazakhstan, *International Journal of Cultural Policy*, 23 (6), 732-750.
- Conseil Francais Armeniens** (2023). ArmAcademia, [Erişim Tarihi:16.08.2023, <https://francais-armeniens.com/>]
- Cull, N. J.** (2006). Public Diplomacy Before Gullion: The Evolution of A Phrase, *Center on Public Dibliomacy*, [Erişim tarihi: 20.04.2022. <https://uscpublicdiplomacy.org/blog/public-diplomacy-gullion-evolution-phrase>]
- Cull, N. J.** (2009). *Public diplomacy: lessons from the past*, Figueroa Press, Los Angeles.
- Cutlip, S. M., Center, A. H., & Broom, G. M.** (1994). *Effective Public Relations*, Prentice Hall, New Jersey.
- Çağan, H.** (2013). Ermeni Kültürü ve Ermeni Propagandası, *Ermeni Araştırmaları*, Sayı: 46, 199 – 212.

Çakı, C. (2018). Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde Joseph Stalin Döneminde Kullanılan Sovyet Propaganda Posterleri Üzerine İnceleme, *Ermeni Araştırmaları*, Sayı: 61, 271-296.

Çalışkan, B. (2021). Ermeni Diasporası ve Lobi Faaliyetleri, *İNSAMER*, [Erişim Tarihi: 07.04.2023, https://www.insamer.com/tr/ermeni-diasporasi-ve-lobi-faaliyetleri_3747.html]

Çalışkan, S. (2020). Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde Propaganda Posterleri Üzerinden Stalin'in Liderlik Kültürünün İnşası, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 8 (2), 984-1010.

Çatal, B. (2015). Diplomaside Değişim ve Dönüşüm: Siber Diplomasi, *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 43 – 54.

Çelikkol, O. (2015). Ermeni “Soykırım” İddiaları, *Amerikan Kongresi ve Türkiye, Bilge Strateji*, 7(13), 17-30.

Çetin, Ş. (2023). BM: Karabağ'a giden heyet Ermeni sivillere ve sivil altyapıya yönelik şiddet tespit etmedi, *Anadolu Ajansı*, [Erişim Tarihi: 16.10.2023, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bm-karabaga-giden-heyet-ermeni-sivillere-ve-sivil-altyapiya-yonelik-siddet-tespit-etmedi/3006190>]

Çetinkaya, D. (2021). *Sinema ve Propaganda İlişkisi: Sözde Ermeni Soykırımını Konu Edinen Bazı Filmler Üzerine Bir Analiz*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

Çevikersaydı, B. S. (2012). Karikatürlerde Dehümanizasyon: Asbarez Gazetesi Örneğinde Türk İmgesi, *Ermeni Araştırmaları*, (41), 75-92.

Çıttır, S. (2003). *Ermenistan Dış Politikasının Temelleri ve Hedefleri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Daban, C. (2017). Uluslararası İlişkilerde Siyasal Aktörler, Bürokrasi ve Jeopolitik Bağlamında Diplomasi: Türkiye Cumhuriyeti Örneği, *Beu Akademik İzdüşüm*, (2), 22-50.

Demir, F. (2019). *Değişen Dünyada Diplomasi, Eğitim ve Diplomatik Dil*, Umay Türkeş Günay Armağanı Kitabı İçinde (ss.232-243), Hiper yayın, [Erişim Tarihi: 10.05.2022 https://www.academia.edu/39177808/De%C4%9Fi%C5%9Fen_D%C3%BCnyada_Diplomas_i_E%C4%9Fitim_ve_Diplomatik_Dil]

Demir, i. (2020). “Devletlerarası ekonomik ilişkileri düzenleyen uluslararası örgütlerin politik ekonomisi, Devletler, çıkar grupları ve örgüt bürokrasisi kışkırtıcılığında küresel yönetim, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 15(53), 1-35.

Demir, V. (2012). “Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç”, Beta Yayınları, İstanbul, Haigh, A. (1974). *Cultural Diplomacy in Europe*.

Demirci, H. (2022). Karabağ Sorununun Tarihsel Gelişimi ve Son Karabağ Mutabakatı, *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, (6), (Prof. Dr. Bayram Bayraktar Özel Sayısı 2), 19-32.

Derman, G. S. (2010). Ermeni Diasporasının Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Etkisi, *Türkler ve Ermeniler Tarih Boyunca Türk-Ermeni İlişkisi*, Marmara Üniversitesi, [Erişim Tarihi: 13.05.2023, <https://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/ermeni-diasporasinin-turkiye-avrupa-birligi-iliskilerine-etkisi/>]

Deveci Bozkuş, Y. (2015). Ermeni Tarih Ders Kitaplarında 1915 Olayları, *TESAM Akademi Dergisi*, 2 (1), 89-106.

Deveci Bozkuş, Y. (2016a). Küresel ve Bölgesel Gelişmeler Işığında Dağlık Karabağ Sorunu, *TYB Akademi*, 6(17), 137-158.

Deveci Bozkuş, Y. (2016b). Ermenistan Tarih Ders Kitaplarında Türk-Ermeni İlişkilerinin Sunulması, *Türkler ve Ermeniler Tarih Boyunca Türk-Ermeni İlişkileri*, [Erişim Tarihi: 26.07.2023, <https://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/ermenistan-tarih-ders-kitaplarinda-turk-ermeni-iliskilerinin-sunulmasi/>]

Diler, F. G. (2015). 100. yılın simgesi, pasta ve dövme oldu, *Agos*, [Erişim Tarihi: 16.05.2023, <https://www.agos.com.tr/tr/yazi/11305/100-yilin-simgesi-pasta-ve-dovme-oldu>]

Dinçer, M. K. (1999). *Lobicilik*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İzmir.

Doğru, A. (2021). Fransa'da Ermeni diasporası yüzlerce derneğiyle Türkiye karşıtı lobi yapıyor, *Anadolu Ajansı*, [Erişim Tarihi: 29.05.2023, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fransada-ermeni-diasporasi-yuzlerce-dernegiyle-turkiye-karsiti-lobi-yapiyor/2217965>]

Dufoix, S. (2011). *Diasporalar*, Hrant Dink Vakfı Yayınları, İstanbul.

Duran, B. (2020). Türkiye Karşıtı Söylemin Yeni Yüzü, *SETA*, [Erişim Tarihi: 21.08.2023, <https://www.setav.org/turkiye-karsiti-soylemin-yeni-yuzu/>]

Dutta, M. J. (2015). Public Diplomacy, Public Relations, and the Middle East: A Culture-Centered Approach to Power in Global Contexts, Golan, G. J., Yang, S. U. & Kinsey, D. F. (Ed.), *International Public Relations and Public Diplomacy, Communication and Engagement* içinde (397-413), Peter Lang, New York.

Ecker-Ehrhardt, M. (2021). IO Public Communication Going Digital? Understanding Social Media Adoption and Use in Times of Politicization, Corneliu Bjola ve Ruben Zaiotti (Ed.), *Digital Diplomacy and International Organisations, Autonomy, Legitimacy and Contestation* içinde (21-51), Routledge Taylor and Francis Group, Londra.

Ekici, Y. (2017). Azerbaycan ve Ermenistan Arasında Bitmeyen Dağlık Karabağ Sorunu, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 62-77.

Ekşi, M. (2014). *Kamu Diplomasisi ve Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Ekşi, M. (2014a). *Türkiye'de Kamu Diplomasisi: Ortaya Çıkışı, Kurumsal İnşa Süreci ve Uygulanışı (2002-2013)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.

Ekşi, M. ve Taş, F. D. (2020). Dijital Diplomasi Yeni Bir Tür Diplomasi Midir?, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 213-239.

Erdoğan, İ. & Alemdar, K. (2005). *Popüler Kültür ve İletişim*, Erk Yayınları, Ankara.

Ermeni Haber Ajansı (2018). *Hangi ülkede kaç Ermeni yaşıyor?*, [Erişim Tarihi: 01.04.2023, <https://www.ermenihaber.am/tr/news/2018/03/16/Hangi-%C3%BClkede-ka%C3%A7-Ermeni-ya%C5%9F%C4%B1yor/125317>]

Ermeni Haber Ajansı (2022a). *Ermenistan'ın nüfusu açıklandı!*, [Erişim Tarihi: <https://www.ermenihaber.am/tr/news/2022/08/11/Ermenistan-n%C3%BCfusu/235488>]

Ermeni Haber Ajansı (2022b). *Cher Azerbaycan'ın Ermenistan'a karşı gerçekleştirdiği saldırılara değindi: Ermeniler için korkuyorum*, [Erişim Tarihi: 11.03.2023, <https://www.ermenihaber.am/tr/news/2022/10/10/Cher-Azerbaycan-Ermenistan/238231>]

Ermeni Haber Ajansı (2023a). *Paris Belediye Başkanı: Azerbaycan'ın Artsakh'a başlattığı saldırılar soykırımdır*, [Erişim Tarihi: 21.10.2023, <https://www.ermenihaber.am/tr/news/2023/09/20/Paris-Belediye-Ba%C5%9Fkan%C4%B1-Azerbaycan-Da%C4%9Fl%C4%B1k-Karaba%C4%9F/257133>]

Ermeni Haber Ajansı (2023b). *Kim Kardashian'dan Artsakh'taki soykırımı önleme çağrısı*, [Erişim Tarihi: 22.10.2023, <https://www.ermenihaber.am/tr/news/2023/09/21/Kim-Kardashian-Artsakh-soyk%C4%B1r%C4%B1m-Karaba%C4%9F-Azerbaycan-ABD/257222>]

Ermeni Soykırımı Müze-Enstitüsü (ESME) (2023). [Erişim Tarihi: 27.05.2023, <http://www.genocide-museum.am/trk/statement.php>]

Ermenistan Kamu Radyosu (2020a), *Kim Kardashian'ın Ermeni Soykırımı paylaşımları Türkiye'de tepkilere neden oldu*, [Erişim Tarihi: 17.11.2022, <https://tr.armradio.am/2020/04/27/kim-kardashianin-ermeni-soykirimi-paylasimlari-turkiyede-tepkilere-neden-oldu/>]

Ermenistan Kamu Radyosu (2020b). *Türk Mallarının İthaline Getirilen Yasak*, [Erişim Tarihi: 27.11.2022, https://tr.armradio.am/2020/10/23/turk-mallarinin-ithaline-getirilen-yasak/?doing_wp_cron=1671819737.6262900829315185546875]

Ermenistan Kamu Radyosu (2020c). *Azerbaycan, Artsakh'ta kimyasal silah kullandı*, [Erişim Tarihi: 17.10.2023, https://tr.armradio.am/2020/12/07/azerbaycan-artsakhta-kimyasal-silah-kullandi/?doing_wp_cron=1699382924.6017079353332519531250]

Ermenistan Kamu Radyosu (2021a). *Türkiye, şimdi de Balkanlara göz dikti*, [Erişim Tarihi: 27.09.2023, <https://tr.armradio.am/2021/09/07/turkiye-simdi-de-balkanlara-goz-dikti/>]

Ermenistan Kamu Radyosu (2021b). *Azerbaycan'ın katil sicili*, [Erişim Tarihi: 17.10.2023, <https://tr.armradio.am/2021/02/01/azerbaycanin-katil-sicili/>]

Ermenistan Kamu Radyosu (2022a). *ABD'den 15 öğretmen Ermenistan'da eğitim görüyor! Öğrencilerine Ermeni Soykırımı tarihini öğretecekler*, [Erişim Tarihi: 20.10.2022, <https://tr.armradio.am/2022/07/15/abdden-15-ogretmen-ermenistanda-egitim-goruyor-ogrencilerine-ermeni-soykirimi-tarihini-ogretecekler/>]

Ermenistan Kamu Radyosu (2022b). *Ermeni Soykırımı'nın inkârına ceza*, [Erişim Tarihi: 29.10.2022, <https://tr.armradio.am/2022/10/20/ermeni-soykiriminin-inkarina-ceza/>]

Ermenistan Kamu Radyosu (2022c). *Marvel'in film dünyası*, [Erişim Tarihi: 25.10.2022, <https://tr.armradio.am/2022/04/01/marvelin-film-dunyasi/>]

Ermenistan Kamu Radyosu (2022d). *Twitter'de Azerbaycan'a karşı kampanya: Avrupalıyım ve Azerbaycan gazı karşılığında Ermeni katliamını finanse etmeyi reddediyorum*, [Erişim Tarihi: 27.10.2022, <https://tr.armradio.am/2022/10/13/twitterde-azerbaycana-karsi->

[kampanya-avrupaliyim-ve-azerbaycan-gazi-karsiliginda-ermeni-katliamini-finanse-etmeyi-reddediyorum/](#)

Ermenistan Kamu Radyosu (2022e), *YouTube'dan Soykırım inkârına engel*, [Erişim Tarihi: 28.10.2023, <https://tr.armradio.am/2022/03/16/youtubedan-soykirim-inkarina-engel/>]

Ermenistan Kamu Radyosu (2022f). *“Türkiye, Êzidi soykırımı nedeniyle yargılanmalı”*, [Erişim Tarihi: 29.11.2022, https://tr.armradio.am/2022/07/07/turkiye-ezidi-soykirimi-nedeniyle-yargilanmali/?doing_wp_cron=1665663713.4108510017395019531250]

Ermenistan Kamu Radyosu (2022g). *Azerbaycan yapıcı değil, aşırı hırslıdır*, [Erişim Tarihi: 13.11.2022, <https://tr.armradio.am/2022/10/19/azerbaycan-yapici-degil-asiri-hirslidir/>]

Ermenistan Kamu Radyosu (2023a). *Hakkımızda*, [Erişim Tarihi: 29.09.2023, <https://hy.armradio.am/>]

Ermenistan Kamu Radyosu (2023b). *Türkiye Futbol Federasyonu, Türkiye-Ermenistan maçına sportmenlik dışı davranışla hazırlanıyor*, [Erişim Tarihi: 04.10.2023, https://tr.armradio.am/2023/09/08/turkiye-futbol-federasyonu-turkiye-ermenistan-macina-sportmenlik-disi-davranisla-hazirlaniyor/?doing_wp_cron=1699624532.9448339939117431640625]

Ermenistan Kamu Radyosu (2023c). *Azerbaycan doğrudan soykırımı karar verdi*, [Erişim Tarihi: 18.10.2023, <https://tr.armradio.am/2023/09/19/azerbaycan-dogrudan-soykirima-karar-verdi/>]

Ertürk, Ö. (2010). *Küreselleşme Ekseninde Halkla İlişkiler*, Birleşik Kitabevi, Ankara.

Erzen, M. Ü. (2014) *Kamu Diplomasisi*, Derin Yayınları, İstanbul.

Euronews (2022). *'Ermeni soykırımı'nu hangi ülkeler resmen tanıyor?*, [Erişim Tarihi: 19.05.2023, <https://tr.euronews.com/2022/04/24/1915-olaylarini-ermeni-soykirimi-olarak-hangi-ulkeler-resmen-taniyor-abd-senato-tasari>]

European Armenian Federation for Justice and Democracy (EAFJD), (2022). *Who We Are*, [Erişim Tarihi: 17.11.2022, <https://eafjd.eu/>]

Eyüpoğlu, H. (2018). *Kamu Diplomasisi: Aktörler, Türler, Araçlar ve Teknikle Bakımından Bir İnceleme*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.

Farnel, F. (1994). *Lobicilik: Müdahale Stratejileri ve Teknikleri*, *Les Editions d'Organisation*.

Friedman, H. & Friedman, L. (1979). Endorser effectiveness by product type, *Journal Of Advertising Research*, 19 (5), 63-71.

Fund for Armenian Relief (2023). Hakkımızda, [Erişim Tarihi: 28.04.2023, <https://www.farusa.org/about-far>]

Gilboa, E. (2008). “Searching for a Theory of Public Diplomacy” *The Annals of The American Academy of Political and Social Science*, Volume 616, 55-77.

Gilboa, E. (2016). Digital Diplomacy, Costas M. Constantinou, Pauline Kerr and Paul Sharp (Ed.) *Handbook of Diplomacy* içinde 540-551, Sage Publishment, London.

Goodman, M. (2006). “The Role of Business in Public Diplomacy”, *Journal of Business Strategy*, Sayı: 3, ss. 5-7.

Göka, E. (2001). Ermeni Sorununun (Gözden Kaçan) Psikolojik Boyutu, *Ermeni Araştırmaları*, 1(1), 128-136.

Gökçelik, Ş. B. (2020). 2020 Dağlık Karabağ Savaşının Ermenistan ve Diasporadaki Yansımaları, Yorum No: 2020 / 55, *Avrasya İncelemeleri Merkezi*, [Erişim Tarihi: 14.05.2023, <https://avim.org.tr/tr/Yorum/2020-DAGLIK-KARABAG-SAVASININ-ERMENISTAN-VE-DIASPORADAKI-YANSIMALARI>]

Görgülü, A. (2014). Türkiye-Ermenistan İlişkileri ve Dağlık Karabağ Sorunu, *Yeni Türkiye Dergisi*, (60), 1-6.

Grow, K. (2015). Genocide and Kim Kardashian: The Bloody History Behind System of a Down’s Tour, *RollingStone*, [Erişim Tarihi: 18.08.2023, <https://www.rollingstone.com/music/music-news/genocide-and-kim-kardashian-the-bloody-history-behind-system-of-a-downs-tour-190963/>]

Güler, N. Ç. (2020). Tovuz Sınırında Azerbaycan ile Ermenistan Arasında Yaşanan Çatışma ve Arka Planı, *SETA/PERSPEKTİF*, (292), 1-6.

Gültekin Punsmann, B. (2015). Addressing Controversy I: Public Diplomacy between Turkey and Armenia, Çevik, B. S. ve Seib, P. (Ed.), *Turkey’s Public Diplomacy* içinde (173-191). Palgrave Macmillan Series in Global Public Diplomacy, New York.

Güngör, B. (2008). Türkiye-Ermenistan Sınırının Açılması Neden Gündemde?: Jeo-Ekonomik Bakış, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (1), 11-34.

Güngörer, F. (2021). Geleneksel Kapalı Toplumların Ürettiği Kanaat Önderliği Olgusuna Yönelik Bir Saha Araştırması, *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), .61-89.

Gürdal, Elif (2020). *Uluslararası İlişkilerde Dijital Kamu Diplomasisi ve Hegemonik Düzen*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Isparta.

Gürpınar, Ö. (2018). Teaching the Armenian genocide: A comparative analysis of national history curriculums and textbooks in Turkey, Armenia and France, *European Network Remembrance and Solidarity*, [Erişim Tarihi: 19.07.2023, <https://enrs.eu/article/teaching-the-armenian-genocide-a-comparative-analysis-of-national-history-curriculums-and-textbooks-in-turkey-armenia-and-france>]

Habertürk (2015). *Kardashian'ın 100'üncü yıl ziyaretine yoğun ilgi*, [Erişim Tarihi: 18.06.2023, <https://www.haberturk.com/dunya/haber/1064279-kardashianin-100uncu-yil-ziyaretine-yogun-ilgi>]

Hacıyev, İ. (2017). “XX. Yüzyıl Başlarında Azerbaycan’a Yönelik Ermeni İddiaları ve Yapılan Katliamlar (Rus Belgeleri Işığında)”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 18 (40), 148-161.

Halaçoğlu, Y. (2019). *Ermeni Tehciri*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul.

Hamazkayın (2023). About Us, [Erişim Tarihi: 19.06.2023, <https://hamazkayin.com/en/>]

Hanson, F. (2012). Baked in and wired: eDiplomacy@State, *Foreign Policy Paper Series* içinde (1-41). Brookings Institution.

Harutyunyan, A. (2009). *Contesting National Identities in an Ethnically Homogeneous State: The Case of Armenian Democratization*, Western Michigan University, Doktora Tezi, Michigan.

Hayastan All Armenian Fund (2023). Hakkımızda, [Erişim Tarihi: 02.06.2023, <https://www.himnadram.org/en/mission>]

Ho, Elaine ve Mcconnell, Fiona (2017), “Conceptualizing ‘diaspora diplomacy’: Territory and populations betwixt the domestic and foreign”, *Progress in Human Geography*, 43(2), pp. 235-255.

Holmes, M. (2015). “Digital Diplomacy and International Change Management”, İçinde Bjola, C. ve Holmes, M. (Ed.), *Digital Diplomacy: Theory and Practice* Routledge, ss. 13–32.

Holsti, K. J. (1964). “The Concept of Power in the Study of International Relations,” *Background*, vol. 7/ no. 4: 179-194.

Hovranisyan, K. (2003). *Sustainable Development and Energy Security in Armenia: A Step Towards Dilemma*, Lund University, Master Thesis. Lund.

Hüner, T. (2005). *Eski ve Yeni Diplomasi*, Ümit Yayıncılık, Ankara.

Hürriyet (2015). *ABD’li ünlü şarkıcı Cher’den Türkiye’ye ‘soykırım’ çağrısı*, [Erişim Tarihi: 21.07.2023, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/abdli-unlu-sarkici-cherden-turkiyeye-soykirim-cagrisi-28739377>]

Hürriyet (2023). *‘Büyük Ermenistan’ hayali led ekranda: Erivan provokatif haritayı yeniledi*, [Erişim Tarihi: 02.06.2023, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/buyuk-ermenistan-hayali-led-ekranda-erivan-provokatif-haritayi-yeniledi-42277846>]

Isar, Y. R. (2012). *Kültür Diplomasisi: Şişirilmiş bir itibar peşinde mi*, Abdullah Özkan, Tuğçe Ersoy Öztürk (Ed.), *Kamu Diplomasisi içinde*, Tasam yayınları, İstanbul.

İhlas Haber Ajansı (2021). *Ünsal: “Western Armenia TV kanalı rahat durmuyor”*, [Erişim Tarihi: 10.06.2023, <https://www.ihaber.com.tr/igdir-haberleri/-3278242>]

İsmayilov, E. (2014). *Ermenistan’daki Rus Askeri Üsleri: Bölgesel Güvenliğe Tehdit*, *BILGESAM*, Analiz No: 1170.

İşyar, Ö. G. (2010). *Azeri-Ermeni Çatışması, Barış Arayışları ve Çözumsuzlük*, Arı T. (Ed.), *Orta Asya ve Kafkasya İçinde* (193-227), MKM Yayıncılık, Bursa.

İzzatov, E. (2006). *Tarihten Günümüze Azeri-Ermeni İlişkilerinde Karabağ Sorunu*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya.

Jones, M. O. (2017). *Nation branding and celebrity diplomacy in Bahrain*, *Celebrity Studies*, 8(2), 324-330.

Kaçaznuni, O. (2009). *Taşnak Partisi’nin Yapacağı Bir Şey Yok (1923 Parti Konferansı’na Rapor)*, çev: Arif Acaloğlu, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Kalkan, D. (2023). *İkinci Karabağ Savaşı ve Ermeni Diasporası*, *Türk Asya Stratejik Araştırmaları Merkezi*, [Erişim Tarihi: 27.05.2023, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/70257/ikinci_karabag_savasi_ve_ermen_i_diasporasi]

Kantarci, Ş. (2001a). ABD ve Kanada'da Ermeni Diasporası: Kuruluşlar ve Faaliyetleri, *Ermeni Araştırmaları*, (3), [Erişim Tarihi: 01.05.2023, <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=249>]

Kantarci, Ş. (2001b). Ermeni Lobisi ABD' de Ermeni Diasporasının Oluşması ve Lobi Faaliyetleri, *ASAM Ermeni Araştırmaları Dergisi*, (1), [Erişim Tarihi: 01.05.2023, <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=203>]

Karabakh Center (2023), xx esrde ermenilerin qarabaga dair erazi iddialarinin esas merheleleri [Erişim Tarihi: 09.04.2023 <https://story.karabakh.center/az/xx-esrde-ermenilerin-qarabaga-dair-erazi-iddialarinin-esas-merheleleri>]

Karabulut, B. (2021). Sosyal Medya ve İletişim Alanında Yaşanan Dönüşüm: Twitter Diplomasisi Örneği, *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AKSOS)*, (10), 105-119.

Karacakaya, R. (2015). Kronoloji, Marmara Üniversitesi, *Türkler ve Ermeniler Tarih Boyunca Türk-Ermeni İlişkileri*, [Erişim Tarihi: 13.04.2023, <https://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/kronoloji/>]

Karadağ, H. (2016). *Uluslararası İlişkilerde Yeni Bir Boyut Kamu Diplomasisi*, Nobel Yayınları, Ankara.

Karagülle, A. E. (2015). *Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Dijital Medya, Dijital Diplomasi*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

Kasım, K. (2010). Ermenistan, Arı T. (Ed.), *Orta Asya ve Kafkasya İçinde* (131-154), MKM Yayıncılık, Bursa.

Kapani, M. (2019). *Politika Bilimine Giriş*, Serbest Kitaplar, Ankara.

Katsuji, I. & Kuroda, K. (2008). Soft Power of NGOs, Yasushi, W. ve McConnell, D. (Ed.), An East Gate Book, 262-296.

Kavoğlu, S. (2018). *Türk Kamu Diplomasisi ve Halkla İlişkiler Eksenli Model Arayışları*, Eğitim Yayınevi, Konya.

Kazımlı, E. (2018). Azerbaycan'ın Jeopolitik Konumu ve Karabağ Sorunu, O. Orhan (Ed.), *TASAM: Black Sea-Causaus Region: RisksandOpportunities* İçinde (101-112), TASAM Yayınları, İstanbul.

- Kekevi, S.** (2018). 1948 Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme ve Ermeni “Soykırımı” İddialarının Analizi, *Ermeni Araştırmaları*, (61), 233-270.
- Kesebir, M.** (2019). Dijital Diplomasi: Teori ve Pratik, *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 120-124.
- Keskin, H.** (2005). *Birinci Dünya Savaşından Bugüne Ermeni Sorunu*, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır.
- Kılıçarslan, E.** (2019). *Küreselleşme Sürecinde Devletlerarası İlişkiler Siyasal İletişim ve Kamu Diplomasisi*, Paradigma Akademi Yayınları.
- Kılıçoğlu, G.** (2018). Sözde Ermeni Soykırımı İddiaları ile Mücadelede Kamu Diplomasisi Kullanımı ve Sivil Toplumun Rolü: Talat Paşa Komitesi Örneği, Yılmaz A. N., Kılıçoğlu G. (Ed.), *Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi Üzerine Akademik Analizler* içinde (333-370), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Kılıçoğlu, G.** (2023). Hocalı cezasız kalmamalı, *Türkgün*, [Erişim Tarihi: 13.04.2023, <https://www.turkgun.com/hocali-cezasiz-kalmamali>]
- Kılınç, B.** (2016). *Kamu Diplomasisi ve Uluslararası Halkla İlişkiler*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Kışlalı, A. T.** (1997). *Siyaset Bilimi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Koyuncu, S.** (2017). *Bir İletişim Pratiği Olarak Kamu Diplomasisi: T.C Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'nün Türk Kamu Diplomasisindeki Yeri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Kunczik, M.** (1997). *Images Of Nations and International Public relations*, Lawrence Earlbaum, New Jersey.
- Kurtcu, E.** (2021). *Türkiye'nin Latin Amerika'daki Kamu Diplomasisi Faaliyetleri ve Yumuşak Güç Unsuru*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Laçiner S.** (2005). *Türkler ve Ermeniler Bir Uluslararası İlişkiler Çalışması*, UŞAK Yayınları, Ankara.
- Laçiner, S. & Kantarcı, Ş.** (2002). *Ararat: Sanatsal Ermeni Propagandası*, ASAM Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Leckie, C. A. (2005). *The Nagorno-Karabakh Conflict: Obstacles and Opportunities for a Settlement*, Blacksburg, Virginia.

Le Mouvement Armenien (2023). Toplamak, [Erişim Tarihi: 03.04.2023, <https://mouvementarmenien.org/rassembleur/>]

Leonard, M. (2002). Diplomacy By Other Means, *Foreign Policy* (132), 48-56.

Leonard, M. (2009). Diplomacy by Other Means, *Foreign Policy*, [Erişim Tarihi: 17.04.2022, <https://foreignpolicy.com/2009/11/09/diplomacy-by-other-means/>]

L'Eurovision Au Quotidien (2015). Ermenistan 2015: Gölgeyle Yüzleşin, [Erişim Tarihi: 05.08.2023, <https://eurovision-quotidien.com/armenie-2015-face-the-shadow-df1/>]

Lewis, D. (2014). Digital diplomacy. Gatewayhouse, [Erişim Tarihi: 30.03.2022, <http://www.gatewayhouse.in/digital-diplomacy-2/>]

Lütem, Ö. E. (2011). Fransa ve Ermeni Soykırım İddiaları, *Avrasya İncelemeleri Merkezi*, Yorum No: 2011/3, [Erişim Tarihi: 25.04.2023, <https://avim.org.tr/tr/Yorum/FRANSA-VE-ERMENI-SOYKIRIM-IDDIALARI>]

Lütem, Ö. E. (2015a). Olaylar ve Yorumlar, *Ermeni Araştırmaları*, (52), 11-59.

Lütem, Ö. E. (2015b). Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Güncel Durumu, *Ermeni Araştırmaları*, (50), 231-373.

Lütem, Ö. E. (2017). Ermenistan-Diaspora Konferansı, *Avrasya İncelemeleri Merkezi*, Yorum No: 2017 / 116, [Erişim Tarihi: 02.06.2023, <https://avim.org.tr/tr/Yorum/ERMENISTAN-DIASPORA-KONFERANSI>]

Makadjian, R. (2023). Fast-tracking Armenian Genocide education in the US, *Armenian Weekly*, [Erişim Tarihi: 30.06.2023, <https://armenianweekly.com/2023/05/24/fast-tracking-armenian-genocide-education-in-the-us/>]

Malone, G. (1988). Political Advocacy and Cultural Communications: Organising the Nation's Public Diplomacy, *University of America*, Lanheim.

Manor, I. (2018). Selfie Diplomacy in a Post-Brexit World, Exploring Digital Diplomacy, [Erişim Tarihi: 07.05.2022, <https://digdipblog.com/2018/10/09/selfie-diplomacy-in-a-post-brexit-world/>]

Manor, I., & Segev, E. (2015). America’s Selfie: How the US Portrays Itself on its Social Media Accounts, B. Corneliu ve M. Holmes (Ed.), *Digital Diplomacy: Theory and Practice* içinde (103–122). Routledge.

Mark, L. (2002). “Diplomacy by Other Means”, *Foreign Policy*, 48-56. [Erişim Tarihi: 12.04.2022, <https://foreignpolicy.com/2009/11/09/diplomacy-by-other-means/>]

Martirosyan, D. (2020). “Երբ որ քամին հանդարտվի” (2020-ի կարևորագույն ֆիլմերից մեկը), *VNEWS*, [Erişim Tarihi: 26.07.2023, <https://www.vnews.am/sport/post/erb-vor-qamin-handartvi-2020-i-karevvoragvouyn-filmeric-meky>]

MassisPost (2022). “Anavatan” Azerbaycan ve Türkiye'nin Ermenilere Karşı İşlediği Savaş Suçlarını Açığa Çıkartıyor, [Erişim Tarihi: 26.07.2023, <https://massispost.com/2022/09/motherland-exposes-war-crimes-committed-against-armenians-by-azerbaijan-and-turkey/>]

McCarthy, J. (2022). *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kırımını (1821-1922)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

McCracken, G. (1989). Who is the celebrity endorser? cultural foundations of the endorsement process, *Journal of Consumer Research*, 16 (3), 310-321.

Mehdiyev, G. Ç. (2018). Ermenistan’ın Sovyetleştirilmesinden Önce ve Sonra Burada Yaşayan Türk ve Müslüman Ahalinin Akıbeti, Y. Koç ve M. Cengiz (Ed.), *100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası İçinde* (s. 133-144), Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Melissen, J. (2005). Wielding Soft Power: The New Public Diplomacy, *Clingendael Diplomacy Papers*, No2.

Melissen, J. (2007). The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice, *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations*, Jan Melissen (Ed.), Second Edition, Palgrave Macmillan, New York.

Milliyet (2020). *Son dakika... Ermenistan vahşetine 100 milyon dolar! Kim Kardashian...*, [Erişim Tarihi: 11.08.2023, <https://www.milliyet.com.tr/galeri/son-dakika-ermenistan-vahsetine-100-milyon-dolar-kim-kardashian-6327841/1>]

Mkrtchyan, S. (2015). The Memory of the Armenian Genocide as Taught in Armenian Schools: Textbooks, School Rituals and Iconography, *HEINRICH BÖLL STIFTUNG TBILISI*,

[Erişim Tarihi: 18.08.2023, <https://ge.boell.org/en/2015/04/23/memory-armenian-genocide-taught-armenian-schools-textbooks-school-rituals-and-iconography>]

Mueller, S. L. The Nexus of U.S. Public Diplomacy and Citizen Diplomacy, *Routledge Handbook of Public Diplomacy* içinde (101-107), [Erişim Tarihi: 01.06.2022, http://s3.amazonaws.com/caa-production/attachments/100/C_Pages_46to50_Mueller.pdf?1366918867]

Mutlu, E. (1993). *İletişim Sözlüğü*, Ark Yayınevi, Ankara.

National Association for Armenian Studies and Research (NAASR) (2023). About, [Erişim Tarihi: 25.07.2023, <https://naasr.org/>]

National Museum of American Diplomacy (2022). [Erişim Tarihi: 20.08.2022 <https://diplomacy.state.gov/how-do-celebrities-contribute-to-diplomacy/>]

NTV (2011). *Türkiye'den Fransa'ya 8 ağır yaptırım*, [Erişim Tarihi: 31.07.2023. https://www.ntv.com.tr/turkiye/turkiyeden-fransaya-8-agir-yaptirim,locM9Az_g06luOILZ26zyQ]

Nurhan A. (2011). Soykırım İddiası ve Uluslararası Kriterler, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongre Bildirisi, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*, Cilt: 1, 193-208.

Nye, J. S. (2005). *Yumuşak Güç*, Çeviren: Aydın, Rayhan, Elips Kitap, Ankara.

Nye, J. S. (2008). Public Diplomacy and Soft Power, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 94-106.

Nye, J. S. (2008). *The Powers to Lead*, Oxford University Press.

Ocak, S. (2023). Türkiye, Ermenistan'daki eski nükleer santralin kapatılması için devrede, *Anadolu Ajansı*, [Erişim Tarihi: 09.10.2023, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiye-ermenistandaki-eski-nukleer-santralin-kapatilmasi-icin-devrede/3005764>]

Oğuz, E. S. (2011). Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (2), 123-139.

Ortatepe, E. (2014). *Terörle Mücadelede Sivil Toplumun Rolü: Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Kanaat Önderleri*, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Uluslararası Güvenlik Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.

Ovalı, A. Ş. (2020). Türkiye-ABD İlişkilerinde Twitter Diplomasisi, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, (65), 23-45.

Ozinian, A. (2020). Ermenistan nüfusunu göç kemiriyor, *Agos Gazetesi*, [Erişim Tarihi: 07.03.2023, <https://www.agos.com.tr/tr/yazi/23571/ermenistan-nufusunu-goc-kemiriyor>]

Ökse, N. (1985), *Ermeni Sorununun Doğuşu, Tehcir Kanunu ve Uygulamaları*, Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumunu ile İlişkileri Sempozyumu, Ankara.

Özcan, Y. (2019). Fransa'daki Türk derneklerinden Macron'a 24 Nisan tepkisi, *Anadolu Ajansı*, [Erişim Tarihi: 16.07.2023, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fransadaki-turk-derneklerinden-macrona-24-nisan-tepkisi/1460962>]

Özçelik, İ. (2007), *Ermeni İddiaları ve Gerçekler*, TÜRKAR, Ankara.

Özdaşlı, E. (2021). İkinci Karabağ Savaşı'nda Ermenilerin Sivillere Yönelik Saldırılarının Uluslararası İnsancıl Hukuk Açısından Değerlendirilmesi, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7 (1), 51-83.

Özgenç, T. (2020). Dağlık Karabağ konusunda bilinmesi gerekenler: 6 soruda Dağlık Karabağ, *Anadolu Ajansı*, [Erişim Tarihi: 15.04.2023, <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/daglik-karabag-konusunda-bilinmesi-gerekenler-6-soruda-daglik-karabag/1987993>]

Özgönül, E. (2021). 51 yıldır kapanmayan yara: Geceyarısı Ekspresi, *Sözcü gazetesi*, [Erişim Tarihi: 31.07.2023, <https://www.sozcu.com.tr/hayatim/yasam-haberleri/51-yildir-kapanmayan-yara-geceyarisi-ekspresi/>]

Özdemir, H. (2004). Diaspora Ararat'ı Ararken: Ermeni Kimliği ve Soykırım İddiaları, *Ermeni Araştırmaları*, sayı:14-15, 75-97.

Özdemir, H., Çiçek K., Turan Ö., Çalık R., Halaçoğlu Y. (2004). *Ermeniler: Sürgün ve Göç*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Özden Cankara P. & Cankara Y. (2022). İran ve Ermenistan Gölgesinde İsrail'in Azerbaycan ile Stratejik İlişkileri, *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 7(13),1-21.

Özden Cankara, P. & Çerez, O. (2021). Türkiye Ermenistan İlişkilerini Negatif Yönde Etkileyen Faktörler: Dağlık Karabağ Örneği, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14(77), 361-375.

- Özkan, A.** (2015). Strategic Practices of Public Diplomacy Policies in Educational Field and Turkey's Potential for Cultural Diplomacy, *Erciyes İletişim Dergisi Akademia*, 4(1), 2-12.
- Özkan, A.** (2018). 21. Yüzyılın Stratejik Vizyonu Kamu Diplomasisi ve Türkiye'nin Kamu Diplomasisi İmkânları, Raporlar, *Tasam Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi*.
- Özkan, H.** (2008). *Halkla İlişkiler Açısından Lobi Faaliyetlerinin Ermeni Lobisi Örnek Olayı Üzerinden Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Özkan Erbay, N.** (2020). Karabağ Zaferi ve "Büyük Ermeni Lobisi" Mitinin Çöküşü, *KRİTER*, [Erişim Tarihi: 01.08.2023, <https://kriterdergi.com/dosya-azerbaycanin-ermenistan-zaferi/karabag-zaferi-ve-buyuk-ermeni-lobisi-mitinin-cokusu>]
- Özkan, S. H.**, (2022). Amerika Birleşik Devletleri'nde Ermeni diasporası (1890-1915), *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (13), 579-598.
- Özocak, Ö.** (2015). Diaspora Kavramı ve Ermeni Diasporası, *Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Rapor No: 2, Kayseri.
- Öztürk, O. M.** (2001). Ermeni Sorunu, Ermenistan ve Türkiye, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9 (1-2), 337-346.
- Özpınar, Z. G.** (2022). "Ermeni Meselesi"nde Son Kırılma Noktası: II. Karabağ Savaşı, Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Karabük.
- Panossian, R.** (2006). *The Armenians From Kings to Merchants and Commissars*, Columbia University Press, New York.
- Paşayeva, G., Bağirova, I., Maklili-Aliyev, K., & Mehdiyev, F.**, (2013). SSCB'de Yarı-Özerkliğin Hukuki Durumu: Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi Örneği, *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, (14), 69-103.
- Papakonstantinou, P.** (2020). Armenia 'will not tolerate a second genocide,' country's president tells Kathimerini, *ekathimerini.com*, [Erişim Tarihi: 10.08.2023, <https://www.ekathimerini.com/opinion/interviews/258906/armenia-will-not-tolerate-a-second-genocide-country-s-president-tells-kathimerini/>]
- Petros, T. G.** (2003). Evolution of Armenia's Foreign Policy, *Armenian International Policy Research Group*, Yerevan.

Piligyan, S. (2023). The Turkish Republic's criminal legacy, *Aravot Daily*, [Erişim Tarihi: 07.11.2023, <https://en.aravot.am/2023/11/05/336517/>]

Potter, E. H. (2002). Information Technology and Canada's Public Diplomacy, E. H. Potter (Ed.), *Cyber-Diplomacy: Managing Foreign Policy in the Twenty-first Century* içinde (177–200), McGill-Queen's University Press.

Purtaş, F. (2013). Türk Dış Politikasının Yükselen Değeri: Kültürel Diplomasi, *Gazi Akademik Bakış*, 7(13), 1-14.

Rana, K. (2013). Diaspora Diplomacy and Public Diplomacy, Zaharna, Amelia Arsenault, Ali Fisher (Ed.), *Relational, Networked and Collaborative Approaches to Public Diplomacy: The Connective Mindset* içinde (70-84), Routledge, New York.

Rehimov, R. (2022). Azerbaycan'ın zafer kazandığı 2. Karabağ Savaşı'nın üzerinden 2 yıl geçti, *Anadolu Ajansı*, [Erişim Tarihi: 29.05.2023, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycanin-zafer-kazandigi-2-karabag-savasinin-uzerinden-2-yil-gecti/2695589>]

Rehimov, R., Cura, A., Abay, E. G., & Aydın, Y. (2023). Azerbaycan Savunma Bakanlığı: Karabağ'da antiterör operasyonu başlatıldı, *Anadolu Ajansı*, [Erişim Tarihi: 19.10.2023, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycan-savunma-bakanligi-karabagda-antiteror-operasyonu-baslatildi/2995388>]

Rızanaj, F. (2022). *Balkan Dillerinde Yayın Yapan Uluslararası Yayın Kuruluşlarının Kamu Diplomasisi Bağlamında Yayın Politikalarının İncelenmesi*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Eskişehir.

Ross, A. (2011). Digital Diplomacy and US Foreign Policy, *The Hague Journal of Diplomacy*, 6(3–4), 451–455.

Saka, E. ve Ezgin A. S. (2016). Dijital Diplomasi: Bir Literatür İncelemesi, Burcu Sunar Cankurtaran, der., *Uluslararası İlişkilere Disiplinlerarası Bir Yaklaşım: Uluslararası İletişim Perspektifi*, Röle Akademik Yayıncılık, İstanbul, 55-74.

Sallan Gül, S. ve Kahya Nizam, Ö. (2021). Sosyal Bilimlerde İçerik ve Söylem Analizi, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 42: Özel sayı 1, Denizli, 181-198.

Sancak, K. (2016a). *Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı ve Yumuşak Güç*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

- Sancak, K.** (2018). Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinde Kamu Diplomasisinin Önemi ve Türkiye'nin Azerbaycan'da Resmi Kurumlarla Yürüttüğü Kamu Diplomasisi Faaliyetleri, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 9(22), 298-318.
- Sancak, K.** (2016b). Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Normalleşmesinde Kamu Diplomasisinin Önemi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (15), 205-216.
- Sancar, G. A.** (2012). *Kamu Diplomasisi ve Uluslararası Halkla İlişkiler*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Sancar, G. A.** (2015). Kamu Diplomasisinde Medyanın Önemi, Anadolu Ajansı Örneği, Mehmet Şahin ve Senem Çevik (Ed.), *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi*, Nobel Yayınları.
- Saraçlı M.** (2014). Güç Unsurları Çerçevesinde Bir Algı Yönetimi unsuru Olarak (Yeni) Kamu Diplomasisi ve Türkiye, Karabulut, B. (Ed.), *Algı Yönetimi* içinde (273-308), Alfa Yayınları.
- Sarıncı, Y.** (2002). Fransa'nın Ermenilere Yönelik Politikasının Tarihi Temelleri (1878-1918), *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 7.
- Sapmaz A., & Sarı G.** (2012). Dağlık Karabağ Sorununda Azerbaycan Tarafından Kuvvet Kullanım Olasılığının Analizi, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 8(15), İstanbul.
- Saymer, İ.** (2008). *Sanal Ortamda Halkla İlişkiler*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Selvi, H.** (2023). Amerika Birleşik Devletleri'nde Ermeni Faaliyetleri, Marmara Üniversitesi, Türler ve Ermeniler Tarih Boyunca Türk-Ermeni İlişkileri, [Erişim Tarihi: 01.07.2023, <https://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/amerika-birlesik-devletlerinde-ermeni-faaliyetleri/>]
- Snow, N.** (2009). Rethinking Public Diplomacy, Nancy Snow, Philip M. Taylor (Ed.), *Handbook of public diplomacy* içinde (3-12), Routledge, New York.
- Snyder, J.** (2011). *Religion and IR Theory*, Columbia University Press, New York.
- Sotiriou, S.** (2015). Digital diplomacy: Between promises and reality. C. Bjola & M. Holmes (Ed.), *Digital diplomacy: Theory and practice* içinde (33-51). Routledge.
- SoyArmenio** (2022). *Serj Tankian: Los de Azerbaiyán son "Mentirosos, asesinos, demonios"*, [Erişim Tarihi: 08.09.2022, <https://soyarmenio.com/noticias-de-artsaj/serj-tankian-los-de-azerbaiyan-son-mentirosos-asesinos-demonios/>]

Söker, Ç. (2017). Dağlık Karabağ Sorununun Çatışmayı Çözme Perspektifinden İncelenmesi, *KAÜİİBFD*, 8(16), 555-574.

Stemler, S. (2001). An Overview of Content Analysis, Practical Assessment, *Research & Evaluation*, 7(17).

Stone, D. & Douglas E. (2018). Advance diaspora diplomacy in a networked world, *International Journal of Cultural Policy*, 24 (6), 710-723.

Süslü, A. (1990). *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, Ankara.

Süslü, A. (1991). Tehcir Olayındaki Gerçekler, *On dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 277 – 286.

Süslü, A., Fahrettin Kırzioğlu, Refet Yinanç, Yusuf Halaçoğlu (1995), *Türk Tarihinde Ermeniler (Temel Kitap)*, Kars Kafkas Üniversitesi Rektörlüğü, Ankara.

Szondi, G (2009). Central and Eastern European Public Diplomacy: A Transnational Perspective on National Reputation Management, *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, 292-313, Taylor&Francis, Newyork.

Şahin, L. & Öztürk, M. (2008). Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye'deki Durumu, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (54), 3-29.

Şener, B. T. (2004). *Lobicilik, ABD'de Ermeni Diasporasının Oluşması, Yaptığı Propaganda ve Lobi Faaliyetleri*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

Şihaliyev, E. (2013). Hai-Taht İdeolojisi Bağlamında Ermenilerin İşgal Politikası ve Hocalı Soykırımı, *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, 9 (2), 219-231.

Şihaliyev, E. (2022). İkinci Karabağ Savaşı'nda Rusya ve Fransa'nın Jeopolitik Yaklaşımları Bağlamında Türkiye'nin Tutumu ve Şuşa Beyannamesine Giden Yol, Kurban V., Nusretoğlu T., Öraz Beşikçi S. & Çoban R. F (Ed.), *II. Uluslararası Soğuk Savaş Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Gelişmeler Bağlamında Güney Kafkasya Sempozyumu* içinde (71-89), İksat Yayınevi, Ankara.

Şimşir, B.N. (2007). *Ermeni Meselesi 1774-2005*, Bilgi Yayınları, Ankara.

T.C. Adalet Bakanlığı (2023). Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi (9 Aralık 1948), İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Belgeleri,

[Erişim Tarihi: 15.03.2023,
https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093827bm_11.pdf]

T.C. Dışişleri Bakanlığı (2016), 1915 Olaylarına Dair Türk-Ermeni Uyuşmazlığının Arka Planı, [Erişim Tarihi: 17.03.2023, <https://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/2016/1915-olaylarina-dair-turk-ermeni-uyusmazliginin-tarihi-arka-plani-turkce.pdf>]

T.C. Dışişleri Bakanlığı (2023a), Ermenistan'ın Siyasi Görünümü, [Erişim Tarihi: 09.03.2023, <https://www.mfa.gov.tr/ermenistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa>]

T.C. Dışişleri Bakanlığı (2023b). No: 229, 19 Eylül 2023, Azerbaycan Tarafından Karabağ'da Başlatılan Askeri Operasyon Hk., [Erişim Tarihi: 19.04.2023, https://www.mfa.gov.tr/no_-229_-azerbaycan-tarafindan-karabag-da-baslatilan-askeri-operasyon-hk.tr.mfa]

T.C. Dışişleri Bakanlığı (2023c). Girişimci ve İnsani Dış Politika, [Erişim Tarihi: 28.10.2023, <https://www.mfa.gov.tr/balkanlar-ile-iliskiler.tr.mfa>]

Tacar, P. (2007). Soykırım İddiaları Nedeniyle Oluşan Uyuşmazlığın Çözüm Yolları Konusunda Düşünceler, *Akademik Bakış*, 1(1), 127-153.

Takvim (2015). TIME Türkiye düşmanlığı için bunu da yaptı, [Erişim Tarihi: 04.09.2023, <https://www.takvim.com.tr/Dunya/2015/04/27/time-turkiye-dusmanligi-icin-bunu-da-yapti-1430150639>]

Talan, S. (2020). Ermeni asıllı System Of A Down grubundan skandal video. Hem Ermenistan'ın sivil katliamlarını görmezden geldiler hem de bağış topladılar, *Yeniçağ*, [Erişim Tarihi: 12.08.2023, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/ermeni-asilli-system-of-a-down-grubundan-skandal-video-hem-ermenistanin-sivil-katliamlarini-gorm-313862h.htm>]

Talipoğlu, Ü. G. (2014). *Propaganda Teknikleri Açısından Ermeni Soykırımı İddialarının Bir Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tanrıverdiyev, V. (2021). *Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ Sorununun Çözümü Sürecine Üçüncü Tarafların Etkileri*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon.

Tassilova A., Zhappasov Zharilkasyn, Shyngyssova Nazgul, Sarybayev Meiram, Sadenova Aigul, Tasylova Nazya, Kozgambayeva Gulnar (2018). Comparative Analysis on Digital Diplomacy: Kazakhstan, Uzbekistan and Kyrgyzstan, *Astra Salvensis*, (11), 321-332.

Tele1 (2020). *Kim Kardashian'dan Ermenistan paylaşımı: Türkiye uyarılmalı*, [Erişim Tarihi: 16.08.2023, <https://tele1.com.tr/kim-kardashiandan-ermenistan-paylasimi-turkiye-uyarilmali-231916/>]

The Genocide Education Project (2023). Learning the Past, Building the Future, [Erişim Tarihi: 18.07.2023, <https://genocideeducation.org/>]

The White House (2021). Statement by President Joe Biden on Armenian Remembrance Day, [Erişim Tarihi: 17.05.2023, <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/04/24/statement-by-president-joe-biden-on-armenian-remembrance-day/>]

Timur, T. (2001). *Türkler ve Ermeniler*, İmge Kitapevi, Ankara.

Tosun, İ. (2016). Ermenistan ve Azerbaycan Diaspora Politikalarının Karşılaştırılması, *The Journal of Europe - Middle East Social Science Studies*, 2 (2), 217-251.

Tuch, H. N. (1990). *Communicating with the world: U.S. public diplomacy overseas*, St.Martin's Press, New York.

Tulun, M. O. (2020). Soykırım İddiaları, Propaganda Filmleri ve 90 Milyon Dolarlık Bir Fiyasko, *Avrasya İncelemeleri Merkezi*, Analiz No: Analiz No : 2020 / 23, [Erişim Tarihi: 14.08.2023, <https://avim.org.tr/tr/Analiz/SOYKIRIM-IDDIALARI-PROPAGANDA-FILMLERI-VE-90-MILYON-DOLARLIK-BIR-FIYASKO>]

Tuncel, T. K. (2016). Karabağ'da Yaşanan "4 Gün Savaşı"nın Kısa Bir Değerlendirmesi, *Avrasya İncelemeleri Merkezi*, Yorum No: 2016 / 21 [Erişim Tarihi: 02.05.2023, <https://avim.org.tr/tr/Yorum/KARABAG-DA-YASANAN-4-GUN-SAVASI-NIN-KISA-BIR-DEGERLENDIRMESI>]

Türk Dil Kurumu (TDK) (2022). [Erişim tarihi: 27.03.2022, <https://sozluk.gov.tr/>]

Türk Ermeni İlişkileri Araştırma Merkezi (2023). Karabağ Savaşı ve Hocalı Katliamı, *Sakarya Üniversitesi*, [Erişim Tarihi: 04.04.2023, <https://satemer.sakarya.edu.tr/tr/icerik/19789/101538/karabag-savasi-ve-hocali-katliami>]

Türkdoğan, B. (2006). *Türk-Ermeni İlişkileri (Tehcirden Günümüze)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, İnsan Hakları İnceleme Komisyonu (2021). *Ermenistan'ın Azerbaycan'a Saldırmasıyla Başlayan Gerilim ve Çatışma Sürecinde Yaşanan Hak İhlalleri ve Türkiye'deki Ermeni Vatandaşlarımızın Durumuna İlişkin Rapor*, Ermenistan'ın

Azerbaycan'a Saldırmasıyla Başlayan Gerilim ve Çatışma Sürecinde Yaşanan Hak İhlalleri ve Türkiye'deki Ermeni Vatandaşlarımızın Durumu Alt Komisyonu, TBMM Basımevi, Ankara.

Tüysüzoğlu, G. (2013). Güney Kafkasya'da Bölgesel İşbirliğinden Soyutlanan Ülke Ermenistan, *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, (44), 233-276.

Twitter, @ANCA_DC (2020). (29.12.2020) Azerbaycan Karşıtı Paylaşım, [Erişim Tarihi: 16.10.2023, https://twitter.com/ANCA_DC/status/1343943518495137792]

Twitter, @ANCA_DC (2020). (08.07.2020) Türkiye Karşıtı Paylaşım, [Erişim Tarihi: 23.09.2023 https://twitter.com/ANCA_DC/status/1287939664301760512]

Twitter, @ANCA_DC (2021). (23.12.2021) Azerbaycan Karşıtı Paylaşım, [Erişim Tarihi: 16.10.2023, https://twitter.com/ANCA_DC/status/1474088298746421252]

Twitter, @ANCA_DC (2021). (16.09.2021) Türkiye Karşıtı Paylaşım, [Erişim Tarihi: 23.09.2023 https://twitter.com/ANCA_DC/status/1438562395014709251]

Twitter, @ANCA_DC (2022). (21.06.2022) Azerbaycan Karşıtı Paylaşım, [Erişim Tarihi: 21.10.2022, https://twitter.com/ANCA_DC/status/1539249587634024453]

Twitter, @ANCA_DC (2022). (09.11.2022) Türkiye Karşıtı Paylaşım, [Erişim Tarihi: 15.12.2022, https://twitter.com/ANCA_DC/status/1590356877363511297]

Twitter, @ANCA_DC (2023). (13.10.2023) Azerbaycan Karşıtı Paylaşım, [Erişim Tarihi: 21.10.2023 https://twitter.com/ANCA_DC/status/1712897884994011492]

Twitter, @ANCA_DC (2023). (31.07.2023) Türkiye Karşıtı Paylaşım, [Erişim Tarihi: 24.09.2023, https://twitter.com/ANCA_DC/status/1686092926139400197]

Twitter, @cdcaancfrance (2020). (09.11.2020) Azerbaycan Karşıtı Paylaşım, [Erişim Tarihi: 14.10.2023, <https://twitter.com/cdcaancfrance/status/1325782585079980032>]

Twitter, @cdcaancfrance (2020). (03.11.2020) Türkiye Karşıtı Paylaşım, [Erişim Tarihi: 10.10.2023, <https://twitter.com/cdcaancfrance/status/1323676432581726210>]

Twitter, @cdcaancfrance (2021). (14.10.2021) Azerbaycan Karşıtı Paylaşım, [Erişim Tarihi: 14.10.2023, <https://twitter.com/cdcaancfrance/status/1448744898899980290>]

Twitter, @cdcaancfrance (2021). (24.04.2021) Türkiye Karşıtı Paylaşım, [Erişim Tarihi: 10.10.2023, <https://twitter.com/cdcaancfrance/status/1385997860861358083>]

Twitter, @cdcaancfrance (2022). (14.09.2022) Azerbaycan Karşıtı Paylaşım, [Erişim Tarihi: 14.10.2023, <https://twitter.com/cdcaancfrance/status/1569955488200015873>]

Twitter, @cdcaancfrance (2022). (12.11.2022) Türkiye Karşıtı Paylaşım, [Erişim Tarihi: 11.10.2023, <https://twitter.com/cdcaancfrance/status/1591406633850372096>]

Twitter, @cdcaancfrance (2023). (20.09.2023) Azerbaycan Karşıtı Paylaşım, [Erişim Tarihi: 14.10.2023, <https://twitter.com/cdcaancfrance/status/1704409154297684103>]

Twitter, @cdcaancfrance (2023). (11.05.2023) Türkiye Karşıtı Paylaşım, [Erişim Tarihi: 11.10.2023, <https://twitter.com/cdcaancfrance/status/1656735490286944268>]

Twitter, @eafjd (2020). (21.08.2020) Azerbaycan Karşıtı Paylaşım, [Erişim Tarihi: 21.10.2023, <https://twitter.com/eafjd/status/1296847616836239361>]

Twitter, @eafjd (2020). (01.06.2020) Türkiye Karşıtı Paylaşım, [Erişim Tarihi: 03.10.2023, <https://twitter.com/eafjd/status/1277994191113650183>]

Twitter, @eafjd (2021). (28.10.2021) Azerbaycan Karşıtı Paylaşım, [Erişim Tarihi: 29.11.2022, <https://twitter.com/eafjd/status/1453697922948816897>]

Twitter, @eafjd (2021). (24.0.2021) Türkiye Karşıtı Paylaşım, [Erişim Tarihi: 03.10.2023, <https://twitter.com/eafjd/status/1385978965295255554>]

Twitter, @eafjd (2022). (12.01.2022) Azerbaycan Karşıtı Paylaşım, [Erişim Tarihi: 29.11.2022, <https://twitter.com/eafjd/status/1481363554335084544>]

Twitter, @eafjd (2022). (27.01.2022) Türkiye Karşıtı Paylaşım, [Erişim Tarihi: 03.10.2023, <https://twitter.com/eafjd/status/1486762074046926851>]

Twitter, @eafjd (2023). (03.10.2023) Azerbaycan Karşıtı Paylaşım, [Erişim Tarihi: 21.10.2023, <https://twitter.com/eafjd/status/1709277505813672080>]

Twitter, @eafjd (2023). (28.09.2023) Türkiye Karşıtı Paylaşım, [Erişim Tarihi: 03.10.2023, <https://twitter.com/eafjd/status/1707463740386316719>]

Ulutaş, E. (2016). *Kanaat Önderi Bir Liderlik Fenomenolojisi*, Açılım kitap, İstanbul.

United Armenian Fund (2023). Her An Önemlidir, [Erişim Tarihi: 29.07.2023, <https://www.armenianfund.org/>]

United Nations Economic Commission for Europe (2017). *Country Profiles on Housing and Land Management Republic of Armenia*, New York ve Cenevre.

- Ural, S. & Çaykiran, G.** (2011). Robert Koçaryan Döneminde Ermenistan Dış Politikası, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi, 1 (8), 107-136.
- Ünal, U.** (2017). *Kamu Diplomasisi, Kalkınma Yardımları ve Algı Araştırması Çerçevesinde*, Gazi, Ankara.
- Waithaka, J. W., & Maluki, P.** (2016). International Education Exchanges As A Public Diplomacy Instrument, *International Journal of Science Arts and Commerce*, 1(3), 1-8.
- Wakizaka, K.** (2014). Ermenistan'ın Ulus-Devlet İnşası ve Meşruiyetinde, Ermeni Meselesi ve Karabağ Sorununun Rolü, *Yeni Türkiye Dergisi*, 1(60), 2750-2761.
- Vassilian, H. B.** (1995). *Armenian American Almanac*, California.
- Watson, A.** (1982). *Diplomacy: The Dialogue Between States*, Routledge, London.
- Veen, R. V. der.** (2009). "Celebrity endorsement effectiveness for print destination advertising", Hong Kong Polytechnic University, Ph.D., [Erişim Tarihi: 15.08.2022 <https://theses.lib.polyu.edu.hk/handle/200/1934>]
- Wikipedia** (2023). Aravot, [Erişim Tarihi: 19.10.2023, <https://en.wikipedia.org/wiki/Aravot>]
- Wolf, Jr. C. & Rosen, B.** (2004). *Public Diplomacy: How to Think About and Improve It*, RAND Corporation.
- Yağmurlu, A.** (2007). Halkla İlişkiler Yöntemi Olarak Kamu Diplomasisi, *İletişim Araştırmaları*, 5(1), 9-38.
- Yağmurlu, A.** (2019). Kültürel Diplomasi: Kuram ve Pratikteki Çerçevesi, *Selçuklu İletişim Yayınları*, 1182-1210.
- Yağmurlu, A.** (2019a). Dijital Diplomasi: Kamu Diplomasisi Çerçevesinden Avrupa Birliği Üye Ülkeleri ve Türkiye Dışişleri Bakanlıkları İnternet Uygulamaları, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7(2), 1267 – 1295.
- Yalçın, A. ve Yalçın, S.** (2016). *Ermenistan Ekonomisi ve Tarihsel Süreç İçerisinde Ermeni Meselesi*, Nobel Bilimsel Eserler, Ankara.
- Yaldız, F.** (2004). Uluslararası Göç ve Diaspora İle İlgili Kavramlar, İnsan ve Toplum, *Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 382-403.
- Yaldız, F.** (2014). Diaspora Kavramı Bağlamında On İki Ada Türk Toplumunu, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 43-64.

Yaşın, G. K. (2023). Ermeni İddiaları, Hukuk ve Siyasi Lobicilik, *Avrasya İncelemeleri Merkezi*, Analiz No: 2023 / 15, [Erişim Tarihi: 28.06.2023, <https://avim.org.tr/tr/Analiz/ERMENI-IDDIALARI-HUKUK-VE-SIYASI-LOBICILIK>]

Yıldırım, G. (2014). *Uluslararası Halkla İlişkiler Perspektifinden Kamu Diplomasisi: "Türkiye Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü Örneği Çerçevesinde Kültürel Diplomasi"*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, İstanbul.

Yıldırım, Z. (2012). U.S. Foreign Policy towards Azerbaijan: From Alliance to Strategic Partnership, *Alternatives*, 11(4), 1-15.

Yılmaz, R. (2010). Azerbaycan Dış Siyasetinde Bağımsızlık Sonrası Yıllar ve Karabağ Problemi, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5 (2), 69-93.

Yılmaz, S. (2008). Ermenistan Cumhuriyeti'nde Okutulan 10. Sınıf Tarih Ders Kitabında Türkler Aleyhine İfadeler ve Sözde Ermeni Soykırımı, *Türk Dünyası Araştırmaları*, (177), 111-130.

Young L. D. (2017). Celebrity Diplomacy, *Georgia Gwinnett College, USA*, 1-8.

Yükselen, H. (2018). Strateji Kavramını Çalışmak, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 14(27), 1-38.

Yüksel, S. (2008). ABD Okullarında Sözde Ermeni Soykırımının Öğretilmesi ve Bu Konuda Yapılmış Bir Doktora Tezinin Analizi, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21 (1), 193-208.

Zaharna, R. (2010). Communication, Culture, and Identity in Public Diplomacy, R. Zaharna (Ed.), *Battles to Bridges* içinde, Palgrave Macmillan, New York.

Zhang Y. & Wildemuth B. M. (2009). "Qualitative Analysis of Content", B. Wildemuth (Ed.), *Applications of Social Research Methods to Questions in Information and Library* içinde (1-2) Book News, Portland.